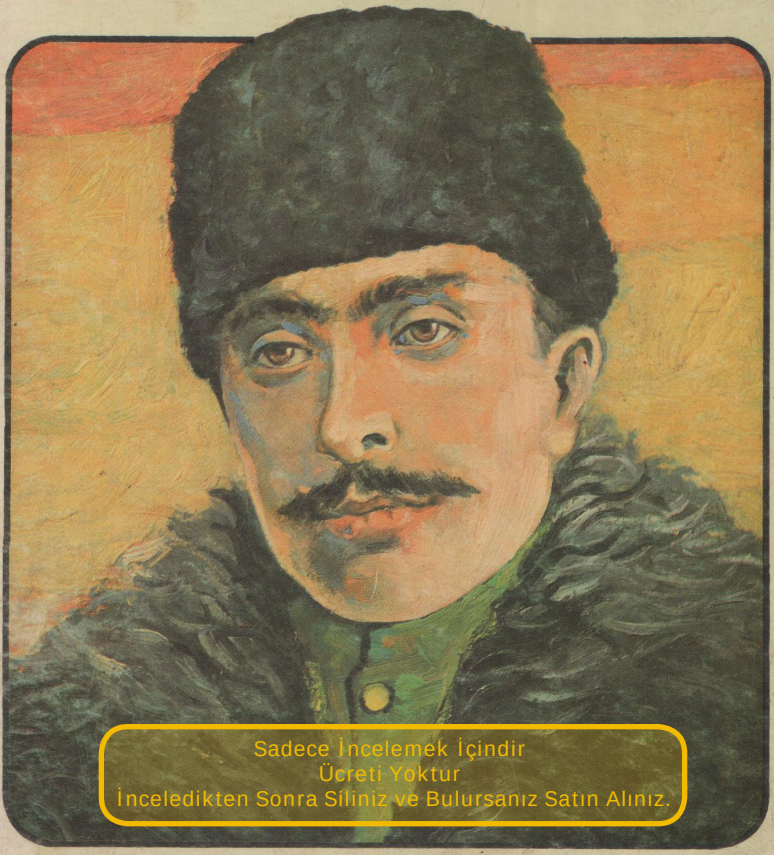
İlhan Selçuk

Yüzbaşı Selahattin'in Romanı

2. kitap

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

REMZİ KİTABEVİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İLHAN SELÇUK

Yüzbaşı Selahattin'in Romanı

İKİNCİ KİTAP

REMZİ KİTABEVİ
ANKARA CADDESİ, 93 - İSTANBUL

Levent Şahverdi Arşivi

Kitap Düzeni, Dizgi, Baskı ve Cilt: **Yükselen Matbaacılık Ltd. Şti.**
Istanbul 1976

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Dünya Savaşı 29 ekim 1914'te başlamıştı. Dört yıl bir gün sürdükten sonra 30 ekim 1918'de Mondros'ta imzalanan ateş-kes'le durdu.

Bu mütareke, yedi buçuk ay sonra 15 mayıs 1919'da İzmir'in Yunan birliklerince işgali üzerine bozuldu. Savaş tekrar başladı. 4 kasım 1922'de Mudanya ateş-kes'ine dek devam etti. Aradaki süre üç yıl beş aydır.

Barış, 24 temmuz 1923'te Lozan Konferansı ile imzalandığı için, Türkler bakımından 29 ekim 1914'te başlayan savaş, 24 temmuz 1923'te bitmiş, sekiz yıl sekiz ay sürmüştür.

Biz bu savaşın birinci dönemine Dünya Savaşı diyoruz. Dört yıl bir gün devam eden bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu battı. Türkiye bu dönemde Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'la birlikte Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Amerika, Japonya ve İran'a karşı savaşmak durumundaydı.

İkinci dönemde Ulusal Kurtuluş Savaşı verdik. Buna, İstiklâl (Bağımsızlık) Mücadelesi diyoruz. Büyük çapta Yunanlılarla çarpıştık. Ancak İtalyanlar, İngilizler ve Fransızlar, Yunanlılara geniş ölçüde yardım ettiler. Mersin, Maraş, Antep, Urfa, Mardin bölgelerinde silâhla çarpışarak; İstanbul, Eskişehir, Bursa, Zonguldak, Samsun, Antalya gibi bölgelerimizi fiilen işgal ederek ve oradaki ulusal etkinliği durdurmak için çabalayarak savaşa karıştılar.

Savaş sonunda, batan Osmanlı İmparatorluğunun Türklerle dolu bölgeleri özgür ve bağımsız Türkiye Cumhuriyetini meydana getirdi.

Öyleyse, Mütareke dönemi sözünden ne anlamalıyız?

Bu, Istanbul için Mondros Mütarekesi'nden sonra dört yıla yakındır. Anadolu için 15 mayıs 1919'a kadar yedi buçuk aylık zamandır. Benim, Mütareke dönemim ise Batum Hat Komiserliğinden Istanbul'a geliş tarihim olan 5 şubat 1919'dan Anadolu'ya geçtiğim 21 mayıs 1919'a kadar üç buçuk aydır.

İşte bu üç buçuk ay ve sonrası...

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ISTANBUL'A VARIŞ

5 şubat 1919 sabahı Karadeniz'de sis vardı. Vapurumuz Boğaz'ı bulamamıştı. Birkaç saat açıklarda dolaştıktan sonra bir Türk vapurunun kılavuzluğu ile Boğaz'a girdik. Bu geminin üstünde Türk bayrağını gördüğümüz zaman parçalanmış vatanda vatansız kalmanın derin acısını duymuştuk. Bayrak bize bir anda vatan gibi gelmişti. Türk bayrağının bu anlamını ancak o gün algılamıştım.

Ne gariptir! İnsanoğlu sahip olduğu şeylerin değerini yitirdiği zaman anlar.

Ne var ki biraz sonra Boğaz'dan vapurla geçerken kıyılardaki istihkâmlarda bir sürü asker ve bayrak gördük. Dürbünle baktığımız zaman bunların yabancı askeri ve İngiliz, Fransız bayrakları olduğunu öğrendik.

Memleketimiz artık bizim değildi.

Üç ay önce 30 ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince, galip devletler Osmanlı İmparatorluğunun gerek gördükleri her yerini işgal edebileceklerdi. İşte buna dayanarak düşman donanması 13 kasım 1918'de Istanbul'a girmiş, askerler her yana el koymuşlardı.

Düşman ordularının Doğu Kumandanı Fransız generali Franşe Despere, 23 kasım 1918 günü Istanbul'a bir fatih gibi girmişti. Türkler Istanbul'u 29 mayıs 1453'te almışlardı; aradan 465 yıl geçtikten sonra bu güzelim kent elimizden gitmişti.

Süleyman Nazif olay için «Kara Gün» diye bir yazı yayımlamıştı gazetesinde...

Levent Şahverdi Arşivi

Biz Batum'dan yola çıkmadan önce elimize geçen Istanbul gazetelerinde şu haberi okumuştuk:

«*İngiliz Hükümeti şu emri vermiştir:*

Mareşal Allenby (Filistin Ordusu Başkumandanı olup, bizim Suriye Ordusunu yenerek Toroslara dek izleyen adamdır) *Filistin - Irak - Güney İran ve Hindistan karayolunun sağlanmasına...*

Amiral Kaltrop (İngiltere Akdeniz Amirali) *Çanakkale - Karadeniz - Batum - Bakû ve Kuzey İran ile Hindistan yolunun sağlanmasına memurdurlar*».

Her iki yolun çapına haritada baktığımız zaman bu gösterişli emrin kapsamında İngilizlerin dünyayı nasıl avuçlarına aldıkları görülüyordu.

Vapurumuz öğleden sonra saat 2'de Kızkulesi yakınında demir attı.

Dolmabahçe - Karaköy - Kızkulesi arasındaki bölgede büyük düşman gemileri grubu demirlemişti. Biz tarifsiz bir acı duyuyor, bir yandan da karaya çıkmak için telâş ediyorduk. Gemide benimle birlikte, esaretten dönen beş-on subay ve yetmiş-seksen Türk eri vardı.

Polise durumu anlattık.

— Şimdi Düvel-i İtilafiye Heyeti gelecek, sizleri muayene edecek... dedi.

Aradan bir zaman geçti, İtalyan - Fransız - İngiliz polislerinden bir kurul geldi. Hepimizin kimliklerini inceledi. Eşyalarımızı, üstümüzü başımızı aradı. Silâh namına ne varsa topladı. Büyükçe bir çakı görse aldı. Eşyalar arasında hoşuna giden bir şey bulursa «souvenir» diye alenen çalmaktan utanmadı. Olay güneşin batışına dek uzadı. Akşam yaklaşırken şu emri aldık:

«Şimdi bir motora bağlı mavna gelecek, sizleri Gülhane Parkı yakınındaki muayene yerine götüreceğiz. Ora-

Levent Şahverdi Arşivi

da soyunacaksınız. Her şey bir daha incelenip araştırıldıktan sonra elbise ve çamaşırlar etüvden geçirilecek, sonra askerî makamlara teslim edileceksiniz».

Emir çok acıydı.

Artık vatanımızda hiç bir hakkın ve sözün sahibi olmadığımızı anlamıştım. Geminin güvertesinden Istanbul'a bakarak içine düştüğümüz bu karanlık durumu düşünüyordum ki, bir sandalcı bağırdı:

— Efendi, bekleme! Önce eşyanı bir iple aşağı sarkıt, sonra sen in. Ben seni istediğin yere götüreyim. Bu gâvurlar size çok eziyet edecekler, sonra da paralarınızı alacaklar.

Şimşek gibi bir karar çaktı kafamda. Kayıkçıya sordum:

— Beni Anadoluhisarı'na götürür müsün? Kaç para vereyim?

Bağırdı:

— Götürürüm, ne verirsen ver!

Az sonra emir erimle eşyayı sandala indirmiştim ve bizde atlamıştık. Kayığın gemiden uzaklaştığını gören Düvel-i İtilafiye polisleri bağırmaya başladılar ve havaya birkaç el silâh attılar. Ama hava kararmış; biz de Kızkulesi'nin karşısına düşen Üsküdar sahilini tutmuştuk.

Kayıkçı dedi ki:

— Efendi, Anadoluhisarı'na gitmek için Rumeli sahiline geçmek, oradan Bebek'e kıyı boyu gittikten sonra Bebek'ten tekrar Hisar'a geçmek gerekir. Fakat Rumlar çok azdılar. Böyle sahilden yol alan kayık gördüler mi saldırıyorlar, dövüyorlar, soyuyorlar. Bunun için o yol tehlikelidir. Biz önce Üsküdar'a uğrayalım. Ben bir arkadaşı alayım, sonra Anadolu kıyısını izleyerek Hisar'a varalım.

— Peki, dedim.

Levent Şahverdi Arşivi

Öyle yaptık.

Gece yarısından sonra Anadoluhisarı'nda ağabeyimin evine gelmiştim. Eşyayı oraya çıkardım. Emine'nin evi de Hisar'daydı. O gece kardeşlerime kavuştum. Uzun süredir benden haber alamadıkları için merak ediyorlarmış. Oturduk, konuştuk, ağladık. Milletimizin içine düştüğü ve düşeceği acıyı düşüne düşüne uykuya daldık.

Ertesi günü ilk işim yanımda getirdiğim neferi memleketine göndermek için gerekli muamele oldu. Harbin sonlarına doğru, Mehmetçikleri yaşla değil; kiloyla askere alıyorlardı. Kırk beş kilo gelen askerdi. Bu çocuk da bu yöntemle on beş yaşında askere alınmıştı.

HARBİYE NEZARETİNDE

İki gün dinlendikten sonra Harbiye Nezaretine gittim. Harbiye Nezareti Müsteşar Muavini Kurmay Albay Kemahlı Kâzım, seferberlikte kumandanımdı. Şark Ordusuna bağlı bütün subaylar Erzurum dolaylarında 15'inci Kolordu'ya tayin edildikleri halde ben Istanbul'a çağrılmıştım. Albay Kâzım anlattı ki, savaşı ilân edenler, savaşta ihtikâr yapanlar, Ermenileri öldürenler, itilâf devletlerinin isteği, Padişahın ve Hükümetin istemiyle yargılanacaklar; saptanan suçlarına göre ceza göreceklermiş. Savaş sorumluları arasında Halil Paşa da varmış. Paşa aynı zamanda Ermenileri öldürme eylemini yönetenler arasında bulunmakla suçlanıyormuş. Bu yargılamada ilgili bulunmak ve tanık olmak nedeniyle Istanbul'a gelmem gerekiyormuş. Aynı zamanda Halil Paşa da buna lüzum göstermiş.

Kâzım Bey bunları söyledikten sonra:

— Ben şimdi seni Kurmay Başkanlığı Üçüncü Şubeye tayin ettireyim; fakat başına çok şey gelecek; dikkatli ol! dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Üç gün sonra Üçüncü Şube'de işe başladım.

Sabahları Anadoluhisarı'ndan vapura binip, Köprü'ye, oradan yaya veya tramvayla daireye geliyordum. Öğle yemeğini Harbiye Nezareti Askerî Lokantasında yiyordum. Akşam aynı yoldan eve dönüyordum.

Vapurda çok kez ağabeyim, bazı tanıdık ve dostlarla beraberdik. Genelkurmay Başkanlığı Birinci Şube Müdürü Kurmay Yarbay Basri ile de ilişkim vardı.

Birinci Şube'de Teğmen Muzaffer (sonradan Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı General Muzaffer), Teğmen Şahap (sonradan Kars Müstahkem Mevki Kumandanı Albay Şahap), Teğmen Vehbi (Binbaşılıktan emekli oldu), Teğmen Emin Âli (Istanbul Spor Bölge Başkanlığı Muhasebecisi) Şehzade Yaveri Yüzbaşı Nusret (1940'ta Konya'ya Alay Kumandanlığı yaptı), Teğmen Asaf (sonradan Kılıç Ali), Harp Akademisinde öğretmen Binbaşı Berkuk (1940'ta Millî Savunma Bakanlığı Ordu Dairesi Reisi), Harp Akademisinde Binbaşı Saffet (Arıkan), Ordu Dairesinde Kurmay Binbaşı Naim Cevat, Topçu Yüzbaşı Feyzi (sonradan Pendik'te Tugay Kumandanı Albay) Kuleli Lisesinde Sınıf Subayı Piyade Yüzbaşı Cemal (sonradan Spor Genel Direktörlüğü Genel Sekreteri), Harp Akademisi öğrencisi Yüzbaşı Kurtcebe (sonradan Korgeneral), aynı okuldaki Cemil Tahir (sonra Spor Genel Direktörü) ile dertleşirdik.

GÖRÜNÜMLER...

Sabahleyin kalkıp Anadoluhisarı vapur iskelesine geldiğimiz zaman karşılaştığımız manzara şuydu: Boğaz'ın karşı yakasında Amerikan Kolejinde büyük bir Yunan bayrağı ve gençlerin Yunan şarkıları... Çok defa Boğaz sularında yarısı denizde dalgalanan büyük Yunan bayraklarını taşıyan motor, kayık vb. askerî araçların gezdikle-

Levent Şahverdi Arşivi

rini görürdük. Yunan torpido ve zırhlıları karakol görevi bahanesiyle bir aşağı bir yukarı gösteri yaparlardı.

Bineceğimiz vapur iskeleye geldiği zaman; Çubuklu, Beykoz, Paşabahçe'den gelen bir sürü Rum ve Ermeni'nin ortak şarkıları, marşları yükselirdi. Bu azgınlar vapura giren Türk kadınlarına ve erkeklerine bir sürü hakaret savururlar, bazen Türklerin başından feslerini alarak denize atar:

— Türko, Türko, diye fesin yüzüşünü seyrederlerdi.

Bazen bir feryatla birlikte bir çarşafın yırtıldığını duyardık.

Birçok Rum ve Ermeni; İtalyan, Fransız, İngiliz hizmetine girerek tercümanlık ve casusluk yapıyorlardı. Onlar da Düvel-i İtilafiye üniforması altında bu rezil eylemlere karışırlar, hatta kışkırtırlardı. Ne var ki İngiliz, Fransız ve İtalyanlar da aşağı kalmıyorlardı.

Vapurda Köprü'ye çıkmak, Köprü üstünde yürümek ve Harbiye Nezaretine gelmek bir sorundu. Çünkü Rumlar ve Ermeniler, Türke ve Türk subayına her fırsattan yararlanarak hakareti kaçırmıyorlardı. Bunlardan İngiliz ve Fransız üniforması giyenler işi büsbütün azıtmışlardı. Hükümet Türk subaylarına, yabancı subaylara selâm verilmesi için emir vermişti. Yabancı subaylar bu emre itaat etmeyen Türk subaylarını yolda çevirip çeşitli biçimlerde hakaret ediyorlardı. Benliğine ihaneti göze alamayan bir Türk subayı için işgal subaylarına selâm verme olanağı var mıydı? Hiç kuşkusuz bu nedenle, yollarda her tür belâ ve felâket hazırdı.

İŞGAL ALTINDA HARBİYE NEZARETİ

Daireye geliyorduk. Harbiye Nezareti yabancı subayların işgali altındaydı. Biz, yalnız onların bizim üstleri-

Levent Şahverdi Arşivi

mize verdikleri emirleri yapmakla vakit geçiriyorduk. Hiç kuşkusuz bütün bu emirler düşmana hizmetti. Sözgelişi, bizim şubeye şöyle bir emir geliyordu:

«1916 yılında Pozantı İstasyonundan geçen bir askerî birliğin yanında giden mavi gözlü, sarı bıyıklı bir subay, görevini dürüstlük ve namusla yürüten Pozantı şimendifer memurlarından Vahan Efendiye bir tokat atmıştır. Bu vahşiyane davranışın cezası, uygar İtilâf Devletlerince verilecektir. Bir haftaya kadar bu subayın İtilâf Kuvvetlerine teslimi gerekir. Yoksa Şimendifer Şubesi Müdürü şahsen sorumlu tutulacaktır».

Hiç kuşkusuz bu adı sanı bilinmeyen subayı bulmaya olanak yoktu. Ya o subay çoktan ölmüştü, veya olay esastan yalandı; ne böyle bir şey olmuştu, ne de öyle bir subay vardı. Yazıyı yazanlar bunu bilirdi.

Ne var ki amaç hakarettir. Bu yazıyı alan Kurmay Albay Müdür, dairedeki İngiliz İrtibat Subayına gider. İngiliz bir yüzbaşıdır. Türk Kurmay Albay, durumu açıklamaya çabalar. İngiliz Yüzbaşı saatlerce zevklenir. Fikrinde direnir. Bir süre muhabere, konuşma, rica, en sonunda İngiliz Yüzbaşısı Türk albayını bu seferlik affeder.

Eğer Türk subayı bu yazıya cevap vermez, ya da almamış görünürse bir hafta sonra İngiliz cezaevine atılmıştır, özellikle hapishane personeli Rum ve Ermenilerin hakaretleri altında ezilmektedir.

ACI OLAYLAR

Günün birinde duyulurdu: Beyoğlu'nda Rumlar Türk kadınlarının çarşaflarını yırtmışlar, Türk erkeklerinin fesllerini çiğnemişler, dükkân veya evde buldukları Türk bayraklarını parçalamışlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Gene bir gün dört-beş Senegalli asker, Sirkeci'de birkaç Türk kadınına saldırdı. Kadınların feryadı üzerine oradaki bir polis silâh kullanarak Senegalli neferlerden birkaçını vurdu. Ne var ki Türk polisini yakaladılar. Fransız Güyanı'na sürdüler (*).

Bir cuma günü ağabeyim, arkadaşları ve ben, Anadoluhisarı'nda bir sırt üzerinde kır eğlencesine çıkmıştık. Hisarın bütün çayırları kadın ve erkek doluydu. Bir silâh sesi, bir panik. Sonradan öğrendik ki on Rum çayıra girmiş, rezalete başlamış. Bölgedeki inzibat eri müdahale edince, askeri yaralamış kaçmışlar.

Günler geçtikçe savaş sırasında dışarıya kaçan Hıristiyanlar geriye dönüyor, batan imparatorluğu paylaşmakta sabırsızlanıyorlardı. Ortalıkta Türk ve Türkiye diye bir şey kalmamıştı. Herkes Türklüğünü yadsımaya hazırdı. Bu keşmekeş içinde Padişah Vahdettin'le ortakları da kendilerine en uygun gelecek efendiyi aramakla meşguldüler. Kâh Fransızlara, kâh İngilizlere, kâh İtalyanlara, kâh Amerikalılara avuç açıyorlar; onlara yaranmak için akla gelmeyecek rezilliklere baş vuruyorlardı. Şehzade ve sultan saraylarında balolar veriliyor, uygarlık diye kepazelikler düzenleniyordu. Düşman subayları Türkün «harim-i ismetinde» tepiniyordu. Düşman istihbarat ajanları her yanda ülkeyi yıkacak çareler arıyorlar; para dökerek keşmekeşi artırıyorlardı. Her devlet kendisi hesabına elverişli saydığı bir yol tutmuştu.

İçerde çeşitli kafalardan çeşitli sesler çıkıyordu. Kimisi bu felâketlerin dinsizlik yüzünden başımıza geldiğini ileri sürüyor, ümmetçilik peşinde koşuyordu. Kimisi İttihat ve Terakki'yi suçluyor, ve İttihatçılardan hesap

(*) Bu polis Fransız mahkemesinin verdiği cezayı 18 yıl çektikten sonra bırakıldı; memlekete dönebildi.

Levent Şahverdi Arşivi

sormaya kalkışıyordu. Gazeteler ve kitaplar fikirleri büsbütün karıştırıyordu. Her gün yeni haberler, her gün yeni durumlar ortaya çıkıyor, yarının ne olacağını hesaplamak olanağı kalmıyordu.

EĞİLİMLER, KARARLAR...

Paris'te bir barış konferansı kurulmuştu. Amerika Cumhurbaşkanı Vilson, İngiliz Başbakanı Loyd Corç, Fransız Başbakanı Klemanso, İtalyan Başbakanı Orlando bu konferansta bir araya gelmişler, yenilgiye uğrayan ülkelere değgin kararlar alıyorlar; yeniklere barış koşullarını dikte etmek için hazırlanıyorlardı.

Konferans 30 ocak 1919 toplantısında özetle şu kararı vermişti:

> *Müttefik devletler; Ermenistan, Suriye, Irak, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın Türk İmparatorluğundan tamamen ayrılmasında birleşmişlerdir. Bu nokta, Türk İmparatorluğunun öteki bölümleri hakkında verilecek kararın dışındadır.*

1 mart 1919'da ise şu karar verildi:

> *Yunanistan'a Anadolu'nun batısında yer verilecekse, Ayvalık, Soma, Karaağaç, Alaşehir, Kuşadası bu bölgeye katılacaktır. Eğer Yunanistan'a Anadolu' da yer verilmeyecek ve Anadolu bir büyük devletin himayesi altına sokulacaksa sözü geçen bölge aynı büyük devletin himayesi altına girecektir.*

Ferit Paşa Hükümeti ise bu sırada hızlı bir uygulamaya girişmişti:

İttihatçı, savaş sorumlusu, harp zengini, muhalif, ve Ermenileri tehcir (sürmek) ve taktille (öldürmek) suçladığı

Levent Şahverdi Arşivi

kişileri Bekirağa Bölüğüne hapsediyordu. Memleketin tanınmış ne kadar büyüğü küçüğü varsa hepsini tutukluyor, ülkede düşünen baş bırakmak istemiyordu.

Başta Birinci Dünya Savaşının Sadrazamı Sait Halim Paşa olmak üzere, Ordu Kumandanları Halil, Vehip, Mahmut Kâmil Paşalar, Hüseyin Cahit, Ahmet Emin, Ebüzziya'zade Velit gibi yazarlarla üç yüz kadar adam hapsedilmişti.

Bunları yargılamak ve hapsetmek için askerî mahkemeler, eski paşalardan meydana gelen Divanıharpler kurulmuştu. Yargılamalar sürüyordu.

Savaşta hızla terfi etmiş subayların rütbelerini geri almak üzere bir komisyon kurulmuştu.

Ordunun elinde işe yarar ne kadar silâh, top, cephane, araç, gereç varsa galip devletlerin gösterdikleri yerlere depo ediliyordu.

Bütün devlet dairelerinde ne kadar erbabı namus ve haysiyetli kişi varsa uzaklaştırılıyor, yerine eyyamcılar geçiriliyor, devlet makinesinde curcuna yaşanıyordu.

Bir yandan İngiliz Muhipler Cemiyeti namıyla bir dernek örgütlenerek ülkede geniş bir İngiliz istihbarat şebekesi kuruluyordu. Bu işi yapan Sait Molla adında zeki ve yezit bir hocaydı. Ünlü casus Rahip Frey'in emrinde çalışıyordu.

Böylece memleket denen bir varlık, hükümet denen bir kuruluş, ulus denen bir kavram kalmamıştı.

İngilizler Beyoğlu bölgesini, Fransızlar Istanbul bölgesini, İtalyanlar Üsküdar-Kadıköy bölgesini işgal etmişler, işgal devletlerine göre her bölge bayraklarla donanmıştı.

HALİL PAŞA GÖZALTINDA...

Ben Istanbul'a geldiğimden birkaç gün sonra gazete-

Levent Şahverdi Arşivi

ler Halil Paşanın hapishaneden kaçtığını ve izlendiğini yazdılar. Bir hafta sonra da Halil Paşa, Erenköy'de bir arkadaşının evinde yakalandı.

Paşa'nın yakalandığını gazetelerde okuyunca kendisini ziyarete gittim.

Hapishane Müdürü Ali Bey adında bir yarbaydı. Üvey annem Edibe Hanımın ağabeyi idi. Beni tanımazdı, ama dürüst ve temiz bir adamdı. İzin verdi. İçeri girdim. Bir oda gösterdiler. Kapıda bir er duruyordu. Halil Paşanın içerde olup olmadığını nefere sordum.

— İçerde!.. dedi.

— Git söyle, yaveri Yüzbaşı Selâhattin gelmiş de!

Nefer yüzüme hayran hayran bakarak cevap verdi:

— Gir efendi gir, artık onlar paşa değil mahpustur.

O anda Bekirağa Bölüğü başıma yıkıldı.

«Onlar paşa değil, mahpus!»

Lafın doğrusu «mahpus» olan Halil Paşa değil. Türk kudreti, hizmeti, şerefi idi.

Ne yazık ki Türk eri bunu anlayacak durumda değildi.

PAŞALAR!..

Paşaların bulunduğu odaya girdiğim zaman manzara şuydu:

Bir evin yatak odası kadar küçük bir odaya on kadar karyola konmuş, hepsinin üstünde bir paşa oturuyordu: Ordu Kumandanı Vehip Paşa, Ordu Kumandanı Halil Paşa, Ordu Kumandanı Mahmut Kâmil Paşa, Sahra Sıhhiye Müfettişi Süleyman Numan Paşa, Enver ve Nuri Paşaların babası Ahmet Paşa.

Levent Şahverdi Arşivi

Halil Paşayı görünce koştum, elini öptüm.

İkimizin de gözleri doldu.

Bir süre birbirimize hiç bir şey söylemeden oturduktan sonra bir saat konuştuk.

Hiç kuşkusuz bu konuşmalar acıydı; hem kişiliklerimiz, hem vatanımız için... Halil Paşanın hazır parası olmadığı için kendisine burada Vehip Paşa bakıyormuş. Evdekilere de eşyaları birer birer satarak yaşamaları için emir vermiş. Fakat Fransızlar evde arama yaparak değerli eşyayı götürmüşler. Paşa bunları söyleyerek yatağı açtı ve dedi ki:

— İşte son kalan yatak çarşafı bende.

Fransızların başındaki genç subay, Halil Paşanın eşinin güzelliğini duyduğu için görmek ve görüşmek için ısrar etmiş. Fakat hanım, çocuklarını alarak bir odaya kapanmış, kapıyı kilitlemiş ve her türlü tehdide rağmen açmamış. Bunları anlatan Halil Paşa:

— Bu Fransızlar ne namussuz insanlarmış! Galip gelmek, mağlup milletin kadınlarına, mallarına tecavüz etmek midir? Bu ne hayasızlık!

Paşa evine kadar gidip çocuklarını görmemi ve mümkünse Aydın'ı cezaevine getirmemi söylemişti. Aydın, Halil Paşanın ilk çocuğuydu. Kumandanın istediğini yaptım.

VEYL MAĞLUPLARA

Aydın'ı okuldan alıp Bekirağa Bölüğüne getirirken öğle yemeğini bir lokantada yedik. Zavallı çocuk günlerce aç kalmış bir insan gibi yiyordu. Bunu görünce yüreğim parçalandı:

— Veyl mağluplara!.. sözünün anlamını daha iyi kavradım.

Aydın'la babasını ziyaret ettiğimde Halil Paşa:

Levent Şahverdi Arşivi

— Basri'yi gör, bana dün mahkemede Hille (*) olaylarını sordular. Ben o işin ayrıntılarını bilmiyorum. Sana anlatsın, ya da gelsin bana açıklasın, ben de yargıçlara öyle cevap vereyim.

Cezaevinden ayrılınca, doğruca Basri Beyin yanına gittim. Basri Bey o sırada Genelkurmay Birinci Şube Müdürü ve Yarbaydı. Halil Paşanın eski kurmayı beni Aydın'la beraber görünce fena halde bozuldu. Bir yer gösterip otur bile demedi.

Musul'da her zaman kucağında taşıdığı Aydın'ın yüzüne bakmadı; ne istediğimi sordu; anlattım.

— Rica ederim Selâhattin, dedi, ben ne bileyim? Ona sormuşlar; o cevap versin!

Çok fena oldum, sinirlerim gerildi:

— Basri Beyi böyle bir durumda göreceğimi hayal bile edemezdim, demişim.

Bu sefer Basri çok fena oldu:

— Selâhatin, sen çok gençsin, kimseden pervan yok. Ben aile sahibiyim, Kurmay Başkanlığı Birinci Şube Müdürüyüm. Bazı şeyleri düşünmek zorundayım. Elbette çok sevdiğim Halil Paşa'ya elimden bir iyilik gelirse kaçınacak değilim.

Odadan çıktık. Aydın henüz dokuz-on yaşındaydı:

— Basri Bey beni ne kadar severdi, şimdi ne oldu? diye sordu.

Harbiye Nezaretinin kapısına doğru yürüdük. Tam kapıdan çıkarken Yüzbaşı Şevket'le karşılaştım. Bu arka-

---

(*) Hille, Bağdat vilâyetinin bir ilçesiydi.

Levent Şahverdi Arşivi

daş da Harbiye Nezareti Zat İşlerine atanmıştı. Ayakta görüştük, Halil Paşanın yanından geldiğimi öğrenince:

— Yahu hâlâ bu hırsız namussuz adamın peşinden neden ayrılmıyorsun? Ben bu adamı dürüst tanırdım, meğer hırsızmış... demez mi!

— Halil Paşaya hırsız demek, bana hırsız demektir. Sen bilmelisin ki bütün kişisel ve resmî parası benim elimdeydi. Sen bu sözünle bana da hırsız diyorsun. Bana bunu diyecek adamın hayatına son verecek kadar kuvvetim olduğuna henüz inanıyorum.

Bunun üzerine Şevket:

— Vallahi ne bileyim kardeşim, herkes böyle söylüyor. Ama Selâhattin sen namussuz olabilir misin? Hırsız olabilir misin? Ben senin için böyle bir şey düşünebilir miyim? diye özür diledi.

Şimdi herkes dünkü kumandanına küfür ediyordu ve herkes dünkü kumandan aleyhine konuşarak kendine yeni bir ortam ve olanak sağlamak yolundaydı.

KARABEKİR

Gene günlerden bir gün, Halil Paşadan gelirken Harbiye Nezaretinin bahçesinde Kâzım Karabekir'e rastladım. 1919'un mart ayındaydık. Konuşarak epey yürüdük. Karabekir, anlatıyordu:

— Beni Tekirdağ'ına 14'üncü Kolordu Kumandanı yaptılar. Ama ne ordaki kolordu gerçekte bir kolordu, ne de o bölge kolordu için elverişli... Her yanı düşmanla sarılmış, mevcudu üç binden ibaret iki tümen iskeleti ne yapar? Hükümet Istanbul'da korkuluktan başka şey değil. Galip devletlerin kuklasıdır hükümet. Savaştan zaferle çıkan devletler bu kukla hükümet yoluyla bütün ha-

Levent Şahverdi Arşivi

yat kaynaklarımızı kurutacaklar ve bizi tamamen öldürdükten sonra zahmet çekmeden yutuverecekler. Bizim için tek yol, henüz tükenmemiş hayat kaynaklarımızı hızla organize ederek, yutulmamak için bütün gücümüzle mücadeleye atılmaktır. Böyle bir atılımla yakamızı kurtarırız. Ya da ölürüz. Kurtulursak ne âlâ! Ölsek bile tarih bu ulusun ilk fırsatta tekrar hayata dönmesine ve kalkınmasına yol verir. Nitekim yüzlerce yıl bizim köleliğimizi yapmış uluslar, salt bu nedenle yine tarih sahnesine girmiş bulunuyorlar.

Uzun uzun düşüncelerini dile getiren Karabekir devam etti:

— Harbiye Nazırına bu fikirlerimi söyledim. Böyle bir mücadeleye çekirdek hazırlamak için galip kuvvetlerin etkisinden en uzak bir ortam olan ve hem halkı hem ordusu bakımından mücadele yeteneği bulunan Erzurum Kolordusuna tayinimi rica ettim. O da kabul etti. Burada bulunduğum sürece fikrimi bütün arkadaşlara söyledim. Çoğunu inandırdım. İnanmayanlar ilerde inanırlar. Sen de bu fikirler doğrultusuna arkadaşlarını çekmeye çalış.

Karabekir Paşa bir nefes alarak sordu:

— Yakında Erzurum'a gideceğim, benimle gelir misin?

Tabiî kendisine birlikte gitmenin benim için şeref olacağını söyledim.

Ama henüz Istanbul'a geleli ikinci ayım dolmamışken kendimde bu cesareti göremedim ve bu işi yapamadım. Karabekir'i evinde ziyaret edeceğimi söylemişken, gidemedim.

Ve yola çıktığını gazetelerde okudum.

O uzun konuşmamızda Karabekir bana Halil Paşa'dan

Levent Şahverdi Arşivi

uzak durmamı söylemişti. Zaten sevmezdi Halil Paşayı... Bu gibi adamların topluma zararlı olduklarını söylerdi.

Ben:

— Belki haklısınız ama, düşmüş bir kumandana saygısızlık tavsiye eder misiniz? diye sordum.

Düşündü:

— Elinden geleni yap, ama onu sevme, ona benzeme!

AŞIRI SERVETLER VE YENİ ZENGİNLER

Büyük savaş, bir yandan açlık ve sefalet, öte yandan bir zenginler sınıfı yaratmıştı. Bu sınıf, bin bir gece masallarını andıran bir hayat yaşıyordu. Aşırı servetler toplumun ahlâkını bozmuştu. Bir yazar Finlandiya'dan söz açarken «Orada ne çukur ne tepe vardır, toplum dümdüzdür» demişti. Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğundaki düzlükleri bozmuş, çukurlar ve tepeler yaratmıştı. Bunlar çoktu, benim gördüğüm ve işittiklerimden birkaçını özetleyeyim:

Savaştan önce Bakırköy'de ötekinin berikinin işini yaparak hayatını kazanmaya çabalayan bir Hakkı vardı. Bu adam Büyük Savaşta birdenbire milyoner Bayramzade Hakkı Beyefendi oluverdi. Hiç kuşkusuz bu yükselişin iki nedeni vardı: Hakkı Beyefendi muhtekirdi ve devlet gücünü arkasına almıştı. Savaş günlerinde Istanbul'a gelen Avusturyalı bar artisti Miloviç'in sigarasını yüzlük, binlik banknotlarla yakmıştı; bu kadarla kalmamış, aşkını ispatlamak için kadının yatağını binlik banknotlarla kaplamıştı. Bu olay sırasında Istanbul'da ve Türkiye'de her gün binlerce kişi açlıktan ölüyordu.

Kafkasya'da Batum Hat Komiserliği görevini yürü-

Levent Şahverdi Arşivi

türken benim yanıma birçok subay vermişlerdi. Bunlardan birine Köprü üstünde rastladığım günü unutmam. Gayet şık giyinmiş bir biçimde ve çok saygıyla yanıma yaklaşan eski yedek subay:

— Terhis olduktan sonra Haliç Feneri yakınındaki Kocamustafapaşa'da bir bakkaliye mağazası açtım. Sermayem otuz bin lira, günde 50-60 liralık kazanç sağlıyorum... demez mi?

Ben ise yüzbaşı olarak 890 kuruş maaş alıyordum. Kendisini kutlayıp ayrıldım. Ama ayrıldıktan sonra da:

— Ben ne aptal kişiyim, neden elime geçen fırsatlardan yararlanmadım? diye düşünmekten kendimi alamadım.

O sırada adım başına böyle olaylarla karşılaşıyorduk.

Bizim önümüzdeki sınıftan Elmalılı Cemal diye bir çocuk vardı. 1908 devriminden önce okulda sınıf subaylarına casusluk ederdi. Sınıf çavuşuydu. 1908 devriminde «hafiye»dir diye az kalsın okuldan kovuluyordu. Zeki bir çocuktu. Büyük Savaşta levazım subayı olmuş, dört yüz bin liraya yakın servet yapmıştı. Mütarekede istifa etti. Avrupa'yla ticarî işlere girişti. Özel otomobili, özel motoru vardı. Birkaç defa karşılaştık. Bana sözde iltifat edip demişti ki:

— Başın sıkılırsa gel, sana bugün aldığın maaşın birkaç mislini veririm, ben seni severim.

Bir Rum kadın almıştı, kadın esasen zengindi, bu kadının erkek kardeşiyle birlikte hükümeti soyarak daha da zenginleştiler (*).

(*) Büyük Savaşta Kütülammare'de esir düşen Armstrong adında bir İngiliz kurmay subayı, mütareke başında memle-

Levent Şahverdi Arşivi

Özetle Istanbul'da ulusun kanı ve canı emiliyor, sömürülüyordu.

YENİ GÖREVİM

Nisan 1919 başlarında beni Haydarpaşa Hat Komiserliği Muavinliğine tayin ettiler. Göreve başladım. Hat Komiseri Kurmay Binbaşı Bekir Lütfi, eniştem Tevfik Beyin arkadaşıydı. Bir mülhak yüzbaşıyla bir de sivil memurumuz vardı.

Hat Komiserliği görevi feciydi, Haydarpaşa garının bütün memurları Ermeni ve Rumdu. Belki birkaç küçük Türk memuru da vardı. Anadolu demiryollarını kendi paylarına ayıran İngilizler, bu hatta ve gara el koymuşlardı. Binanın bir bölümünde subay ve nefer yatakhane-

---

ketine gitmiş, 1919 nisanında Istanbul'a gelerek işgal ordularının çekildiği güne dek (5.10.1923) Istanbul'da kalmıştı. İngiliz, fevkalâde Komiser Muavinliği, Ataşemiliterlik yapmış; Müttefikler Başkumandanlık Kurmayında ve Jandarma Müfettişliğinde bulunmuş olan Armstrong «Türkiye Nasıl Doğdu?» diye bir kitap yazmıştır. Bu kitapta 1919 nisanında Istanbul şöyle anlatılıyor:

«Istanbul levantenlik merkezidir. Burası Doğu ve Batının birleştiği noktadır. Ne yazık ki Doğu ve Batı kötü birleşiyorlar. Batı, Doğuya yükleniyor. Öyleyse seçilmesi gereken, iki yoldan biridir: Ya Doğu, Batı uygarlığını benimseyip baştan başa levanten olmalı, ya da Batı uygarlığını tümüyle yadsıyarak ona isyan etmelidir. Doğu, Batı uygarlığının ruhuna değil, fakat maddî sonuçlarına, otomobiline, sefahatine ve her şeyden çok kudretine konforuna saygı duyuyor. Istanbul kentinin kendisi bir yaradır. Burada ülkü yoktur. Burası kirli sokaklarda yaşayan insanların şehridir. Burası entrika, desise, rezalet, hile, cebanet başkenti, hain erkeklerin ve namussuz kadınların şehridir».

Levent Şahverdi Arşivi

leri kurulmuş, Hıristiyan kadınlarla ortak rezalethane durumuna getirilmişti.

Biz Hat Komiserliğinde üniformalı üç Türk subayı ve İstasyon Kumandanı Yüzbaşı Hurşit'ten meydana gelen bir küçük kadroyduk. Her gün bir saldırıya uğrayacağımız korkusuyle titriyorduk.

Her sabah Anadoluhisarı'ndan vapurla Köprü'ye geçer, oradan Haydarpaşa vapuruna binerek gara gelirdim. Daha önce de söylediğim gibi bu yolculuklar sırasında herhangi bir nedenle saldırıya uğramak, dayak veya küfür yemek, öldürülmek işten bile değildi. Böyle durumlarda herhangi bir direnme, ya da karşılığın bedeli, galip devletlerden birinin hapishanesine yollanmak ve orada yerli Rum veya Ermenilerin eline düşmekti.

EVLENME GİRİŞİMLERİ

Ama hayat acıklı ve gülünç olayları içinde sürüp gidiyordu.

Yaşamak zorundaydık. Aile ilişkileri sürüyor, evlenmeler, ayrılmalar, doğumlar, ölümler devam ediyordu.

İşte böyle bir dönemde kardeşlerim beni evlendirmek sevdasına düştüler.

Ve kız aramaya başladılar.

O dönemin aile anlayışına göre ilk akla gelen kızlar yakınların çocukları olurdu. Ağabeyimin eşi Seher'in ablasının kocasının Teşvikiye'de oturan kız kardeşi için anlatılanlar herkese yatkın geliyordu. Bu kızın okuması yazması, bir de evi varmış. Bir tek annesiyle oturuyormuş. Aile çok sakin ve kibarmış. Kız güzelmiş. Kardeşlerim:

— Yuva kurmanın şartlarından biri iki taraftan hiç olmazsa birisinin azıcık geçim kaynağına sahip bulunma-

Levent Şahverdi Arşivi

sıdır, diyorlardı. Servet veya akar önemlidir, iki çıplak bir ev kuramaz.

En sonunda bu kıza gittiler ve öğrendiler ki, kızcağız Büyük Savaşta zengin olmuş dört çocuklu ve babası yaşında bir tabur kâtibinin metresidir. Sekiz aydan beri süregelen bu serüven sonunda hamile kalmıştır.

Bu öykü bizim evin günlerce süregelen masalı oldu. Bu kadar yakın tanınan ve bu kadar dürüst bir ailenin kızı böyle olursa, Istanbul'da namuslu ve iffetli kız nereden bulunacak?

Savaş ortalığı kırıp geçirmişti.

Ailece tanışımız ve o tarihte Üsküdar'da oturan Rasim Beyin kızı da düşünüldü. Ne var ki kız, bir doktorla nişanlanalı altı ay olmuş. Hiç kuşkusuz durum öğrenilince bizimkiler konuyu açmamışlar, yalnız beni evlendirmek tasarılarından bahsederek tanıdık veya bildik bir kız olup olmadığını sormuşlar. Rasim Beyin hanımı Üsküdar' da bir deri fabrikatörünün çok güzel ve çok temiz kızını tavsiye etmiş. Hep birlikte kalkıp oraya gitmişler. Kızı çok beğenmişler. Ailenin tek çocuğu ve pek güzel imiş kız... Babası da oldukça zenginmiş.

Yalnız kız tarafı «evet» veya «hayır» demek için önce beni görmek istemiş.

Ve şu karar verilmiş:

Saptanan gün, ben, ağabeyim ve eniştem Tevfik Beyle beraber bu eve gideceğim. Birkaç kez sokaktan geçerek, ya da kapı önünde gezerek kendimi göstereceğim. Bu gösteri sonunda beğenilirsem kızın babası evlenme koşullarını konuşacak. Daha önceden bir fotoğrafımı da kız evine bırakmışlar.

Kardeşlerime:

— Ben bir fabrikatör kızı alamam, ama mademki söz

Levent Şahverdi Arşivi

vermişsiniz, dediklerinizi yaparım. Durumu kendi gözlerimle görüp ona göre düşünürüm. Ağabeyimle özel bir işaret kararlaştırırız. Eğer ben bu işareti verirsem, durumu askıda bırakırız.

Nitekim böyle oldu.

Ben karşılaştırılan gün ve saatte sokakta biraz dolaştıktan sonra, kapıya yaklaştım, içeri girdim. Efendice bir adam beni karşıladı. Kızın babasıymış.

Bizi bir odaya aldılar. Baktım ki mahalle imamı, muhtarı, bekçi, fırıncı orada... Öteden beriden konuşuluyor.

Onlar beni süzüyor, ben onları süzüyorum.

Sonunda kararımı verdim. Ben bu aileye giremem. Ağabeyime olumsuz işareti verdim ve çıktım. Ağabeyim görüşmeyi münasip bir yerde keserek ve haber yollayacaklarını söyleyerek ayrılmış.

Bu hikâye böylece kapandı; ama benim evlenme hikâyesi kapanmadı.

Bir gün eniştem Teşvikiye İmamının kızı için konuşulduğunu ve bu kızın Cevat Paşanın akrabası olduğunu söyledi. Bizim karargâhın eski Kurmay Başkanı ve şimdi Birinci Şube Müdürü Yarbay Basri, Cevat Paşanın damadı olduğuna göre, ona baş vurmalıymışım.

Bunun üzerine kalktım, Basri Beye gittim, durumu anlattım.

Basri'nin verdiği cevap şöyleydi:

— Bu kız benim elimde büyümüş gibidir. Çok güzeldir. Eğitimini Amerikan Kolejinde görmüştür. Babası zengindir, tek çocuktur. Onlar da senin gibi ahlâklı bir adam arıyorlar. Ben söylersem bu iş hemen olur. Çok da iyi bir damat bulmuş sayılırlar. Ama sen mutlu olamazsın.

— Neden mutlu olamam?

Basri:

Levent Şahverdi Arşivi

— Kayınpederin olacak adam çok dindar, hatta sofu ve geri ruhludur. Sen uyuşamazsın. Kız ise babasının değil, bizim evin terbiyesini almış, öylece büyümüştür. Şımarık, olağanüstü güzel olduğundan ve zengin sayıldığından seni bir koca değil eğlence aracı gibi görecektir. Böyle bir kızla geçinemezsin. Üstelik babasının tersine, kızın içinde yaşadığı ortam serbesttir. Erkekli kadınlı otururlar; bu tür yaşayışı sindiremezsin.

Yarbay Basri bunları anlattıktan sonra dedi ki:

— Mutlu bir evlilik yapmak istiyorsan, beni mutsuz kılan nedenlerden kaçın! Bunları şöyle özetleyebilirim: Senden akıllı, senden soylu, senden zengin bir kadın alma! Seni her bakımdan yüksek görecek bir aile ortamına gir, böyle bir kızla evlen! Fakir kal, mutsuz olma!

Basri Bey, bu konuşmayla ömrünün romanını da özetlemişti.

Haydarpaşa Hat Komiserliğinde görev yaparken boş saatlerde benim evlenme konusundan söz açılırdı. Bir gün Halil bana Komiser Lütfi'nin iki kızı olduğunu ve Komiserin beni çok sevdiğini, istersem bu kızlardan birini sevinerek bana vereceğini söyledi. Ben söylenenleri eve aktardım; ama sonuç çıkmadı.

Derken bizim evlenme hikâyesi uzadı gitti. Hat Komiserliğinde beraber çalıştığımız Yüzbaşı arkadaşım:

— Selâhattin, mutlu olmak istersen, sakın Türk kızı alma, mutlak bir gâvur kızıyla evlen, mümkünse Alman olsun! diyordu.

O zamanın modasına göre Almanlar gözde idiler. Alman iyi yaşamasını bilir, düzenlidir, disiplinlidir, üstündür. 1911'de Harp Akademisinde arkadaşım Hüseyin Rahmi'nin sınıfına ders veren Alman Kurmay Binbaşı Losof' un öğrencilere öğüdü:

Levent Şahverdi Arşivi

— Karılarınıza mutfakta kantar, dikişte mezüre, ev hayatında hesap öğretmezseniz, sizin için kurtuluş yoktur.

OLUMSUZLAR, OLUMLULAR...

Bir gün dairede akşam gazetelerini aldık.

Hükümetin büyük bir temizliğe giriştiğini ve yeniden yüzlerce adamı tutukladığını yazıyordu.

Anlaşılıyordu ki yabancıların isteğiyle Türk aydınlarının hepsi yok edileceklerdir. Aydınsız kalmış kitleler de başsız bir sürü gibi güdülecektir.

O gün büyük bir üzüntüyle daireden erken ayrıldım.

Zaten aydınlar arasında bir tartışma başlamıştı. Her kafadan bir ses çıkıyordu.

Her günkü yaşantımızda olumlu olumsuz nice tiplere rastlıyorduk.

Her sabah Hisar vapuruna Kandilli'den bir yarbay binerdi. Gayet şık, gayet dik, boylu ve göğsünde bir sürü nişan. Herkesi tepeden tırnağa süzerek pür azamet yürür, vapurun en gösterişli bir yerine otururdu. Ama bu geçit sırasında öte yandan «Kahrolsun Türkler, Zito Venizelos» ve benzeri nice herzeler savrulur, bizimki duymazlığa gelirdi. Ben bu herife nedense kızar, yiyecek gibi bakardım.

Bir gün vapurda eniştem Tevfik Beyle otururken bu yarbay geldi. Eniştemin arkadaşıymış, yanımıza oturdu. Tevfik Bey hemen söze başlayarak:

— Senin söylediklerinle, Selâhattin'in anlattıkları birbirine uymuyor, dedi.

Ben afallayıverdim, ben ne demiştim, o ne demişti? Birbirine uymayan neydi?

Ama konuşma hemen yoluna girdi. Bu yarbay Irak

Levent Şahverdi Arşivi

savaşlarına değgin bir dizi fikir ileri sürdü. Baştan aşağı zevzeklikti. Adam bunları anlatırken kendisini inceliyor, Irak'ta bulunup bulunmadığını çıkarmaya çalışıyordum. Sonunda sordum:

— Zat-ı âlileri Irak savaşlarında nerede bulunuyordunuz?

— Karahisar İstasyon Kumandanlığında!

— Peki, bu anlattıklarınızı nasıl biliyorsunuz?

— Yaralı gelen subaylardan dinledim.

İşte muharebeden iki bin kilometre ötedeyken her şeyi bilen yetkili bir adam!

Bu karışık günlerin birbirini izleyen olaylarında nefes alamayacak duruma düşmüştük. Sabahları vapurda Harp Akademisinde öğrenci Yüzbaşı Kurtcebe ve ağabeyi Binbaşı Abdülkadir ile buluşurduk. Herkes bin bir heyecanla konuşur tartışırken Abdülkadir bir yana çekilir, elinde kitabı Almanca'ya çalışırdı. Biz ona çok kızardık, kendisini vatan duygusundan yoksun sanırdık. Bir gün bu konuyu açıp çıkıştığımız zaman dedi ki:

— Vatan, her vatandaşın, ülkeye yapacağı hizmetle kurtulur. Türk vatandaşına düşen hizmet, uygarlığın ışığını ülkeye taşımaktır. Vatan ancak o zaman kurtulacaktır. Siz vatanı kurtarmaya uğraşmıyorsunuz, bu vatanda yaşamak istediğiniz özgür ve rahat hayatı bulamadığınızdan yakınıyorsunuz, üzüntülerinizi dile getiriyorsunuz. Ben de sizlere hayret ediyorum (*).

Abdülkadir'in bu cevabı aramızda alay konusu olmuştu. Oysa içinde gerçek payı vardı. Günlük yaşamı düzen-

(*) Abdülkadir (Noyan) sonra general ve Türkiye'nin sayılı doktorlarından olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

lemekle, hayatta saptanan amaca doğru yürümek arasındaki ilişkileri dengeli biçimde bağdaştırmak gerekiyordu.

BOĞAZLIYAN KAYMAKAMI

Bir sabah gazete okurken şu haberi gördüm:

«Meşhur Ermeni Generallerinden Antranik Paris'e gelmiş, Fransa Hükümeti ve Paris Ermenileri kendisini büyük bir kahramana yakışır biçimde karşılamışlar ve generale, yaptığı hizmetlerden ötürü pırlanta ve elmas işlemeli bir kılıç armağan edilmiştir».

Antranik, uzun süre Çarlık Rusyasıyle birlikte bize karşı savaşmış, Rus hatları gerisinde kalan Türk köylerinde akla sığmayacak facialar yaratmıştı.

Daireye geldim. Az sonra Hilmi heyecanla içeri girdi. Çok üzgündü. Şu haberi verdi: Büyük Savaşta Boğazlıyan Kaymakamlığı yapmış Yozgat Mutasarrıfı Kemal, «Ermeni Tehcir ve Taktil Mahkemesi»nce idama mahkûm edilmiş ve dün gece Beyazıt Meydanında asılmış. Sonra babası çağrılmış, ölüsü babasına verilmiş. Babası Hilmilerin komşusuymuş. Cenazeyi eve getirmiş. Ev ve mahalle dün akşamdan beri yas ve kıyamet içindeymiş.

Sabah okuduğum gazeteyi düşündüm: Türk kesen Ermeniye pırlanta işlemeli kılıç armağan ediliyor, Ermeni kesen Türk'ü de Türk Hükümeti asıyor.

Hilmi anlattı:

— Tıbbiyeliler arasında Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Beye görkemli bir cenaze töreni yapmak eğilimi artıyor, Kemal Beyin bir ulusal kahraman gibi toprağa verilmesi yolunda hazırlıklar yapılıyormuş.

Hilmi ile karar verdik. Biz de cenaze törenine katılacaktık.

Levent Şahverdi Arşivi

Fikrimizi Komiser Lütfi Beye açtım. Binbaşı Bekir Lütfi:

— Bu hareket belki millîdir, fakat kişisel açıdan tehlikeli olur. Öncelikle sen Halil Paşanın yaveri olmak bakımından zaten hükümetin gözünde sağlam ve emin bir adam değilsin; zorla üstüne tehlike çağırma, dedi.

Ben ısrar ettim.

— Pekâlâ, benim haberim ve bilgim dışında gidin!

Hilmi ile cenazenin bulunduğu eve geldik.

Ev, İtalyan mektebinin karşı sırasında bir bahçe içindeydi. Büyük bir kalabalık vardı. Çoğunluğu genç öğrenciler meydana getiriyordu.

Tıbbiyeliler bir çelenk hazırlamışlar, üstüne «Millî Şehit ve Kahraman Kemal Beye» diye yazmışlardı (*).

Cenaze kapıya çıkarılınca, imam:

— Kemal Beyi nasıl tanırsınız? diye sordu.

O zaman bir vaveylâ koptu:

— Kahraman tanırız, vatanperver tanırız, millî şehit tanırız.

Kalabalığın sesine karışan bir kadın feryadı:

— Temiz bir koca, yüksek bir babaydı; onu elimden alanlar kahrolsun!

Cenazede üniformalı tek kişi bendim. Belki birçok subay vardı ama, her halde sivil elbiseliydiler. Kalabalık

---

(*) O tarihte Tıbbiye Mektebinde İdare Memuru olan bir Arap doktor, törene katılan öğrencilerin adlarını saptayarak Hükümete vermiş ve çok insanını canını yakmıştı. Bu doktor, Millî Mücadeleden sonra Türk tabiiyetinden çıkarılmış, fakat bir yolunu bularak tekrar Türkiye'ye kabul edilmiş ve Güney İlleri Trahom Teşkilâtı Reisi olmuştu.

Levent Şahverdi Arşivi

ağır ağır Osman Ağa Camiine, oradan Altıyol ağzına yöneliyor ve büyüyordu. Asador'un karşısında İtfaiye ve İnzibat Karakoluna geldiğimiz zaman Kadıköy İnzibat Bölük Kumandanı siyahî Dayı Mesut'u yanında üç subay ve bir askerî birlikle selâm için hazırlanmış gördük.

Bu Dayı Mesut bizim Irak Savaşlarından arkadaşımızdı. Benden beş yıl önce okuldan çıkmış mert ve kabadayı bir adamdı (*). Kendisiyle çok sevişirdik. Beni görünce şaşırdı. İşaret ettim. Yanıma geldi.

— Haydi, dedim, subaylarını, erlerini al törene katıl!

Dayı:

— Ben inzibat subayıyım, diye cevap verdi, böyle bir hareket Hükümete isyan olur.

— Tersine olur, sorarlarsa «bir kötülüğe ve kanunsuzluğa yol açılmasın» diye cenazeyi izledim dersin.

Dayı Mesut inandı. Biz üniformalı subaylar, arkamızda bir sıra askerle cenazenin ardından yürümeye başladık.

Böylece Kızıltoprak'taki Zühtüpaşa Camiine geldik. Yollarda halk bize katıldı. Pencerelerdeki kadınlar hıçkırıklarla cenazeyi selâmladılar. Kahve ve dükkân sahipleri kepenklerini indirip selâm durdular. Cenaze töreni millî bir isyana dönüştü. Namazdan sonra Yoğurtçu'daki Mahmut Baba mezarlığına yöneldik. Bir tıbbiyeli çok heyecanlı bir nutuk söyledi. Sonra Deniz Yarbay İsmail Hakkı Bey söz aldı: (**).

(*) Dayı Mesut Millî Mücadelede kahramanlıklar göstermiş, binbaşılığa yükselmiş, genç yaşında zatürree'den ölmüştür.

(**) İsmail Hakkı Beyin mezarı da Mahmut Baba mezarlığındadır.

Levent Şahverdi Arşivi

— Kemal'in mezarı, her Türk'ün Kıblegâhıdır, yönümüzü gösteren bir aydınlıktır, dedi.

TEPKİLER

Cenaze töreninin ertesi günü Hükümete bağlı Refi Cevat, Alemdar gazetesinde «Sırmalı Haydutlar» başlıklı bir yazı yayınladı. Özenle diyordu ki:

«Devletin resmî üniformasını taşıyan bir sürü haydut, devlet tarafından asılmış bir haydutun cenazesine karışarak kargaşa yaratmışlardır. Bunların da yakalanarak cenazesine katıldıkları haydutun akıbetine uğratılması gerekmektedir».

Üç gün sonra yedi-sekiz subay Tepebaşı'nda oturuyorduk ve içiyorduk. Ben hayatımda ilk kez arkadaşlarımın ısrarıyla viski içmiştim. İçki başıma vurmuştu. Tam bu sırada içimizden biri karşı masada oturan adamı göstererek:

— Refi Cevat, dedi.

Hemen karar verip kalktık! Güya masasına oturuyormuş gibi çevresini sardık. Şaşırdı. Dört bir yan, Rum, Ermeni, Hıristiyan ve yabancı subaylarla dolu olmasına rağmen yardım gelinceye kadar cehennemi boylayacağını kestirdi. Söyleyeceğimizi söyledik. Ertesi günü bir yeni yazıyla özür dileyeceğine yemin etti.

Biz de böyle bir yazı yayınlanmazsa canını cehenneme yollayacağımızı tekrarladık.

Ertesi günkü Alemdar'ın başyazısının özeti:

«Kahraman ordunun kahraman subayları, cenazeye katılmakla ülkede bir fenalığa yol açılmamasını amaçlamışlar... Ne asil, ne yüksek bir fikir!..»

Levent Şahverdi Arşivi

Zamanın hükümeti de bizi arayıp bulmaya ve olay nedeniyle kovuşturmaya geçmeye cesaret edemedi.

Ertesi günü Bekirağa Bölüğünde Halil Paşa'ya gittim. Olayı anlattım. Bekirağa Bölüğündeki bütün tutuklular kederliydiler. Çünkü Kemal Bey de orada mahpustu. Ve oradan darağacına götürülmüştü.

Ne var ki cenaze törenini anlattığım zaman tutuklulara moral güç geldi. Halkın Kemal Beye gösterdiği ilgi tüm cezaevindekilere umut verdi. Beni oda oda gezdirip hikâyeyi tekrar tekrar söylettiler. Tam ayrılacağım sırada Musul Valisi Memduh Bey —ki o da aynı suçla yargılanıyordu— bana dedi ki:

— Selâhattin, seni çok severim; beni de yarın öbür gün asacaklar. Beni de Kemal gibi götürmeye çalışın, bir köpek ölüsü gibi çukura atılmaya gönlüm razı olmuyor.

Ulusal ilgi ve saygı, kişisel acı için bir teselli yerine geçiyordu.

Her gün bir olaya tanık oluyorduk. Gazetelerde acı bir haber okuyorduk. Nitekim bir sabah da şu haberi gördüm:

> *«Ermeni tehcirinden mücrim Diyarbakır Valisi Doktor Reşit Hükümetçe aranırken bulunduğu evden kaçmış, yakalanacağını anlayınca, Beşiktaş Ihlamur civarındaki bahçelerde intihar etmiştir».*

Bir rastlantı, beni Reşit Beyin cenaze namazını kıldırdıkları Beşiktaş Sinan Paşa Camiine de götürdü.

Ne var ki bu cenaze çok sönük oldu.

Musul Merkez Kumandanı Nevzat da Halil Paşayla birlikte Bekirağa Bölüğünde tutukluydu. Biz Nevzat'ı Musul'da Halil Paşanın hanımının Istanbul'da tanıdığı bir kızla evlendirmiştik. Bu kızı yalnız Halil Paşa görmüştü. Nevzat çok mutaassıptı. Eşini bize göstermemişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Halil Paşa'yı görmek için Bekirağa Bölüğüne gittiğim bir gün şöyle bir olayla karşılaştım:

Nevzat'a ertesi sabah idam edileceğini tebliğ etmişler. O da ailesini çağırmış, vedalaşıyormuş. Benim geldiğimi haber alınca çağırıp durumunu anlattı. Ben, Nevzat ve karısı, üç saat kadar bir odada kaldık; Nevzat'ın ölüm karşısında eşine verdiği öğütleri, bir arkadaş olarak benden istediklerini dinledik (*). Kadın ağlıyordu. Manzara çok acıklıydı.

SIKIYÖNETİM MAHKEMESİNDE

Olaylar birbiri ardına dizilirken dairemize bir emir geldi. Beni «Tehcir ve Taktil Harp Divanı»ndan istiyorlardı.

İstedikleri gün gittim.

Mahkeme Başkanı ve üyeler, eski ve yaşlı paşalardı. Savcı da bir Ermeni.

Beni içeri aldılar.

Reis Paşa bana dedi ki:

— Sizin hakkınızda iyi bilgiler aldık. Çok temiz, namuslu, yürekli bir subay olduğunuzu öğrendik. Bunun için Halil Paşanın kötülüklerini sizden öğrenmek istedik. Eğer bunları anlatırsanız memlekete bir hizmette bulunmuş olacaksınız. Böylece hem Padişah Efendimiz tarafından taltif edilecek, hem Allah indinde makbul kişi, hem de iki cihanda aziz olacaksınız.

(*) Nevzat asılmadı. Malta'ya sürgün gitti. Ali İhsan Paşayla Malta'dan kaçtı. Millî Mücadeleye katıldı, binbaşılığa yükseldi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu martavalları dinlerken içimden herifin gırtlağını sıkmak geliyordu.

Mahkeme Başkanı Nazım Paşa hazretlerinin nutku bitince cevap verdim:

— Emirlerinizde bir çelişki bulunduğunu görmekteyim. Zat-ı devletlerinin pek iyi bildikleri gibi Ordu Yaverliği görevi zorunlu hizmetlerden değildir. İstemeyen subay, bu görevi almaz. Subay, bu görevi şerefli saydığı için alır. Halil Paşa'nın yaverliği herkes için çok istenen bir yerdi. Görevi sevinerek aldım. Eğer buyurduğunuz gibi namuslu isem Halil Paşanın namussuz olmasına, Halil Paşa namussuz ise benim namuslu olmama imkân yoktur. Bu bakımdan emirlerinizi benden daha elverişli bir kişiye yöneltirseniz, belki istediğiniz yönde cevaplar sağlamanız mümkündür.

Bu karşılıktan fena halde sinirlenen Nazım Paşa:

— Bu melun herifler hepinizi zehirlemişler. Ya doğru söylersin, ya da ordudan atılmayı, hapsi, hatta idamı göze alırsın! diye bağırdı.

Soğukkanlılıkla dedim ki:

— Arkadaşlarımın çoğu toprak olmuştur. Ben geç kaldım. Bu aralığı sizin kapatmanız alnıma yazılmışsa buna bir Müslüman çocuğu olarak itaat ederim.

Sözlerim bitince beni dışarı çıkardılar. Az sonra tekrar içeri aldılar ve beni tekrar mahkemeye çağıracaklarını iyi düşünmemi söylediler.

Ve bir daha çağıramadılar (*).

(*) Çünkü beni tekrar aradıkları zaman Anadolu'ya geçmiştim. Anadolu'da şakavet (yani Millî Mücadele) yaptığım için on kişiyle birlikte idama mahkûm oldum. Bu on kişi şunlardır: Mustafa Kemal, Karabekir, Rauf Bey, Bekir Sami, Ali Fuat, Refet, Kâzım, Cami, Ethem, Selâhattin.

Levent Şahverdi Arşivi

MÜŞİR ŞAKİR PAŞA'NIN ÖYKÜSÜ

Beni çağıran Sıkıyönetim Mahkemesinin kâtibi bir Yüzbaşıymış. Halil Paşaya olanbitenleri duyurmuş. Ben Paşayı görmeye gittiğim zaman, gülerek:

— Selâhattin sen mahkemede yalan söylemişsin, biz birbirimize hiç benzemeyiz değil mi? diye alay etti.

Halil Paşa güç durumdaydı. Her gördüğüme bunu anlatıyordum. Paşayı tanıyanlar ve arkadaşları da ziyaret bahanesiyle sigara, yemiş götürüyorlardı. Bir gün vapurda vaktiyle bizim karargâhta tabur kâtibi olan Ali Rıza'ya durumu açıklayınca:

— Harbiye Nazırı Gürcü Müşir Şakir benim amcamdır; bu durumu ona anlatayım, belki yardım eder.

Ve birkaç gün sonra haber getirdi. Gürcü Şakir Paşa demiş ki:

— Halil Paşa maaşlarının verilmediğini bir dilekçeyle bana bildirsin, verilmesini emredeyim.

Hemen Halil Paşaya koştum. Dilekçeyi yazdım, imzalattım. Oradan Harbiye Nazırına gittim. Başyaver Binbaşı Salih'e (*) beni Nazırın yanına çıkarmasını rica ettim. Nazır dilekçeyi okudu, bana baktı:

— Siz kimsiniz?

— Halil Paşa hazretlerinin yaverleri.

— Vah vah, bir ordu kumandanının maaşı kesilir mi? Şimdi dilekçeyi Istanbul Kumandanına havale edeceğim. Kendin götür ve takip et! Bir güçlükle karşılaşırsan, bana gel! Halil Paşanın gözlerinden öperim, bir emri varsa bana yazsın.

(*) Salih Omurtak.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu seksenlik müşirin elini öptüm. Koşa koşa Istanbul Kumandanlığına geldim. Dilekçeyi Fevzi Paşaya verdim. Harbiye Nazırı: «Bütün maaşları verilecektir» kaydını düştüğü için akşama doğru Halil Paşa bütün maaşlarını aldı.

Olan biteni Halil Paşaya özetlediğim zaman da Paşa bana şu hikâyeyi anlattı:

Enver Paşa 1914 yılı başlarında, otuzbeş yaşında Harbiye Nazırı olunca orduyu gençleştirmek için işe yaramaz ihtiyarları emekliye sevketmişti. Tasfiye edilenler arasında o tarihte müşir olan Şakir Paşa da vardı. Emekli olunca Şakir Paşa Boğaz'daki yalısına çekilmişti.

Genç Osmanlı Kabinesi savaşa girip girmemek konusunda bir karara yöneldiği zaman, emekli müşiri çağırıp fikrini almayı düşünmüşlerdi. Eski ve yaşlı asker demişti ki:

— Osmanlı İmparatorluğu ne askerlikçe ne de iktisatça bir harbe girecek durumdadır. Yapısında barındırdığı yabancı uluslar devletin güç duruma düşmesini bekliyorlar ki bağımsızlıklarına kavuşsunlar. Savaş uzun sürecektir ve sonuç kesinlikle dünyanın ekonomik ve politik durumuna egemen İngilizlerce kazanılacaktır. Biz harbe girmeden barış içinde çalışabilirsek, savaş sonunda bitkin duruma düşecek devletler bize bir şey yapamaz. Ama muhakkak savaşa girmek istiyorsak, galip gelecek olan İngilizlerin yanında yer almalı!

Dinleyenler bu cevaptan memnun olmuyorlar ve adamı adeta kovuyorlar. Aradan bir zaman geçip de savaş yavaş yavaş aleyhimize dönüp ülkede söylentiler başlayınca, ihtiyar müşirin dedikodu yapmasından korkuyorlar. Gemlik dolaylarında bir Gürcü köyüne sürüyorlar emekli paşayı... Maaş vermiyorlar, adam dört yıl köyde köylülerin bakımıyle yaşıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Halil Paşa bunları anlattıktan sonra dedi ki:

— Ne yüksek düşünceli ve iyi yürekli adam; bizden zulüm ve hakaret gördü, bize şefkat gösteriyor.

BİZLERE YABANCI ISTANBUL

Istanbul bu tarihte bir mahşer yerini andırıyordu. İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan, Japon, Amerikan ordularından subaylar, neferler ve dünyanın her ulusundan ve dininden insanlar şehri doldurmuştu. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden sürülmüş Ermeniler de Istanbul'a dolmuştu. Türkler yenilmişti, Hıristiyan azınlıkları Türklere karşı kışkırtanlar savaşı kazanmışlardı. Hıristiyanlar galip devletlerin tabiî müttefikiydiler. İngiltere Elçiliğinde bir Rum-Ermeni şubesi açılmıştı. Rumların istekleri genişti. Trabzon Piskoposu ve Rumları, bir Pontus devleti kurmak istiyorlardı. Ermeniler Karadeniz'den Akdeniz'e uzanan bir devlet hazırlığı içindeydiler. Bağımsızlık peşinde koşan Arap, Kürt, Rum temsilcileri Istanbul'a doluşmuşlardı. Bir evin kapısında «Trabzon Rum İmparatorluğu Temsilciliği» bir başka kapıda «Pontus Cumhuriyeti», bir başkasında «Kürt Krallığı» biraz ötede «Kilikya Ermenileri Temsilciliği» güzel bir konağın girişinde «Arnavutlar Birliği» gibi levhalara ve uydurma bayraklara rastlanıyordu. Bunlar yetmezmiş gibi Bolşevik devriminden kaçan Ruslar da şehri doldurmuşlardı. Istanbul'da aranıp bulunamayan yalnız Türklüktü. Payitaht tam bir uluslararası kent niteliğine girmişti. Bu şehirde en hakir en zavallı olanlar Türklerdi. Türklerde ne hayat yeteneği kalmıştı, ne şeref... Türk de Türklüğünü bir günah gibi saklayarak kenara çekilmişti. Barlar, banyolar, kahveler, sokaklar artık namus ehli için geçilmez olmuştu. Hiç bir ev saldırıdan uzak değildi. Her an kapı çalınabilir ve bir sarhoş ya-

Levent Şahverdi Arşivi

bancı grubu, eğlenmek istediklerini söyleyebilirdi. Bu yabancılara Rum ve Ermeniler öncülük ediyorlardı. Çevre köylerinde özellikle Pendik, Maltepe ve Beykoz'da Rum çeteleri türemişti. Türk köylerini basıyorlar ve yağma ediyorlardı. Türk köylerinde pek az kimse kalmış; çoğu yanmıştı. Çeteler kent içinden bile tacirleri dağa kaldırıyorlar, rehine olarak saklıyorlardı. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında cinayetten, yağmacılıktan, kundakçılıktan, özetle kan dökmekten açılmış bir uçurum vardı. Eşkıyanın yakalanmaktan korkusu yoktu, ama halk korku içindeydi. İngiliz memurlar ve istihbarat ajanlarıyle eşkıya arasında ilişkiler vardı. Türklere sömürgelerdeki Hintli, ya da zencilere davrandıkları gibi muamele ediyorlardı İngilizler...

Istanbul savaş yıllarında derin bir yoksulluk ve yokluk içinde yaşamıştı. Şimdi geniş bir bolluk dönemine girilmişti. Yabancıların döktükleri para ve vapurlarla getirdikleri eşya, şehrin yaşayışını değiştirmişti. Sefaletin zayıflattığı karakterler, paranın tatlı yüzüne dayanamıyordu. Sömürgecilerin dünyanın her yanında yerli halka uyguladıkları yöntemdi bu. Artık ülkenin efendisi olan yabancılara hoş görünmek için, birçok okumuş Türk ailesi ya da aydın grubu devreye girdiler. Yabancı subay çevreleriyle ilişkiler kurdular. Balolar, danslar, oyunlar başladı. Istanbul'da hayat, şen, günahkâr ve zevkliydi. Gazinolarda içki ve raks vardı. Tokatlıyan'a gidip orkestrayı dinlemek, güzel kızlar yakalayarak dans etmek hoştu. Şişli tarafında Türk hanımlarının da katıldığı çaylar veriliyordu. Gerçi böyle yaşayış Türk hanımları için yasaktı ama, özgürlüklerine kavuşmak isteyen kadınlarımız (!) eksik değildi. Rumların, Ermenilerin suareleri ve çayları eğlenceliydi. Bunlar Beyoğlu Fransızcasıyle veya kötü bir İngilizceyle konuşmayı yeğliyorlardı. Herkes kendini Avrupalı saymak ve saydırmak merakına düşmüştü.

Levent Şahverdi Arşivi

İşte bu Istanbul'da, Büyük Savaş yıllarında Osmanlı Devletinin Sadrazamı (Başbakanı) olan Sait Halim Paşa ve arkadaşları, savaş suçlusu ve Ermeni katliamından sorumlu olarak yargılanıyorlardı. Duruşmalardan birinde ben de bulundum. Sultanahmet'teki Adliye binasında (*) yapılan yargılama dehşet ve heyecan vericiydi. Eski sadrazam ve nazırlar, sanık sandalyesine oturmuşlardı. Yargıçlar kurulu askerî hâkimlerden meydana geliyordu. Sanıkların avukatları Celâlettin Arif ve Sadettin Ferit'ti. Bu avukatların birbirini izleyen ve dörder saat süren savunmalarını dinledim. Celâlettin Arif diyordu ki:

— Bugün huzurunuzda sanık durumunda bulunan insanlar, vatanlarını koruma gereğince, adına Ermeni katliamı denen, ama gerçekte Türkleri koruma niteliğinde bulunan tedbirleri almamış olsalardı, bugün ne siz yargıç ne de biz sanık sıfatıyle oturacak bir ülke bulamayacaktık ve şu mahkeme kurulamayacaktı.

Saadettin Ferit ise hükümetlere isyan eden unsurların başına gelenleri dünyadan örnekler vererek birer birer saydıktan sonra devam ediyordu:

— Hint'te, Mısır'da, İrlanda'da aynı amaçla nice uygulama yapan İngilizler, bu işleri yapanlara kahraman demişlerdir. Biz ise suçlu diyoruz. Şunu belirtelim ki Türk yasalarında huzurunuza sanık diye getirilenlere verilecek bir ceza yazılı değildir. Türk millî vicdanında bu kişiler için verilecek vicdanî bir ceza yoktur. Buna rağmen Yargıçlar Kurulu, bir ceza verirse, millî vicdan bunu saygıyla karşılamayacaktır. Ve tarih, müvekkillerimi büyük

(*) Sonradan yandı.

Levent Şahverdi Arşivi

adamlar, vatan görevini yapmış adamlar diye nitelemekte direnecektir. Yargıçlar Kurulu'nu, düşman süngüsü altında, vicdanlarına aykırı ve ülke çıkarlarına ters karar veren bir kurul diye düşünecektir.

Doğan heyecan, halkın yakın ilgisi ve tepkisi karşısında Hükümet bu yargılamaları sürdüremedi. Mahkeme bir karara varamadan İngilizler ilgilileri cezaevinden toplayıp bir vapura doldurarak Malta adasına götürdüler.

İZMİR'İN İŞGALİ

İşte bu sıralarda ben, Teğmen Muzaffer, Teğmen Şahap, Harp Akademisine girmeye karar verdik (*). Ve aramızda bir plan tasarladık: Harp Akademisinde öğretmenlik yapan Binbaşı Berkuk, Binbaşı Saffet, Yüzbaşı Tevfik'ten (**) ders alarak, okula girmeye hazırlanacağız. Sınavlar haziran 1919'da başlayacaktı. Bize ders verecek üç subayı ben tanıdığım için hepsiyle görüştüm. İsteklerimiz kabul edildi. Bir gece Şahap'ta, bir gece Muzaffer'de, bir gece bende ders yapılacak.

İlk ders 15 mayıs 1919 günü Muzaffer'in evinde Berkuk tarafından verilecekti.

Kurmay okulu sınavına girmek için gerekli işlemleri yerine getirdik.

15 mayıs 1919 akşamı saat 17'de Eminönü'nde Valde Kıraathanesinde Binbaşı Berkuk'la buluşacaktım, sonra Harbiye Nezaretine giderek Muzaffer ve Şahap'ı da alarak Muzaffer'in Aksaray'daki evine gidecektik. Öyle de

---

(*) Muzaffer sonradan (1940) Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı, Şahap ise Kars Müstahkem Mevki Kumandanı oldu.

(**) Sonradan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri.

Levent Şahverdi Arşivi

yaptık. Berkuk'la tam saatinde buluştuk. Beyazıt'a çıkınca Beyazıt Kulesi dibinde Berkuk'u bıraktım; Muzaffer ve Şahap'ı almak için yukarı çıktım. Merdivenleri bitirip salonda ilk adımları atarken Genelkurmay Birinci Şube Müdürü Basri odasından çıktı, beni gördü, sararmış ve bitkin:

— Selâhattin battık! dedi.

Ve hüzünlü bir tavırla, elinde dosyasıyle Genelkurmay Başkanının odasına doğruldu. O tarihte Genelkurmay Başkanı, Berkuk'un kayınpederi Cevat Paşaydı.

Ben Muzaffer'in odasına girdim, Şahap da oradaydı, Basri'nin halini anlatıp sordum:

— Ne var?

Muzaffer:

— Bugün sabah saat 10'da Amiral Kaltrop'un bir ültimatomuyle Yunan ordusu İzmir'i işgale başladı. Bu haberi veren İzmir Kolordusu Kumandanı Ali Nadir Paşa nasıl hareket etmesi gerektiğini, soruyordu. Sonra telgraf hattı kesildi. Ne olduğunu ve ne olacağını kimse bilmiyor. Yalnız bu akşama doğru İngiliz Akdeniz Amirali Kaltrop Osmanlı Hükümetine bir nota vererek İzmir ve bölgesinin Düvel-i İtilafiye namına Yunan ordusu tarafından işgale başlandığını bildirmiş.

— İşte durum, dediler.

Ben dona kalmıştım. Kısa bir şaşkınlıktan sonra karar verdik. Şahap görevde kalacak, Berkuk'u aşağıda bekletmemek için biz üçümüz Muzafferlerin evine gidecektik.

Aşağı indik, Berkuk'a olanları anlattık. Ve hayat boyunca duyabileceğimiz en ağır ıstıraplar içinde Muzaffer'in evine gittik. Muzaffer'in babası Askerî Yargıtay üyesiydi, vatanseverdi, bu ülke için çok kafa yormuş bir

Levent Şahverdi Arşivi

adamdı. Bizler geceyarısından sonraya dek içinde bulunduğumuz durumu tartıştık.

Tabiî bir sürü laftı konuştuklarımız... Muzaffer'in babası Vefik Bey ise bize tarihten birçok örnekler getirerek kurtulmanın mümkün ve umutsuzluğa kapılmanın doğru olmadığını söylüyordu.

Sonunda şu karara varıldı:

Ben ve Muzaffer tanınmış bazı yüksek rütbeli subaylara gideceğiz. Istanbul'da bir grup yaparak örgütleneceğiz. Teker teker düşmana yakalanıp kepaze olmamak için ön tedbirler alacağız. Böyle bir baskın ve işgal karşısında subay bölükleri ve birlikleri kurarak vatanımıza son hizmeti yapmaya çalışacağız.

Bu kararla yattık.

VATANI KURTARMAK İÇİN...

Ben bir süre önce bana yapılan bir teklifi düşündüm. O sıralarda herkes vatanı kurtarmak için çeşitli çareler arıyordu. Bir gün Tokatlıyan önünde yürürken:

— Selâhattin Bey, diye çağrıldığımı işitmiştim. Döndüm baktım, Bakû'da tanıdığım ama adını hatırlayamadığım bir kurmay yarbay... Bu yarbay askerlikten istifa ederek ayrılmıştı. Koluma girip beni Tokatlıyan'a soktu. Ve özetle dedi ki:

— Memleketin durumu belli. Bundan ülkeyi bir tek adam kurtarır: Mustafa Kemal! Kendisi önce kabineye Harbiye Nazırı olarak girecek, sonra Sadrazam olacak. Biz şimdi Padişahı kandırıp bunu yapmaya uğraşıyoruz. Eğer başaramazsak zorla yapacağız. Bu zorlu eylem için senin gibi subay gerek. Bu işe girer misin? Yanına arkadaş bulabilir misin?

Levent Şahverdi Arşivi

Bu öneriye olumlu karşılık vermiştim.

Karanlık günlerde herkes çeşitli fikirler öne sürüyor, kurtuluş çareleri arıyordu.

Düşüne düşüne sabahı buldum. Ertesi günü 16 mayıs cuma idi. Eve geldiğim zaman olaydan kimsenin haberi yoktu. Sabah gazeteleri bir şey yazmamıştı. Evde olan biteni anlattım. Hepimiz düşünceye vardık. Ama neye yarar?

17 mayıs cumartesi (*) günü sabahı Haydarpaşa Hat Komiserliğindeki görevime geldiğim zaman bir nefer Muzaffer'den bir mektup getirdi. Mektuba iki harita konmuştu. Bunlardan biri Barış Konferansında Fransız önerisini gösteriyordu ki Sevr Anlaşmasına yakındı. Öteki İngiliz önerisi ki bütün Anadolu İngiliz mandasına veriliyor, yalnız İzmir bölgesi ve Trakya Yunanlılara bırakılıyor, Istanbul ve Boğazlar uluslararası bölge oluyordu.

Muzaffer mektubunda diyordu ki:

«Yunanlıların İzmir'e çıkmalarıyle kanlı bir dövüş başlamış. Fakat telgraf bağlantısı kesildiğinden ne olduğu belli değil. Aydın efeleri İzmir'e hücum etmişler. Biz civardan haber almaya çalışıyoruz».

Biz Hat Komiserliğinde üç arkadaş haritalara eğilmiş incelerken demiryolu memurlarından bir Rum odaya girdi. Ben Harp Akademisi sınavlarına hazırlanmak amacıyle Fransızca dersleri için bu Rumla anlaşmıştım. Her dersin karşılığı 75 kuruştu. Ama Rum bizi haritanın çevresinde kederli ve heyecanlı görünce sandalyesini çekti, oturdu, hepimizi ayrı ayrı süzüp dedi ki:

— Dört buçuk yüzyıldan beri sizi efendi tanıdık. Bu topraklar bizimdi, şimdi efendi olmak sırası da bizimdir.

(*) O zaman cuma hafta tatili, cumartesi hafta başıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Zarar yok, dört yüzyıl da siz bizi efendi tanırsınız. Ben gerektiğinde size iş bulurum, aç kalmamanızı sağlarım.

Bu acı sözler yüreğimize işledi.

Garda ise müthiş bir sevinç vardı.

Akşam üzeri daireden ayrılırken bir arkadaşım benden rica etti: Kutusu yetmiş para olan Bafra sigarasından içiyormuş. Oysa bu sigara Kadıköy'de kalmamış, ertesi sabah karşı taraftan almam mümkün müydü?

— Peki, dedim.

BAFRA SİGARASI ALIRKEN

20 mayıs 1919 sabahı her zamanki gibi ağabeyim ve arkadaşlarla Anadoluhisarı'ndan vapura bindik. Görüşme ve tartışma konusu, İzmir ve hepimizin sonu üzerineydi. Rumların taşkınlığı gökyüzüne çıkmıştı. Bütün Boğaz ve bütün vapur, palikaryaların rezalet ve sesleriyle çınlıyordu.

Bizim aramızda ise her kafadan bir ses çıkıyor, herkes kendine göre bir yol buluyordu.

Ben bir ara dedim ki:

— Bu işe ihtilâl gerek, dağa çıkıp vuruşmak gerek, ölmek gerek, öldürmek gerek, nasıl yapabiliyor musunuz? Haydi Rumlara hücum edelim, boğalım öldürelim.

Benim bu askerce ama delikanlıca sözlerim, benden yaşlı ve sivil çevremde çocukça bir fikir etkisi bıraktı. Ama heyecanımız durulmamıştı.

Bu heyecanla Istanbul'a indik. Ben arkadaşıma verdiğim sözü tutmak için Eminönü'ne gittim. Ama sigarayı bulamadım. Haydarpaşa vapuruna binmek için tekrar Karaköy'e geçiyordum. Bir ses:

Levent Şahverdi Arşivi

— Selâhattin Bey!

Baktım Albay Bekir Sami. Sivil elbiseli.

Yanında kendine benzer bir sivil daha var.

Yanına gittim, bana sordu:

— Evlendin mi?

Bu soru karşısında ilk aklıma gelen şuydu: Enîştem Tevfik Bey Bekir Sami'ye bana kız bulması için rica etmişti. Kumandan da münasip birini düşünmüştü. Öyle ya, vatan batıyor Bekir Sami'ye ne! Hemen karar verdim, eğer «Ben sana münasip birini buldum» derse, gayet ağır bir cevap vermek için hazırlandım ve:

— Hayır, dedim.

— Benimle gel, dedi.

Üç adam yürüdük. Ama Bekir Sami Eminönü yönüne doğru yürüyordu. Biraz sonra yanındaki adama bir şeyler söyledi ve onunla vedalaştı. O ayrıldıktan sonra beni Köprü'nün Boğaz vapurlarının yanaştığı iskeleler yönündeki korkuluğa götürdü.

Yüzüme dikkatli dikkatli baktıktan sonra:

— Ben gidiyorum, dedi, benimle gelir misin?

22 mayısta Istanbul'un işgal edileceği söylentisi yayılmıştı. Istanbul'dan çıkmaya can atıyordum. Hemen:

— Gelirim, dedim.

Sordu:

— Nereye gelirsin?

— Nereye götürürseniz.

Devam etti:

— Durumu biliyorsun. İzmir cephesine gideceğim. Yunanlılara harp ilân edeceğim ve hükümete isyan edeceğim. Gider misin?

— Giderim.

— Biraz daha Eminönü'ne doğru yürüdükten sonra tekrar durdu, yüzüme baktı ve dedi ki:

Levent Şahverdi Arşivi

— Bu işin içinde asılmak var, kazıklanmak var, hapsedilmek var, tardedilmek var. Yalnızca bir şey yok: Armağan! Armağan, vatan kurtulursa «bunda bizim hizmetimiz var» diye sevinmektir. Gider misin?

— Giderim.

Adresimi aldı:

— Ben seni çağırırım, dedi.

Ayrıldık.

Beş-on adım uzaklaşmıştık ki, Bekir Sami gene seslendi.

Yanına gittim.

— Ben yarın sabah gidiyorum, gelebilir misin?

— Gelebilirim.

— O halde saat ikide Tatlıcı Şamlı'da bulun.

Bekir Sami'den ayrılınca doğru ağabeyime koştum. Ağabeyim her halde bir yere uğramıştı ki dairesine yeni gidiyordu. Kendisinde bin lira kadar param vardı ve kasasında saklıyordu.

Dedim ki:

— Benim paramdan yüz altın yaptır, bu akşam senden alacağım.

Ağabeyim nedenini sordu:

— Dağa çıkıyoruz, ihtilâl yapıp memleketi kurtaracağız.

Ağabeyim yüzüme hayran hayran baktı:

— Sen çıldırdın mı?

Cevap verdim:

— Vatanı kurtardıktan sonra görüşürüz.

HARBİYE NEZARETİNDE

Ayrıldım. Saat ikide Bekir Sami'yle buluştuk. Harbiye Nezaretine gittik. Benim emrimi yazdılar, ben ikimi-

Levent Şahverdi Arşivi

zin işlerini yaptırmaya başladım. Önce Harbiye Nezareti Müsteşar Muavini Albay Kâzım Beye gittim. Benim ve Bekir Sami'nin evrakını verdim.

Kâğıtlara baktı:

— Bekir Sami nerede?

— Yukarda işi var.

— Kendisi gelsin, elden evrak takip edilemez.

Gittim Bekir Sami'ye ilettim. Kızdı; küfür etti. Birlikte Kâzım Beyin odasına girdik; Bekir Sami:

— Ulan Kemahlı Kürt! Ne istiyorsun?

Bunun üzerine çok yakın ve iyi arkadaş olduklarını anladım. Kâzım Beyle Bekir Bey görüştüler. Kâzım Bey ihtilâl fikrinin saçma olduğunu ileri sürdü, özellikle benim gitmeme karşıydı. Sonunda uyuştular. İşlemler yürüdü. Birinci Şube'ye gittim. Basri Beyi gördüm. O bana haritalar verdi. Durumu açıkladı ve sonra:

— Selâhattin bu hareketin yanlış. Sen Bekir Sami'yle on gün çalışamazsın. Sonra unutma ki Turan'a gidiyoruz diye Osmanlı İmparatorluğunu dağıttık. Şimdi de ihtilâl yapacağız diye elde son kalanı kaptırmak mümkündür. Bu vatanseverliğe sığmaz.

Birinci Şubede bulunan Muzaffer, Şahap, İzzet, bizimle gelmek istediler. Basri'ye söyledim. Güldü:

— Hem «ihtilâle gidiyoruz» diyorsun, hem bir sürü çoluk-çocuk istiyorsun. Bunlar ihtilâlde ne işe yapar? Siz bir büyük günaha giriyorsunuz; bari bu çocukları karıştırmayın.

— Onlarla, dedim, yaş, akıl, rütbe bakımından uzun boylu bir ayrılığım yok. Onların da memleket ve hizmet aşkları var. Öncelikle Muzaffer'in denenmiş bir de geçmişi var.

Basri:

— Onlarla senin farkın şu: Sen yaşının, rütbenin üstünde olgun bir kuvvetsin. Sen ömrünü bu vatana ver-

Levent Şahverdi Arşivi

mişsin, sonun yok olmaktır. Biraz evvel, biraz sonra, pek önemi yok. Sen bir ihtilâl yapabilirsin, ama bu arkadaşlar ihtilâl için zayıftırlar, henüz olmamış durumdalar. Sen kudretlisin. Halil Paşa seni fena yetiştirdi. Hoş senin de bu yolda kabiliyetin varmış.

Ve bu fikrinde direndi. Sonunda elini öptüm, ayrılırken tekrar dedi ki:

— Turan diye Osmanlı İmparatorluğunu yıktık, gene söylüyorum; şimdi de ihtilâl diye elimizde kalan Türklüğün mahvına sebep olmayız inşallah.

Her işimiz bitmişti.

Genelkurmay Başkanı Cevat ve İkinci Başkan Kâzım Paşalarla (*) görüşmek için özel şifre miftahı alındı. Bundan sonra bir de resmî şifre anahtarı alındı. En sonunda Bekir Sami Bey zamanın Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşanın yanına girdi. Şevket Turgut Paşa 1910'da Makedonya'da Arnavutluk Tedip Kuvvetleri Kumandanı iken Bekir Sami yanında yüzbaşıymış. Oradan birbirlerini tanırlarmış. Bekir Beyin anlattığına göre aralarında şu konuşma geçmiş:

Şevket Turgut Paşa:

— Ülkenin, ordunun ve İzmir'in içinde bulunduğu şartları biliyorsunuz, orada ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Bekir Sami:

— Ülkenin çıkarları neyi emrediyorsa!

Şevket Turgut Paşa masadan kalkmış, Bekir Sami'nin yanına gelmiş, bin lira vermiş ve demiş ki:

— Ülkenin çıkarları neyi emrediyorsa onu yap! Hükümetin belki seni koruyamaz. Belki çok kötü durumlara

---

(*) Sonradan Diyarbakır Mebusu.

Levent Şahverdi Arşivi

düşersin. Üzülme! Vatan ve millet kendisine hizmet edenleri, ölseler de aziz tanır!

Gözleri yaşlanarak Bekir Sami'nin alnından öpmüş:

— Haydi yavrum Allah seni başarılı, memleketi mutlu kılsın!

Bu konuşma 20 mayıs 1919 günü olmuştu.

Arkadaşlara «Allaha ısmarladık» deyip işlerimi bitirdim. Haydarpaşa Hat Komiserliğine geldiğim zaman herkes dağılmıştı. Onlara da bir veda mektubu bıraktım.

Akşam eve geldiğim zaman öğrendim ki eniştem Tevfik Bey Bekir Sami Beyi görmüş, gideceğimizi haber almış ve eve iletmiş.

O gece kardeşlerim çok ısrar ettiler, gitmememi söylediler.

Ama iş işten geçmişti.

ANADOLU'YA...

21 mayıs 1919 sabahı ağladık, öpüştük, bir kez daha veda edip kardeşlerimden ayrıldım.

Eniştem Tevfik Beyle Galata rıhtımına geldik.

Bandırma'ya hareket edecek Gülnihal vapuruna yerleştim.

Bekir Bey de geldi.

Ben rütbelerimi sökmüştüm. Üstümde bir uzun nefer kaputu vardı. Subay olduğuma değgin tek işaret kalpağımdaki sırmalardı. Çünkü İtilâf Devletlerinin polisi kuşku duyarsa bizi Rıhtım'dan geri çevirebilirdi.

Vapur saat 9'da rıhtımdan demir aldı.

SONU BİLİNMEYEN SERÜVEN

Eniştem Tevfik Bey bizi rıhtımdan uğurluyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Eline çok küçük geldiğim eniştem, beni bir evlât gibi seviyordu.

O zaman Istanbul limanından hareket eden vapurları İtilâf Devletleri ortak polisi (İngiliz - Fransız - İtalyan) Kızkulesi açıklarında denetlerdi. Gerekirse vapuru geri döndürür ya da istediği yolcuları alıkoyardı.

Biz aynı denetimden geçtik; kimse ses çıkarmadı.

Istanbul limanında yabancı devlet bandıralı nakliye ve harp gemileri demir atmışlardı, ya da dolaşıyorlardı.

Hazin bir manzaraydı bu.

Ben tekrar sonu bilinmeyen bir maceraya atılıyordum.

Batmış vatanın kurtuluş çarelerini aramaya gidiyordum.

Yirmi beş yaşında ve yüzbaşı idim.

1912'den beri yedi yıl sürekli savaşlar içinde çırpınmış, acı tatlı günler yaşamıştım. Ama harp hayatı artık benim için doğal bir yaşayış niteliği kazanmıştı. Bu bakımdan atılacağım yeni kavgada kendimi gereği kadar dirençli görüyordum.

Kardeşlerimi, kardeşlerimin çocuklarını, belki bir daha göremeyeceğim Istanbul'u seyrederken düşünüyordum.

Bekir Sami Bey kırk yaşındaydı ve albaydı. Beş yıllık tümen kumandanı, şimdi aynı zamanda kolordu kumandan vekiliydi.

Marmara'ya açıldıktan sonra birinci mevki yolcularından bir genç yanıma yaklaştı ve kendini tanıttı:

— Ödemişli Avukat Hamit Şevket.

Yanıma oturdu, konuşmaya başladık. Bekir Sami'nin ne için ve nereye gittiğini söylemişler. Hamit Şevket yanında bir yığın bildiriyle Ödemiş'e gidiyormuş. Orada silâhlı bir kuvvet örgütlemek ve Yunanlılar Ödemiş'e yönelirse silâhlı direnme için gereken hazırlıkları yapmak amacındaymış.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu ateşli gencin yaşı, aşağı yukarı benimki kadardı. Biraz sonra kendisini Bekir Sami'ye tanıttım. Kumandan, Ödemiş ve Ödemişlilere değgin epey bilgi aldı ve sonra:

— Vatan ancak kan dökerek kurtulur. Bunu hemşerilerine iyice anlat. Biz de bu dava için yola çıktık. Elbet başaracağız.

BANDIRMA'YA ÇIKIŞ

21 mayıs 1919 günü Bandırma'ya geldiğimiz zaman şehirde Yunan bayraklarıyle süslenmiş zafer takları gördük. Vapurdan çıktık. O civarda han biçiminde bir otele indik.

Bekir Sami, gerçi Bandırma'ya bağlı Manyas bucağının Dümbe köyünde doğmuştu ama, Bursa İdadisinden Harbiyeye geçtikten sonra bir daha buralara gelmemişti. Çevreyi tanımıyordu. Ben ise bu bölgeye ilk kez geliyordum.

O günü eşyalarımızı yerleştirmek, kasabayı görmek ve çevreyi incelemekle geçirdik. Hamit Şevket de bizim indiğimiz otele inmişti. Üç kişi olmuştuk. Şehri gezdiğimizde derin bir acıya gömüldük. Her yanda Venizelos'un resimleri, Yunan bayraklı taklar ve sokaklarda Rumların sesleri:

— Zito Venizelos!

İkide birde uzaklarda görünen bir vapur dumanı üzerine, Yunan donanması geliyor sanısıyle, Rumlar kıyıya sevinç çığlıklarıyle koşuyorlardı.

Artık Bandırma'da ne Türklük, ne de Türk hükümeti kalmıştı.

Kıyıdaki büyük bir askerî binada 61'inci Tümen Kararagâhıyle bir sürü subay ve er vardı. Fakat ordu bu hayhuya ses çıkaracak durumda değildi. Hepsinin boynu eğik-

Levent Şahverdi Arşivi

ti. Askerî yapının üstünde sallanan Türk bayrağı, kimsesiz kalmış gibiydi.

Bu bayrak Bandırma'nın Türklüğünü yansıtan tek işaretti.

22 MAYIS 1919

22 mayıs 1919 sabahı uyanınca, Bekir Sami Bey beni önce Bandırma 61'inci Tümen Kumandan Vekili Kurmay Yarbay Refet Beye gönderdi ve alıp getirmemi söyledi.

Tümene gittim. Tümen Kumandanının yanına girdim. Aramızdaki konuşma şöyle geçti:

Ben — 17'nci Kolordu Kumandanı Miralay Bekir Sami Beyi oteldedirler; sizi görmek istiyorlar.

Tümen Kumandanı — Beni görmek isteyen adam makamıma gelir ve beni görür.

Ben — Kolordu Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey, Tümen Kumandanının oturduğu yere gelip kendisini görmesini emrettiklerini tebliğe beni memur etti.

Kumandan — Ben böyle bir adam tanımıyorum ve burada bir 17'nci Kolordu yoktur. Gidin Miralay Beye böyle söyleyin.

Ben — Kolordu Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey sizi alıp yanına götürmemi emrettiler. Benim bu emri ifaya mecbur olduğumu ve ifa edeceğimi. Tümen Kumandanının takdir edeceklerini ümit ederim, deyince Refet Bey yerinden fırladı, avaz avaz bağırarak:

— Yüzbaşı, şimdi senin elini ayağını bağlatır, ya bir kenefe, ya bir ahıra tıkarım; defol karşımdan!

Ben — Tümen Kumandanının hayatta kaldığım ve kudretim yettiğince kendilerini Kolordu Kumandanına götürmek zorunda bulunduğumu takdir edeceklerini zannediyorum, telâşı ve sözleri gereksizdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu mücadele biraz daha sürdü, ama sonunda Tümen Kumandanı benimle otele geldi.

Kendisini Bekir Sami Beyin odasına soktum.

BURASI TÜRKİYE'DİR

Bekir Sami yerinden kalkmadan ve Tümen Kumandanına otur deyip bir şey sormaya gerek görmeden derhal şu emri verdi:

— Burası Türkiye'dir, burada tek bayrak Türk bayrağıdır. Bunun dışında bir başka bayrağın sallanmasına, asılmasına, saygı görmesine boyun eğmek ve bunu hoş görmek alçaklıktır. Şimdi şehirdeki bütün Yunan bayraklarını kaldırtacaksınız. Zafer taklarını yıktıracaksınız, karşı koyan olursa öldüreceksiniz. Bu iş üç saat içinde bitmezse ben sizi öldüreceğim, haydi görev başına!

Tümen Kumandanı:

— Başüstüne efendim, diyerek çıktı gitti.

Yarım saat sonra şehirde bir alabora başladı. Dipçik, tüfek, tokatla birlikte Yunan bayraklarının indirilişine Türk halkının katılması görülecek şeydi.

Bu iş olurken Bekir Sami Bey beni kaymakama yolladı. O daha çabuk itaat etti ve benimle Bekir Sami'nin yanına geldi.

Kumandan aynı şiddet ve kesinlikle ona da emir verdi:

— Öğle namazından sonra camide halkla konuşacağım, siz memurlarınızı alarak ve bütün eşrafı toplayarak camie gelin!

Bu sırada bir adam Kumandanı görmeye geldi. Bekir Sami'nin köylüsü ve okul arkadaşıymış. Okulu bırakmış. Babası da adı Hasan olan bu kişiyi tüccar yapmış. Şimdi Bandırma'nın en zengin adamıymış.

Levent Şahverdi Arşivi

Bizim eşyalar doğruca Hasan Beyin (*) evine götürüldü, biz bu evde mükellef bir öğle yemeği yedik.

Öğle yemeğini yerken Bekir Sami, Hasan Beye Reşit'i sordu. Reşit, Çerkez Ethem'in ağabeyi ve Bekir Sami Beyin sınıf arkadaşıydı. 1908 devriminden sonra ordudan ayrılmış, İttihat ve Terakki'nin komitacılık işlerine karışmıştı.

Hasan Bey:

— Köyde olacak, dedi.

Bekir Sami Bey köye bir adamla haber salınmasını ve Reşit'in getirtilmesini istedi.

Yemekten sonra camie gittik. Kumandan namazdan sonra çok heyecanlı bir nutuk söyledi, en sonunda:

— Müslümanlar! Eğer bu camide çan görmek istemiyorsanız, eğer ailelerinizi Yunan palikaryalarının kucağında görmek istemiyorsanız, haydi silâh başına! Bugün ne hükümet, ne devlet kalmıştır. Devlet de siz, hükümet de sizsiniz! Ya düşmanları öldüreceğiz bu vatan bize kalacak; ya biz öleceğiz, bu vatanı alanlar burada tek bir Türk bulamayacak. Her yabancı bayrak düşmandır, yırtın ve yakın!.. diye bağırdı.

Kumandanın bu heyecanlı hitabesinden sonra sarıklı bir genç hoca ezan okuyarak selât vermeye ve halk bir ağızdan tekbir getirmeye başladı. Sanki camide kükremiş bir aslan sürüsü vardı.

Namazdan sonra Bekir Sami'nin kaldığı eve hücum başladı. Bandırma bir anda Türk ve Müslüman olmuş, palikaryaların ne sesi kalmıştı, ne de bayrağı.

Kumandana gelenler arasında İzmir'den kaçanlar da vardı. Bunlar İzmir'deki işgal facialarını anlatıyorlardı.

(*) Yunanlılar, Bandırma'ya girdikleri gün Hasan Beyi astılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ben de not tutuyordum. Bu notları derleyerek Bandırma' dan 22 mayıs 1919'da Harbiye Nezaretine özetle şu raporu yazdık:

1. 21 mayıs 1919 öğleden sonra Bandırma'ya geldim.

2. İzmir'deki Yunanlılara sırasıyle Fransız, İngiliz ve Amerikalıların yardım ettikleri ve bir haftadır sürekli olarak İzmir'e asker çıkardıkları,

3. Bugün Menemen'i işgal edecekleri,

4. İzmir'in işgalinde yirmi kadar subayın şehit edildiği ve erlerin yok edilmesine çalışıldığı öğrenilmiştir.

Bekir Sami Bey Bandırma'dan Antalya'ya dek bütün askerî birliklere, hükümetin resmî makamlarına, askerlik şubelerine, 17'nci Kolordu Kumandanı olarak Bandırma' ya geldiğini ve Manisa'ya doğru yola çıkacağını bildirdi (*).

Gece yattığımız eve Reşit değil, Reşit'in eniştesi Hafız Bey geldi. Bu Çerkez, Bekir Sami Beyin elini ve aya-

---

(*) 1921'de Kastamonu'da İstiklâl Mahkemesi Reisi olarak tanıştığım Necati (Sonradan Maarif Vekili Necati) bana sormuştu:

— Sizinle nereden tanışıyoruz?

— Sanırım Eskişehir İstasyonunda Asaf (Kılıç Ali) bizi tanıştırdı.

— Hayır, daha önce...

— Hatırlayamadım.

Necati şu hikâyeyi anlattı:

«İzmir işgal edilince biz İzmir'den kaçmak zorunda kaldık. Istanbul'a gitmek üzere yola çıkıp Bandırma'ya geldik. Bandırma'da vapur beklerken şehrin âdeta Yunanistan'a döndüğünü görerek çok acı saatler yaşadık.

Ancak bu saatlerden sonra birdenbire Bandırma'daki Yu-

Levent Şahverdi Arşivi

ğını öperek diz çöktü ve oturdu. Reşit gizlenmiş, çıkamıyormuş. Hükümetçe kovalandığı için saklanmış. Emir almak üzere enişteşini göndermiş. Bekir Sami, Hafız Beye durumu anlattı, toplayabildiği kadar silâhlıyla kendisine katılmasını söyledi. Çerkez Hafız Bey o gece köyüne döndü.

23 MAYIS 1919

23 mayıs 1919 İzmir'e tren günüymüş. Biz de Manisa'ya gitmek üzere istasyona geldik. İzmir'den gelen trenden —ki bizim de bineceğimiz trendi— Miralay Kâzım Bey (Özalp) sivil giyinmiş olarak indi. Kâzım Beyle Bekir Bey tanışmazlardı. Ben hemen ikisini tanıştırdım. Ayak üstü görüştüler. Kâzım Bey Tekirdağ'da 66'ncı Tü-

---

nan bayraklarının alaşağı edildiğini, takların yıkıldığını, Rumların öteye beriye kaçıştığını görünce şaşırdık. Bekir Sami adında bir kumandan gelmiş, bunları yaptırıyor dediler. Öğleden sonra camide Bekir Sami'yi gördük. Seni ilk defa orada gördüm. Bekir Sami konuşurken yanında duruyordun. Bekir Sami'ye bir şey olur mu diye öylesine tetikte idin ki dikkatimi çekti. Camiden çıkınca Kolordu Kumandanına varıp İzmir' in durumuna değgin haberleri verdim. Beni sana yolladı. Notlarını alırken bana sorular soruyordun. İş bitince ben sana sordum:

— Siz ne yapacaksınız?

— İzmir'i alacağız.

— Ordunuz var mı?

— Hayır.

— Peki, bu işi nasıl yapacaksınız?

— Görmek istiyorsan beraber gelirsin.

Utandım, yanından ayrıldım. Istanbul'a gittim. Bu ses kulağımdan eksilmedi:

— Görmek istiyorsan beraber gelirsin.

Ben de geldim, işte beraberiz».

Levent Şahverdi Arşivi

men Kumandanıymış. İzinli olarak İzmir'de bulunduğu sırada şehir işgal edilmiş, o da sivil giyinerek kaçmış. Şimdi Istanbul'a gidiyormuş, oradan da birliğine geçecekmiş. Kısa bir konuşmadan sonra o da bizimle Manisa'ya doğru harekete karar verdi. Yanında üç kişi vardı: İzmir ilkokul öğretmenlerinden Vasıf (*), Kara Osmanzadelerden Hamdi (**), Bizim sınıftan ve Harp Akademisi öğrencilerinden Teğmen Faruk (***).

Hep beraber trene bindik, yola düzüldük. Faruk sınıf arkadaşım olduğundan önce onla konuşmaya başladım. Faruk, Genelkurmay İkinci Reisi olan Kâzım Paşa ile Birinci Dünya Savaşında berabermiş, İzmir'in işgali üzerine Kâzım Paşa Faruk'u durumu öğrensin diye göndermiş, ama İzmir'e girmek mümkün olamamış. Vasıf, Kâzım ve Hamdi Beyler ise İzmir fecaatini Rumların yaptıklarını, Vali Kambur İzzet'in rezaletlerini ve ihanetlerini, Ali Nadir Paşanın alçalışını, Kalem Reisi Fethi Beyin kahramanca şehadetinin öyküsünü anlatıyorlardı.

Küçük kafilemiz böylece acıları dile getiriyor, saatler geçiyordu. Akşama doğru Balıkesir'e vardık. Manzara bizi şaşırttı. İstasyon baştan başa Yunan bayraklarıyle donatılmıştı. Memurlar —ki hepsi Rum'du— Yunan üniforması giymişlerdi. Yunanistan'a girmiş gibi olduk. Orada Yunanlıların Manisa'yı işgal ettiklerini öğrendik.

Ve buna yandık.

Çünkü Manisa'da silâh depoları vardı. Kırktan fazla

(*) Vasıf Çınar.

(**) Sonradan mebus oldu.

(***) Kurmay olduktan sonra Millî Mücadelede binbaşılığa yükseldi. Atina Askerî Ataşesi iken bir Yunan kızına âşık oldu. Karısını ve çocuklarını bıraktı. Devlet sırlarını İngiliz Gizli Örgütüne sattı. Memlekete gelemedi. Bir zamanlar Habeşistan'da Vehip Paşayla birlikte adı geçiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

top, milyonlarca fişek, yirmi-otuz bin tüfek bizim umudumuzdu. Bunları halka dağıtarak silâhlı bir kuvvet yaratmak istiyorduk.

Çevreyi iyi tanıyan Kâzım, Vasıf ve Hamdi Beyler bize ümit vermişlerdi.

Şimdi bu kafile nereye gidecekti?

Manisa'yı Yunanlılar işgal etmişse, bizim oraya gitmemiz düşmanın kucağına düşmemiz ve esir olmamız demekti.

İşin doğrusunu öğrenme olanağı yoktu. Bandırma - Manisa hattı Fransızlarındı, bütün memurlar Rum'du, pek az sayıda Fransız vardı. Bir ulus öz vatanında yabancılara bu hakları verirse, o topraklarda yaşama hakkı tehlikeye düşerdi. İşte biz şimdi bu durumdaydık.

Sonunda karar verildi:

İçimizden biri Bekir Sami'nin vereceği emri Manisa'ya götürecek ve oradaki en yüksek rütbeli subaya verecek; biz de Manisa'ya en yakın istasyon olan Akhisar'a ineceğiz, durumu oradan izleyeceğiz.

Yunanlılar Manisa'ya girmişlerse, emir götüren, kâğıdı yok edecek, girmemişlerse yerine verecek. Biz Akhisar'da duruma bakacağız. Yunan girmemişse Manisa'ya gideceğiz. Sivil olan ve bölgeyi tanıyan Karaosmanzade Beyin bu görevi yüklenmesi kararlaştırıldı. Yazılan emrin özeti:

> «*Manisa'da bulunan bütün kuvvetler, topçu, piyade, makineli tüfek birlikleri Yunanlılar gelmeden önce Salihli'ye çekileceklerdir. Manisa depolarında bulunan tüm silâh ve cephane, askerî, resmî ve özel araçlarla Salihli'ye ve daha doğuya alınacaktır. Subay, nefer ve silâh Yunanlılara teslim edilmeyecektir*».

Trenimiz sabaha karşı Akhisar'a geldi. Hamdi Bey

Levent Şahverdi Arşivi

Manisa'ya, Hamit Şevket de Ödemiş'e gitmek için yola devam ettiler.

YUNAN BAYRAĞI KURTULUŞ ÇARESİ Mİ?

Biz Akhisar'a sabaha karşı indik. Bekir Sami ile ben eşyamızı Bandırma'da Hasan Beyin evine bırakmış, yanımıza yalnız elde taşınacak kadar küçük birer çanta almıştık. Hep beraber istasyonu şehre bağlayan ağaçlı şosede yürümeye başladık. Ortalık henüz karanlıktı ve yolda kimse yoktu. Şehre gireceğimiz sırada postaneyi gördük. Düşmanın Manisa'ya girip girmediğini sordurduk. Yunanlıların bir saatlik uzaklıkta bulunduklarını, ama henüz şehre girmediklerini söylediler.

Biz postaneden çıktık, şehre girerken ortalık da yavaş yavaş açılıyordu. Buradaki manzara da Yunan bayrakları, Yunan zafer taklarıydı. «Zito Venizelos» sesleri eksik değildi. Bir otele geldik, sabah kahvaltısı yaptık. Faruk'la birlikte şehri gezmeye başladık. Bütün dükkânlar ya Yunan bayrağı çekmiş, ya da Yunan bayrağı dikmek çabası içinde...

Temaslarımızdan şunu öğrendik:

«Yunan bayrağı, Yunan zulmüne karşı tek kurtuluş çaresidir» kanısı yaygındı. Bu kanıyı Rumlar ve yerli kiliselerin papazları genelleştirmiş ve başarı sağlamışlardır. Bir yandan İzmir katliamı anlatılarak maneviyat sıfıra indirilirken, öte yandan tehlikeyi önlemek için Yunan bayrağı çekme öğütleniyor.

24 mayıs 1919 günü olaylar şöylece gelişti:

Ayvalık'taki 172'nci Piyade Alayına silâhların ve birliklerin muhafaza emri verildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Genelkurmay Başkanlığından Yunan işgalinin nereye kadar yayılması ihtimali olduğu soruldu.

Harbiye Nezaretinden gelen emirde bütün silâh ve cephanenin Yunanlılara bırakılmaması ve doğuya nakledilmesi isteniyordu.

Bergama Silâh ve Cephane Deposu Müdürü Teğmen Nuri imzasıyle almış olduğumuz bir telgrafta depoda silâh ve cephane olduğunu ve bunların halka dağıtılarak silâhlı kuvvet meydana getirmenin doğru olup olmadığı soruluyordu. Derhal olumlu cevap verildi.

Manisa Mevki Kumandanı, elindeki silâh ve cephaneyi doğuya sevketmeye başladığını bildiriyordu.

Aynı gün Bekir Sami Bey açık telgrafla şu emri verdi:

Akhisar 24.5.1919

Aydın'da 57'nci Tümen
Kumandanlığına,

Ayvalık 172'nci Alay
Kumandanlığına,

Bergama'da Silâh Deposu
Müdürü Nuri Efendiye,

Yunanlılar Menemen'i işgallerinde, oradaki mitralyöz, cephane ve gereçleri vukuatsız aldıklarını övünerek ilân ediyorlar. Devletin Yunanlılara kaptıracak ne bir silâhı ne de fişeği vardır. Bunun için bu gibi tehlikeye açık yerlerdeki bütün askerî malzemenin, gerektiğinde millî savunma yolunda kullanılmak üzere emin yerlere nakli her subayın vatan görevidir. Bütün subay ve eratın silâh teslimi gibi bir zillete düşmemeleri gerekir. Bu yolda davranıp bu em-

Levent Şahverdi Arşivi

rimi dolaylarınızda bulunan yerlerin askerî kumandanlarına dairelerine ve benzerlerine duyurunuz.

17'nci Kolordu
Kumandan Vekili
Bekir Sami

Manisa'dan gelen telgrafta İngiliz temsilcisinin Manisa'yı boşaltma çalışmalarına engel olduğu bildiriliyordu. Ayvalık'ta 172'nci Alay Kumandanı Yarbay Ali (Çetinkaya) ise telgrafta şöyle diyordu:

Yunan Kızılhaçı şehri işgale hazırlanmaktadır. Asker ve jandarma kaçmıştır. Rumlar gösteriye başlamışlardır. Silâhların geriye nakli çalışmaları için elde erat yoktur. Bunun için asker gönderilmesi.

Yarbay Ali'ye verilen cevapta sivil halkın görevlendirilerek birliklerin tamamlanması gerektiği bildirildi.

EŞRAF NE DİYOR?

Öğleden sonra ise kaldığımız otele başta kaymakam olmak üzere kentin eşrafı çağrıldı.

Toplantıda ilkönce Vasıf, İzmir işgalini, Vali ile Kumandanın halka ihanetini, Yunanlıların İzmir'e çıktıktan sonra Türklere yaptıklarını, etkili bir dille anlattı. Ve halkı, kişiliklerini, namuslarını, vatanlarını savunma yolunda birleşmeye, silâhlanmaya, düşmana karşı koymaya davet etti.

Kâzım Bey de konuştuktan sonra Bekir Sami özetle dedi ki:

— İki arkadaş size İzmir hikâyesini anlattılar. Acı ve açık sözlerine benim katacağım bir şey yoktur. Benim size söyleyeceğim şey şudur: Hemen evlerinize gidin, evde

Levent Şahverdi Arşivi

para ve silâh ne bulunuyorsa alın, ve halkın başına geçerek düşmanı kasabadan uzak tutacak bir yerde namus, ırz ve vatanı koruyacak savunmaya geçin!

İki saati aşan bu söylevden sonra orada bulunanların en yetkilisi olduğu anlaşılan biri ayağa kalktı ve aynen şöyle dedi:

— Efendim, bu gibi şeyleri yapmak elimizden gelmez. Hatta şimdi bu konuşulanları biraz sonra Yunanlılar duyacak ve bizi bunun için cezalandıracaktır. Hükümet bir şey yapamaz durumdaysa, asker gönderemiyorsa, bizim için itaatten başka çare yoktur.

Heyecanlı söylevinden sonra bu kadar aşağılık bir cevap karşısında soğukkanlılığını yitiren Bekir Sami, eşrafa baktı ve bağırarak:

— Kalkın, defolun! Ben sizi insan ve erkek sanmıştım; siz bir sürü pezevenkmişsiniz. Haydi karılarınızı, kızlarınızı gelecek Yunan subaylarına vermek için süslemeye koşun! Belki ırzınızı vererek şu sefil hayatınızı kurtarırsınız.

Tümü de hiç bir şey söylemeden gittiler.

Büyük Savaşın yılgınlığı, sefil bir hükümetin organize ettiği itaat fikri ve yerli Rumların propagandası birleşmiş, Türk'ü bu hale sokmuştu.

Durum bu olunca Faruk ve Vasıf o günün akşamı Akhisar'dan trenle Istanbul'a dönmeye karar verdiler ve bize veda ederek ayrıldılar.

Bekir Sami odasına çekildi.

Biz de Kâzım Beyle baş başa kaldık. Ne yapmak, nasıl davranmak gerektiğini tartışıyor, bir sürü fikir ileri sürüyorduk.

Levent Şahverdi Arşivi

Akşam oluyordu.

Ben biraz dışarı çıkayım dedim.

Sokaklarda herkes bana hain hain bakıyordu.

Her taraf Yunan bayrakları ile süslü zafer takları ile donatılıyordu.

Bir sürü koyun Yunan bayrağı gibi maviye boyanmıştı.

Bu hayvanlar gelecek Yunan ordusunun ayakları altında kesilecekti.

Koyunlardan birini sarıklı bir hoca götürüyordu.

Hoca ve Yunan bayrağına boyanmış koyun...

Din nereye düşmüştü?

«Kisve-i Peygamberî» denen hoca giysisi hangi melânete alet oluyordu?

Acı içinde döndüm otele ve Kâzım Beyin beni sabırsızlıkla beklediğini gördüm; dedi ki:

— Bu bölgede en büyük yetki ve güce sahip Saruhanzadelerden bir Halit Paşa vardır. O haber yollamış, Bekir Sami Beyle görüşmek istiyormuş. Ben Bekir Beye bir şey söylemedim. Sen söyle ve ikna et. Görüşsün. Bu adam isterse çok iş yaparız.

Durumu Bekir Sami Beye söyledim, anlattım:

— Peki, dedi.

Ve bunun üzerine Kâzım Bey, Halit Paşaya haber yolladı.

Gecenin yarısına doğru sarı bıyıklı, levent yapılı, baştan sona müsellâh bir adam, aynı tipten iki adamıyle otele geldi.

Bekir Sami, Kâzım Bey ve ben bu adamla iki saat kadar görüştük.

Karar verildi.

Sabah namazından önce Halit Paşanın sağlayacağı

Levent Şahverdi Arşivi

araçla, Akhisar'dan gizlice yola çıkacağız. Halit Paşanın egemen olduğu bölgedeki Belen köyüne gideceğiz. Belen, Manisa'nın kırk kilometre doğusunda bir köydü. Orada toplanacak ve toplayacağımız kuvvetlerle Yunanlılara baskın yapacağız.

Halit Paşa en azından bin süvari ve onun birkaç katı piyade, silâhlı adam çıkaracağını temin ediyordu.

UMUTSUZLUKLA UMUT ARASINDA

Gündüzkü acı ve umutsuzlukla, şimdiki büyük umudun arasındaki geniş uçurumun verdiği şaşkınlıkla karar verildi, konuşma bitti. Halit Paşa gece yarısından üç saat sonra bir kılavuz gönderecekti. Biraz uyumak için elbiselerimizle yatağa uzandık.

Belirli saatte gelen adam bizi kaldırdı.

Otelden bir hırsız gibi gizlice çıktık.

Kılavuz bizi kasabanın yanındaki mezarlığa getirdi. Orada iki boş binek hayvanı, bir boş öküz arabası, Halit Paşa ve bir de süvarisi bekliyordu.

Bekir Sami ve Kâzım Beyler atlara bindiler. Ben ve Bandırma'dan beri yanımızda bulunan Kâzım Beyin kardeşi Fethi, öküz arabasına bindik.

Kafile, Manisa yönündeki Belen köyüne doğru yola çıktı.

Hava zifirî karanlıktı.

Hafif bir yağmur yağıyordu.

Bir süre sonra Kâzım Bey attan indi; kardeşini ata bindirdi; öküz arabasına geldi. Konuşmaya başladık. Konu şuydu:

Toplanan kuvvetlerle İzmir'e hücum edeceğiz. Kâzım Bey piyadelerle arkamdan gelecek. İzmir'de Rum bırakmayacağız. Ben İzmir polis müdürü, Kâzım Bey İzmir Va-

Levent Şahverdi Arşivi

lisi olacak. Bekir Sami'yi İzmir bölgesi olağanüstü yetkili kumandanı ilân edeceğiz. Ve Gâvur İzmir denen yeri Müslüman İzmir yapacağız.

Bu hayaller içinde konuşurken Bekir Sami sordu:

— Ne konuşuyorsunuz?

Anlattım.

Bekir Sami meşhur kahkahalarından birini attı:

— Fena hayal değil, ama ben başkumandan olursam yalnız gâvur kesmem; gâvurdan kötü, vatansız, milliyetsiz Müslümanları da keserim.

Kâzım Bey alaylı bir sesle:

— Biz gâvurları, sen Müslümanları kes; birbirimize karışmayalım.

Böyle bir zaman yol aldık. Kâzım Bey arabada uyumuş, birden bire küt diye aşağı yuvarlanmaz mı?

Haydi bir alay konusu daha...

Bekir Sami bağırıyor:

— Kâzım Bey, sen böyle uyursan, gâvur yerine seni keserler.

Acı, hülyalı, alaylı gidiş ufuk ağarırken devam ediyordu.

Ben günün açıldığını görünce:

Güneş ufuktan şimdi doğar
Yürüyelim arkadaşlar... dedim.

Bekir Sami, Kâzım Bey ve kardeşi, ben; hep beraber, «Dağ Başını Duman Almış» marşını söylemeye başladık.

Hava iyice aydınlanınca Kâzım Bey ata bindi. Bekir Sami, Kâzım, Halit Paşa ve Halit Paşanın bir adamı sü-

Levent Şahverdi Arşivi

variydiler. Biz de Fethi ile öküz arabasında sarsıla sarsıla ilerliyorduk.

25 MAYIS 1919

25 mayıs 1919...

Sabah ne güzeldi!

Ovaya dağılmış köyler, meralarda hayvanlar, köy evlerinin hafif dumanları, koyun sesleri, horoz ötüşleri, köpek havlayışları...

Elimizden alınmak istenen bu güzel yerlere baktıkça üzülüyorduk, ama umutluyduk. Biz sakin ve efendi ulusumuzu bu yurtta huzur içinde yaşatacaktık.

Yol bir dereciğe geldi, onu geçtikten sonra bir köye girdik ve buranın Kuyucuk olduğunu öğrendik. Bizden önce buraya gelen kafilemizin atlıları, bir odaya girmişler, soyunmuşlar, kahve içiyorlardı.

Çamurlanmış ve ıslanmıştık.

Elbiselerimizi çıkararak güneşe koyduk. Verilen kahvaltıyı yemeye koyulduk. Sonra bir kenara uzanıp istirahate daldık. Öğle yemeği için uyandığımız zaman bir dizi köylünün geldiğini ve bunların Halit Paşaya gerçekten saygı gösterdiğini izledik. Bir sürü delikanlı gelmişti. Odaya girenler Halit Paşanın ayaklarını öpüyorlardı. Hepsi sülün gibi gençlerdi, ve tepeden tırnağa silâhlıydılar.

Halit Paşa hepsine belirli emirler veriyor, emri alan ok gibi fırlıyordu.

Emirlerin özeti:

Filanca köyden şu kadar yaya silâhlı ve atlı silâhlı, üç günlük yiyeceğiyle bu akşam Belen köyüne gelecektir.

Biz öğle yemeğini güzelce yedikten sonra umut veren manzaranın etkisiyle sevinerek Kuyucuk'tan Belen'e yola çıktık. Atlı kafile daha hızlı gittiği için, biz arabadakiler ancak güneşin batışına yakın Belen köyüne yaklaşa-

Levent Şahverdi Arşivi

bildik. Köye yaklaştığımızda bir sırt üzerinde bulunan köyden tekbir sesleri ve ilâhiler duyulmaya başlandı. Bunu halkın çağrıya uyduğu anlamına yorumladık. Sevindik. Ancak biraz daha yol alınca köyden başka köye giden bir gelin alayını uğurlama törenine rastladığımızı anladık.

ACI GERÇEK

Atların durduğu yere geldik.

Hepsi sinirli ve heyecanlıydılar.

Bekir Sami âdeta mosmor kesilmişti.

Bir ölüm sessizliği içinde biz de bir kenara çekilip bir süre oturduk.

Bu esnada Halit Paşa bazı köylülere Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir yollarını soruyordu. Geri yönleri neden soruyordu? Şaşırmıştım. Bizim ileriye İzmir'e doğru yolları sormamız gerekmez miydi?

Hava büsbütün kararınca Halit Paşa (*) birden ayağa kalktı:

— Ben gidiyorum, dedi.

Bu durumda bizim atlılar da ayaklandı.

— Biz de gideceğiz, dediler.

Oysa bizde ve arabadaki öküzlerde gidecek hal yoktu.

Köyden çıkınca atlılar hayvanlara bindiler. Biz de arabanın yanında yaya yürümeye başladık. Ben Kâzım Beyin yanına yaklaşarak durumu sordum.

Öğrendim ki düşman Manisa'yı bugün işgal etmiş. Bu

(*) Halit Paşa sivil ve halk arasında yetişmiş bir paşadır. Eskiden nüfuzlu kişilere, hükümet, paşa ünvanı vererek yönetime bağlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

olay üstüne buralardaki halkın maneviyatı büsbütün bozulmuş. Halit Paşaya demişler ki:

— Biz bir şey yapamayız.

Türlü ısrara rağmen köylü direnmiş:

— Bir şey yapamayız, hem buradan gidin!

Bizler de tekrar yola düşmüşüz.

Gece umutların yıkılması üzerine acı bir yolculuk yaptık.

Bir süre sonra Halit Paşayla adamı yanımızdan uzaklaşarak bizleri yalnız bırakıverdiler.

Bereket versin arabacı, Kuyucuk köyünü biliyordu. Bizi gece yarısına doğru oraya getirdi.

Aç, susuz, yorgun, köye tekrar girdik.

Köylüyü zorlukla uyandırdık. Para vaat ederek bize biraz yemek sağlamaları olanağını bulduk.

PARTİ PEHLİVAN

Bu acıklı manzara karşısında ne yapacaktık?

Birkaç saat Kuyucuk'ta kaldıktan sonra gün doğmadan tekrar Akhisar yönünde yola çıktık.

Gün açıldığı zaman Akhisar'dan gelen yolcular, Parti Pehlivanın yanındakilerle birlikte Akhisar'a geldiğini ve bizi aradığını söylediler.

Kâzım Bey bunu duyunca:

— Çabuk olalım, yol değiştirerek Akhisar'a yetişelim. Bu eşkıya herif bizi soymak ve öldürmek için arıyor. Ben bunu tanırım, dünyanın en namussuz adamıdır. Bir de bu herif bizi çırılçıplak soyar ve biz de Akhisar'a öyle gidersek maskara oluruz.

Karar verildi:

Levent Şahverdi Arşivi

Kâzım Beyle Bekir Bey dağ yolundan hızla Akhisar'a gidecekler, bizi aldırmak üzere jandarma yollayarak güvenliğimizi sağlayacaklar. Biz arabayla yolumuza devam edeceğiz. Parti Pehlivan'a rastgelirsek, kumandanların kendisini acele Akhisar'a istediklerini ve önemli bir iş vereceklerini söyleyerek atlatmaya çalışacağız. Parti Pehlivan, bizi yakalar ve beraberinde dağa götürmeye kalkarsa gittiğimiz yolu işaretlemek için yere boş sigara paketi atacağız. Yolda sigara izmaritiyle izimizi belirlemeye çalışacağız. Kabil olursa kâğıt yazıp atacağız.

Bu karardan sonra atlılar bizden ayrıldılar. Biz de yazgımıza boyun eğerek yolumuza yöneldik.

Bir süre daha gittikten sonra Akhisar gözüktü.

Ama bir süvari kafilesinin karmakarışık geldiğini gördük. Bunlar her halde Parti Pehlivan ve adamlarıydı. Biraz sonra yaklaşınca ben bağırdım:

— Parti Pehlivan içinizde mi?

Bir adam:

— Benim, dedi.

— Bekir Sami ve Kâzım Beyleri gördünüz mü, görüştünüz mü?

— Hayır.

— Onlar sizin Akhisar'da olduğunuzu haber aldılar, size yetişmek için atlarını sürdüler. Çok önemli işler var. Kâzım Bey sizinle mutlaka görüşmek istiyor.

Adam bir süre düşündü:

— Sen Akhisar'a gidiyorsun, değil mi?

— Evet.

— O halde ben öğlene kadar burada beklerim, Kâzım Bey gelsin görüşelim.

Tehlikeyi ucuz atlatmıştık.

Sonradan öğrendik ki Parti Pehlivan Akhisar'dan çok

Levent Şahverdi Arşivi

şey çalmış, gaspetmiş, yola çıkmış; Akhisar'a dönüş olanağı yokmuş.

ACI YALNIZLIK

Şehre girdiğimiz zaman Bekir ve Kâzım Beyleri Hükümet Konağının bahçesinde buldum. Gün cumaydı. Kumandanların geldiğini duyan dükkânını kapamış kaçmıştı. Ne hayvanlara bakacak adam bulabilmişlerdi, ne de oturacak yer. Akhisar Kaymakamlığı bahçesinde bir kanepeye ilişmişler, hayvanların dizginleri ellerinde bekliyorlar.

Ben hemen Hükümet Konağının kapısına dayandım; açılmak için zaten bir tekme bekleyen çürük kapıyı açtım. Yoldan giden bir jandarma erini çevirip hayvanları ona teslim ettim. Kumandanı Kaymakam odasına koydum, ben de bir odaya girdim. O sırada telgrafçı gelip bir sürü telgraf ve şifre verdi ki Bekir Sami'ye geliyordu. Bu işlerle uğraşırken, elinde ufak bir çanta gözünde siyah bir gözlük içeriye bir sivil girdi:

— Çantalar, taraklar beş kuruşa!..

Tam bir Yahudi şivesiyle söylenen bu sözler üzerine başımı kaldırınca hayretten donakaldım.

Bu adam bizim Kâzım Beymiş, gülüştük.

— Nasıl, diye sordu, tanımıyor muyum? Artık buralarda umut yok. Ben öğleden sonra Manisa'dan Istanbul'a gidecek trenle yola çıkıyorum. Allah size selâmet versin.

Yukarı çıktık. Bekir Sami ile görüştük. Genelkurmay Başkanı Cevat Paşaya bir rapor yazdık. Durumu kısaca özetledikten sonra içinde bulunduğumuz koşulları Kâzım Beyin anlatacağını kendisinin Bandırma'daki tümene tayin edilmesini, esasen bir alayı Balıkesir'de bulunan tümen karargâhının Balıkesir'e alınmasının uygun bulunduğunu yazdık.

Levent Şahverdi Arşivi

Kâzım Bey bize veda ederek ayrıldı.

Bu sırada bir adam Bekir Sami Beye bir mektup getirdi.

Bu mektup Rauf Beydendi.

Hamidiye kahramanı Rauf Bey, bize ulaşmak üzere Istanbul'dan yola çıkmış, biz köylerde Halit Paşanın peşinde dolaşırken, Akhisar'a gelmişti. Durumu gördükten sonra buralarda bir şey yapılamayacağını anlamış, daha elverişli sandığı Aydın bölgesine gitmişti. Bunu Bekir Sami Beye haber veriyordu.

Akhisar eşrafının hali, Kâzım'ın ayrılışı, Rauf Beyin gelip gidişi Bekir Sami Beyi de beni de sarsmıştı.

Hele öğleden sonraya dek uğraşa uğraşa epey de fazla para vererek bir lokma ekmeği zorla bulunca anladık ki, buradan hayır yok.

Gün 26 mayıs 1919'du.

«ÖLMEYE KARAR VERDİM»

Akhisar Kaymakamlık odasında, umutsuzluk içinde, Bekir Sami bana dedi ki:

— Selâhattin, sen gençsin, belki hayata seni bağlayan umutların vardır. Benimse hiç bir şeyim yoktur. Ben ölmeye karar verdim. İstersen sen de git. Ben bu işe devam edeceğim.

Kumandana verdiğim cevap belliydi. Ölüme hazır olduğumu ve esir bir vatanda yaşayarak umut ve hayal beslemenin olanaksızlığını dile getirdim.

Aynı gün Ayvalık 172'nci Alaydan bir telgraf geldi. O sabah bir Yunan muhribiyle bir İngiliz muhribi limana girmişlerdi. Birkaç Yunan muhribi de liman ağzında bulunuyordu. Ayvalık Kaymakamı İngiliz gemisinden çağrılmış, şehirde herkesin işiyle gücüyle meşgul olması tembihlenmişti. Alay Kumandanı da çağrılmış ise de kendisi

Levent Şahverdi Arşivi

gitmeyip bir binbaşıyı yollamıştı. Sonucu bekliyordu. Bergama'daki silâh deposu Müdürü Nuri'ye bölgesinin 172'nci Alaya bağlandığını bildirdik ve oradan emir almasını tebliğ ettik. Aynı emri 172'nci Alay Kumandanına bildirdik. Bir muharebe veya erat toplama işinde bu silâh ve cephaneden 172. Alay yararlanabilirdi.

Şifreli bir telgrafla Genelkurmay Başkanlığına durumu şöylece bildirdik:

Akhisar 26.5.1919

Genelkurmay Başkanlığına

İzmir'de yayımlanan Köylü gazetesinin 24.5.1919 tarihli sayısında İzmir Valisi İzzet Bey tarafından Yunan birliklerinin özel törenle ve saygıyla kabulünün il teşkilâtına tavsiye ve tamim olunduğu görülmüştür.

Gerek Manisa Mutasarrıfının ve gerekse Akhisar Kaymakamının Müdafaa-i Milliye konusunda halka yol göstermeyip daima millî heyecanı söndürmeye dönük ve Rumların tedhiş propagandalarına lâkayt kalmaları gazete havadisini doğrulamaktadır.

Türk ve Müslüman milleti azimkâr ve iman sahibi hükümet yöneticileriyle sevk ve idare olundukça cihanın en kahraman milleti olduğunu göstermiş ve cebin ellerde daima millet de izharı cebanet eylemiştir.

Kutsal vatanımızın gerektiğinde savunmasını sağlamak için bu vilâyete göğüsleri azim ve millî iman ile mücehhez rüesayı hükümetin gönderilmesini ehemmiyetle rica ederim efendim.

17. Kolordu K. V.
Bekir Sami

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sırada bir subayla sekiz erin dörtnala Hükümet bahçesine girdiğini gördük. Zayıf, kuru, çâlâk bir yüzbaşıyı merdiven başında karşıladım. Kendisini tanıttı:

— Manisa Topçu Alayından Yüzbaşı Rasim. Alaydan Kolordu Kumandanına rapor getiriyorum (*).

Ben de kendimi tanıttım:

— 17. Kolordu Yaveri Selâhattin.

Az sonra getirdiği raporları okumuş, sözlü açıklamalarını dinlemiştik.

Sonuç:

Manisa'dan yalnız Piyade Taburu Salihli yönüne yola çıkmış. Top ve cephaneleri çıkarmaya çalışırken İzmir Rumlarından olan ve Manisa'da İngiliz teğmeni üniformasıyle dolaşıp İngiltere Temsilcisi görevini yürüten kişi engel olmuş. Kırktan fazla top, bir o kadar hayvan ve milyonlarca fişek Manisa'da kalmış. Halkın bir kısmıyla Hükümet görevlileri de bu silâhların Manisa'dan çıkarılmasını yerli Rumlarla birlikte engellemişler. 25 mayıs günü Yunanlılar Manisa'ya girmişler.

Rasim'in gelişi ve özellikle sekiz kadar binek hayvanlı silâhlı topçu eri getirmiş olması bize bir ordu kazandırmış gibiydi.

Ertesi günü Salihli'ye harekete karar verdik.

Geceyi Bekir Sami Bey, Kaymakamın odasında bulunan büyük bir masaya serdiğimiz bir yatakta; Rasim ile ben bir odanın kanepeleri üzerinde geçirdik. Ve bir jandarma erinin evinde pişirdiği yemeği yedik. Akhisar, bize ne ekmek veriyordu, ne de su. Kaymakam ve Jandarma Kumandanı kasabadan kaçmışlardı.

(*) Sonradan Korgeneral Rasim Aktuğ.

Levent Şahverdi Arşivi

AYDININ GÖREVİ, CAHİLİN ÖDEVİ

27 mayıs 1919

Sabah olunca Miralay Bekir Sami, Yüzbaşı Selâhattin, Yüzbaşı Rasim, hayvanlara binerek Marmara bucağına doğru yola çıktık. Kafile üç subay, dört topçu eri ve Akhisar'dan yanımıza aldığımız üç jandarma erinden meydana geliyordu.

Sıcak bir günde büyük heyecanla gidiyorduk.

Öğleye doğru Marmara bucağı gözüktü.

Tam bu sırada arkamızdan dörtnala gelen bir jandarma bize yetişti ve haber verdi:

Yerli Rumlar bucağı işgal etmişler. Bucak Müdürlüğüne Yunan bayrağı çekmişler. Müdürü öldüreceklermiş. Müdür, Akhisar'da sandığı Bekir Sami Beyi görmek üzere kasabaya gitmiş, Kumandanı aramış, Marmara yönüne hareketini haber alınca arkasına düşmüş. Yetişemeyeceğini anlayınca tehlikeyi haber vermek üzere bir atlı koşturmuş.

Biz de zaten yorulmuştuk. Mola verdik. Bucak Müdürü az sonra yetişti. 25 yaşında bir gençti. Kendisini tanıttı ve anlattı ki bucakta çok Rum varmış, öteden beri komitacılık yaparlarmış. Mütarekeden sonra işi azıtmışlar. Hele İzmir'in işgalinden sonra kimseyi dinlemez hale gelmişler. Üç gün önce Bucak Müdürlüğüne bir Rum Kurulu gelmiş, artık Osmanlı Hükümetinin burada işi bittiğini söyleyerek Hükümet konağına Yunan bayrağını çekmişler, Bucak Müdürünü de kovmuşlar.

Müdür heyecanlıydı:

— Efendim hayatımı zor kurtardım. Memleketim için ölemedim. Ah keşke ölseydim de bugünleri görmeseydim. İşte size geldim. Bir er gibi çalışmaya hazırım.

Levent Şahverdi Arşivi

Müdürü sonuna dek sessiz dinleyen Bekir Sami:

— Arkadaş! Er gibi ölmek köylünün ve cahilin ödevidir. Aydın kişi, bir kitle içinde emir ve kumandayla ölmez. O, inancının ve görevinin emrettiği yerde tek başına ölür. Aydın ölümü, bir muharebe başarısı için değil; bir inancın, bir fikrin tohumunu atmak için olur. Ödevini yapamamışsın. Benim nefere ihtiyacım yok. Benim inancıyla tek başına ölecek aydınlara ihtiyacım var. Haydi yürü!

KORKUNUN BEDELİ

Bekir Sami atına atladı.

Bucağa yaklaşıyorduk. Evler bir boğazın içindeydi. Akhisar - Salihli yolu bu boğazdan geçiyordu. Müdürün dedikleri doğruysa biz bu dar geçide girince Rumlar bizi keklik gibi avlayacaklardı.

Yavaşça Bekir Sami'nin yanına sokuldum:

— Heriflere av olmak işten bile değil? Nereye gidiyorsunuz?

Kumandan yüzüme baktı:

— Ölmeye!

Ve yürüyüşüne devam etti.

Biraz sonra bucağa geldik ve Bucak Müdürünün odasındaydık.

Bekir Sami, Türk ve Rum eşrafı topladı. Onlara şu konuşmayı yaptı:

— Burası Türkiye'dir. Burada ne başka bir bayrak vardır, ne de başka devlet. Rumları aldatmışlar. Onlar da yanlış hareket etmişler. Bu seferlik affediyorum. Bir daha devlete karşı en küçük bir hareket sezersem Marmara'yı ahalisi ile birlikte toprağa gömer, tarihe devrederim.

Kumandan Hükümet konağında sallanan Yunan bayrağını parçalattı. Ve Türk bayrağı törenle çekildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Kimseden ne bir ses, ne bir nefes duyuldu.

Az sonra bir Bucak Müdürünü Marmara'da bırakmış, yola düzülmüştük.

Ben önceki korkaklığımdan utanarak bu havayı dağıtmak için Bekir Sami'ye:

— Kumandanım, çok iyi yaptınız, çok güzel oldu, dedim.

Yüzüme baktı, güldü:

— Ben senden fazla korkmuştum. Ama yapacak bir şey yoktu. Nasıl olsa bu uğurda öleceğiz. Ha bugün, ha yarın.

Bekir Sami, benim korkaklığımı yüzüme vuramayacak kadar mertti, yüksekti.

Yürüyüşümüze devamla, o geceyi Gediz'de bir çiftlikte geçirdik.

Çiftlikteki işçiler bize çevredeki Rumların taşkınlığını anlattılar. Artık ne meralarda koyun otlatmak; ne de Salihli, Alaşehir, Akhisar pazarlarına gitmek olanağı kalmıştı. Her gün bir-iki Türk ölüsü bulunuyordu. Buna karşılık ne bağlı bulundukları Salihli Kaymakamlığı hareket geçiyordu, ne de Adliye... Rumların her davranışına göz yumuluyordu. Akhisar'daki Rum Metropolitinin sözü geçiyordu her yanda...

Minderlerimizde bu hikâyeleri dinleye dinleye uyuduk.

28 MAYIS 1919

Öğleden sonra Salihli'ye vardık. Doğru Hükümet Konağına indik. Kaymakam bize iyi ve yakın davrandı ve ikramda bulundu. Ama şehirde Yunan bayrakları ve istasyon caddesinde Yunan bayraklarıyle donanmış taklar görünüyordu.

İki yüz kişiden meydana gelen Manisa'daki Piyade

Levent Şahverdi Arşivi

Taburu, Salihli'ye gelmişti. Taburun iaşesi için ne para, ne erzak vardı. Bu birliğe derhal Alaşehir'e hareket emrini verdik.

Ayvalık'tan 27 mayıs 1919 tarihinde yazılmış bir rapor aldık. Rapor 172'nci Alay Kumandanı Yarbay Ali'den geliyordu. Ayvalık körfezine giren Yunan nakliye gemilerinin 26-27 mayıs gecesi dalyan dışına çekildiklerini, İngiliz gemisine giden binbaşının geri geldiğini, bildiriyordu. İngiliz kumandanına göre Yunanlıların gelişinin bir nedeni yoktu. Barış Konferansı, Ayvalık'ı Yunanlılara vermişti. İngiliz Kumandan Türk Kumandanla görüşmek istiyordu.

Bu bilgiler Genelkurmay Başkanlığına bildirilmiş ve buna karşılık alaya gelen emirde elde çok az bir kuvvet bulunduğundan bir muharebe çıkarsa elden geldiğince zayiattan kaçınılması istenmişti.

Salihli eşrafı ve memurları moral bakımından bozuktular. Yunanlılara karşı hareket cesaretleri kalmamıştı. Kendilerine gereğince birtakım emirler verildi. Ama umut yoktu. Ödemiş'te bir Takip Birliği olduğu haber alındı ve ona şu emir verildi:

Salihli 28.5.1919

Takip Birliği Kumandanlığına,

Ödemiş

Yunan kıtaatının Bayındır'a girdiği haber alınmıştır. Siz vazife-i askeriyye ve diyanetinizi ifa ettikten sonra, mecbur olursanız Salihli veya Alaşehir' de bulunan Kolordu Karargâhına iltihak ediniz. Düşmana tek bir silâh ve tek bir cephane terketmeyiniz.

K. 17. K. V.
Bekir Sami

Levent Şahverdi Arşivi

Yanımızdaki topçu yüzbaşısı Rasim, Aydın'daki 57'nci Tümen Kumandanına yazılan emri Ödemiş üzerinden geçerek götürmek üzere yola çıktı.

Aydın'a verilen emrin özeti:

1. Aydın'daki silâh ve cephaneyi derhal içeriye taşıyınız. Manisa'daki gibi tehditlere önem vermeyiniz.

2. Türk kuvvetlerini daha çok görev beklemektedir, kuvvetlerin ezdirilmemesi gerekmektedir.

3. Gerekiyorsa Yunanlılara karşı İtalyan Kuvvetlerinin yardım ve desteğinin sağlanmasına çalışılmalıdır.

Aynı gün Harbiye Nazırı Şevket Turgut imzasıyle aldığımız bir şifrede şunlar tebliğ olunuyordu:

1. Tekirdağ'daki 14. Kolordu Balıkesir'e nakledilmiştir.

2. Balıkesir'deki 61. Tümenle İzmir'den Bursa'ya alınan 56. Tümen bu Kolorduya bağlanmıştır.

3. Aydın hattı güneyindeki birlikler doğrudan doğruya Harbiye Nezaretine bağlanmıştır.

4. Bekir Sami Bey Istanbul'a dönmelidir.

Sonuç:

Demek ki bugüne dek yaptığımız hareketler Istanbul Hükümetinin hoşuna gitmemişti.

Bir de Ayvalık'tan telgraf aldık. Bu telgrafta Yunanlıların 27 mayıs günü Ayvalık'a asker çıkardıkları, Alayın hafif bir müsademeden sonra Ayvalık'ın kuzeyine çekildiği ve kasabada hiç bir asker bırakmadığı bildiriliyordu.

Öyleyse Batı Anadolu'da ilk silâh 172. Alay tarafından 27 mayıs 1919'da atılmış oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Akşam üstü trenle Salihli'den Alaşehir'e yola çıktık.

Bilet almak için gişeye baş vurduğum zaman Rum memur yüzüme hain hain bakarak:

— Alaşehir değil, Filadilfiya, dedi.

Yunanlılar henüz almamış oldukları Türk şehirlerinin adlarını bile değiştiriyorlardı.

Tren hıncahınç doluydu. İzmir'den bu yana kaçan göçmenlerle tıka basaydı. Bekir Sami ile bir kenara sokulduk. Yolda Rum memurlar biletleri kontrol ediyorlardı. Ama ne hakaretlerle... Bileti yok diye bir kadını kucağındaki çocukla trenden aşağı attılar. Bir çığlık koptu. Bekir Sami elini tabancasına attı ve fırlamak istedi. Zorla yerine oturttum.

Alaşehir'e geldiğimiz zaman gece olmuştu ve minareler kandilleri yakmışlardı. Bizden koparılmak istenen bu şehrin Müslümanım diye bağıran anıtları bu kentin Türk olduğunu anlatıyordu.

Ramazan başlamıştı, camilerde bunun için kandil vardı.

Bir ağaçlık içinde bulunan Alaşehir Askerlik Şubesine geldik. Şube Reisi Sezai Bey Eyüplü ve kibar bir kişiydi. Bize o gece şube binasında yatacak yer sağladı.

30 MAYIS 1919

Sabah uyandığımız zaman istasyon civarında bir ordugâh gördük. Burada bir tabur Fransız askeri varmış. Kaymakamı ve Jandarma Kumandanını çağırdık. Durumu inceledik. Şimdiye dek gördüğümüz yerlerin en kötüsü buraydı. Çünkü bu bölgenin en büyük metropoliti Alaşehir'de oturuyordu; bu kasabanın Rumluğu bölgenin en azılısı ve örgütlüsüydü.

Halk göçmeye başlamıştı. Kalmak isteyenler de metropolitten Yunanlılara sadık ve dost olduklarını belirtir

Levent Şahverdi Arşivi

bir belge alıyorlardı. Ayrıca Fransız askerinin burada bulunuşu Rumların şımarıklığını artırıyordu. Yunan bayrakları ve zafer takları bunu işaretliyordu.

Jandarma Kumandanı Giritliydi. Çok ateşli vatanperver görünüyor, ölürüm-öldürürüm diyordu. Oysa bize bunu söylerken metropolit aracılığıyle İzmir'deki Yunan işgal kuvvetleri kumandanına baş vurarak Yunan Hükümeti emrinde sadıkane çalışacağını bildirmiş ve burada jandarma kumandanı olarak kalmasını istemiş. Biz bunu tabiî sonradan öğrendik.

Manisa'dan yola çıkan Tabur ve Makineli Tüfek Birliği de Alaşehir'e bugün gelmişti. Aynı gün Istanbul'dan şu telgrafı aldık:

Harbiye 29.5.1919

Alaşehir'de 56'ncı Tümen Kumanmanlığına,

Bergama ve Ödemiş'teki silâh ve cephanenin emin yerlere nakliyle Yunanlıların eline geçmemesi hususunun temini rica olunur. 3221 numara ile.

Harbiye Nazırı namına
Genelkurmay Başkanı
Cevat

YÜZBAŞI RASİM'İN RAPORLARI

Yüzbaşı Rasim'in Ödemiş'ten yazdığı ilk raporlar da Alaşehir'e geldi. Bu raporlardan öğrendiğimize göre Yunanlılar Bayındır'ı ve Tire'yi işgal etmişlerdi. Kuvvetleri üç yüz piyade, iki yüz süvari ve bir makineli tüfekti. Ödemiş Komiseri, gece yapılan Yunan fener alayına katılmıştı.

57'nci Tümen Aydın'dan çekilmişti. İzmir işgali sıra-

Levent Şahverdi Arşivi

sında 174'üncü Alaydan seksen kişilik bir birlik Ödemiş' teymiş. İzmir işgal edilince erat firar etmiş. Subaylar da 57'nci Tümene katılmak için Aydın'a gitmişler. İzmir'den yirmi altı subay kaçarak gelmiş. Bunlar bir örgüt kurarak Ödemiş'te bir millî cephe meydana getirmek istemişlerse de halkın direnmesi üzerine vazgeçilmiş.

Ödemiş'te 141 Alman mavzeri, 7 Rus tüfeği, 2 Osmanlı mavzeri, 485 sandık cephane 91 Vinçester ve 10 bin Vinçester fişeği, 261 Şnayder tüfeği ve 10 bin fişeği, 1601 Martin varmış. Bunların mekanizmaları sandıklarda saklıymış.

Ödemiş Kaymakamı Erzurumlu Bekir Sami, Jandarma Kumandanı Manisali Yüzbaşı Tahir, Şube Reisi Ali Rıza, olaylar karşısında bir şey yapamamışlar, ama şimdi durumu kavramışlar, her şeyi yapacaklarmış. Jandarma Kumandanı Tahir, Kuvayı Milliye Kumandanlığı görevini almış.

Yüzbaşı Rasim, yarın Nazilli'ye gidiyormuş.

Rasim'in raporu olaylara değgin bu bilgileri veriyordu.

BİLANÇO

İzmir'in işgali günü 15 mayıs 1919'dan Manisa'nın işgal günü olan 25 mayıs 1919 gününe kadar on günlük dönem hükümet çevrelerinin ve askerî birliklerin Yunanlılara teslim olma dönemidir.

21 mayıs 1919'da Bandırma'ya çıkıp durumu düzeltmeye çalışan Bekir Sami Beyin çabalarının ilk etkisi Manisa'da görüldü. Burada bir piyade taburuyle, makineli tüfek bölüğü ve topçu subayları, Yunan işgalini kabul edip silâhlarıyle teslim olmadılar ve doğuya çekildiler.

Levent Şahverdi Arşivi

29 mayıs günü Ayvalık'a çıkan düşman burada bulunan alayı teslim alamadı, kaçıramadı.

Alay silâhla direndi.

Millî Mücadelenin Batıda başlaması:

15 mayıs 1919 - 25 mayıs 1919 teslim dönemi.

25 mayıs 1919 - 29 mayıs 1919 çekiliş dönemi.

29 mayıs 1919'dan sonra silâhlı direnme dönemi.

Böylece Yunanlılar Batı Anadolu'ya çıktıklarının 14'üncü günü Ayvalık'ta askerî direnmeyle karşılaştı. Ayvalık Kumandanından aldığımız rapor bu direnmeyi şöyle anlatmaktaydı:

Gümeç 29.5.1919

Alaşehir'de 17'nci Kolordu Kumandanlığına,

Dün Yunan Hükümetinin iki torpidosu ve iki nakliye gemisi hamil olduğu askerî kuvvetle Ayvalık limanı dışına geldi ve demir attı. İngiliz temsilcisi ile bu kuvvetin kumandanı görüştü. Ayvalığı işgale memuren geldikleri ve mülkî memurların yerlerinde kalmaları, yalnız askerî kuvvetlerin kan dökülmesine yol açmamak için çekilmeleri İngiliz temsilcisi vasıtasıyle mahallî hükümete ve bize tebliğ edildi. Bu sefer çıkarma ve işgal hareketinin kati olduğunu anladım. Düşmanın fazla olmasıyle beraber, şehrin vaziyetini dikkate alarak müdafaa ve mukabele etmek üzere tertibat aldım. Ve bunda icabederse Kozak nahiyesine doğru çekilmeyi esas saydım. Sabah oldu. Şafakla şehirde müteşekkil Kızılhaç erat ve zabitleriyle, şehre çıkarılmış bulunan Yunan askeriyle takviye edilmiş kuvvetle çarpışma başladı. Düşmanın asıl çıkarmayı kasabanın şimaline yapmakta olduğu görülüyordu. Bu çıkarmanın sonunda

Levent Şahverdi Arşivi

sağ cenahımıza bir tesir icra suretiyle kuvvetimizi geri atmak ve müsademeyi şehrin dışına sevkeylemek isteyecekleri görüldü.

Bu hal karşısında zevale kadar bazen hafif ve bazen şiddetli ateş devam etti. Alayın erat ve zabitleri tamamen vazifesini yaptı. Arzedilen istikamete, Zeytinliklere çekilmek zamanı geldi. Ve o suretle çekildik. Zeytinlikler üzerinde mevki alındı. Ve bu suretle Ayvalık düşmüş oldu.

Bundan sonra düşman üzerimize gelmedi. Ve şehrin üzerindeki sırtları işgal ile iktifa etti. Tarafımdan kıymetli bir zabit ile birkaç yaralı er vardır. Diğer tarafın da her halde fazlaca zayiatları olduğu muhakkaktır. Şehir dahilinde ancak birkaç Osmanlı memuru ve Müslüman kalmıştır. Diğerleri kâmilen çekilmiştir. Karargâh Murateli Nahiyesine çekilmiştir. Maalesef şimdiye kadar mıntıkam dahilinde bulunan Edremit, Burhaniye, Bergama kazalarından hiç bir suretle kuvvetle yardım için teşebbüslerime karşı daima ihmal ile mukabele gördüm. Şimdilik kuvvetimin fazla sarsılmasına meydan vermeyerek, gerek askerî kuvvetler, gerek tedarik edilmeye başlayan gönüllü millî kuvvetlerle vaziyeti muhafaza ve işgalin yayılmasına engel ve Ayvalık'ı baskı altında tutmak esasını takip ettim ve edilecektir... Askerî mevaddan bir miktar erzaktan başka Yunanlıların eline hiç bir şey geçmemiştir. Muhaberenin şimdilik Burhaniye kazası vasıtasıyle yapılacağını arzederim.

Ayvalık Mıntıka Kumandanı
Ali (Çetinkaya)

Sevr Antlaşması Edremit ilçesini Boğazlar Bölgesine bırakıyor, Ayvalık da Yunanlılara kalıyordu. Bu tutum-

Levent Şahverdi Arşivi

larıyle Yunanlılar kendilerine verilmiş Batı Anadolu'nun en kuzey bölümünü işgal etmiş oluyorlardı.

DİRENME EYLEMİ YAYILIYOR MU?

Ödemiş yoluyle Aydın'daki 57'nci Tümene giden Topçu Yüzbaşısı Rasim orada gerekenlerle konuşmuştu.

31 mayıs 1919 günü Ödemiş'ten raporlar geldi. Bu raporlarda Ödemiş'te direnme eyleminin başladığını gösteriyordu:

Ödemiş 29/30.5.1919

Alaşehir'de 17'nci Kolordu Kumandanlığına,

1. Şimdiye kadar düşman karşısına çıkamamaklığımız sonucunu veren engelleyici sebepler, zat-ı kumandanilerinin emir zabiti Yüzbaşı Rasim Bey gelince ortadan kalktı. Bugün sağlayabildiğim kuvvetle «Kabaköy - Hacı İlyas - Katma» cephe olmak üzere «Tire - Bayındır» cihetlerini birer bölükle işgal etmiş olan düşmana karşı ileri karakollar kuracağım. Yarından itibaren kuvvetim arttıkça teşkilâtı ikmal, cephemi ileri süreceğim.

2. İhtiyat zabitlerini silâh altına davet ettim. Cem'an on beş kişidir.

3. Bu gece Ödemiş Kaymakamlığına, Vilâyet makamına ve İtilâf Temsilcilerine suretleri ilişik telgrafları çektirdikten ve yine sureti ilişikteki telgrafı diğerleri ardından verdikten sonra İzmir'le olan telgraf tellerini tahrip edeceğim. Şimendiferle Yunan askeri nakledildiğinden, bunları da sabaha karşı tahrip ettireceğim.

4. Kuvvetimin günden güne artacağı ve civar kazalarla irtibat kurmak için gerekli tedbir alındığı,

Levent Şahverdi Arşivi

mümkünse hızla bize bir mitralyöz bölüğünün gönderilmesi.

Ödemiş Kaymakamı
Bekir Sami (*)

TELGRAFLAR

Raporun 3'üncü maddesinde sözü geçen telgraflar şunlardır:

Ödemiş 29/30.5.1919

İzmir ve Istanbul'da İtilâf Devletleri Temsilcilerine,

İnsanî düşünceler arasında zaferin temini, adalet ve hürriyeti vadeden büyük milletin necip evlâtları,

Paris'te Sulh Konferansının kararıyle ne büyük cinayet işletildiğini artık idrak ediyorsunuz zannederim. Bugün burada başlayan millî galeyan, vatanımın perişanlığı, İslâm âleminin felâketi, insaniyetin heyecanları arasında ve Kuvayı Milliye'nin süngüleri altında yazdığım sözler artık sizi ikaz ederek fazla kan akmasına meydan vermeyeceğine inanmak için milletinizin devletinizin namusu kâfidir.

Muazzam devletlerin alicenap mümessilleri,

Aktettiğimiz mütareke, bizim ve sizin namusunuz değil miydi? Biz buna riayet ettik. Siz bunu ihmal ederek göz yumdunuz. Güzel İzmir'imizi Yunanlıların mülevves ayaklarıyle çiğnettiniz. Mukaddesatımıza taarruz ettirdiniz. Şehitlerimizi istihfaf ettiniz. Bizi, muhafazasıyle mükellef tuttuğunuz silâh

---

(*) Sonradan Sivas Kongresine giden ve vali olan Bekir Sami.

Levent Şahverdi Arşivi

ve cephanelerimizi onlara verdiniz. Hükümet muhaberatı müstesna iken resmî telgrafları bile sansüre tabi tuttunuz. Dünyanın her tarafından yükselen Türk'ün feryadına kulaklarınızı tıkadınız. Hıristiyanların can ve malı, insanî düşüncelerle galeyana gelen Türk'e bir vediadır. Buna emin olunuz. Bugüne kadar kötü muamele yapılmadığı gibi, bundan sonra da yapılmayacaktır.

Anlamadığınız hakikatler bugün meydana çıktı. Türklük ve İslâm âlemi medenî vazifesini göstermeye başladı. Yunan işgal kuvvetleri İzmir'den çekilmediği takdirde bu uğurda bundan sonra dökeceğimiz kanların mesuliyeti size ve temsil ettiğiniz milletlere raci olacaktır. Yirminci Asrın insanî cemiyetini yaşatmak sizin elinizdedir ve vereceğiniz son karara tabidir.

Silâh patlarsa göreceğiniz netice pek acı ve elim olacaktır.

Artık biliniz ki kalem değil, silâh konuşuyor.

Ödemiş Kaymakamı
Bekir Sami

İzmir Vilâyeti Celilesine,

Ödemiş 29/30.5.1919

Vilâyet Penaha,

İzmir işgalinin başlangıcından bugüne kadar çektiğim telgraflarda kazamızın mevkiinin ehemmiyetinden bahsetmiş ve barış konferansının insanlık âlemine, İzmir'e Yunan ayağının bastırılmasıyle cinayete irtikâp ettiğini ve insanlık âlemine ateş ve kan bıraktığını ehemmiyetle anlatmıştım. Ne çare ki gözleri süflî ihtiraslarla kapalı bulunan Yunan sansür memuru bizim ve İtilâf Devletlerinin millî namusu

Levent Şahverdi Arşivi

olan mütarekenin ahkâmına mugayir olarak resmî telgrafları bile sansüre tabi tutarak hakikate göz yumdu.

Elli seneden beri silâh sesi eksik olmayan bu kaza, İzmir işgalinin kanlı safhaları karşısında sükût ve intizamı muhafaza etmiş ve Hıristiyanlara ufak bir sui muamele bile yapmayarak Türklüğün medenî vazifesini göstermiştir.

Geçenki telgrafımda Bayındır, Tire'nin Yunanlılar tarafından işgalinin bu kazayı kan ve ateş içinde bırakacağını söylemiştim. Ödemiş Kuvayı Milliye Kumandanının emriyle yeni vazifemi ifaya başladım. İslâm âlemine son vazifemi ifa ediyorum. Aziz vatanın, necip milletin bizleri değil, bahtsız Türk milletini Yunanlılara feda edenleri tel'in etsin. İslâm âlemini kurtaracak, insan kanının akmasına mâni olacak son, Yunan kuvvetlerinin çıkmasını temin etmektir. İtilâf Devletleri mümessillerine arzettiğim keyfiyeti izah ve kendilerini lütfen ikaz buyurunuz.

Katî olarak bilinmelidir ki:

Harekâtın başlamasıyle beraber İslâm ve Hıristiyan bütün insanların mal ve canının Türklüğün mertlik seciyesine tevdi edilerek emniyet altına alınmış olduğunu ve her şeyden mukaddes olan ve Yirminci Asrın evlâdına yakışacak surette vaziyetin ıslahını ehemmiyetle arzederim.

Ödemiş Kaymakamı
Bekir Sami

İHTİLÂL !

Ödemiş de Sevr Barış Konferansıyle Yunanlılara verilen bölge içindeydi ve Güney sınırına düşüyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Ama bir ihtilâl patlıyordu şimdi.

İhtilâl, kişilerin bir amaç uğruna ölüme atılmalarıyle başlar. Bu kişilerin çokluğu ve güçleriyle orantılı olarak yaşar. Millî Mücadele kahramanları tarihin sinesine ihtilâlle girdiler.

ÖZET

31 mayıs 1919 günü Alaşehir'den Harbiye Nezareti'ne yazılan raporda deniyordu ki:

1. Bir Yunan birliği tarafından 28 mayıs 1919 günü Aydın'ın işgal edildiği İzmir gazetelerinde okunmuştur.

2. Yunanlılar 29 mayıs 1919'da Turgutlu'yu vukuatsız işgal etmişlerdir.

3. Tire ve Bayındır işgal edilmiştir. Ayvalık'ta 172'nci Alay, işgal kuvveti olan Yunanlılarla çarpışarak çekilmiştir.

4. Ödemiş'te bir hazırlık vardır. Yunanlılara mukabele edilecektir.

5. Aydın'daki 57'nci Tümen Çine istikametine çekilmiştir.

Bütün ordu birliklerine haber vermek üzere Erzurum'da Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşayla, Konya'daki Ordu Müfettişi Cemal Paşaya rapor yazıldı. Bu raporun 8'inci maddesi durumu bir daha özetliyordu:

«Rum ahalisi, metropolitleri ve Türk Hükümet memurları millî heyecanı söndürmek hususunda birbirleriyle yarış etmektedirler. Vatansızlar, şahsî endişelere kapılmış ahlâksızlar, Türkeli'ni düşman istilâsına hazırlıyorlar. Ahali, zabitan, hasılı kalbi memleket için çarpan bütün efrat ne yapacaklarını bile-

Levent Şahverdi Arşivi

mediklerinden pek az düşman kuvvetleri önünde eğilmeye ve esareti bazı alçakların telkinatıyle hüsnüsuretle karşılamaya ve Yunanlıların Avrupa'ya "Türk ahalisi de bizi kurtarıcı sıfatı ile karşılıyor" demeye muktedir vaziyette oldukları maruzdur.

31 mayıs 1919 akşam saat yedide Alaşehir'den yazılmıştır».

Gene bugün Manisa Jandarma Tabur Kumandanı raporunda jandarma efradının silâhlarıyle birlikte kaçtığı bildiriliyordu. Harbiye Nezareti 26 mayıs 1919 tarih ve 1'inci Şube 3111 numarayla gelen telgrafta Bergama halkının muhacerete başladığı bildiriliyor, vatanda muhaceret edecek yer olmadığı ve halkın yerlerinde kalmasının sağlanması tavsiye ediliyordu.

MESTAN EFE

1 ve 2 haziran 1919 günlerini Alaşehir'de geçirdikten sonra 3 haziran 1919 sabahı Eşme'ye hareket ettik.

Bu iki gün içinde yaşadığımız olaylar:

Alaşehirli Mustafa Bey adında bir kişi arkadaşlarıyle birlikte baş vurarak Alaşehir'de mukavemet görevini üstleneceklerini söyledi. Bunlar ve öncelikle Mustafa Bey Alaşehir'in zenginlerindendi. Gerçekten çalıştılar ve bir yıl sonra Yunanlılar Alaşehir'e girinceye dek görevlerini sürdürdüler.

Gene o dolaylarda bulunan ve Büyük Savaşta Bekir Sami'nin karargâhında bulunmuş Yedek Subay Rıza bizim orada bulunduğumuzu duymuş, geldi ve bize katıldı.

1911-1912 yıllarında Balkan Harbinden önce İtalyan Harbi sürerken ordu subayları İttihatçı ve Halâskâr diye ikiye ayrılmışlardı. Balkan Harbinden sonra İttihatçılar

Levent Şahverdi Arşivi

iktidarı ele geçirince Halâskâr subayları ordudan uzaklaştırmışlar, hapsetmişler, hatta içlerinden bazılarını idam etmişlerdi. Halâskârlardan biri zamanın meşhurlarından Arnavut Yüzbaşı Rahmi'ydi.

Yüzbaşı Rahmi Alaşehir'de bizi buldu ve Halâskârlık zamanından dağ arkadaşı olan Poslu Mestan Efe'nin çetesiyle hazır olduğunu söyledi.

Bekir Sami Bey Yüzbaşı Rahmi'ye bu çete ile Turgutlu'ya gelen Yunan bölüğüne gece baskını yaparak imha ödevini verdi.

Ne var ki Rahmi, Alaşehir'den ayrılacağımız gece sabaha karşı perişan durumda geldi ve hikâyesini anlattı.

Yüz kişilik çeteyle Turgutlu'ya gelmişler. Yunanlılar uykuda. Fırsat bu fırsat. Hücuma hazırlanırken Mestan Efe, Rahmi'yi çağırmış:

— Haydi sen git, biz Yunanlılara teslim olacağız, demiş.

Rahmi şaşırmış, direnecek olmuş, dövmüşler ve kovmuşlar.

Ve demişler ki:

— Yunanlılar Padişah namına geliyormuş.

Gerçekten Mestan Efe yüz atlısıyle Turgutlu'ya gidip Yunan kuvvetine teslim olmuş.

Yunanlılar Efe ile çetesinin yıllardan beri dağlarda kendi hükümetleri aleyhine kullandıkları silâhları yere dizmişler üzerinden atları geçirerek parçalamışlar, Rahmi bunu uzaktan gözleriyle izledikten sonra dönüp gelmiş.

Yıllarca dağda eşkıyalık eden, Efe adını taşıyan, silâhını her şeyden kutsal tanıyan ve hayatı dövüşmekle geçenlerin bu rezilâne davranışı, Türk ruhunun ne acı bir propagandaya kapıldığını ve halk yığınlarındaki panik derecesini gösteriyordu.

Bu panik ortasında firar eden subaylar Alaşehir'de toplanmışlardı. Hepsine birden Eşme'ye gitmeleri emri

Levent Şahverdi Arşivi

verilmişti. On dört subay, sekiz er, yirmi beş hayvandı tümü...

Eşme'de Rum yoktu. Tren yolundan uzaktı. Müftünün vatanperver olduğu söyleniyordu. Belki orası çalışma merkezi olmak için en uygun yerdi.

ACIKLI OLAYLAR

Yola çıkmadan önce Askerlik Şubesindeki bazı değerli evrakı yakmak gerekiyordu. Bunlar salnameler, kitaplar, orduya değgin belgelerdi. Şube bahçesinde bunları yakarken çocuklar çevremi sardılar:

— Efendi amca ne olur yakmayın, bize verin...

Ben kâğıtları ve kitap sayfalarını yakıyor, kapakları çocuklara veriyordum.

— Efendi amca siz gidiyor musunuz? Bir daha gelmeyecek misiniz?

Cevap verdim:

— Geleceğiz yavrum.

Çocuk dedi ki:

— Buraya gâvur gelecekmiş, bir daha bizim hükümetimiz olmayacakmış. Bunu Rum çocukları söylüyorlar, öyle mi?

Çocuğa cevap veremedim, ağlayarak odama çıktım, bir subay için vatanın çocuklarını düşmana bırakmaktan daha ağır, daha acı ne olabilirdi?

Geceden haber vermişlerdi. Alaşehir camilerine dört hoca gelmiş, halka vaaz ederek diyorlarmış ki:

— Yunan ordusu Padişah emriyle geliyor, sakın hürmette kusur etmeyin!

Bekir Sami bu hocaların sabahleyin kaymakamlık binası önüne getirilmesini söylemişti. Biz atlara binip Ala-

Levent Şahverdi Arşivi

şehir hükümet konağının önüne geldiğimiz zaman, Kaymakam, Jandarma Kumandanı ve dört hoca oradaydılar.

Kumandan sordu:

— Hocalar bunlar mı?

Birisi:

— Evet, dedi.

Bu karşılık üzerine Bekir Sami umulmadık bir an içinde tabancasını çekip dört hocayı yere serdi.

Onlar yerde debelenirken gür ve sert bir sesle Kaymakama:

— Görevlerini yapmayanların sonu bu olacaktır, bunu unutmayın ve siz de böyle davranın, deyip atını sürdü.

Bekir Sami 3 haziran 1919 sabahı Anadolu İhtilâlinin ilk kurbanlarının kanlarını Alaşehir'de dökmüştü.

Yola çıkarken Ödemiş'te Yunanlılarla Millî Kuvvetler arasında çarpışma olduğunu ve Yunanlıların Ödemiş'e girdiğini haber aldık, ama bu konuda resmî bilgi alamadan Eşme'ye yöneldik.

KARŞILAMA

Saat 15'e doğru uzaktan Eşme gözüktü.

Biz yorgun argın atlarla Eşme'ye yaklaşıyorduk.

Kasaba dolaylarına geldiğimiz zaman uzaktan bir sürü çocuğun ellerinde bayraklarla bize doğru koştuğunu gördük.

Bunu bize yapılan bir karşılama sandık.

Ama çocuklar yaklaştığı zaman hepsinin ellerinde Yunan bayrakları bulunduğu gördük.

Türk Eşme'de Türk çocuğu ve Yunan bayrağı bizi dehşete düşürdü.

Levent Şahverdi Arşivi

Durumu çocuklardan sorduk, öğrendiğimiz şunlar oldu:

Yunanlıların sabah akşam buraya geleceği, Yunan askerine sevgi gösterilirse fenalık yapılmayacağı, aksi halde zulüm görecekleri Eşme'de yayılmış, Her Türk evine bir Yunan bayrağı verilmiş ki Yunanlılar girince derhal çekilsin. Bizi uzaktan bir atlı grup olarak görünce Eşmeliler Yunan geliyor sanmışlar ve çocukların eline bayrakları verip koşturmuşlar.

3 haziran saat 17'de ıstırap içinde Eşme'ye girdik.

Kumandan dosdoğru Kaymakamın odasına çıktı.

Kaymakam fena halde bozulmuştu. Gelen atlıları Yunanlı sanarak çocukları karşılamaya yollamıştı. Halk da şaşırmıştı, çünkü onlar da Yunanlıları bekliyordu. Bekir Bey Kaymakama Eşme'de Rum olup olmadığını sordu. Dört Rum ailesinin oturduğunu bunların da fırıncı, kasap, manifaturacı olduklarını öğrendik.

Bekir Bey çocukların ellerinde neden Yunan bayraklarının bulunduğunu Kaymakama sorunca, konu biraz daha açıldı. Alaşehir'le ilişkileri bulunan Eşmeli Rumlar, Alaşehir Metropolitinden aldıkları emir gereğince salt müşterilerine zarar gelmesin diye bayrakları getirmişler ve halka dağıtmışlar. Kaymakamın konuşma biçiminden bu işi uygun gördüğü anlaşılıyordu ve adam ikide birde:

— Halkı korumak için alınan tedbir fena değildir; başka türlü tedbir olanağı bugün için yoktur, diyordu.

Bekir Bey sessiz ve soğukkanlı dinliyordu. Ben sinirden gerilmiş kaymakamın gırtlağına sarılmak için tetikte duruyordum. Kumandanın:

— Bu herifi öldür! demesini bekliyordum.

Bekir Sami dört Rum aile reisinin getirilmesini emretti.

Dört Rum getirildiler. Kumandan bunlara adlarını ve

Levent Şahverdi Arşivi

işlerini sorduktan sonra bayrak olayını tekrar açtı. Adamların verdikleri cevapların özeti şöyleydi:

— Buraları Yunanistan olacaktır. Yunan Hükümeti ve askeri medenîdir. Bazı vahşî Türkler, gelen askerin bu memlekete ve bu halka yapacağı iyilikleri kavrayamamışlardır; bunun için Yunan devleti fahimesine karşı masum halkı ayaklandırmaya çalışıyorlar ve masum halkın üzerine Yunan devlet-i muazzamasının gazabını çekiyorlar. Oysa Türkler iyi bir tebaadır. İşte bu gerçeği bilen Alaşehir'in kutsal pederi metropolit hazretleri fenalıklara meydan verilmemesi için çalışmamızı emretmiştir. Bizler de Eşmelileri kurtarmaya çalıştık. İsterseniz Yunan Hükümetine karşı Alaşehir metropoliti kutsal pederin himaye ve şefkatini sağlamak için sizin için de uğraşalım.

Rumların küstah ve tepeden bakışla söylediklerini dinlerken biz dişlerimizi sıkıyorduk. Yalnız Kaymakam başıyle konuşmayı onaylıyor ve davranışlarının doğru olduğunu bize benimsetmeye çabalıyordu.

Heriflerin sözleri bitince Bekir Sami gürledi:

— Şimdi hükümet kapısının önüne dört darağacı kuracaksınız. Buraya gelirse, Yunan devleti muazzaması da Türklerin hepsini assın.

Emir hemen yerine getirildi. Bir saat sonra dört ceset hükümet konağının kapısında sallanıyordu. O gece dört Rum aile bir kafile halinde Alaşehir'e sevkedildi, kasabadaki bütün Yunan bayrakları toplandı. Hükümet önünde parçalanarak yakıldı.

YUMURTA

Geceyi hükümet konağında geçirdik.

Bekir Bey bana sordu:

Levent Şahverdi Arşivi

— Yemek pişirmesini bilir misin?
— Yumurta pişirmesini bilirim.
— Öyleyse yap yiyelim.

Yaptım ama galiba ilk kez böyle bir iş yapıyorum ki birçok yumurta kabuğunu yemeğe karıştırmışım.

Kabukları da yumurtayla birlikte çıtır çıtır yerken Bekir Sami boyuna kahkaha atıyor ve:

— Eh, diyordu, ikimizden bir adam çıkmaz da bir yumurta pişiremezsek, ikimiz için de açlıktan ölmek mukadderdir.

4 HAZİRAN 1919 EŞME

Bugün bizim hareketimizden sonra Alaşehir'e dönmüş olan Yüzbaşı Rasim'den bir şifre aldık. Özü:

1. Elli Yedinci Tümene ait emir, Nazilli Jandarma Kumandanı vasıtası ile Denizli'deki Topçu Tabur Kumandanına yazdırılmıştır.

2. Elli Yedinci Tümenin Aydın'ın işgalinden önce Büyük Menderes'in sol sahiline çekildiği söylenmektedir. Nereye gittiği belli değildir. Çine'ye çekildiğine dair rivayet dolaşmaktadır.

3. İtalyanlarla Yunanlıların arasının açılmış olduğu söylenmektedir. İtalyanların Kuşadası, Söke, Foça'ya doğru ilerlemiş oldukları haberleri alınmıştır.

4. Aydın'daki silâh deposu halk tarafından yağma edilmiştir.

5. Haziran'ın 1'inci günü sabahı 10.35'te Ödemiş'in 12 kilometre batısındaki Hacı İlyas - Katma

Levent Şahverdi Arşivi

sırtlarında Yunanlılarla beş saat çarpışma olmuş; Yunanlılar Tire - Bayındır yönünde iki koldan —her kolda yüz piyade, iki makineli tüfek, yirmi otuz atlı— ilerlemektedir. Çatışmada iki şehit, yirmi yaralı vardır.

Ödemiş'te halka 1500 silâh dağıtılmış, ancak çarpışmaya 120 kişi katılmıştır. Diğerleri dağılmış, Yunanlılar 1 haziran 1919 akşamı Ödemiş'e vukuatsız girmişlerdir.

Gene bugün Eşme'ye gelen Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami ile Jandarma Yüzbaşısı Tahir'in verdikleri ifadeler toplamından çıkan sonuca göre halkın düşman propagandası altında müthiş bir yılgınlığa düştüğü anlaşılıyordu. Her ikisinin söylediklerini Kumandan Bekir Sami o zamanki Harp Ceridesine yazdıktan sonra şöyle diyor:

— Bununla beraber yılmaz bir çabayla uyuşukluk giderilirse bir direnme imkânı görmüyor değilim.

O gün Harbiye Nezaretine yolladığımız raporda olayları özetleyip bildirdik.

OLAYLARIN GELİŞMESİ

25 mayıs 1919'da Ayvalık'ta, 1 haziran 1919'da Ödemiş'te silâh patlamış, ama silâhlı direnme genel bir görünüm almamıştı.

Biz buna çalışıyorduk.

Bugün Genelkurmay Başkanlığına yazdığımız raporda şu parçalar vardır:

«Yunanlıların vaktiyle Epir'de yaptıkları gibi Afyonkarahisar'da veya sair mahallerde bulunan tümenlere mensup topçularla piyadelerden bazı birlikler silâh ve malzemeleriyle firar ettirilecek olursa

Levent Şahverdi Arşivi

kadroları bu bölge halkından doldurmak mümkündür. Hükümet tarafından bu birliklerin firarî oldukları gerekenlere tebliğ ettirilse, tekmil Yunanistan gelse bile baştan aşağı Türk olan Aydın ilini fethedemeyeceğine kaniim...

Hunhar Yunan askerinin pek cebin olduğu Ödemiş çarpışmasında tamamıyle meydana çıkmıştır».

Rapor şöyle devam ediyordu:

«Fiilî hareket başlarsa, her halde Paris Sulh Konferansının Türk millî varlığını tamamıyle tanıyacağına inanıyorum».

Gene bugün Harbiye Nezaretine gönderilen raporda Aydın, Ödemiş, Nif, Aklisar, Kırkağaç, Bergama yönlerinden ilerleyen Yunan birliklerinin Türk çetecileriyle çatıştığı bildiriliyordu.

8 haziran, Eşme:

Turgutlu'daki kuvvetlerin Manisa'ya çekildikleri ve Yunanlıların çok telâş gösterdikleri çeşitli yerlerden bildirildi.

9 haziran, Eşme:

Her yandan gelen telgraflar Yunanlıların çekilme hazırlığında olduklarını ve Ethem'in üç yüz adamıyle Ayvalık'ta Ali Beye katıldığı bildiriliyordu.

11 haziran, Eşme:

Ankara'daki 20'nci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşadan aldığımız bir telgrafta durumun bildirilmesi rica ediliyordu.

12 haziran, Eşme:

Balıkesir'den alınan 11.6.1919 tarihli bir şifrede:

1. Tekirdağ'da bulunan 14'üncü Kolordu Kumandanlığı Karargâhının Balıkesir'e geldiği,

Levent Şahverdi Arşivi

2. Albay Kâzım Beyin (Köprülü Kâzım) merkezi Balıkesir'de bulunan 61'inci Tümene tayin olunduğu,

3. Akhisar'ın Yunanlılar tarafından tahliye edilip Türk birliklerince ele geçirildiği,

14'üncü Kolordu Kumandanı General Yusuf İzzet imzasıyle bildiriliyordu.

Bu şifre Istanbul Harbiye Nezareti ve kurmayının Türk birliklerini Yunan istilâsı hareketine karşı sürdüğünü gösteriyordu? Ölü ve bitkin karakter yerine mücadele ruhu, Anadolu'dan Istanbul'a sıçramış mıydı?

Eşme'deki günlerimiz aşırı etkinlik içinde geçiyordu. Eşme Müftüsü imzasıyle bütün Anadolu müftülerine çekilen telgraflar ve gelen cevaplar umutları okşuyordu. Bir gün Eşme telgrafhanesine yedi yüzden fazla telgraf verdiğimizi hatırlıyorum. Belediye reislerine, vali, kaymakam, bucak müdürlerine Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde tanınmış kişilere sürekli olarak mücadeleye çağrı yolunda acı bildiriler yolluyorduk.

14 haziran, Eşme:

Çine'ye çekilmiş olan 57'nci Tümen Kumandanından aldığımız raporda şu maddeler vardı:

1. İzmir işgalinin ardından tümen birliklerinde bulunan erat hemen tümüyle firar etmiştir.

2. Mahallî hükümet çevreleri, Yunanlıları iyi biçimde karşılamak için propaganda yapmışlardır.

3. Bir komiser, Yunanlıları Aydın'a davet için, Yunanlılara gönderilmiş, Aydın'da bütün evler Yunan bayrakları asmışlardır.

Raporun bir maddesinde aynen:

«Türk milletinin seciyesine arız olan bu müstek-

Levent Şahverdi Arşivi

rek maraz ve cebanete ağlamamak mümkün değildir» denilmektedir.

Yunanlıların Aydın'a girişini rapor şöyle anlatmaktadır:

> *«Yunanlılar altı bin neferden mürekkep bir kuvvetle Aydın'a hadisesiz girmişlerdir. 5'inci Tümen, Yunanlılar Aydın'a girinceye kadar Aydın telsiz telgraf tepelerinde kalmış, oradan Menderes köprüsüne çekilmiş, Yunanlıları yandan tehdit için Nazilli yerine Çine'ye çekilmeyi tercih etmiştir. Tekrar millî müdafaa için elden gelen gayreti sarfedecektir».*

Gene bugün Istanbul'dan Genelkurmay Başkanı Cevat imzasıyle alınan şifreli genelgenin ikinci maddesi şunları yazıyordu:

> *«İzmir, Yunan işgali şarkan Nazilli, şimalen Akhisar'a kadar tevessü etmişken işgal birden tevakkuf etmiş (durmuş), ondan sonra bir hareket-i riciyye (çekilme hareketi) başlamıştır. Şimdilik Ahmetli, Turgutlu kasabalarının Yunanlılar tarafından tahliye edildiği gayri resmî bir surette istihbar edilmiş ise de Akhisar'ın tahliyesi resmen taayyün etmiştir. Akhisar'ı işgal eden Yunan kumandanı, kaymakam nezdine giderek aldığı emir mucibince kasabayı tahliye edip çekileceğini tebliğ etmiş ve 10.6.1919 gecesi cenuba (güneye) doğru hareket etmiştir».*

Genelgenin 4'üncü maddesi aynen:

> *«14'üncü Kolordu Kumandanı Ayvalık ve İzmir Yunan kumandanlarına bir nota tebliğ ederek Düvel-i Muazzama'nın İzmir işgali hakkında verdikleri notanın ihtiva ettiği mıntıka haricindeki işgalleri protesto ve mevakiin (mevkilerin) tahliyelerini talep*

Levent Şahverdi Arşivi

etmiş ve işgalin tevessuu (genişlemesi) halinde tedabiri tedafüiyye (savunma tedbirleri) yapılacağını bildirmiştir».

YALNIZ DÖRT TEĞMEN

Biz her yana bir subay gönderiyor, kumandan tayin ediyor, bu yoldan bölgesel örgütler kurmaya uğraşıyorduk.

Bulunduğumuz bölgenin önemli merkezlerinden biri de Kula kasabasıydı. Zengin, demiryolundan uzak ve Rumluğun etkisinde görünüyordu.

Bekir Sami buraya gidip bir darbe vurmak istiyordu.

Eşme'ye birçok firarî subay gelmişti. Kumandan bunlardan bir grup meydana getirmek için hepsini topladı. Ve onlara içinde bulunduğumuz koşulları anlattı. Kendisiyle beraber çalışmak isteyenlerin bir «millet ferdi»nden başka hakkı olmadığını ve derhal üniformalarını sökerek bu uğraşa atılmaları gerektiğini söyledi.

Bu konuşmayı dinleyen dört teğmen üniformalarını sökerek Bekir Sami'ye katıldılar:

Teğmen Kemal, Teğmen Ali, Teğmen Aziz, Teğmen Murteza.

17 HAZİRAN 1919

Sabahleyin Eşme'den Kula'ya yola çıkıldı. Kafile 15 subay, 30 erden meydana geliyordu.

Akşam üstü Kula'ya geldik. Doğru kaymakamlığa indik. Kula'ya mevki kumandanı olarak tayin etmiş bulunduğumuz Binbaşı Nedim Bey buradaki durumu bize özetledi ve açıkladı.

Bekir Sami, Binbaşı Nedim'in adlarını verdiği eşrafı

Levent Şahverdi Arşivi

toplattı ve hapsetti. Hepsi yarı derebeyi olan bu adamların tutuklanmaları duyulunca memlekette bir kıyamet koptu. Bir yandan da biz tutuklananların bu gece idam edileceklerini kasabaya yaydık. Söylentiler adamların çoluğunu çocuğunu hükümet konağına koşturdu. Feryatlar göğe yükseliyordu.

Gene tasarlanan plan gereğince Kaymakam Selâhattin Bey bu tutuklu eşrafla ilişki kurarak görüştü. Bunlar mallarıyle canlarıyle Millî Mücadeleye girişecekleri, üç gün içinde her türlü silâh ve gereçleriyle bin kişilik bir kuvvet çıkaracakları ve bu birliğin iaşesini sağlayacakları yolunda söz verdiler.

Söz üzerine tutuklular ertesi gün bırakıldılar.

Bölgede derhal asker, para, araç, gereç toplama eylemi başladı. O güne dek egemen görünen Rumlar deliklerine saklandılar, metropolit Alaşehir'e kaçtı.

Biz de birkaç gün içinde en ileri gelen birkaç Rum'u sokak ortasında öldürttük. Bu eylem büsbütün panik yarattı. Rumlar bu panikle Alaşehir'e kaçtılar. Türk halkı büsbütün yüreklendi.

Ayın 21'ine kadar Kula'da kaldık. Dört gün olağanüstü çaba harcadık, çalıştık. Ben dört gün uyumadım. Bekir Sami, hastalanarak yatağa düştü, bir yandan onu iyileştirmek için çırpınıyorduk.

18 HAZİRAN 1919

Balıkesir'de bulunan 14'üncü Kolordu Kumandanından aldığımız raporda şunlar bildiriliyordu:

1. Bergama'daki Yunan taburu 15/16 haziran gecesi Millî Kuvvetlerce imha edilmiştir.

2. Dikili'nin üç kilometre Kuzeyinde muharebeye devam edilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

3. Kâzım Bey (*) 61'inci Tümen Kumandanı olarak Bergama'da göreve başlamıştır.

4. Kuvayı Milliye hareketi, siyasî durumu lehimize çevirmiştir.

TELGRAF BAŞINDA

Menemen telgraf memuru Kula telgrafhanesine bir subay çağırdı.

Ben gittim.

Memur, Yunanlıların Menemen'i yağmaya ve halkı öldürmeye başladığını haber veriyordu. Tam bu sırada makine şu kelimeleri yazdı:

«— Şimdi kaymakamın evine girdiler, kaymakamın evinden feryatlar yükseliyor, kaymakamın ölüsünü sokağa atıyorlar...»

Biraz sonra makine gene çalışmaya başladı:

«— Yunan askerleri şimdi süngüleriyle telgrafhaneye giriyorlar...»

Ve ses kesildi.

Her halde zavallı memuru da öldürmüşlerdi.

Telgraf başında bunları dinlerken sonsuz acı çekiyordum ve elimde yapacak hiç bir şey yoktu.

Yunanlılar 15/16 haziran gecesi Bergama'da imha edilen taburlarının intikamını 18 haziranda Menemen'i yağma ve halkı öldürmekle alıyorlardı.

(*) Kâzım Özalp.

Levent Şahverdi Arşivi

SERT TEDBİRLER

Biz Askerlik Şubesini karargâh yapmıştık. Şube Reisi hepimizi görülmemiş biçimde ağırlıyordu. Haber aldık ki bu adam Büyük Savaş yıllarında burada çok çalışmış, Kulalılardan eşraf çocuklarının askere gitmemesi için çaba göstermiş ve bu yolda yüz bin liradan çok servet yapmış.

Bekir Sami bunu duyunca Şube Reisinin öldürülmesini emretti.

Adam çok yalvardı, inkâr etti, elinde ne varsa Millî Mücadeleye vereceğini söyleyip yakasını kurtardı.

Millî Mücadeleye yardım edecekleri yolunda verdikleri sözlerle serbest bıraktığımız eşraftan birisi de oğlunu askere almak istemelerine kızmış, evine çekilmişti; ne oğlunu veriyor, ne yardım ediyor; direnişe geçmişti.

Bekir Sami emir verdi:

— Evini sarın ve yakın!

Emir yerine getirildi.

19 HAZİRAN 1919

24 haziranda Kurmay Okulu giriş sınavları başlayacaktı. Hiç kuşkusuz bu ölüm-kalım zamanında benim sınavlara katılmak için Istanbul'a gitmem olanaksızdı. Oysa bu konuda gerekli bütün işlemlerim tamamdı. Çeşitli ruh çelişkileri içindeydim. Yaşadığımız olaylar karmakarışıktı. Genelkurmay Başkanlığına aşağıdaki yazı gönderildi:

Kula 19.6.1919

Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetine,

1919 senesi Erkânı Harbiye mektebi duhul (giriş)

Levent Şahverdi Arşivi

imtihanlarına girecek olan yaverim Haydarpaşa Hat Komiser Muavini Yüzbaşı Selâhattin Efendinin imtihana gönderilmesine imkân yoktur. İmtihan hakkının sene-i atiye (gelecek sene) için mahfuz kalmasının temini maruzdur.

17'nci Kolordu
Kumandan Vekili
Bekir Sami

DÖRDÜNCÜ GÜN

20 haziran 1919 günü Kula'ya geldiğimizin dördüncü günüydü. Ve ben bu dört gün içinde ancak bir iki saat uzanmıştım. Bekir Sami'nin hastalığı beni büsbütün çalışmaya yöneltmişti. Yaptığımız düzenlemeler bu akşam sona erecek, ben de biraz uyuyabilecektim.

Akşama doğru Soma'dan 14'üncü Kolordu Kumandanlığından gelen bir emirde yirmi dört saat içinde Bursa'ya yola çıkmamız bildiriliyordu. Zaten daha önce 56'ncı Tümen subay ve eratının kalanları da Bursa'ya gitmiş, Tümen 14'üncü Kolorduya bağlanmıştı. Demek ki bağlandığımız kumandan bizi çağırıyordu.

Telgrafı Bekir Sami Beye verdim.

— Ben sana gereğini sonra söylerim, dedi.

Tam gece yarısına varmıştık, ben işlerimi bitirmiştim; yatağa uzanmak üzereydim ki Kumandanın çağırdığını söylediler.

Bekir Sami şu emri verdi:

— Yarın şafaktan önce Silendi - Simav - Orhaneli üzerinden Bursa'ya hareket edeceğiz. Önce bizimle gelecek dört subayı (yani Eşme'de bize katılan Murteza, Kemal,

Levent Şahverdi Arşivi

Aziz, Ali) ve eşyalarını taşıyacak hayvanlarla bizim seyis ve hizmet erlerini taşıyacak hayvanları sağla. Küçük bir kafile düzenle! Sabah ortalık ağarmadan yola çıkalım. Alaşehir, Salihli, Kula, Eşme Mevki Kumandanlarına şimdiye kadar yaptıklarına devam etmelerini ve durumlarını bana bildirmelerini güzel bir dille yaz, tebliğ et. Bizim yola çıkışımız bir panik yaratmasın.

Bekir Beyin emrine verdiğim ilk cevap yarın sabah yola çıkmak için dermanım olmadığını söylemek oldu.

Kumandan dedi ki:

— Yürüye yürüye takat gelir!

KULA'DAN AYRILIŞ

21 haziran 1919 sabahı güneş doğmadan küçük kafilemiz Kula'nın kırk kilometre kuzeyindeki Selendi'ye doğru yola çıktı. Benim hiç mecalim yoktu, at üstünde uyuyordum. Gün batmadan biraz önce Selendi'ye geldik. Bizden önce köye varmış olan Bekir Sami Beyi bir evin önünde sayvanda (*) bulduk.

Ben sayvanın yanındaki odaya girdim. Olduğum yere uzanmış uyumuşum. Yemek zamanı beni kaldırmışlar; yemek yemişim, kalkıp eski yerime gidip yeniden yatmışım. Bunların hiç birinin farkında değilim.

22 haziran sabahı yetmiş kilometrelik bir atlı yürüyüşle akşam üzeri Simav'a geldik.

Simav oldukça güzel bir kasabaydı. Büyük ve güzel evleri vardı. Ama evler tamamlanmamış durumdaydı. Tuhafımıza gitti ve sorduk.

Dediler ki:

— Bir evi kim tam olarak yaptırırsa felâkete uğrar.

(*) Köy evinde bir çeşit veranda.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunun için herkes evini bitirmeden bırakır ki başına bir şey gelmesin.

Simav'daki evler böylece yarım yamalak bir görünümü sergiliyordu.

Büyük Savaşta Bekir Sami'nin tümeninde eczacılık etmiş ve harp sonunda askerlikten ayrılarak memleketine dönmüş bir eczacı, biz kasabadayken çıkageldi ve şu öyküyü anlattı:

— Ben bütün ömrümde 3-4 bin lira para biriktirdim, memleketime dönüp yerleşeyim, bir eczane açayım, hem halkın sağlığına hizmet ederim, hem de hayatımı kazanırım diye düşünüp buraya geldim. Bir eczane açtım. Ama bu girişim bazı çevrelerin çıkarına ve bağnazlığına aykırı düştü. «Dua ve muska dururken gâvur icadıyle iş görülür mü? Bu tutum dinimize uymaz» diyenler bir gece eczaneyi basıp bütün ilâç şişelerini kırdılar, ilâçları yere döktüler.

Zavallı eczacı her şeyinden olmuştu, ayrıca kasabadaki geriliğe, kasabanın bu durumuna acıyordu.

Kumandan öyküyü dinledikten sonra Kaymakama emir verip şehrin zenginlerini getirtti.

— Yarın sabaha kadar eczacının parasını vereceksiniz, vermezseniz Simav'ı yakarım!

Eczacı ertesi sabah parasını aldı, ama bundan sonra Simav'da duramayacağını söyleyerek ertesi günü yola çıktı.

Biz bir gün dinlendikten sonra 24 haziran sabahı altmış kilometre ötedeki Gökçedağ'a doğru atlarımızı sürdük. Yollarda haber aldığımıza göre Simav eşrafı intikam almak için ardımıza birkaç koldan eşkıya salmış.

GÖKÇEDAĞ'DA BİR RÜYA

Geceleyin Gökçedağ köyünde çok garip bir yatı ye-

Levent Şahverdi Arşivi

rine girdik. Eski zamandan kalma büyük bir cami bozuntusuna bizi koydular. Bir yandaki odada ben ve Bekir Sami, büyük bir koridor ve karanlık bir mezarlıktan sonra gelen öte yandaki odada dört subay; daha uzaktaki bir ahırda hayvanlar.

Böyle dağınık yatırıldığımız için ben kuşkuya düştüm.

Defterde ayrı ayrı boğulmak ya da tepelenmek vardı.

Arkadaşlara gerekli emirleri verdim. Bekir Beye de:

— Lambayı söndürmeyelim, diye rica ettim.

Kumandan:

— Ben aydınlıkta uyuyamam, dedi.

Çaresiz lambayı söndürdük.

Ama ben tüfeğimi doldurdum, emniyeti açtım ve öylesine bir biçimde yanıma koydum ki, herhangi bir baskında elimi uzatır uzatmaz silâhı yakalayayım.

Uyuduk.

Gece yarısı bir sesle uyandım. Bir de baktım ki Bekir Sami Bey ezan okuyor. Oda zifirî karanlık. Bu durum bana Kumandanın vurulduğunu, ölüm halinde olduğunu düşündürdü. Tüfeği alıp fırladım. Karanlıkta odaya dolaştım. Bir şey yok. Lambayı yakmaya cesaret edemiyordum. Çünkü beni de vurabilirlerdi. Bekir Sami'ye seslendim, uyanmadı, bağırdım, en sonunda cevap verdi:

— Ne var?

— Sizde bir şey var mı?

— Hayır.

Lambayı yaktım, Bekir Bey sapasağlam. Benim telâşlı halimi görünce sordu.

Durumu anlattım, güldü.

— Akşam hamur işini fazla kaçırdık galiba... Desene ki hamur işinin tazyikiyle ezan okuduk. Eğer ezan okumasak, bir okka una nalları havaya dikecektik.

Levent Şahverdi Arşivi

Gene yattık.

Ben sabaha kadar uyuyamadım ve lambayı da söndürmedim.

Ama Bekir Bey arkasını dönüp uyudu, gün ağarıncaya dek horlaması mışıllaması dinmedi.

25 haziran günü yürüyüşümüze devam ederek Orhaneli'ne geldik. 26 sabahı Orhaneli - Bursa şosesi üstünde Erenler köyüne vardık. O gece misafir olduğumuz evde bize beyaz örtülü, çatallı, bıçaklı bir sofra hazırladılar.

Ev sahibi Büyük Savaşta Doktor Mazhar Osman'ın neferiymiş, Mazhar Osman çok sevdiği bu askerin köyüne kadar gelmiş ve bu sofra takımını hediye etmiş. Ertesi günü Erenler'den yola çıktık ve aynı gün Bursa'ya girdik. Uludağ'dan Bursa'ya giriş görülecek bir güzellikteydi.

Kula'dan Bursa'ya kadar altı günde geldiğimiz 300 kilometrelik yol, doğanın zenginlikleri ile doluydu. Ormanlar, dağlar, bakmaya doyulmaz manzaralar... Neye yarar ki bu zengin doğada köy adı altında mezbele yuvaları ve köylü adı altında yoksullar yaşıyordu.

27 HAZİRAN 1919 BURSA

Saat 15'e doğru Uludağ'ın eteğinde bizi bir subay karşıladı. Kordonlu olan bu subay kendini tanıttı:

— 56. Tümen Yaveri Aziz!

Orhaneli'nden hareketimizi bildirdiğimiz için karşılamaya gelmişti. Bizi doğruca Tümen Karargâhı olarak kullanılan Bursa Askerlik Şubesine götürdüler. Orada bizi Tümen Kurmayı Binbaşı Halit karşıladı. Oturduk. Bekir Sami çok yorgun olduğumuzdan Çekirge'de (*) bir otelde

(*) Bursa'nın banyolarıyle ünlü sayfiyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

bize iki yatak hazırlanmasını bir hafta süreyle orada dinleneceğimizi ve o güne kadar Tümene vekâlet eden 173'üncü Alay Kumandanı Kâzım Beyin görevi sürdürmesini istedi.

Bizle beraber olan arkadaşlar Tümen Karargâhının bahçesine çadır kurarak yerleşmeye başladılar.

Eşyalarımızı Anadolu'ya ilk çıkışımızda Bandırma'ya bıraktığımızdan ben 23 mayıstan bu yana, yani kırk gündür çamaşır değiştirmemiştim. Arkadaşlarla çarşıya çıkıp bir kat iç çamaşırı aldım. Bir subayı da iki mekkâre hayvanıyle Bandırma'ya Hasan Beyden eşyalarımızı almak için yolladık.

Akşama doğru Çekirge'ye geldik. Zamanın en ünlü ve banyolu oteli olan «Servinaz»a yerleştik. Çevrenin görünümü görkemliydi. Güzel bir banyo ve güzel bir yemekten sonra yattık, uyuduk.

Bekir Sami Beyle ben bir hafta burada kaldık. Bütün yorgunluklarımızı çıkartıp yeniden hayata kavuştuk. Hafta sonunda Tümen Karargâhı bahçesindeki «Müşirin Köşkü» diye tanınan güzel bir binaya geçtik. Buradan şehri uçaktan seyreder gibi görebiliyorduk.

Bursa'ya gelmemizle beraber arkamızdan bizi kovalayan şifreler de yağmaya başladı.

İkinci Ordu Kumandanı Cemal Mersinli 13 haziran günü İtalyanların Antalya'ya asker çıkardıklarını ve bunu protesto ettiğini bildiriyordu.

Mustafa Kemal 9 haziran günlü şifresiyle bizim 31 mayısta Alaşehir'den yazdığımız şifreye cevap veriyor, «*Vaziyetten müteessir olduğunu, çalışılmasını ve gelişmelerden haberdar edilmesini*» rica ediyordu.

Yine Mustafa Kemal Paşa 22 haziran 1919 tarihli iki şifresinin birincisinde, «*Vaziyetin kurtarılması için düşman tesirinden azade bir kuvvetin toplanması lâzım olduğunu ve bunun için de Sivas'ta bir kongre yapılacağını*

Levent Şahverdi Arşivi

Bursa'dan murahhaslar intihabını» istiyordu. İkincisinde, yanına gelmiş olan Rauf Beyin Aydın bölgesinden temsilci seçilmesini ve bu yoldaki belgelerin gönderilmesini rica ediyordu.

İkinci Ordu Kumandanı 20 haziran 1919'da Mersin'e bir Fransız bölüğünün çıktığını haber veriyordu.

Demek ki 15 mayısta İzmir'e Yunanlılar, 13 haziranda Antalya'ya İtalyanlar, 20 haziranda Mersin'e Fransızlar çıkmıştı.

29 haziranda Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Kabineden ayrıldı; yerine Damat Ferit Paşa geçti. Sebebi açıktı. Şevket Turgut Paşa işgal kuvvetlerinin hoşuna gidecek bir kişi değildi.

BURSA'DAKİ HAYAT

Biz gelmeden önce Bursa Valisi, Gümülcineli İsmail Beydi (*). Büyük Savaş döneminde memleketten sürülen Rum ve Ermenileri tekrar getirtmiş, gene bu dönemde Hıristiyanlara zulmettikleri iddiasıyle bir sürü Türk'ü tutuklamış, ağır koşullarda mahpushanelere doldurmuştu. Tutuklananlar arasında, savaşta Bursa Valiliği yapmış Osman Bey ve Ziya Şakir de vardı. Ziya Şakir, katillerin hırsızların yanına atılmıştı, çok kötü koşullar içinde yaşıyordu. Vali Osman Beyi ise geldiğimiz zaman şube binasının üstünde bir odaya hapsedilmiş bulduk. Zavallı adam bitlenmişti. Ahlâksızlık ve benzeri nedenlerle ordudan ve devlet görevlerinden atılmış ne kadar adam varsa, kaymakam, bucak müdürü, mektupçu vb. görevlere atanmıştı. Her yanda Ermeni, Rum, vb. çevrelerin kulüpleriyle Hürriyet ve İtilâfın yetmiş iki şubesi açılmıştı. Gümülci-

(*) Sonradan 150'liklerle yurt dışına kaçtı.

Levent Şahverdi Arşivi

neli İsmail Bey bunları güvenle yapabilmek için şehre bir Fransız sömürge birliği getirtmişti. İzmir'den kaçarak ve çekilerek gelen subay ve erata da her türlü hakareti reva görmüş; subaylara maaş verdirmemiş, erat aç kalmış, firarlar yoğunlaşmıştı. Bazı subaylar dükkân açarak veya başka işler yaparak karınlarını doyurmaya çabalıyorlardı. Bunlar yetmezmiş gibi çeteler ortalığı sarmıştı. Köyler, kasabalar, hatta Bursa'da soygunlar sayısızdı.

Durum böyleyken Bekir Sami'nin Bursa'ya geleceği duyulunca Vali İsmail Beyde şafak atmıştı. Bir yandan yarattığı olayların gittikçe büyüyen tepkileri, öte yandan Bekir Sami'nin çabucak yayılan ünü, adamı korkutmuştu. Çünkü Bekir Sami'nin acımasız eylemlerinin söylentileri her yana yayılıp kumandanı canavar gibi meşhur etmişti. Bizim Bursa'ya varmamızdan önce Vali Gümülcineli İsmail Bey Mudanya'dan vapura atlayarak Istanbul'a kaçmıştı.

Geldiğimizin üçüncü günü Istanbul'dan bir telgraf aldık:

Bursa'da hain, namussuz, katil Miralay Bekir Sami'ye,

Şimdiye kadar döktüğün kanlardan utanmadan Bursa gibi medenî bir şehre geldin. Ya defol, veya başına geleceğe razı ol, hain, namussuz adam.

Bursa Valisi İsmail Hakkı

Bekir Sami bu telgrafa şöyle cevap verdi:

Bursa Valisi Gümülcineli İsmail Hakkı Beye,

Babıâli - Istanbul

Berayı tedavi Mazhar Osman'a müracaatınızı tavsiye ederim.

Bekir Sami

Levent Şahverdi Arşivi

BİR SELÂM OLAYI

Henüz Çekirge'de oturduğumuz günlerdi. Ben bir gün Bursa'ya atla iniyordum. Yolda bir arabada bir siville bir Fransız subayı gördüm. Bursa'da Fransız askeri olduğunu bilmiyordum. Hayretle baktım.

Dört gün sonra Fransız Temsilciliğinden bir yazı geldi:

> «..... *gün yerde bir subay Fransız Askerî Temsilcisine selâm vermemiştir. Cezalandırılmasını ve bir daha bu gibi olaylara meydan verilmemesini rica ederim*».

Bekir Sami bu yazı üzerine subayları topladı ve Fransız Temsilcisini de davet etti. Bu ortak toplantıda bir söylev verdi:

— Fransız birlikleri topraklarımıza misafir olarak gelmişlerdir. Askerî yöntem gereğince subay ve erat birbirlerine selâm vermek zorundadırlar. Bunun için size Fransız Kuvvetleri Temsilcisini tanıtıyorum. Rütbesi binbaşıdır. Binbaşı rütbesine kadar her subay kendisine selâm vermek zorundadır. Subaylarının rütbelerine göre, misafirlere nezaket gereği selâm verilecektir. Ayrıca Temsilci, burada misafir bulunan Fransız subay ve eratına tebligatla Türk ordusu rütbelerini öğretecektir. Her Fransız subay ve eri, üst rütbedeki Türk subayına selâm vermek zorundadır.

Bu konuşma gerçekte Fransız subayına haddini bildiriyordu.

EYLEMLER

Bursa'da bir ordu otoritesi kurmaya, bitkin, yılgın ve korkmuş halkı canlandırmaya çalışıyorduk. Ermenilere

Levent Şahverdi Arşivi

verilmiş malları alıp sahiplerine vermeye, Hürriyet ve İtilâf Şubelerinin kapatılmasına başladık. Askerî düzenlemelere, birliklerin eksiklerini gidermeye, millî amaçları sağlayacak kuvvetleri toparlamaya yöneldik. Ermeni taktil ve tehciri (öldürme-sürme) ile ilgili görülerek tutuklananların tümünü hapisten çıkardık. Vali Osman Beyi de tahliye ettik. Tehcir ve Taktil Divanıharbinin çalışmasını durdurduk. Subayların maaşları artık veriliyor, durumları düzeliyor, birçok iaşe ve para kaynağı bulunuyordu.

Bugünlerde bazı adamlar evlerinde ölü bulunmaya, ya da kaybolmaya başladı.

Bunlar Millî Mücadeleye ihanet edenlerdi.

Bu olaylar halkın maneviyatını büsbütün yükseltti. Bekir Sami yavaş yavaş bütün güçleri elinde toplamayı başardı. Şehrin Setbaşı mahallesinde fırıncılık yapan Erzurumlu Salih Hoca, fırının külhanında bildiriler basarak halkı Millî Mücadeleye çağırıyordu.

ISTANBUL GEZİSİ

Günler böylece geçerken bir gün Teğmen Muzaffer Istanbul'dan çıkageldi. Kurmay Okulu giriş sınavına katılmış başarmış, bir ay izin almış; Bursa Posta Telgraf Başmüdürü Suphi Bey dayısı imiş, ona misafir gelmiş. Ben de bu fırsattan yararlanarak Istanbul'a gitmeyi düşündüm. Çünkü Istanbul'da bizi destekleyen millîcilerle bazı konuları konuşmak gerekiyordu. Bizim durumumuzu ayrıntılarıyle onlara açıklayacak, onların durumunu öğrenecektim. Bunun yanısıra bizimkiler bana kız bulmuşlardı, evlenecektim. Bu kargaşa ve mücadele içinde hayat da yürüyordu, aile sorunları da geçerliydi.

Levent Şahverdi Arşivi

Istanbul'a varınca önce Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Galatalı Şevket Beyle görüştüm. Şevket Bey konuşmamız arasında bana bir kart vererek, bunu Bursa Kız Muallim Mektebi Müdürü Şekibe Hanıma vermemi, bu kadının bize çok hizmet edebileceğini söyledi.

Bundan sonra Galata'da Ömer Abit Hanında Tulçalı Süleyman Bey, Şişli'de Albay Kara Vasıf, 10'uncu Kafkas Fırka Kumandanı Kaymakam Kemalettin Sami, Harbiye Nezareti Harbiye Dairesi Birinci Şube Müdürü Binbaşı Naim Cevat, Zat İşleri Şube Müdür Muavini Kaymakam Mustafa (*) ile ayrı ayrı işlerimiz vardı.

Naim Cevat, Istanbul silâhhanelerinde bulunan silâh ve cephanenin bize yollanması için ambarlardan kaçırılmasını sağlayacaktı. Kara Vasıf, bunların motorla Mudanya'ya ulaşması görevini yüklenmişti. Muğlalı Mustafa, iyi ve seçkin subayları ayırıp görevle bize yollayacaktı...

Muhabere ve istihbarat düzenlerine değgin birtakım kararlar aldık. Öteki arkadaşlarla da konuşmalar yaptım. Teğmen Emin, Ali, Reşat ve Asaf'la ilişkileri düzenledikten sonra Bekirağa Bölüğüne gidip Halil Paşayı görecektim.

Nitekim Halil Paşanın ziyaretine gittim.

Paşa, asılacağını sanıyordu. Arkadaşları onun Anadolu'ya kaçırılmasını uygun gördüler, Paşayı Bursa sınırına kadar ulaştırabilirlerse artık bir daha hükümetin ele geçiremeyeceğini bildirdim.

(*) Süleyman Bey: Millî Mücadelede bir kaza sonucunda öldü. Meşhur Kara Vasıf: Erenköy'de tren altında kalarak öldü. Kemalettin Sami: Berlin Sefiri iken öldü. Binbaşı Naim Cevat: Binbaşılıktan emekli oldu. Kaymakam Mustafa: Sonra Mustafa Muğlalı Paşa.

Levent Şahverdi Arşivi

EVLENME İŞLERİ

Ablalarım bana iki kız bulmuşlardı. Biri Kandilli'de oturan zengin Tantavizadelerin küçük kızıydı. Ailenin büyük kızı, enişte m Tevfik Beyin arkadaşı olan bir kurmay subayla evliymiş. İkinci kız Erenköy'ünde gene pek zengin bir ailenin çocuğuymuş. Bu kızı Büyük Savaşta benim arkadaşım olan Kurmay Binbaşı Kemal Bey salık vermiş.

Ne var ki ben bu kez de evlenemedim.

Birincisine hiç yanaşmadım, çünkü verdikleri bilgiden ürktüm. Öylesine zengin bir eve ben damat olamazdım. İkincisiyle temas ettik, Erenköy'deki ev de bana çok görkemli geldi.

Ablalarım:

— Hem zengin, hem güzel, dedikçe direndim.

Ve Bursa'ya elimiz böğrümüzde döndük.

ŞEKİBE HANIM

Bursa'ya dönünce Istanbul'da Albay Galatalı Şevket Beyin verdiği kartı Kız Öğretmen Okulu Müdürü Şekibe Hanıma gönderdim. Benimle ne vakit görüşebileceğini sordurdum. Gelen cevaba göre hava karardıktan sonra okula gittim. Görüştük. Sonuçta başta öğretmenler, sonra öğrenci kızlar ve anneleri olmak üzere iç istihbarat ve propaganda yapmaya karar verdik. Nasıl çalışacağımızı ve nasıl ilişki kuracağımızı düzenledik. Gerçekten Şekibe Hanımın başkanlığındaki bu örgüt kısa sürede büyük hizmet yaptı.

Bu arada benim yine Istanbul'a gitmem gerekti (*).

(*) Mondros Mütarekesi 30 ekim 1918'de Çanakkale Boğazı batısındaki Limni Adasında Mondros limanında imza-

Levent Şahverdi Arşivi

28 ağustos 1919 günü Istanbul'a yeniden geldim.

Özellikle Yarbay Kemalettin Sami Beyin üstünde önemle durduğu bir konu vardı.

O günlerde Bursa'ya vali tayin edilmiş olan Nemrut Mustafa'nın büyük namussuzluklar yapmakla görevlendirildiğini söylüyordu. Kemalettin Beyin anlattığına göre yanında Jandarma Binbaşılığından emekli Ahmet Anzavur'u götüren Nemrut Mustafa bu adam marifetiyle bölgede ayaklanmaları kışkırtacak, Bekir Sami'yi öldürtecek,

---

landı. 4 eylül 1919 Sivas Kongresinin toplandığı gündür. Bu ikisi arasında 10 ay 4 gün vardır. Bu iki tarih arasındaki olaylar şöyle gelişti: 13 kasım 1918'de düşman donanması Çanakkale'den geçerek Istanbul'a girdi. 23 kasım 1918'de Fransız Generali Franşe Despere Istanbul'da «Şarkî Avrupa İtilaf Devletleri Başkumandanlığı Karargâhı»nı kurdu. Bu karargâha bağlı İngiliz, Fransız birlikleri Samsun, Merzifon, Bursa, Alaşehir, Eskişehir, Afyon gibi yerlere girdiler. 15 mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'e çıkarak Batıya doğru yürümeye başladılar. 1 haziran 1919'da İtalyanlar Kuşadası'na, 13 haziran 1919'da Antalya'ya asker çıkardılar. 20 haziranda Fransızlar da Mersin'e çıktılar. Böylece Anadolu işgal ediliyordu.

Buna karşı her yanda bir direnme ve kıpırdama başladı. Batı'da silâhlı bir eylem, Doğu'da bir ulusal örgütlenme görüldü. Batı'daki silâhlı eylemler 14 ağustos 1919'da Milen Hattı'nı meydana getirdi. Doğuda ise ulusal uyanış Sivas Kongresiyle sonuçlandı.

Batıda 29 mayıs 1919'da patlayan ilk silâhtan sonra İngiliz Generali Milen'in aracılığıyle bir hat çizilmiş «Ayvalık - Manisa - Ödemiş - Aydın»dan geçen bu hatta Yunanlılar 22 haziran 1920 gününe kadar kalmışlardır. Bu on ay içinde Erzurum Kongresinden başlayarak 23 nisan 1922'ye kadar Anadolu örgütlenmiş, yeni hükümetini yaratmıştır.

19 mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa 17 gün sonra 8 haziran 1919'da Havza'dayken Istanbul'daki Da-

Levent Şahverdi Arşivi

büyük ve kanlı olay yaratarak yabancı devletlerin müdahalesini sağlayacaktı. Yarbayın istihbaratına göre Nemrut Mustafa, Kuvayı Milliyeyi içinden vurmakla görevlendirilmişti, derhal yok edilmesi gerekiyordu.

Kemalettin Sami Bey, bunun yanı sıra, Anadolu'ya kaçırılacak silâh ve cephane üzerine birçok bilgi verdi. Birlikte düzenlemeler yaptık.

Ancak bu görüşmeler sırasında başımdan unutamayacağım bir olay geçti.

KORKU

Bir gün gece yarısından sonra Kemalettin Sami Beyin Teşvikiye Camiî arkasındaki evinde buluştuk. Çalışmamızı sürdürüyorduk ve epey zaman geçmişti.

Dışarda bir gürültü oldu.

---

mat Ferit Hükümetince geri çağrılıyor. Mustafa Kemal, Istanbul'a oyalama cevapları veriyor. En sonunda 8-9 temmuz 1919 gecesi saat 22.50'de Harbiye Nezaretine, 23'te Padişaha «vazife-i memuresiyle birlikte silk-i askeriden» istifa ettiğini bildiriyor.

Sivas Kongresi yapıldıktan sonra 13 eylül 1919'da her yana bildirilen ve Kongre Heyeti imzasını taşıyan genelgede, ulusal güveni sağlayacak bir meşru hükümet kuruluncaya kadar, bütün haberleşme merkezinin Sivas'ta Genel Kongre Temsilciliği olacağı bildirilmekte, Istanbul Hükümeti tanınmakta idi.

Ne var ki 2 ekim 1919'da Damat Ferit Paşa Kabinesi düşüp yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulunca 7 ekim 1919'da durum eski haline döndü. Istanbul'la haberleşme ve yazışma başladı. Böylece Istanbul'da Türkiye'yi yönetir görünen bir Osmanlı Hükümeti, Anadolu'da duruma egemen bir «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti» vardı. İşte Anadolu 2 ekim 1919'dan 16 mart 1920'ye kadar çift yanlı bir yönetim içindeydi. Benim Istanbul'a gezilerim Sivas Kongresi toplanmadan öncedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kemalettin Sami:

— Eyvah Selâhattin basıldık, dedi, şimdi seni burada görürlerse ikimiz de mahvoluruz.

Birkaç saniye durdu.

Sonra bir pencere açtı.

Hava zifirî karanlıktı ve hafif hafif yağmur yağıyordu.

Etrafı dinledikten sonra bana:

— Atla! dedi.

Aşağısının ne olduğunu düşünmeye gerek görmeden kendimi attım. Bereket pek yüksek değilmiş. Bir bahçe toprağına düştüm. Orada epey sessiz kaldıktan sonra Beşiktaş'ın Ihlamur deresine doğrulup var kuvvetimle koşmaya başladım. Düşe kalka bir sürü yoldan geçtikten sonra Rumelihisarı'na geldim.

Gece açılıyor, sabah oluyordu.

Bir Rum kayıkçı balığa çıkmak için kıyıda sandalını hazırlıyordu.

Hemen kayığa atlayıp alnına tabancayı dayadım:

— Beni karşıya geçireceksin, ses çıkarırsan gebertirim, dedim.

Adam bu sabah belâsından korkup küreklere asıldı, beni Anadoluhisarı'na getirdi. Ağabeyim İhsan'ın evine girdiğim zaman her yanım berbat olmuştu, çamur içindeydim.

2 eylül 1919 sabahı vapurla Istanbul'dan ayrıldım, aynı gün Bandırma'ya varıp Bursa trenine bindim. Bekir Sami Bey beni Yahudiler istasyonunda karşıladı.

Kendisine hemen durumu anlattım. Istanbul'daki arkadaşların yeni gelen Vali Mustafa Beyin hemen Istanbul'a geri gönderilmesini istediklerini bu davranışın hem gerekli olduğunu, hem de büyük etki yapacağını söyledim. Ama Bekir Sami vaktiyle Bağdat'ta Nemrut Mustafa ile çalışmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

— Bir fenalığını görmedikçe, kovamam, dedi.

Kumandana ne kadar söyledimse de sözümü dinlemedi. Bir türlü Valiyi göndermeye razı olmuyordu. Oysa ben bu konuda Istanbuldakilere söz vermiştim.

Birkaç gün sonra bir arkadaşın nikâhına giderken yolda pek anlaştığımız Yarbay Rahmi Beyi gördüm. Durumu anlattım.

Bir çare düşündük.

DÜĞÜN TOPLANTISI

Düğün toplantısı sırasında bir arkadaş yüksek sesle çevresindekilere duyurdu:

— Dün maaş almaya giden ve alamayan bazı dul ve yetimler Valiye çıkmışlar. Vali Bey «şimdi bana geleceğinize, vaktiyle kocalarınızı, babalarınızı cephede köpek gibi öldüren adamlara saldıraydınız» demiş.

Düğün dönüşünde bunu fırsat bilen Yarbay Rahmi Bey subayları topladı, olayı anlattı ve Valinin şehirden uzaklaştırılmasını da telefonla kumandanlığa duyurdu.

Bekir Sami, durumu incelemek için beni subayların yanına gönderdi. Ben derhal herifin tutuklanmasını emrettim. O akşam Nemrut Mustafa'yı Istanbul'a gönderdik. Ertesi günü de Valinin yanında Bursa'ya gelen Anzavur başkente gitti.

Her ikisini de yolda öldürmek için Bekir Sami'ye çeşitli ricalarda bulunduk, ama Kumandan rıza göstermedi (*).

(*) Sonradan bu iki adam çok can yaktılar. Nemrut Mustafa Divanı Harbi ve Anzavur isyanıyle yurtseverlerin ölümüne yol açtılar ve böylece tarihe geçtiler.

Levent Şahverdi Arşivi

KANLI EYLEMLER

Bursa'daki Tehcir ve Taktil Divanıharbini dağıtıp, üyelerini Istanbul'a göndermiştik. Bu mahkemenin bulunduğu binayı Tümen Karargâhı yaptık. Bütün memlekette Millî Mücadele örgütlenmesi için çalışıyorduk. Bir yandan da Rumları silâhtan arındırmak ve yola getirmek için uğraşıyorduk. Bursa'nın çoğunluğu Rum'du.

Ve bu işler kolay değildi, kanlı oluyordu. Şehir hem kozmopolit, hem bağnaz unsurlarla doluydu. Her türden din, mezhep ve milliyet vardı. İdarede emniyeti sağlamak ve halkı bir fikrî yönelişe getirmek için sert davranmak hatta kan dökmek zorundaydık.

Açık ve gizli öldürülenlerin sayısı gittikçe artıyordu. Ben bu yüzden başlangıçta çok tedirgindim. Kendimi bir canavar gibi görüyordum. Uykularım kaçıyor, rahatsız oluyordum. Ama olaylar yavaş yavaş bana da doğal gelmeye başladı.

EVLENME ÖYKÜSÜ DEVAM EDİYOR

Bu kargaşa içinde evlenme yolundaki girişimler de sürüyordu. Son Istanbul gezisinde de ailece tanıdığımız Şahver Hanımın bulduğu bir kızı görmeye ablamla birlikte gitmiştik. Bizi bir odaya almışlardı. Ben odadaki resimlere bakarken Bursa'dan tanıdığım ve hiç sevmediğim ahlâksız bir subayın fotoğraflarına da rastladım, midem bulandı. Kız da bir türlü ortaya çıkmadı. Annesi mahcup oldu, ablama:

— Af buyurun, beyefendi bir daha gelsinler çıkar, dedi.

Ama bu işten vazgeçmiştim.

Levent Şahverdi Arşivi

Bursa'nın zenginlerinden Fabrikatör Memduh Bey eski mebuslardandı. Bekir Sami Bey bunun kolejde okumuş bir güzel kızı olduğunu duymuş, fakat kızın verem olduğunu öğrenince vazgeçmiş. Ama Bekir Sami ile çok iyi dost bulunan Hâkim Hasan Fehmi Beyin salık verdiği bir kızla az kalsın evleniyordum.

Kız çok güzel ve zenginmiş, kimsesi yokmuş, amcasının yanında oturuyormuş, okuma-yazma bilmez bir Gürcü kızıymış. Amcası benim evlenmek istediğimi duyunca Hasan Fehmi Beye açılmış, kızın bankada 100 bin lirayı aşkın parası, Bursa, Yenişehir, Eskişehir'de birçok arazi ve çiftliği varmış. Amca, bu malı mülkü iyi kullanacak, kızı perişan etmeyecek birini arıyormuş, beni de tanıyormuş.

Bekir Sami, bunları duyunca derhal işe girişti, bana sormaya gerek bile görmeden konuşmalar başladı. Nişan ve nikâh günleri kararlaştırıldı. Sonunda laf olsun diye bana sorulunca:

— Görmeden bir şey diyemem, dedim.

Amca çok bağnaz olduğundan işler karıştı. Adamcağız her türlü masraf kendisinin olmak üzere Istanbul'dan akrabalarımı getirip baktırmamı, veya Bursa'dan istediğim kadar hanım göndererek durumu saptamamı istedi. Ben direndim. En sonunda razı oldu. Belirli gün ve saatte kızla sokakta karşılaşacaktık. Bana yaklaştığı zaman kız yüzünü açacak, böylece görmüş olacaktım.

Böyle yaptık.

Ama gelin adayını görünce ben olumsuz karar verdim.

Önce kız çok zengindi ve bu durum benim evlilik ilkelerime aykırıydı; sonra kız gerçekten çok güzeldi, ben bu kadar güzel kadınla evlenemezdim.

Kararımı ve gerekçelerini anlatınca Bekir Sami ile Hasan Fehmi Bey şaşkınlıktan donakaldılar.

Levent Şahverdi Arşivi

İşte bugünlerden bir gün dairede otururken bir arkadaş geldi: 173'üncü Alayda Yaver Teğmen Kemal.

Sohbet ederken bana:

— Gerçekten evlenmek istiyorsan tanıdığım bir kız var.

— Kim? dedim.

— Bizim 2'nci Tabur Yaveri Behçet'in hemşiresi. Ama isteyen oldu vermiyorlar.

Ben:

— Alay Kumandanı Kâzım Beye söyle, Behçet'in ağzını arasın; eğer olumlu cevap alınırsa düşünürüz.

Teğmen Behçet'i ilk Istanbul gezisine çıkmadan önce görmüştüm. O günlerden bir gün, Tümene haber verdiler: Bir gece birkaç subay bir evde toplanıp sohbet etmişler, biraz da içmişler. Toplantı dağılıp evden ayrıldıktan sonra subaylardan biri ötekini vurmuş. Çok sert olan Bekir Sami, evinde toplantı yapılan subayı cezalandırmaya karar verdi. Subayların kışla bahçesinde belirli gün ve saatte toplanmasını emretti. Ben odamda çalışıyordum. Bir ara bir iş için Kumandanın odasına doğru giderken kapının önünde sinirli bir genç subayın dolaştığını gördüm.

Behçet (*) ile ilk karşılaşmamız böyle oldu.

İçeri girip Bekir Sami Beye ne yapacağını sorduğum zaman:

— Hiç bir şey yapmayacağım, çünkü bu çocuk çok sevdiğim ve çok temiz subayın yeğeniymiş, dedi, öyle bir adamın kötü bir yeğeni olamaz.

(*) General Behçet Türkmen.

Levent Şahverdi Arşivi

— Çok güzel, dedim, arkadaşlarınızın akrabalarını böyle tutarsanız, tam ihtilâl yaparız.

Behçet'in dayısı Hamdi Bey, Bekir Sami'nin yakın arkadaşıydı.

Benim 173'üncü Alay Yaveri Teğmen Kemal'le Behçet'in kız kardeşi üstünde durduğumuz ve düşündüğümüz günün gecesi Kumandan odama geldi, bana dedi ki:

— Tavla oynayalım.

— Peki efendim.

— Nesine?

Ufak bir tartışma geçti aramızda, sonunda Bekir Sami:

— Ben yenilirsem, seni evlendireceğim; sen yenilirsen bana bir ziyafet vereceksin.

Güldüm:

— Ben kız buldum, nafile yere yorulmayın.

— Kim buldu?

Söylemedim. Kumandan ısrar etti. Sonunda Teğmen Kemal'le o günkü konuşmayı anlattım.

Bunun üzerine:

— Âlâ, dedi, demek Hamdi'nin yeğeni. Mesele yok. Ben onu sana alırım.

Hemen telefona yapışıp Merkez Kumandanına emretti:

— Teğmen Behçet'i bulup getirin!

Ben de Kumandanın önüne geçemedim.

ASKER EVLENMESİ

Bir saat sonra Teğmen Behçet şaşırmış bir yüzle geldi. Bekir Sami Beyin bu saatte bir adamı hayır için çağırmayacağı genel bir kanıydı. Kendisini ben karşıladığımda Tümenden çağrıldığını söyledi.

Levent Şahverdi Arşivi

— Kumandanı görünüz; dedim.

Büsbütün ürktü.

Kumandanın yanına girdi, bir saat kadar orada kaldı. Çıkarken dedim ki:

— Kumandan size ne dedi bilmiyorum, ama kararlarınızda tamamen serbest olduğunuzu hatırlatırım.

Behçet gittikten sonra ben odaya girdim, Bekir Sami Beyle görüştüm. Behçet babasının esir olduğunu, İzmir'de bütün eşyalarını yitirdiklerini, Bursa'da yalnız kendi maaşıyle sıkıntılı bir yaşam sürdüklerini, bu durumdayken henüz 16 yaşında olan ve hiç ev işi bilmeyen kız kardeşinin evlendirilmesinin doğru olmayacağını söylemiş.

Bekir Sami de bunların hepsine cevap bulup:

— Mutlak olacak, demiş.

İki gün sonra Teğmen Behçet olumlu cevap getirdi.

Ertesi akşam hemşiresi Nimet'le birbirimizi görmemiz için bir nefer beni Behçetlerin evine götürecekti. Kimsenin duymaması ve görmemesi için yemekten sonra karanlıkta evlerine gittim.

Biraz sonra Nimet geldi.

Çok küçüktü ve henüz bir okul çocuğu görünümündeydi.

Biraz sonra kalktım, ayrıldık.

Ertesi gün taraflar birbirine «evet» dediler.

Biz de evlenme hazırlığına giriştik.

HAZIRLIK

Nimet'in babası Binbaşı Ali Rıza Bey esirdi. Dayısı Hamdi Bey Giresun Jandarma Kumandanıydı ve Kumandan Bekir Sami'nin arkadaşıydı.

Bekir Sami, Hamdi Beye aşağıdaki şifreyi çekti:

Levent Şahverdi Arşivi

Bursa 20.12.1919

Giresun Jandarma Kumandanı Hamdi Beye,

(Zata mahsus jandarma şifresiyle)

Dört harp senesinde ve teşkilâtı millîye mesailinde (sorunlarında) her türlü yardım ve fedakârlıklarıyle ve hatta Erkânı Harbiye Mektebinden vazgeçmek suretiyle beni kendisinl minnettar bırakan Yaverim Yüzbaşı Selâhattin Beyle yeğeniniz hanımın izdivaç etmesini (evlenmesini) pek muvafık buluyorum. Tarafeyn (taraflar) ailece ve fikren küfüvdürler (denktirler). Mumaileyh (adı geçen) mesut bir aile teşkil edecek her türlü evsaf-ı cemileye (iyi niteliklere) malik, yirmi altı yaşında, şeklen ve ruhen pek mükemel ve ailenize şerefâver (şeref getirecek) kıymetli bir zabittir.

Cevab-ı muvafakatinizi (olumlu cevabınızı) bildirmenizi rica eder, gözlerinizden öperim kardaşım.

F. 56. K.
(56'ncı Tümen Kumandanı)
Bekir Sami

Yaverliğin 204 numarası iledir.
Şifre edilmiştir.
Ali Murteza.

Bekir Sami Bey, Behçet'in annesi Nazmiye Hanımın, Hamdi Beye yazdığı aşağıdaki yazıyı da jandarma şifresiyle Giresun'a aynı gün çektirdi:

Giresun Jandarma Kumandanı Hamdi Beye,

(Zata mahsus, jandarma şifresiyledir)

Muhterem Ağabeyciğim,

Sizin sınıf arkadaşınız, Behçet'in Fırka (Tümen)

Levent Şahverdi Arşivi

Kumandanı Miralay Bekir Sami Beyefendi, yaverleri Yüzbaşı Selâhattin Beyle Nimet'in tezvici (evlendirilmesi) hususunda delâlette bulundular. Selâhattin Bey 26-28 yaşlarında, iffet ve ciddiyetiyle iştihar etmiş (şöhret kazanmış) gayet muktedir, kıymettar erkânı harp namzedi bir gençtir. Biz Kumandan Beyefendinin bu tekliflerini pek muvafık bulduk. Yalnız enistenizin ve sizin burada bulunmamanız bizi katî bir cevap vermek imkânından tabiatıyle âciz bırakıyor. Enistenizin (Nimet'in babasının) burada bulunmaması dolayısıyle aile riyaseti (reisliği) size mürettep olduğundan bu hususstaki rey ve emrinizin süratle iş'alarını ehemmiyetle rica eder, cümlemiz ellerinizden öperiz.

Hemşireniz Nazmiye

F. 56.K.
Bekir Sami

Aynı zamanda Teğmen Behçet'in babasının bir an önce esirlikten kurtarılıp getirilmesi için şu şifreyi de Bekir Sami Bey yazdı:

Bursa 24.12.1919

Boğazlar Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Beyefendiye,

Istanbul

İngilizler Mısır'daki esir zabitanın (subayların) evvelce malul (sakat) olanlarını, şimdi de sağlam olanlarından ilk evvel esir olanlarını sıra numarasıyle göndermeye başlamışlardır. Fakat bir tesir olursa, herhangi bir esir zabiti de gönderiyorlarmış. Bunun için adresini arzettiğim zabit için de lâzım gelenler nezdinde teşebbüsat-ı ciddiyede (ciddî girişim-

Levent Şahverdi Arşivi

lerde) bulunarak bir an önce gelmesini temin buyurmanızı rica ederim. Arz-ı hürmet eylerim kardaşım.

Mısır, İskenderiyye, Seydi Beşir, Birinci Kamp, 7044 numaralı Binbaşı Rıza Bey.

56. F. K.
Bekir Sami

VE NİŞAN

Biz nişan hazırlığı yaptığımız sırada bir akşam ablam Feyziyap'la Fadıla geldiler. Onları Levazım Reisi Sezai' nin evine yerleştirdim. Ablamın nişandan haberi yoktu. Istanbul'da sıkılmış, bir hafta için Bursa'ya gelmiş.

Nişanlanmak üzere olduğumu söyleyince hayret etti. Hemen gitti, Nimet'i gördü.

Nişanlanma 2.1.1920 günü oldu.

Bekir Sami Bey, Nimet'in ve benim yüzüklerimizi taktı. Her ikimize mutluluklar diledi.

Evde bir sürü işi görmek için kadınlar da vardı, ama biz onları görmedik.

Nişan her yanda bir bomba gibi patladı. Geleneğe, göreneğe, şeriata aykırı olan bu davranış başta ağabeyim İhsan olmak üzere herkesi sinirlendirdi.

Ama biz de işi yapmış olduk.

Biz nişan gecesi evde erkeklere yapılan eğlenceye giderken, telgrafhane önünde bir telgraf verdiler. Bekir Sami'nin Üsküdar'daki evinden çekilmişti ve bir oğlan çocuğu olduğunu Kumandana müjdeliyordu.

Ben hemen bebeğin adının Doğan olmasını söyledim.

Ve orada bir telgrafla bu isim Istanbul'a bildirildi.

Gece nişanda Feyziyap ablamın kızı Fadıla kanun çaldı, henüz on bir yaşındaydı ve güzel kanun çalıyordu, herkes beğendi.

Levent Şahverdi Arşivi

Nişandan sonra Nimet'in resmini verdiler. Ben de bu resmin üstüne şu dizeleri yazdım:

Resmin önünde ilk tefekkür
(Nimet'e ithaf)

Bir vaz-ı masum ile gûya
İblağı his için
Karşımda duran resminin
Yani genç, ümitli bir deminin
Önünde ben, mest-i pür gam.
Yalnız değilim artık
Diyordum, düşünmeden
Sisli bir hava, yağmurlu bir gece
Resminle ben
Sürurumu, gamımı döktüm «o'na»
Duydun mu sen?
Düşündüm ki biz, bir gün,
Bugün hayal olan ümitlere,
Ulaşırsak mesut olur muyuz?
Aşiyanemizde sürur bulur muyuz?
Her zerresi gam saçan güzarişi ömrün
Zehirlemez mi oku, bizi de bir gün?
Bir semayı hülya içinde biz,
Âtimize kavuşmak için beklerken
Girmez mi bir reda-yı siyah, sessiz,
Yıkılmaz mı o vakit aşiyanemiz? (*).

4.1.1920 - Bursa

(*) İblag (ulaştırma), dem (vakit, an), pür (dolu), mest (sarhoş), gam (tasa, kaygı), taziz (kutlama), sürur (sevinç), aşiyane (yuva), zerre (damla), sema (gök), reda (engel).

Levent Şahverdi Arşivi

MECLİS-İ MEBUSAN HAZIRLIĞI

Ayvalık'taki Alayın Kirmasti ve Karacabey'e gelmesi yolunda emir verildi. Demek ki bugüne kadar 173 ve 174'üncü Alaylardan oluşan Tümenin Ali Bey (Çetinkaya) kumandasındaki 172'nci Alayı da geliyordu.

Mütarekede feshedilmiş Meclis-i Mebusan'ın açılma hazırlıkları başlamıştı; mebuslar seçiliyordu. Mustafa Kemal Paşa, Mebusan Meclisinin nerede toplanması gerektiğini bütün kumandanlardan sordu. Biz Anadolu'da ve Bursa'da toplanmasını önermiştik. Ama Istanbul Hükümetiyle aramızda birçok tartışma oldu. En sonunda Meclisin Istanbul'da toplanmasına karar verildiğini Ali Fuat Paşa Temsil Heyeti namına bildirdi. Bunun üzerine Bekir Sami, Mustafa Kemal Paşaya yazdığı bir yazıda:

> «*Istanbul'da bizzarur toplanması lâzım gelen Meclisi Mebusanın bir suikaste uğraması halinde tahaddüs edecek (ortaya çıkacak) vaziyeti cedide (yeni durum) şimdiden nazarı dikkate alınarak istihzaratı lazımede (gerekli hazırlıklarda) bulunulmasını elzem telâkki ederim*» diyordu.

Gene bugünlerde Franşe Despere ve Padişah adına bir dizi saray adamı Bekir Sami Beye baş vurarak bazen tehdit, bazen ikna yoluyle Kumandanı kendi yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. Bu konuda Istanbul'un kullanmadığı silâh yoktu.

İLGİNÇ BİR GİRİŞİM

Bir akşam Kumandan yemekten sonra önemli bir yere gideceğimizi ve hazırlanmamı tembih etti.

Gittiğimiz yer çevrede saygın bir adı olan Emin Be-

Levent Şahverdi Arşivi

yin (*) eviydi. Orada Padişah namına Istanbul'dan gelen Reşit Beyle görüşüldü.

Reşit Bey, Padişahın bizimle beraber olduğunu bizim için her şeyi yapacağını, her istediğimizi vereceğini söylüyordu. Ancak Padişah bunun için bir tek şart koşuyordu: «*Kendisini namussuzca aldatmış olan Mustafa Kemal'i tanımamamız*» isteniyordu.

Bu şartı kabul edersek bir hafta içinde Bekir Sami'yi paşa yapacak ve bir hafta sonra Ferikliğe yükseltecek ve bütün Anadolu Kuvvetlerinin Başkumandanlığına getirecekti. Bekir Sami Beyin şahsına yirmi bin İngiliz lirası verecek ve bütün millî hareket masraflarını ödeyecekti.

Reşit Bey, zamanın dürüst ve akıllı bir adamı tanınırdı, diyordu ki:

— Size kuvvet lâzımsa elbette Padişahla Mustafa Kemal'i ölçemezsiniz. Padişahı kazanmak davanız için daha değerli bir iştir.

O sırada Mustafa Kemal Paşa tam güçlü değildi ve kişiliğine değgin kötü söylentiler yaygınlaştırılıyordu.

Kumandan, Reşit Paşanın önerisine şu cevabı verdi:

— Dediklerinizin hepsi doğrudur. Yalnız Mustafa Kemal askerlikten ayrılmadan ve bu işin başına geçmeden önce bize sordu. Biz davanın sonuna kadar ona tabi olacağımıza söz verdik. Adam, bunun üzerine işin başına geçti. Vatan ne onundur, ne benimdir, vatan hepimizindir. Dava haklıdır, kutsaldır. Padişah dediklerini yapsın. Bir kez Yunanlıları denize dökelim. O zaman Mustafa Kemal'i kendi elimizle Padişaha teslim ederiz.

KADIN DENEN SİLÂH

Gene bir akşam Bekir Sami Bey dedi ki:

— Bizim Çerkezler kesiminde çok değerli sayılan Mı-

(*) Sonradan Bursa Mebusu ve Istanbul Şehir Emini.

Levent Şahverdi Arşivi

sır prenseslerinden bir kadın vardı. Şimdiye kadar birçok köyde okul, hastane yaptırmış, çoğu kişiye iyilik etmiştir. Ben kendisiyle görüştüm. Kocası da sarayda Padişahın yanında kurmay yarbaydır. Kadın senin methini duymuş, görüşmek istiyor. Yalnız bu işin tehlikesi var: Bu insanlar beni Padişah adına kazanmak istiyorlar. Ben onları kırmadan atlatmak istiyorum. Çünkü bu kadının aleyhimize dönmesini zararlı buluyorum. Bu akşam bizi çağırdılar, sen de durumu idare et.

Bu uyarmadan sonra Çekirge'ye gittik, güzel bir evde, güzel bir sofra hazırlanmıştı. Otuz beş yaşlarında çok güzel bir hanım görkemli bir edayla geldi ve baş köşeye oturdu. Beni de yanına aldı. Yemekte bir dizi soru yönelterek beni yokluyor ve «çok zeki, bilgili, asil ruhlu» gibi iltifatları bol bol harcıyordu.

Bekir Sami:

— Kahraman bir subaydır, deyince Prenses bu kez geçmiş savaşların anılarını karıştırmaya başladı ve hepsini büyük kahramanlıklar olarak değerlendirdi. Bu arada sordu:

— Avrupa'yı gördünüz mü?

— Hayır.

Prenses, Kumandana döndü:

— Bu kadar değerli bir gence bir Avrupa gezisi yaptırmak, hatta orada öğrenimini sürdürmesini sağlayarak onu daha yetenekli, hizmete daha yetkili kılmak isterim.

Kumandan:

— Şeref sayarız.

Kadın devam etti:

— Bekir Sami Bey, ben buraya durumu bilmeden gelmiştim. Onun için size pek yardım edemiyeceğim. Yalnız büyük amacınıza hiç olmazsa azıcık katkıda bulunamazsam, benim için acı olur. Ödevimi ilerde daha elverişli bi-

Levent Şahverdi Arşivi

çimde yapmaya çalışmak kaydıyla size yarın biraz para yollayacağım. Hesap yaptırdım, buradaki masrafları ödedikten ve yol paramı ayırdıktan sonra kalan miktar size ancak 10 bin lira verebilmemi mümkün kılıyor. Beni elbet bağışlarsınız.

Bu rakam, Kumandanı ve beni şaşırtacak kadar büyüktü. Milyoner Mısır Prensesi, ya bunu az görüyor, ya da öyle konuşuyordu. Yemek bitti. Prenses ayağa kalkınca hepimiz kalktık. O kumandana dedi ki:

— Bekir Sami Bey sizinle yalnız görüşmek istiyorum. Yaver Bey bize müsaade buyurmazlar mı?

Olumlu cevap alınca bana döndü:

— Siz sıkılmayın!

Bir kız çağırdı birlikte bahçede gezmemizi emretti.

Kız göz kamaştıracak kadar güzel bir Çerkez kızıydı. Tam ayrılacağımız sırada Kumandan yavaşça:

— Selâhattin, sana imanım kadar güvenirim. Fakat çok gençsin. Dikkatli davran! Vatan davasındasın. Ağzını sıkı tut!

Ayrıldık.

Bir saat süresinde kız bana birçok peri masalı söyledi. Sarayı ve saraylıyı anlattı. Parlak ve güzel yaşamları sergileyerek beni sarhoş etmeye çalıştı. Belliydi ki emir almıştı. Beni ne karşılığı olursa olsun kazanacaktı.

Ben de yurdun, ulusun acılarını dile getirdim.

İki kutupta kalmış iki insan gibi döndük.

Biraz daha birlikte oturuldu ve kalktık. Bahçeden ayrılırken Prenses:

— Size bu gecenin hatırası için bir şey vermek isterdim, kabul eder misiniz?

Dedim ki:

— Bu gece beni etkileyen olaylar o kadar derin ve unutulmaz ki, herhangi bir hatıraya ihtiyaç, bu hatıralara saygısızlık olacak kanaatindeyim.

Levent Şahverdi Arşivi

Prenses söylemek istediğimi tersinden yorumladı. Avucuna geçirdiği bir av gibi beni öptü. Kapıya kadar geldi.

Ertesi gün gerçekten 10 bin lira gönderdi ve üç gün sonra tekrar gelmek üzere Istanbul'a gitti.

YENİDEN TURAN MI?

Artık nişanlı bir adamdım. Bu durumdayken Mustafa Kemal Paşadan bir şifre geldi. Halil Paşa ağustos ayında Bekirağa Bölüğünden kaçtıktan sonra Anadolu'ya oradan da Rusya'ya ve Kafkasya'ya geçmişti. Benim Halil Paşanın yanına gitmem söz konusuydu. Ama olumlu cevap verip vermeyeceğim soruluyordu. Nişanlanmadan önce olsa bu fırsat canıma minnetti. Şimdi Nimet vardı.

Behçet aracılığıyle annesine durumu bildirdim. Düğünü dönüşe bırakmayı, gelmezsem, ya da gelemezsem, nişanı bozmakta serbest olduklarını duyurdum. Nimet beni görmek istemiş.

— Ben de giderim, diye diretti.

Hiç kuşkusuz beraber gitmemize olanak yoktu. Mustafa Kemal Paşaya olumsuz cevap verdik.

Bu olay üzerine Nimet'e şu mektubu yazdım:

Bursa 16.1.1920

Nimet,

Bütün ruh ve imanınla kani ol ki, hiç bir şey kararına iktiran etmeden (kararına sunulmadan) icra edilemez.

Talihimizin bizi nerelerde mesut edeceğini bilmem, fakat hiç bir kudret ayrı ayrı bir mesudiyet (mutluluk) temin edemez. Hissiyatına, karar ve ka-

Levent Şahverdi Arşivi

naatlerine sadık kalacağın müddet, kalbimin kalbinle müşterek daraban edeceğine (ortak çarpacağına) şüphe etme.

Irk ve vatanımı çok severim. Tahayyül edilemez fedakârlık icrasına zaman beni mecbur ederse, tarih şeref ve menakibimizi (menkıbelerimizi) müşterek yazar.

Bugün tamamen kani olduğum revabıt-ı kalbiyen (kalp bağlılığın) hiç bir gün azaltılacak, yeislenecek, (kederlenecek) nevmidi ile (umutsuzlukla) karşılanacak bir vaziyet karşısında kalmayacaktır.

Ocağımızın kurulacağı her yer bizim için bir aşiyane-i sürur (neşe yuvası) olacaktır.

Selâhattin

HOROZ MUSUNUZ, TAVUK MUSUNUZ?

Nişanlandığımızın haftasındaydık ki Ankara'dan Temsil Heyetinden bir genel seferberlik emri aldık. Bu emirde anî bir düşman hareketi ve işgali karşısında Anadolu ve Trakya kuvvetlerinin tutum ve davranışları saptanıyordu.

Emre bağlanan bir yazıda Mustafa Kemal Paşa:

«Trakya'daki Cafer Tayyar Paşanın Babıâli Hükümetiyle anlaşarak Edirne'deki 1'inci Kolordu Kumandanlığını bıraktığı ve Istanbul'da bulunduğu haber alınmıştır. Yüzbaşı Selâhattin Istanbul'a giderek Cafer Tayyar'ın gerçek durumunu öğrensin. Eğer bizimle beraberse bu emri ona versin. Bu emri Vasıf, Şevket ve Kemalettin Sami Beylere de okusun. Sonucu bana bildirin», diyordu.

Emir gereğince ben 17.1.1920'de Istanbul'a gittim.

Levent Şahverdi Arşivi

Istanbul gezisine çıkmadan önce Hüseyin Rahmi'den mektup almıştım. Üç yıldan beri ilk kez mektup alıyordum. Rahmi Malta'da esir olduğunu ve benim adresimi bir rastlantıyla öğrendiğini yazıyor, küçük hemşiresinin Beşiktaş'da pek sefil bir duruma düştüğünü, yardım etmemi istiyordu. Bu arada soruyordu:

«Horoz musunuz, tavuk musunuz?»

Hiç kuşkusuz mektup İngiliz sansüründen geçtiği için Rahmi böyle yazıyordu.

Ben de cevap verdim:

«Kış fazla oldu, tavuklar çok kırıldı. Şimdi tavuk yalnız İzmir'deki çiftlikte var. Kış böyle giderse ondan da mahrum kalacağız».

Böylece İzmir'den başka her yerde etkiliyiz ve İzmir için de hazırlanıyoruz demek istiyordum.

Istanbul'a varınca ilk işim Hüseyin Rahmi'nin verdiği adrese gitmek oldu. Küçük hemşiresini yoksulluk içinde bulup gereken şeyleri yaptım.

ASILMAK; DAHA KÖTÜSÜ ANADOLU'NUN SIRRINI KAPTIRMAK

O günlerde Istanbul heyecanlı ve kalabalıktı.

Önce Mütareke ile birlikte feshedilmiş Meclisi Mebusan açılacaktı. Mebuslar, Anadolu'nun milliyetçi temsilcileriydi. Bunların Istanbul'a gelişleri şehri âdeta ulusal bir gücün işgali altına almış gibiydi. Gazeteler bu duygularla yazılar yayınlıyorlardı. Hiç kuşkusuz bazı muhalifler de vardı.

Bolşevikleri bastırmak için örgütlenmiş Denikin or-

Levent Şahverdi Arşivi

dusu Odesa'da dayak yemişti. Bu yenilgiden sonra kaçan Beyaz Ruslar Istanbul'a sığınmışlardı.

İtilâf Kuvvetlerinin dünyanın her yanından getirdikleri sömürge birlikleri de bunlara katılınca Istanbul bir insan mahşeri ve meşherî halini almıştı.

Mustafa Kemal'in emrini o günlerde tutuklanmış ve Bekirağa Bölüğüne kapatılmış bulunan Miralay Şevket Beye götürdüm. Okudu, sordu:

— Sen bu kâğıtla buraya nasıl girdin?

Ve devam etti:

— Şimdi seni yakalarlarsa ne olur?

Ödüm koptu. Hem asılmaktan, hem de Anadolu'nun bütün sırrını Istanbul'a kaptırmaktan dehşetli korktum. Gerçi Istanbul'daki yeni hükümet bize yakındı ama, başkente Hükümetten çok İtilâf Kuvvetleri ve polis egemendi.

Bekirağa Bölüğünden nasıl çıktığımı ve Köprü'den nasıl geçtiğimi ben bilirim. Her yanımdan geçen, beni yakalayacak sanıyordum. Birisi yüzüme dikkatlice baksa, olağanüstü bir durumum olduğunu anlardı.

CAFER TAYYAR'IN CEVABI

Ertesi günü Orozdibak'ın önünde Cafer Tayyar'ı sivil olarak gördüm. Kısaca konuştuk. Görüşmek üzere sözleşerek ayrıldık. Bir gün sonra belirli saatte Şemsipaşa'daki evine gittiğimde kendisinin hangi taraftan olduğunu sordum.

Güldü:

— Cafer Tayyar karşı taraftan olur mu Selâhattin? dedi.

Ve davranışının nedenlerini anlattı: Çok zayıf bulun-

Levent Şahverdi Arşivi

duğu Trakya'da bir yandan politika yaparak kendisini korumak istiyormuş.

Bundan sonra Kara Vasıf Beyle konuştum. Meclis-i Mebusan 19 ocak 1920'de açılmıştı. Misak-ı Millî görüşmeleri yapılıyordu. Emri Kara Vasıf'tan başka Binbaşı Saffet'e de okudum.

Saffet Bey bu emri Miralay İsmet Beye de okumamızı söyledi. Bunun üzerine aramızda bir tartışma çıktı. Ben İsmet Beyin bu davadaki durumunu bilmiyordum. En sonunda:

— Biz onu kuşkulu görüyoruz, güveniyorsanız, peki... dedim.

Binbaşı Saffet dedi ki:

— İsmet Beyden kesinlikle kimsenin kuşkusu olmamalı.

Ertesi günü öğleden sonra saat 3'te Karaköy'de Haliç Kıraathanesinde buluşmaya karar verdik (*).

Yalnız ben bu kez ihtiyatlı davranmak istedim. Bizim bazı arkadaşları da oraya çağırdım. Bir kancıklığa uğrarsam Saffet'le İsmet'i ben öldürecektim; bana hücum edenler olursa arkadaşlar icabına bakacaklardı. Mustafa Kemal'in emrini Kurmay Okulu öğrencilerinden Yüzbaşı Cemil Tahir, Kurtcebe, Teğmen Muzaffer, Şahap, Vehbi ve Mümtaz'a da okudum. Zaten hepsi Istanbul örgütünün etkin üyeleriydi.

Kararlaştırılan gün ve saatte Haliç Kıraathanesinde buluştuk, İsmet ve Saffet Beyler ayrı ayrı geldiler. Her ikisi de sivil giyinmişlerdi. Ben de yanlarına gittim. İsmet Beye emri verdim.

Okudu.

O okurken ben tepeden tırnağa dikkat kesilmiştim.

(*) Bu kıraathane sonradan yataklı vagonlar şirketi şubesi oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Bey kâğıdı bana geri verirken sordu:

— Hangi hesapla?

Demek istiyordu ki, bu görkemli emri gerçekleştirmek hangi silâh, hangi para, hangi kuvvetle olacak?

Cevap verdim:

— Hesap yok, inanç var. Bu emir, köle olmaktansa ölmeyi yeğ görenlerin bildirisidir.

Cevabım belki ağır geldi, ama İsmet Bey:

— Pekâlâ... demekle yetindi.

Görevlerimi yerine getirdikten sonra Bursa'ya döndüm (*).

KAYINPEDERİN GELİŞİ

Ocak ayı sonlarına doğru bir gece Teğmen Behçet'le birlikte tiyatroda otururken emir eri göründü. Esarette bulunan Ali Rıza Beyin geldiğini ve kendisini istediklerini haber verdi. Daha önce Behçet'in babasının ilk posta ile gönderilmesi konusunda İngilizlerin söz verdiklerini Istanbul'dan öğrenmiştik.

Ertesi sabah pederle Behçet daireye geldiler, görüştük. Bir yandan da Ali Rıza Beyin bizim tümene tayini Istanbul'a yazıldı.

Ve biz evlenme hazırlığına geçtik, 8 şubat 1920 nikâh günü olarak saptandı.

MAHMUT CELÂL BEY

Bir yandan nikâha hazırlanırken bir yandan da görev başındaydık. O dönemde millî duyguları yoğunlaştı-

(*) 30 ekim 1918 Mondros Mütarekesi'dir. Bundan sonra sırasıyle 3 mart 1919 Erzurum Müdafaa-i Hukuk Şubesinin açı-

Levent Şahverdi Arşivi

ran mitingler yapılıyordu. Böyle bir miting sırasında siyah gözlüklü, avcı ceketli, külot pantolonlu, kalpaklı, kırklık ve sefaleti üstünden akan bir adam yanıma gelerek bir kart verdi.

Kart 61. Tümen Kumandanı Albay Kâzım Beyindi. (Kâzım Özalp) diyordu ki:

> *«Balıkesir'deki arkadaşlarımızdan Mahmut Celâl Bey, aile zorunlukları nedeniyle Bursa'ya gelmek durumundadır. İyi ve temiz bir arkadaştır. Kendisine geçinecek kadar paralı bir iş bulmanı diler, gözlerinden öperim».*

Kartvizitin kenarına Naim Cevat de bir şeyler yazmıştı, aynı dileklerde bulunuyordu.

— Mitingten sonra görüşelim, dedim.

Görüştük ve Müdafaai Hukuk Reisi Salih Hocaya söyledim. Hoca 70 lira maaşla kâtip olarak aldı. İyi bir çocuk, mütevazi bir adamdı Mahmut Celâl... Bursa'da bulunduğumuz sürece iyi çalıştı (*).

---

lışı, 18 mayıs 1919 Yunanlıların İzmir'e çıkışı, 29 mayıs 1919 Ayvalık'ta ilk silâhın patlayışı, 7-8 temmuz Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten çekilişi, 29 haziran 1919 Şevket Turgut Paşa'nın Harbiye Nezaretinden çekilişi, 23 temmuz 1919 Erzurum Kongresinin açılışı, 14 ağustos 1919 Milen Hattında Yunanistan'ın duraksaması, 4 eylül 1919 Sivas Kongresi, 6 eylül 1919 Sivas Kongresi kararıyle Istanbul Hükümetiyle ilişkimizin kesilmesi, 2 ekim 1919 Damat Ferit Kabinesinin düşmesi ve Ali Rıza Paşa'nın sadrazam oluşu, 19 ocak 1920 Istanbul'da Meclisi Mebusanın açılışı, 28 ocak 1920 Istanbul Meclisi Mebusanında Misak-ı Millî'nin ilânı.

Erzurum Kongresinde doğu illeri toplanmış, Sivas Kongresinde tüm memleket birleşmiştir. Benim Istanbul ilişkilerim bu dönemin koşullarına göredir.

(*) Celâl Bayar, 16 mart Istanbul işgalinden sonra Anadolu için Meclis üyeleri seçilirken kendisinin Manisa'dan seçtirilmesini rica etti. Bekir Sami bu dileği yerine getirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

NÜFUS KÂĞIDI

Nikâhtan iki gün önce Nimet'in nüfus kâğıdını istediler. 6 şubat 1920 tarihiyle şu mektubu yazdım:

«Nimet,

Nüfus kâğıdını şimdi neferle gönder. İzinname çıkacakmış. Yani senden ve benden sonra imam da buna "peki" demeliymiş. Ben geç kalıyorum ama, sen de hiç gelmiyorsun, diyeyim mi?

Selâhattin

İHTİLÂL ARKADAŞI

Nikâh gününden önce 7 şubat 1920 akşamı Behçet bana uğradı. Her sabah bana uğrardı. Ama bir gün önce gelmemişti. Dedi ki:

— Sabahları size uğradığım için biraz geç kalıyorum. Dün, Alay Kumandanı Yarbay Kâzım Bey dedi ki: «Arkadaş! Tümen Yaveriyle akraba oluyorum diye görevini ihmal edeceksen buna imkân yok. Ben ne kumandan tanırım, ne yaver». Bundan dolayı dün gelemedim, özür dilerim.

Ben bunun üzerine:

— Bir daha sabahları uğramayın, akşamları görüşürüz, dedim.

Ama Alay Kumandanının bu tutumunu çok kaba buldum. Eğer Behçet görevine geç kalıyorsa, söyleyebilirdi; beni ve Kumandanı karıştırmaya ne gerek vardı. Özellikle ben Kâzım Beye çok iyilik etmiştim. 8 şubat günü saat 2'de nikâh kıyılacaktı. Hepimiz daha sonra düğünümüzün kıyılacağı yeni eve geldik. Nikâh kıyılmak üzere herkes yerini alırken ben cebimden defterimi çıkarıp kurşunkalemle şunları yazdım:

Levent Şahverdi Arşivi

173. Alay Kumandanlığına,

Alayınızın Tabur Yaveri Mülâzım Behçet Efendi, Fırka Emir Zabitliğine tayin olunmuştur. 8 şubat 1920 akşamı görevine başlamak üzere Fırkaya gönderiniz.

Fırka Kumandanı

Kâğıdı Bekir Sami'ye verdim, hiç bir şey söylemeden imzaladı. Sonra kâğıdı ondan alıp Kâzım Beye verdim, okudu, sarardı:

— Peki, dedi.

Kuşkusuz bir subayın tayini böyle olmazdı. «Şubesinin inhası ve bir sürü muamelât» gerekti. Benim tutumum Tümen Yaverini tanımam diyen adama, tanı demekti.

Ben normal zamanın tümen yaveri değildim. Ben ihtilâl yapan adamın arkadaşıydım.

NİKÂH KIYILDI

Nikâhımız kıyıldı, biz de evden ayrıldık.
Nikâh kâğıdımız şöyleydi:

Bakire mahsus izinname

Mihri muaccel	*Mihri müeccel*
5000	*5001*
Yalnız beş bin kuruştur	*Yalnız beş bin bir kuruştur*

Mehmet Karamani
İmamı Efendi,

Badesselâm inha olunur ki Bergama Dikili 36 hanede mukayyet ve Bursa'da Mehmet Karamani mahallesinde sakine Nimet binti Yüzbaşı Rıza nam

Levent Şahverdi Arşivi

bakirenin manii şer'isi yoksa işbu talibi olan Dersaadet'te mukayyet Selâhattin Efendi bin Rıfat Efendi nam kimesneye velisi izni ve tarafeynin rızaları ve mihri müeccel ve muaccel tesmiyeleriyle indelşuhut akdi nikâh eyleyesiniz. 17 Cemaziyelevvel 338 - 8 şubat 336.

Mühür: Hüdavendigâr vilâyeti
Merkez Kazası
Mahkeme-i Şer'iyesi

Vekili zevç: İbrahim Rahmi bin Ali Raif.

Şahit ve vekâlet: Mustafa Kâzım bin Hüseyin ve Mehmet Halis bin Mahmut.

Vekili zevce: Mehmet Kâzım bin Haşim.

Şahit ve vekâlet: Mehmet Emin bin Hasan ve Mahmut bin Yekta.

VE AYNI GÜNLERDE ANTEP'TE...

O günlerin yaşamı içinde bir yandan da Anadolu kaynıyordu. Biz 8 şubat 1920'de evlenmiştik.

Oysa 9 şubatta Urfa, Kuvayi Milliye'nin eline geçmiş beş yüz er, dört makineli tüfekten meydana gelen Fransız birliği Gureba Hastanesine sığınmıştı. Biz bu olayı Mustafa Kemal Paşanın raporlarından öğrenmiştik.

Gene o günlerde Mustafa Kemal'in istihbarat raporlarından Antep'teki gelişmeleri şöylece izlemiştik:

26 ocak 1920 tarihli raporda:

Fransızların 1170 kişiyle Toprakkale'de, 270 kişiyle Islahiye'de, 200 kişiyle Adana'da, 300 kişiyle Katma'da, 600 kişiyle Kilis'te, 1200 kişiyle Antep'te, 1200 kişiyle Maraş'ta bulunduğu; 21 ocak 1920'de Maraş'ta ilk silâhın pat-

Levent Şahverdi Arşivi

ladığı; 3'üncü ve 20'nci Kolordıların Maraş halkına yardıma geçecekleri bildiriliyordu.

30 ocak 1920 tarihli raporda:

28 ocak 1920 günü Maraşlıların şehri ele geçirdikleri, Fransızların Ermeni komitaları ve generalleriyle Amerikan Kolejine sığındıkları yazılıyordu.

Bundan sonraki raporlardan 31 ocak 1920'de kiliselere sığınan Fransızların huruç hareketine geçmek istediklerini, ama başarıya ulaşamadıklarını öğreniyorduk. 11 şubat 1920'de Maraş'tan kaçmaya çalışan Fransızlar, Islahiye yolu üzerindeki «Belpınar»da elliyi aşkın ölü bırakmışlar, Maraş'taki Ermeni komitacıları da teslim olmuşlardı.

11 şubatta Antep'e gelmekte olan bir düşman araba koluyle Antepliler çarpışmaya başlamışlardı. Demek ki Ayvalık'ta silâh patlamasından sekiz ay sonra Antep'te mücadele başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşanın istihbarat raporları Güneydoğu Anadolu'nun baş kaldırdığını bildiriyordu.

DÜĞÜN DAVETİYESİ

İşte böyle bir yaşamın içindeydik. Kişisel yaşayışımızla savaşım birlikte ve içiçeydi.

Nimet'le düğünümüz 26 şubat 1920'de yapıldı. O zaman düğüne yalnız kadınlar çağrıldığı için davetiyenin altında Nimet'in annesinin imzası vardı:

«Kerimemle Fırka Yaveri Yüzbaşı Selâhattin Beyin koltuk merasimi ayın yirmi altıncı perşembe günü öğleden sonra saat üç buçukta icra edileceğinden teşrifinizi rica ederim.

Nazmiye

Levent Şahverdi Arşivi

Tümen subayları da aralarında para toplayıp bize bir halı armağan etmişlerdi şu kâğıtla birlikte:

Bursa 25.2.1920

56'ncı Fırka K. Erkânı Harbiyesi
Şube - Adet - Kısım

Bir hatıra-i saadet

Fırka Yaveri Selâhattin Beyin hatıra-i saadetini tebcil etmek üzere fırka ümera ve zabitanının naçiz bir hediyesidir.

Fırka 56. K
Bekir Sami

25/26 şubat 1920 gecesi o günün törelerine uygun olarak kadınlara «kına gecesi» yapılacaktı. Bu çalgılı bir eğlenceydi. Biz evin yukarı katında Behçet'le birlikte benim Istanbul'dan getirdiğim bir vişneli konyağı içiyorduk. Birdenbire davetli misafirler bastırdı. Benim gelin evinde gözükmem büyük bir dedikoduya yol açardı. Böylece yukarda mahpus kaldık.

Kalınca da konyağı fazla kaçırmışım.

Ben sarhoş oldum. O gece sarhoş yattığım gelin yatağını çıkardıklarımla kirlettiğimi hatırlıyorum. Sabahleyin uyandığım zaman başım çatlıyordu. 26 şubat günüydü.

Daireye geldim, hazırlandım.

Tam belirli saatte düğün evine geldim. Nimeti kapıda koltuğuma aldım, yukarı çıktık. Usulen ufak para atılırdı. Ellerimde eldiven olduğundan paralar birden döküldü. Bu kez bir sürü insan yolumuzu kesti. Zorla odaya girdik. Biraz sonra ben gene usul gereğince dışarı çıktım.

Akşam evde erkeklere yemek verildi... Arkadaşların şamataları arasında biz de güvey olduk.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunca hikâyeden ve serüvenden sonra neye dayanarak Nimet'le evlenmiştim?

1. Önce alın yazısı...

2. Sonra hesabım şu oldu: Dayı asker, baba asker, kardeş asker. Öyleyse evde bir asker karakteri geçerlidir. Ben askerliğin en yüksek mertebesinde hizmet görenlerin ulaştıkları sonucu görmüştüm. Her namuslu memurun hele her namuslu askerin ulaşacağı son maddî durum, fakirane bir hayat değilse bile orta halli bir yaşayıştır. Memurlukta ve hele askerlikte en büyük şeref ve gurur; bir parça bez, birkaç eşya, ya da cepteki mangırlarda değil; görev adı altında taşıdığı hizmet yüküdür.

Bir subayın banka defteri hizmet cetvelidir.

Ama bu bir anlayış sorunudur. Benim kaygım, evimde kimliği hiç olan bir adam durumuna düşmekti. Bunun için bana saygı duyacak; benim para cüzdanıma değil; geçmişime, tarihime, yaptıklarıma saygı duyacak bir çevre istiyordum.

Subay çevresinde aradığımı bulabilirdim.

Baba esirdi, ev soyulmuştu; ve fakirhane Mülazım Behçet'in ayda aldığı 21 liraya bakıyordu. Ben yüzbaşı olarak ve ayda 36 lirayla bu eve girersem, maddî durumum bakımından hor görülmeyecektim. Subay baba ve subay kardeş, değerli bir subayın anlamını bilirlerdi. Saygı görecektim. Gelecekte uyumlu bir çevre içinde yaşayacaktım. Çünkü ailede herkes subay olduğundan aralarında bir seviye uçurumu bulunmayacaktı.

3. Nimet çok küçüktü. Ben ona kendi karakterime ve idrakime göre biçim verebilirdim. Nimet, ne öğrenimi, ne deneyleri, ne yaşı, ne de koşulları bakımından benden üstündü. Ona yol gösterebilirdim.

Levent Şahverdi Arşivi

Evlenmeye karar verdiğim zaman 900 lira param vardı. Hazırlıklar yapılırken Bekir Sami bana sormuştu:

— Kaç paran var?

Söyledim.

Dedi ki:

— Rıza Bey bugün geldi ve anlattı ki parası yokmuş. Kızı için hazırladığı her şey İzmir'de yağmaya uğramış. Bunları üzüntüyle anlattı ve benden yardım istedi. Ben de düşünürüz, dedim. Biz adamın haberi yokken bu işi yaptık ve «Her şeyi biz yaparız» diye söz vererek yaptık. Behçet de durumlarını böyle anlatmıştı. Rıza Beyin sıkılması doğru değil. Sen onlara masraf ettirip nafile yere borca sokma. Ben Levazım Reisine emir verdim. Nikâh ve düğün masraflarını o ödeyecektir. Sen de kasadan para al. Hepsini sonra ben ödeyeceğim.

Durdu ve sonra:

— Şimdilik bin lira al, yetişmezse, gene al.

Bizim eşkıyadan ve halktan alıp önemli hizmetlere harcadığımız parayı ben o zaman özel bir kasada tutuyordum. O tarihte 50 bin lirayı aşkın paramız vardı.

Ama ben Bekir Sami Beye, millî emeller için toplanan bir paradan kişisel ihtiyacım için harcayarak ihtilâle ihanet edemeyeceğimi söyledim.

Biriktirdiğim 900 liranın yeterli olduğunu Rıza Beyin de başka masraf yapmasına gerek olmadığını ileri sürdüm.

Bekir Sami memnun oldu:

— Böyle olduğundan dolayı, bir gün bu memlekette pişmanlık duymayasın, dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

19 ocak 1920 tarihinde Istanbul'da Meclis açılmış ve 28 ocak 1920'da «Millî Misak» (*) ilân etmişti. Bu tutum Osmanlı Devletini parçalamak isteyenlerin işine gelmiyordu. Istanbul Hükümeti ise, hem Meclisi, hem de İtilâf Kuvvetlerini idareye çalışarak idare-i maslahat yapmak istiyordu. Heyet-i Temsiliye ise kararlıydı ve hiç bir ödüne yanaşmıyordu. Anadolu kuruluşları bir yandan idare-i maslahatçı Istanbul'dan, bir yandan kararlı Ankara'dan emir alıyorlar; bu zıt nitelikli emirler arasında istedikleri gibi işlerini yürütüyorlardı.

Ulusal direnmeyi örgütleyip yönetenlerin yanı sıra hiç kuşkusuz karşı güçler boş durmuyorlar, Türk olmayan çevreleri kullanarak Anadolu'ya hâkim olmaya çalışıyorlardı. Türkler arasında karşı tarafın emelleriyle uyuşmuş insanlar, hatta ordu içinde Istanbul hesabına çalışan subaylar da çoktu. Birçok vali, kaymakam, bucak müdürü ve öteki devlet örgütlerinde görevli bulunanlar da Babıâli'nin adamlarıydı.

Bir iç boğuşmadır gidiyordu. Bu iç boğuşmanın yarattığı olaylar Bursa'da az değildi.

BEKİR SAMİ'Yİ ÖLDÜRMEK İÇİN...

Istanbul'dan bir bilgi geldi. Tümen subaylarından Yüzbaşı Edip (**) Teğmen Hamdi, Istanbul'da «Kızıl Hançer» adlı subay topluluğuna katılmışlar ve Bekir Sami'yi öldürmekle görevlendirilmişler.

(*) Millet yemini.

(**) Sonradan binbaşı ve Aydın cephesinde kahramanca şehit oldu. Ben 1928'de Tekel İdaresinde memurken ailesi ve kızı konyak imalâthanesinde işçilik ediyordu. Çünkü emekli maaşı çok azdı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bilgiyi alınca iki subayı yakalatarak Tümene getirdik. Hamdi daha gençti. Kendisine durumu anlatmasını söyledim.

— Evet. Bekir Sami'yi ve seni öldürecektim, dedi.

Nedenlerini sordum, kesin bir biçimde:

— Siz vatana ihanet ediyorsunuz. Ülkenin selâmeti namına bunu yapacağım.

Yüzbaşı Edip de aynı şeyleri söyledi.

İnandığı düşünceyi bu kadar mertçe ortaya koyan bu değerli arkadaşlara kıyamadık. Onları aydınlattık.

Bu kez onlar aldandıklarını anladılar ve bütün güçleriyle bizimle çalışacaklarına söz verdiler. Gerçekten de öyle yaptılar.

AĞIR BİR TARTIŞMA

Bir gün eve giderken subayların toplandığı bir kahveden çağrıldım. Ciddî bir tartışma vardı ortada... Konu: Millî Mücadele yanlış bir eylemdir, ulusun bu işi sürdürmeye takati yoktur.

Bu fikri savunan Topçu Teğmeni Bolvadinli Kâzım'dı (*).

Kâzım çok mert ve kahraman bir subaydı. İçeriye girince arkadaşlar fikirlerini bana da söylemesini rica ettiler. Anlattı, açıkladı.

Ben dedim ki:

— Arkadaşlar Kâzım yeni evlidir; karısı güzelmiş gençmiş; benim hoşuma gitti bu. Şimdi gidip Kâzım'ın karısıyle eğlenmek, hoşça vakit geçirmek istiyorum.

Kâzım yerinden fırladı, üstüme saldırdı. Oysa biz

(*) 1946'da Trakya'da 23'üncü Tümen Topçu Liva Komutanı Albay Kâzım.

Levent Şahverdi Arşivi

onunla Edirne'den on yaşından beri arkadaştık. Tam üstüme atlayacağı sırada tabancama sarılıp:

— Kıpırdarsan öldürürüm, dedim.

Kâzım sarardı, duramadı, ama saldıramadı, titremeye başladı.

Ben hemen dedim ki:

— Arkadaşlar şu anda Kâzım'ın karısı ve kişisel şerefi için duyduğu acıyı, biz Anadolu'nun, Rumeli'nin, Istanbul'un her kadını için duyuyoruz. Bunun için hepimiz silâha sarıldık... Kâzım kardeşimle aramızdaki fark şudur: O kişisel şerefine ve namusuna dokunulduğu zaman savunmaya geçiyor, oysa hepimiz bu toprak üstünde herhangi bir namussuzluk ve şerefsizlik söz konusu olduğu zaman savunma zorunluğu duyuyoruz.

Bunları söyleyince Kâzım koştu boynuma sarıldı, ve:

— Selâhattin beni can evimden vurdun, artık bu uğurda ölürüm, diye bağırdı.

Ama çoğu zaman tartışmayla bitmiyordu işler... Bursa'da Millî Mücadele yüzünden çok kan döküldü. Türk olan ve olmayan çoğu insan bu yolda harcandı. O zaman Anadolu'nun her yanı bu yüzden çalkalanıyordu. İç boğuşma, dış boğuşmadan belki daha ağırdı (*).

İÇ BOĞUŞMANIN SİYASÎ YÖNÜ

Anadolu, Millî Meclisin Istanbul'da açılmasını istememiş, ama bu konuda fazla diretememişti; Meclisin Istanbul'da toplanmasının zararlarına rağmen Babıâli Hükümetinin ısrarı karşısında ülkeyi bunalıma düşürmekten

(*) Atatürk'ün Büyük Nutkunda bu yolda çok örnek sergilenmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

kaçınmak için duruma razı olmuştu. Bu karar Heyet-i Temsiliyece alınmıştı.

Ne var ki Meclis Istanbul'da toplanınca Babıâli Hükümeti bundan yararlanmak istedi. 14 şubat 1920'de yayınladığı bildiriyle Meclisin Istanbul'da artık açıldığını ve millî irade adına başka kuvvetlerin söz söylemeye yetkisi olmadığını ileri sürdü.

Buna karşılık Heyet-i Temsiliye eski durumun aynen süreceğini bir genelgeyle bildirdi.

Ali Rıza Paşa kabinesi 3 mart 1920'ye kadar dayanabilmiş, ama İngilizlerin sürekli baskısına dayanamayarak çekilmişti. Bu oluşum sonunda Babıâli, Ferit Paşayı başa getirmek istiyordu.

Ne var ki Anadolu, güvene lâyık bir hükümet işbaşına gelmezse Istanbul'u tanımayacağını açıkladı.

5 mart 1920'de Salih Paşa kabinesini kurdu.

Ve bu kabinenin kuruluşundan 11 gün sonra 16 mart 1920 günü İtilâf Devletlerinin kuvvetleri önce Şehzadebaşı karakolunu basarak oradaki askerleri şehit etmişler, sonra bütün devlet binalarını işgale başlamışlardı.

Bundan sonra İngilizler Meclisi de basarak birçok tanınmış kişiyi tutukladılar.

Bunların bazılarını Malta'ya sürdüler.

İngilizlerin bu davranışı bir dönüm noktası oldu.

ANKARA'NIN TEPKİSİ

Temsil Heyeti bu olaylar üzerine şu bildiriyi yayınladı:

Ankara 16.3.1920

Umum Vali ve Kumandanlara ve
Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine,

Istanbul'un İtilâf Devletleri tarafından bilmüsa-

Levent Şahverdi Arşivi

deme cebren işgali tahakkuk etmiştir. Bu suikasttan bilistifade birçok maksadı hıyanetkârane sahiplerinin milleti iğfale teşebbüsleri muhtemeldir. Nitekim tebligatı resmiye şeklinde imzasız bazı beyannamelerin neşir edilmek istenildiğine kesbi ittila ediyoruz. Yanlış harekâta mahal kalmamak ve hakayıkı ahvale mugayir heyecanlar tevlidine meydan verilmemek üzere, bu gibi işaata, katiyen atfı ehemmiyet edilmemesi lâzımdır. Vaziyeti hakikiyeyi takip eden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Milleti tenvir edecektir.

Temsil Heyeti namına
Mustafa Kemal

ISTANBUL'UN PLANI

Mustafa Kemal Paşa haklıydı. Çünkü Istanbul'u işgal eden İtilâf Devletleri şu bildiriyi yayınlamışlardı:

«Beş buçuk sene önce Osmanlı ülkelerinin kaderini her nasılsa elde etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin reisleri Alman telkinlerine kapılarak Osmanlı devletini ve milletini büyük savaşa iştirak ettirdiler. Bu haksız ve meşum siyasetin sonu malumdur. Osmanlı devlet ve milleti bin türlü felâket geçirdikten sonra öyle bir mağlubiyete uğradı ki, İttihat ve Terakki Cemiyetinin reisleri bile bir mütareke imzalayarak firar etmekten başka çare bulamadılar. Mütarekenamenin imzasından sonra İtilâf Devletlerine bir vazife gerekti. İş bu vazife eski Osmanlı ülkelerinin cins ve mezhep ayırmadan bütün ahalisinin gelecek saadetini, gelişmelerini, sosyal ve iktisadî hayatlarını temin edecek bir sulhün temellerini atmaktan ibaretti.

Levent Şahverdi Arşivi

Sulh konferansı bu vazifenin ifasıyle meşgulken, firari İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin fikirlerini sürdüren bazı kişiler Millî Teşkilât müstear adı altında bir tertip düzenleyerek ve Padişah ile Merkezî Hükümetin emirlerini hiçe sayarak harbin acı neticelerinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, çeşitli unsurlar arasında nifak çıkarmak, millî yardım bahanesiyle halkı soymak gibi işlere cüret ettiler. Ve bu suretle sulh değil âdeta yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs ettiler. Bu teşviklere ve tahriklere rağmen Sulh Konferansı vazifesine devam etti. Ve nihayet Istanbul'un Türk idaresinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar Osmanlı kulübünü müsterih edecektir.

Ancak bu kararlarını Babıâli'ye tebliğ ettikleri zaman icrasının ne gibi şartlara tabi olduğunu da ihtar ettiler. İşbu şartlar Osmanlı vilâyetlerinde bulunan Hıristiyanların hayatlarını tehlike karşısında bırakmamak ve bugünlerde İtilâf Devletleri ile müttefiklerinin askerî kuvvetleri aleyhine durmadan yapılan hücumlara son vermekten ibarettir. Merkezî Hükümet bu ihtara bir dereceye kadar iyi niyet göstermişse de Millî Teşkilât müstear adı altında hareket eden şahıslar, maalesef teşviklerinden ve tahriklerinden vazgeçmek istemediler. Bilakis hükümeti kendi hareketlerine iştirak ettirmeye teşebbüs ettiler. Herkesin büyük hevesle beklediği sulh için büyük tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı İtilâf Devletleri yakında karar altına alınacak sulh hükümlerinin tatbikini temin edebilmek için gerekli tedbirleri düşünmeye mecbur oldular. Bunun için bir tek çare buldular. Bu da Istanbul'u geçici olarak işgal etmekti. İşbu karar bugün yürürlüğe konduğundan

Levent Şahverdi Arşivi

umumî efkârı aydınlatmak yolunda aşağıdaki noktalar açıklanır:

1. İşgal geçicidir.

2. İtilâf Devletlerinin niyeti saltanat makamının nüfuzunu kırmak değil, bilakis Osmanlı idaresinden kalacak ülkelerde o nüfuzu desteklemek ve sağlamlaştırmaktır.

3. İtilâf Devletlerinin niyeti, yine Türkleri Dersaadetten (Istanbul'dan) mahrum etmemektir. Fakat maazallahu tealâ umumî bir karışıklık ve büyük kanlı hadiseler ortaya çıkarsa bu kararın değiştirilmesi muhtemeldir.

4. Bu nazik zamanda müslim olsun, gayri müslim olsun herkesin vazifesi kendi işine bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Osmanlı Devleti enkazından yeni bir Türkiye'nin kurulması için son bir ümidi, cinnet ile mahvetmek isteyenlerin iğfallerine kapılmamak ve halen saltanat merkezi olan Istanbul' dan verilen emirlere itaat etmektir.

Yukarda açıklanan teşviklere iştirak eden şahısların bazıları Dersaadette derdest olunarak bunlar tabiî kendi fiillerinden ve daha sonra da o fiillerin neticesi olarak ortaya çıkacak ahvalden mesul tutulacaktır.

İşgal Kuvvetleri»

İşgal kuvvetlerinin bildirisi niyetlerini göstermesi bakımından apaçıktı. Gerçi onlar bu niyetleri saklamak istiyorlardı ama her şey ortadaydı.

Ne var ki bu bildiriyi Anadolu halkı görmedi.

İşgal Kuvvetleri birçok tanınmış kişiyi yakalayıp Malta'ya sürdüler. Bunların arasında Raif Bey, Kara Vasıf, Galatalı Şevket; Cemal, Cevat, Yakup Şevki Paşalar;

Levent Şahverdi Arşivi

Basri Bey vardı. Miralay İsmet Bey, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, Binbaşı Saffet Bey de bundan sonra Anadolu'ya geçenler arasındadır.

Bu olaylardan önce bir gün Istanbul gazetelerini okurken bir haber görmüştüm. Malta esirlerinden altı kişi Istanbul'a gelmiş. Aralarında Hüseyin Rahmi de var.

Hemen bir telgraf çektim.

Bana iki gün sonra cevap verdi:

«— Benimle görüşmek isteyenler, görüşebilirler».

Ben ona «gel» demiştim, o bana «gel» diyordu. Bekir Sami'den izin alarak Istanbul'a gittim. Ama Kumandan bana demişti ki:

— Sakın Hüseyin Rahmi'yi bize tayin ettirmeye kalkma; ben seni bilirim.

Istanbul'a inince ilk işim Rahmi'yi görmek oldu. Evlenmiş, tayini Balıkesir'e çıkmış.

— Bize gel, dedim.

— Yapmazlar, dedi.

Bekir Sami Bey adına gerekenlerle temas ettim ve boş tümen kurmaylığına Rahmi'nin tayini çıktı.

Öte yandan henüz muamelesi bitmemiş olan kayınpederin bizim tümene tayin işini de bitirdim. 21 şubat 1920 günü Anadoluhisarı'ndan Nimet'e yazdığım mektupta ayın 24'üncü salı, olmazsa 25'inci çarşamba sabahı yola çıkacağıcı bildirerek diyordum ki:

«Pederin Fırkaya tayin emrini yarın sabah alacağım. Bugün vakit geç olduğundan Nazır Paşaya imzalatamadılar.

Fırkaya yeni tayin olunan sabık arkadaşım Hüseyin Rahmi'nin yirmi günlük refikası şimdiden sana dost muhabbeti taşıyor. Binaenaleyh sana yeni bir arkadaş daha buldum, demektir».

Levent Şahverdi Arşivi

O günlerde daha Istanbul işgal edilmediğinden durum hakkında aynı mektupta şunları yazmıştım:

«Siyasî vaziyet lehimize dönmemekle birlikte İngilizler resmen hükümete Istanbul'un Türk payitahtı olarak kalacağını tebliğ ettiler. Bolşevizm harekâtı hudutlarımıza pek yaklaştı. Dehşeti Istanbul'a kadar sirayet etmektedir. Bugün büyük bir İngiliz - Amerikan donanması Karadeniz'e gitmek üzere Istanbul'a geldi».

Hüseyin Rahmi Istanbul'un işgalinden bir hafta önce 8 mart 1920'de Bursa'ya gelerek işe başladı. Rahmi'nin bize tayin edildiğini Bekir Sami'den gizlemiştim. Ama sonunda söylemek zorunda kaldım.

Bekir Sami yüzüme baktı:

— Ben onu sakallı bebek bilirim, sen arkadaşım diyorsun, vatanperver diyorsun. Bakalım zaman ne gösterecek, ikimizden kimin aldandığını olaylar gösterir.

Hüseyin Rahmi geldi. Bekir Sami Beyin yanına çekinerek girdi; ama Kumandan kendisine iltifat etti.

ANADOLU MECLİSİNE DOĞRU

Istanbul'un 16 martta işgali ve Meclisin kapanması üzerine Mustafa Kemal'den şu emri aldık:

Ankara 19.3.1920

«Vilâyetlere, müstakil livalara, kolordulara,

Devlet merkezinin de İtilâf Devletleri tarafından resmen işgali, teşrii, adlî icraî kuvvetlerden meydana gelen devletin millî kuvvetlerini bozmuş ve bu vaziyet karşısında Mebusan Meclisi vazife yapmaya imkân göremediğini Hükümete resmen bildirerek dağılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şu halde devlet merkezinin dokunulmazlığını, milletin istiklâlini ve devletin kurtarılmasını temin edecek tedbirleri düşünmek ve tatbik etmek üzere millet tarafından «fevkalâde salâhiyete» sahip bir meclisin Ankara'da toplanması daveti zarurî görülmüştür (*).

Binaenaleyh aşağıda belirtilen talimat gereğince seçimlerin yapılması...»

Kemal Paşadan Temsil Heyeti adına aldığımız bu emrin daha sonraki maddeleri seçimin nasıl yapılacağını gösteriyordu. Bu işler 15 günde bitirilecekti.

Bursa - Çanakkale üzerinden Trakya'ya bir telgraf hattı vardı. Ama Trakya'daki kumandanın durumu bilinmiyordu. Bekir Sami Bey bu işe karışmak istemediği için ben imzamla Trakya'daki Kolordu Kumandanlığına 17 martta şu telgrafı yazdım:

Bursa 17.3.1920

Birinci Kolordu Kumandanlığına,

Edirne

1. Istanbul'dan işgallerden başka hiç bir havadis alamadık. 16 mart sabahından itibaren Istanbul ile haber kesilmiştir. Dün yalnız Istanbul İtilâf Devletleri İşgal Heyetinin beyannamesini aldık. Bu gece Yalova ve İzmit'te Istanbul'dan top sesleri geldiği söylentisi dolaştı. Istanbul hakkında bizi aydınlatır mısınız?

(*) Daha sonra Atatürk, Büyük Nutkunda şöyle söylemiştir: «Bu mesele hakkında iki gün kadar kumandanlarla makine başında fikir alışverişi yaparak düşüncelerini aldım. Ben ilk yazdığım taslakta «Kurucu Meclis» deyimini kullanmıştım.

Levent Şahverdi Arşivi

2. Bursa vilâyetinde sükûnet vardır. Mudanya'nın bir saat batısındaki Trilya'da bir İngiliz torpidosu vardır. Bir de Gemlik Körfezi açığında Armutlu, Mudanya, Trilya önünde bir İngiliz torpidosu geziyor. Bandırma önünde bir İngiliz torpidosu vardır. 16 mart günü 10 silâhlı, 20 revolverli İngiliz eri Mudanya'ya çıkarak tekrar vapura döndüler.

İzmit'te 4 İngiliz torpidosu var. İzmit'teki Fırka Kumandanına sükûnet tavsiye ettiler. Bilecik, Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya'da sükûnet devam ediyor.

Temsil Heyetiyle temas halindeyiz. Temsil Heyeti birlikte hareket edilmesini ve kendi kararlarının beklenmesini tavsiye etti.

Temsil Heyetiyle temas edebildiniz mi? Bu hususta vasıta olmamıza ihtiyacınız var mı?

3. Birinci Kolordu ve Bulgaristan hakkında bizi aydınlatır mısınız? Trakya'daki vaziyet nedir ve demiryolu boyunda Yunan kuvvetleri nerelerde?

Istanbul istikametinde nereye kadar telgraf muhaberesini Edirne temin ediyor?

56. F. K. Yaveri
Selâhattin

Bizim bu telgrafımıza Cafer Tayyar şu cevabı verdi:

Edirne 17.3.1920

56. F. Kumandanlığına

Amacım toplanacak Meclisin rejimi değiştirmek yetkisine sahip bulunmasını sağlamaktı. Ama bu deyimin kullanılmasındaki amacı gereği gibi açıklayamadığım, ya da açıklamak istemediğim için; halkın alışmadığı bir deyimdir diye Erzurum ve Sivas'tan uyarıldım. Bunun üzerine «fevkalâde salâhiyete (olağanüstü yetkiye) sahip bir meclis» deyimini kullanmakla yetindim.

Levent Şahverdi Arşivi

Bursa

1. Istanbul hakkındaki havadisimiz ancak sizin kadardır.

2. Ben zaten muharebeyi kestim. Vaziyet burada sükûnettedir. Ancak biraz kuvvetli olmak için bazı eratı silâh altına çağıracağım. Tekirdağ'a bir İngiliz torpidosu geldi. Lüleburgaz'da uzaktan top sesleri işitildiğinden bahsetmişlerdir. Çatalca'dan itibaren Istanbul ile alâka kesilmiştir.

Vaziyet buradaki temsilcilere bildirilmiştir. Ve Istanbul'un meşru bir kabinesi olmadıkça Istanbul ile muhabere edemeyeceğimiz bildirilmiştir. Yunanlılar hattan kâmilen çekilmiş ve Hadımköy'dedirler. Bulgaristan vaziyeti henüz kesinlikle aydınlanmamıştır. Bu meselede Fransızların alâka derecesi anlaşılamamıştır. Ve zannediyorum ki iştirakleri de yoktur. Anadolu malumatından bizi haberdar etmenizi ve bu bilgileri Temsil Heyetine bildirmenizi rica ederim. Cümleye hürmet arzederim.

Takip edilecek gaye umumî bir programla tespit edilirse, gayeye varmak daha esaslı olur. Bunun için gelecek programın bize de tebliği rica olunur.

1. Kolordu K.
Cafer Tayyar

Bunun üzerine Bekir Sami Bey telgraf başında bekleyen Cafer Tayyar'a şu telgrafı çekti:

Bursa 17.3.1920

Cafer Tayyar Beyefendiye,

Yalnız Istanbul müstesna olmak üzere umum Anadolu ile telgraf muhaberatı vardır. Bursa'da sü-

Levent Şahverdi Arşivi

kûnet vardır. Ankara'dan gelen telgraflarda bitaraf ve diğer ecnebî mümessillere Istanbul hadiselerinin protesto edilmesi, miting yapılması tavsiye edilmektedir.

Milletçe yapılması icabeden şeylerin hep birden yapılması ve münferit vakalardan mümkün oldukça kaçınılması tavsiye edilmektedir.

Şimdilik bildiğiniz umumî gayenin birlikte istihsali en birinci programdır. Başka program gelirse takdim ederim.

Arzederim.

56. F. K.
Bekir Sami

Bu sabahtan başlayarak Bursa telgrafhanesine bir sansür subayı konmuştu. Çünkü Bursa, Anadolu'nun Istanbul - Zonguldak ve Çanakkale üzerinden haberleşmesini sağlayan tek merkezdi. Bandırma'daki Yusuf İzzet Paşa Istanbul ile telgraf muhaberesi yapmak istemişse de engellenmişti.

18 MART 1920

Anzavur'un Balıkesir ve Gönen bölgesindeki isyanı üzerine asker gönderilmesini uygun görmeyen 14'üncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Istanbul'un işgalini Mütareke koşullarına aykırı görmüyordu.

Edirne bize şu bilgiyi verdi:

İzzet Paşa, Mahmut Paşa, Cevat Paşa ve adları bilinmeyen bazı mebuslarla birlikte Halide Hanımın kocası Adnan Bey gece yataklarından kaldırılarak tutuklanmışlardı.

Cafer Tayyar Bey, Trakya'da genel seferberlik ilân et-

Levent Şahverdi Arşivi

tiğini, mitingler yapıldığını ve Trakya'ya bir hareket başlarsa karşılık vereceğini yabancı temsilcilere bildirdiğini haber verdi.

19 MART 1920

Harbiye Nezaretinden torpido ile Bandırma'ya 14'üncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşaya gelen bir emir, bugün bütün Anadolu'ya tebliğ ediliyordu. Harbiye Nazırı Fevzi Paşanın imzasını taşıyan bu emirde şunlar vardı:

1. İtilâf Devletleri adına Amiral Kaltrop, Harbiye Nezaretine bir ültimatom vererek Anadolu'nun Hükümet Merkezini tanımamak yoluna girdiğini bu nedenle şiddetli tedbirler uygulayacağını bildirmişti.

2. Istanbul'un işgali, mütareke koşullarına aykırı değildi.

3. Anadolu'daki bazı sergerdelerin hareketleri Osmanlı Devletinin yüksek çıkarlarına aykırıydı.

4. Anadolu'da Padişahça tayin edilmiş en kıdemli kumandan olan Yusuf İzzet Paşa bu emri bütün birliklere tebliğ edecekti.

5. Emir, bütün ordunun Istanbul Hükümetini tanımasını öngörüyordu.

Yusuf İzzet Paşa da, bu emri yerine getirmeyecek bütün sorumluların derhal istifa ederek birliklerinden ayrılmalarını ve yerlerine birer vekil bırakmalarını bildiriyordu.

Demek ki Istanbul ulusal hareketi durdurmak için hızlı bir etkinliğe girişmişti.

Bekir Sami Kolordunun bu emrine:

Levent Şahverdi Arşivi

«Görevin yürütülmesi biçiminde ve görevde kalıp kalmamak konusunda yetkili olmadığı, gerekiyorsa bu sorunun Temsil Heyetine danışılarak çözümlenmesi lâzım geldiği» yolunda bir cevap verdi ve aynı telgrafı 20'nci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşaya ve Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşaya bildirdi.

İKİ KUMANDAN

21 mart 1920 günü telgrafhane 14'üncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşayla Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Beyin (*) telgraf başına geldiklerini ve görüşmek istediklerini bildirdi. Telgrafhaneye sansür subayı koymuştuk. Postane konuşmaya izin verip vermeyeceğimizi soruyordu.

— Görüşsünler, ama haberleşmeyi aynen alın, dedim.

Ama ben de postaneye gittim.

Açık ve şifreli görüşmeler ilginçti. Bu iki kumandan âdeta Anadolu'daki ulusal harekete karşı çıkıyorlar, Istanbul yanında bir tutum alıyorlardı.

Durumu Bekir Sami Beye anlattım ve olayın Mustafa Kemal ile Ali Fuat Paşalara bildirilmesi gereğini hatırlattım.

Kumandan:

— Yusuf İzzet Paşa emrinde çalıştığım bir kumandan, Fahrettin sınıf arkadaşımdır. Bunlar harekete geçerse çarpışırım, ama haklarında jurnal vermem, dedi.

Her türlü uyarmalarıma rağmen inat edince:

— Ben yazayım, dedim.

(*) Fahrettin Altay.

Levent Şahverdi Arşivi

— Yaz!

Bu kez dedim ki:

— İyi ama, bu sefer de sizi bu adamlarla birlik sanırlar, iyi olmaz.

Cevap verdi:

— Böyle bir zanna razıyım, casusluk edemem.

Bunun üzerine ben Ankara'ya aşağıdaki şifreyi çektim:

Bursa 21.3.1920

Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Yirminci Kolordu K. Ali Fuat Paşa H.

Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşayı telgraf başına davet eden 12'nci Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Beyin haberleşmesinden dikkate değer olan aşağıdaki hususları dikkat nazarınıza arzederim:

Fahrettin Bey:

«Istanbul'da Harbiye Nezaretiyle muhabere edemediğimden ve Ankara'daki Temsil Heyeti Reisliği de devlet kanunları hükümlerinin muhafaza edilmesinin istendiğini bildirdiğinden merciim olan Harbiye Nezaretiyle muhabere edemeyince benden büyük kumandanın emri altına girmek kanunî mecburiyetindeyim.

Zatıâlileri ise bugün, tarafı şahaneden nasbedilen mirliva rütbesi taşıyan en kıdemli kolordu kumandanı bulunmanız hasebiyle Nezaretle muhabere temin edinceye kadar tam iaatle emr-ü kumandanız altına girdiğimi arz eylerim».

Yusuf İzzet Paşa:

«Mesleğini seven ve kanunlara itaatli meziyetli

Levent Şahverdi Arşivi

bir kumandan sıfatıyle hareketinizi tamamen takdir ederim. Son sözümü söyleyebilmek için kolordunuza tamamen hâkim olup olmadığınızı tam açıklıkla ve kesinlikle bildirmenizi rica ederim».

Fahrettin Bey:

«23. ve 57'nci Fırkalar (Tümenler) Yunanlılara karşı ve Kuvayı Milliye'nin nüfuzu altında Refet Beyden aldıkları emri yerine getirmekte iseler de tamamen uzaklaşmamışlardır. 41'inci Fırka ile Süvari Alayı, Askere Alma Kalemi ve Kolorduya bağlı öteki birliklere tamamen hâkim olduğumu arzederim».

Yusuf İzzet Paşa:

«Bildirdiklerinizi esas itibarıyle kabul ediyorum. Vatana ve Hükümete karşı taşıyacağım vazife ve mesuliyetin derecesini tayin etmek, ona göre katî kararımı vermek üzere, kolordunuzun fırkalarına tamim ederek kendilerinden itaat ve cevap istemenizi ve ona göre son vaziyetin süratle bildirilmesini rica eder cevabınızı beklerim. Bu telgrafın iyice anlaşıldığından emin olmak üzere tarafınızdan aynen buraya telgraf çekilmesi temenni olunur».

Fahrettin Bey:

«Anlaşılmıştır. Baş üstüne efendim».

Bundan sonra şifre muhaberesine başladılar. Telgraf memuru, almaya lüzum görmediyse de, yapılan ihtar üzerine almaya başlar. Ancak bir kısım alınabildi ki bundan da Yusuf İzzet Paşa, askerî işgalin henüz mütareke şartlarını ihlâl etmediğini ve bunu harp ilânını gerektiren bir sebep saymadığını ve bu görüşünün memleketin yüksek çıkarlarına daha uygun bulunduğunu kolordusuna da tekrar emrettiğini bildiriyordu, efendim.

Fırka 56. Yaveri Selâhattin

Levent Şahverdi Arşivi

Yukardaki telgrafım beni Mustafa Kemal Paşaya ve Ali Fuat Paşaya çok yakın tanıtmış, güven kazandırmıştı (*).

23 MART 1920

Mustafa Kemal Paşadan 23 mart 1920'de bir şifre aldık. Bu şifrenin ikinci ve üçüncü maddeleri şunlardı:

«Madde 2. Mebusan Meclisi Reisi Celâlettin Arif Bey, İsmail Fazıl Paşa, Süreyya, Reşit Rıza Beylerle kıymetli kumandanlarımızdan Miralay İsmet, Erkânı Harp Miralayı Kâzım, Erkânı Harbiye Kaymaka-

---

(*) Benim şifrem üzerine olayların şöyle oluştuğunu o tarihte Aydın'da bulunan Miralay Refet Beyin (Refet Paşa) Yaveri Mülâzım Hikmet bana anlattı:

Mustafa Kemal Paşa, benim şifremi Refet Paşaya aynen göndererek derhal Konya'ya hareketle Albay Fahrettin Beyi tutuklayıp Ankara'ya getirmesini emretmiş. Refet Bey ve yanındakiler Aydın'dan Afyon'a, oradan da trenle Konya'dan bir istasyon öncesine gelmişler.

Refet Bey, yaveri Teğmen Hikmet'i otomobil ile Fahrettin Beye yollamış, son istasyona kadar geldiğini, lokomotifin bozulduğunu, kendisinin hasta olduğunu söyleyerek görüşmek için Albay Fahrettin Beyin trene gelmesini rica etmiş.

Fahrettin Bey gelmiş, trene binince hareket etmiş ve tutuklandığı kendisine söylenmiş (3 nisan 1920).

Ankara'ya varılmış. Uzun konuşmalardan sonra o sırada Istanbul'dan kaçıp Ankara'ya gelmiş bulunan Miralay İsmet Beyin Konya'ya giderek Kolordu Kumandanlığı ele alması, Miralay Fahrettin'in içten çekilmesine karar verilmiş.

Konya'ya gelinmiş subaylar toplanmış, ancak Miralay Fahrettin Bey Ankara'ya gittiğini, durumu kavradığını ve artık Temsil Heyetinin emrinde bulunduğunu söylemiş.

Bu olaydan sonra Ankara, Miralay Fahrettin Beyi görevine tekrar tayin etti.

Levent Şahverdi Arşivi

mı Seyfi, Binbaşı Saffet Beyler 22/23 mart gecesini İzmit'in 22 kilometre şimalî şarkisindeki Tekkenişin adlı kariyyede geçirmişlerdir.

Madde 3. Mebuslarımızdan Cami, Adnan Beylerle Halide Edip Hanım ve isimleri anlaşılmayan bazı zevat 22 mart gecesini Gebze'de geçirmişlerdir».

Istanbul'un işgaliyle Istanbul'dan kaçan kişiler tehlike ve güçlüklere rağmen Millî Mücadeleye katılıyorlardı.

25 MART 1920

Istanbul'da Harbiye Nazırı Fevzi Paşa (Çakmak) ve Bandırma'daki 14'üncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa Istanbul işgalinin mütareke koşullarına uygun olduğunda ısrar ediyorlardı. 14'üncü Kolordu bize gene bir emir verdi. Bu emri de aynen Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşalara bildirdik.

Yazılan rapor şudur:

Bursa 25.3.1920

Yirminci Kolordu Kumandanlığına,
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

14'üncü Kolordu tarafından tebliğ edilen Harbiye Nazırı Ferik Fevzi Paşanın emri aşağıda arzolunur:

«İngiliz siyasî temsilcisinin Hükümet-i Seniye'ye verdiği nota ve Karadeniz Ordusu Kumandanlığının verdiği malumata nazaran Lefke civarındaki gayri muntazam kıtaat sergerdesinin 24 mart 1920 tarihinde oradaki İngiliz Kumandanına sözü geçen gün akşamı saat 9'da geri çekilmesi ve aksi takdirde çatışmanın başlayacağına dair tehditlerde bulunduğundan

Levent Şahverdi Arşivi

ve aynı günde güneş battıktan sonra İngiliz birliklerine ateş edildiğinden bahsiyle, böyle bir taarruzdan dolayı Osmanlı Hükümeti Kabine Reisinin şahsen mesul olacağını bildirmiştir.

Evvel ve ahir tebliğ edildiği üzere böyle bir vak'anın millet ve memleketin başına açacağı gaile ile bunun neticesinden doğacak korkulu işler sizce de tamamen takdir edileceği için hemen ateşin yasaklanması ve herhangi bir taarruzdan zinhar sakınılmasının İtilâf Kuvvetleri ve özellikle İngiliz birliklerine karşı iyi muamelede bulunulmasının temini ile neticenin âcilen bildirilmesi beklenir.

Vatanın yüksek menfaatlerinin şiddetle iltizam eylediği sulh ve sükûnetin muhafazasıyle hakikî vaziyet hakkında izahat vermek üzere bir heyetin tertiplenmesi kararlaştırılmıştır.

Harbiye Nazırı
Fevzi

1. Harbiye Nezareti Celilesinden çekilen 25.3.1920 tarihli telgrafhane sureti aynen nakledilmiştir.

2. Lefke'nin kolordu mıntıkasında olmadığını zannediyorum. Bu babdaki malumatınızın ve lüzumlu tahkikat icrasıyle elde edilecek malumatın süratişarını rica ederim.

Kolordu 14. Kumandanı
Yusuf İzzet»

56. F. K.
Bekir Sami

ANZAVUR İSYANI

O günlerde Anzavur'un Balıkesir ve Gönen'deki isyanı gittikçe yayılıyor, yoğunlaşıyordu. 26 mart 1920'de

Levent Şahverdi Arşivi

174'üncü Alay asiler tarafından perişan edildi. Alay Kumandanı Yarbay Rahmi Beyi eşkıya parçaladı.

Ölümden kurtulan erat ve subaylar kendilerini gerilere attılar; bazıları Bandırma ve Balıkesir'e kaçabildiler.

Şehit edilen Yarbay Rahmi Bey çevresinde çok sevilen bir subaydı, henüz 41 yaşındaydı, evli, üç çocuk babasıydı. O sırada ortalıkta ne hükümet ne devlet kalmıştı. Aile sürünecekti. Hemen çeşitli kaynaklardan 5 bin lira toplanarak aileye verildi. Rahmi Beyin arkadaşlarından Topçu Yarbayı Emin Bey bir gün bize geldi: «Bursa'da Rahmi Beyin dul ailesine münasip bir ev bulduklarını, bunun altı bin liraya satın alınabileceğini, eğer beş bin liranın üstünü sağlayabilirsek iyi bir yardım olacağını» söyledi.

Bekir Sami emretti, para verildi. Ne var ki Kumandan bu emri verirken:

— Şu Rahmi ne kısmetli adammış, öldükten sonra ailesini düşünen dostlara sahipmiş; acaba biz öldüğümüz zaman ne olacağız?

Ben o sırada Kumandanı çok büyük ve kuvvetli görüyordum.

— Beyefendi siz öldükten sonra yalnız arkadaşlarınız değil, tarih de görevini yapacak.

Kumandan güldü:

— Görürüz, demekle yetindi (*).

ALAY KUMANDANI OSMAN BEY

Anzavur isyanı Gönen bölgesinde genişledikçe Manyas'a da etkiler yapmış, Biga asilerce ele geçirilmişti.

(*) 9 eylül 1934'te Bekir Sami öldüğü zaman cebinde 9 lirası vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

174'üncü Alayın yenilgisi, Alay Kumandanının ölümü, Anzavur'u ve Anzavurcuları büsbütün şımartmış, önüne geçilmez bir kuvvet gibi göstermeye başlamıştı.

Bandırma'daki 14'üncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Kirmasti ve Karacabey'de 172'nci Alaya derhal Manyas bölgesine hareket ederek eşkıyayı cezalandırmasını emretmişti.

172'nci Alay Kumandanı Yarbay Osman Beydi.

Osman Bey elindeki yarım alayla her yanı Çerkez köyleriyle dolu bir isyan bölgesine giremeyeceğini söylemişti. Kolordu ısrar etmiş, ama Alay Kumandanı, Yarbay Rahmi Beyin başına gelenin kendi başına geleceğini anlatmaya çalışmıştı.

172'nci Alay Kumandanının direnmeyi sürdürmesi üzerine, Kolordu Kumandanı, 29 mart 1920'de bize yazdığı emirde diyordu ki:

— Ya Alay Kumandanı Bandırma'ya gönderilsin, ya da Bursa'ya alınarak Harp Divanına verilsin.

Biz Osman Beye Bursa'ya gelmesini yazdık.

31 mart 1920 günü Osman Beyin Bursa'ya gelmesiyle zaten yoğun bir telâş ve heyecan içinde kaynaşan Kirmasti - Karacabey bölgesi büsbütün şaşırdı. Asker firara başladı. Bu bölge çeşitli etnik unsurların iç içe yaşadığı bir yerdi. Çerkez, Arnavut, Ermeni, Rum, Yahudi, Gürcü kesiminden çok insan bir aradaydı.

Kirmasti Müdafaa-i Hukuk Şubesi Başkanı Doktor Hilmi bana bir telgraf çekti; Osman Beyin bir an önce Alayının başına dönmesini istiyor ve Yarbay birliğinin başına dönmezse Kirmasti ve Karacabey'in asilere katılacağını yazıyordu.

Yarbay Osman Beyin tekrar Kirmasti'ye dönmesi için

Levent Şahverdi Arşivi

belediyeden, birlik kumandanlarından ve halktan telgraflar yağmaya başladı.

İŞLER KARIŞIYOR

Osman Beyin görev başına dönmesi yolunda emir vermesinin uygun olacağını Bekir Sami'ye aşılamaya çalışıyordum. Ama Bekir Bey Kolordu Kumandanının emrine karşı durmanın uygun olmayacağını ileri sürüyordu.

Ne var ki, çevreden gelen baskı artıyordu. En sonunda kumandan dayanamadı, yumuşadı. Osman Beyi birliğinin başına yolladık.

Aynı akşam Kolordu Kumandanından bir telgraf aldık. Yusuf İzzet Paşa 5 nisan 1920 sabahı teftiş amacıyle Bursa'ya doğru yola çıktığını bildiriyordu.

Gerçekte Kolordu Kumandanı teftiş için gelmiyordu Bursa'ya. Bandırma'ya doğru ilerleyen Anzavur'un eline geçmemek için kaçıyordu.

Bursa Valisi, Kumandan ve ben Kolordu Kumandanını karşılamak üzere Bandırma yoluna çıktık.

Akşama doğru Yusuf İzzet Paşa çıkageldi; Bekir Sami Beye Alay Kumandanını da getirdiğini söyledi.

Biz o gün daha 174'üncü Alay Kumandanı Rahmi Beyin şehit olduğunu bilmiyorduk. Kolordu Kumandanının yanındaki Alay Kumandanının Rahmi Bey olduğunu sandık, çok sevindik.

Bekir Sami:

— Rahmi Bey mi? diye sordu.

Yusuf İzzet Paşa:

— Hayır, Osman Bey...

Bekir Sami sapsarı kesildi.

Kolordu Kumandanı Tümenin işine fiilen el atmıştı.

Yusuf İzzet Paşa:

— Osman Bey arabada mahpustur. Kendisini Ko-

Levent Şahverdi Arşivi

lordu Karargâhında hapsedecekler. Yarın Harp Divanına çıkacaktır.

Yola çıktık. Ben Bekir Sami Beyin arabasında ve yanındaydım. Kumandan çok sinirliydi; ne yapacağını bilemeyen bir adam halindeydi. Paşanın hakaretini hazmedemiyordu; fakat askerliğin karakterinde oluşturduğu itaat fikrini de ezemiyordu.

Bir süre böylece gittik, sordum:

— Kararınız nedir?

— Kolordu Kumandanının dediğini duydun; bizim için artık yeniden karar almaya imkân var mı?

Dedim ki:

— Kolordu Kumandanı mütareke şartlarına aykırı bir iş yapılmadığı konusunda bugüne kadar ısrarlıdır. Istanbul'un işgalini onaylamaktadır. Davamıza aykırı bir adamdır. Ne yapmak istediğini bilmiyoruz. Bölgemizin bir yanı çöküyor. Bu çöküşü Yarbay Osman Bey durdurabilir. Askerlik ve itaatin ihtilâlde yeri var mıdır? Zatıâliniz karar almazsanız acı olacak, belki de kararı başkaları alacak.

Bekir Sami Bey bir vicdan mücadelesi ve muhasebesi içindeydi. Benim hızlı kararlarıma alışmıştı. Sert bir davranışla:

— Sen ne diyorsun?

Cevap verdim:

— Kolordu Kumandanı Yarbay Osman Beyi bize teslim eder. Eğer bu olay Bursa'ya varışımızdan en çok bir saat sonra gerçekleşmezse Kolordu Kumandanını tutuklar; emr-ü kumandadan uzaklaştırırım. Ve bu hareketimde tümenin bana müdahale etmemesini rica ederim.

Kumandanla Bursa'ya vardık. Yusuf İzzet Paşanın misafir kalacağı Osmaniye Otelinin kapısında Bekir Sami Beyden ayrılırken saatime baktım:

— Bir saat içinde emirlerinizi almazsam, kararın yürütülmesinde kendimi serbest sayarım.

Levent Şahverdi Arşivi

Karargâha geldim.

Karargâha gelince derhal hazırlığa başladım ve gereken emirleri verdim. Buna göre:

1. Bursa merkezinde tek kuvvet olan 173'üncü Alay 2'nci Tabur Kumandanı Yüzbaşı Halis silâh başı yaptı.

2. İnzibat Bölük Kumandanı Yüzbaşı Hüsamettin, inzibat subay ve erlerini toplayarak hazır oldu.

3. Müdafaai Hukuk Reisi Salih Hoca yüz kadar milliciyi karargâha çağırarak hazırlandı.

4. Jandarma ve polis, Kolordu Karargâh binasını sıkı bir zincire alarak gereğinde bütün subay ve neferleri tutuklayacak ve denetleyecek düzene girdi.

İnzibat subayı Arif'le Hamdi'ye, Kolordu Karargâhının bulunduğu hana giderek Yarbay Osman Beyin hayatını güvence altına almalarını söyledim.

Dört subay, on er, beş polis ve yeterli jandarma ile Kolordu Kumandanının misafir olduğu oteli sardım. Bu birliğin başındaki subaya, emir verilince derhal Tümen ve Kolordu Kumandanlarını tutuklamaya hazır olması için talimat verdim.

Bütün bunları büyük bir hızla yaptım. Elimdeki saate bakıyordum...

Ve telefon çaldı:

— Bekir Sami Bey Kolordu Kumandanının yanında sizi bekliyor.

OTELDE...

Otele gittim. Önce otel çevresinde alınmış tertibatı gözden geçirdim. Durumu sezmiş olan Yusuf İzzet Paşanın Yaveri Yüzbaşı Şükrü (*):

(*) Şükrü Kanatlı.

Levent Şahverdi Arşivi

— Selâhattin ne o? Bizi tutuklayacak mısın?

Yürüdüm.

Salona girdiğim zaman gördüm ki Bekir Sami sapsarı, Yusuf İzzet Paşa heyecanlı ve sinirliydi.

Kolordu Kumandanı bana:

— Osman Beyin üstlerine karşı aldığı tutumu biliyorsunuz. Yarın kendisini Harp Divanına vereceğim. Bu akşamlık size teslim ediyorum. Herhangi bir şekilde kaçmasına imkân vermek cüretinde bulunursanız, sizi harp divanına veririm.

Bekir Sami Beyin yüzüne baktım. Sus, demek istiyordu. Cevap vermedim.

Kolordu Kumandanı devam etti:

— Şimdi yaverle gidiniz, Osman Beyi teslim alınız, yarın sizden isterim.

OSMAN BEYİN ÖYKÜSÜ

Bir saat sonra Osman Beyin yanına gittiğim zaman ellerinde kelepçe vardı. Yüzbaşı Halis'le Levazım Reisi Sezai yanındaydı. Osman Bey çok kederli ve üzüntülüydü. Anlattığına göre yolda araba ile giderken Bandırma' dan Bursa'ya doğru gelen Kolordu Kumandanına rastlamış. Araba' dan inip kendisini tanıtmış. Askerlik ruhu... Hiç ses çıkarmasa Yusuf İzzet Paşa farkına bile varmayacakmış.

Kolordu Kumandanı, karşısındakinin Yarbay Osman Bey olduğunu ve tekrar görevi başına gittiğini anlayınca, hemen şu emri vermiş:

— Gözlerini bağlayın, kurşuna dizin!

Osman Beyin gözlerini bağlamışlar, bir ağacın yanına götürmüşler, asker ateş için tertip almış.

Ne var ki bunlar olurken Kolordu Karargâhına bağlı

Levent Şahverdi Arşivi

bazı büyük rütbeli subaylar bu işin Harp Divanı olmadan yapılmaması yolunda Kolordu Kumandanına ricada bulunmuşlar. Kumandan bu ricayı kabul etmiş. Osman Beyin silâhlarını almış, eline kelepçe vurup yanına iki er koyarak çeşitli hakaretlerle Bursa'ya getirmiş.

Yarbay Osman Bey Bekir Sami'nin sınıf arkadaşıydı. 172'nci Alay Kumandanı Yarbay Ali'nin mebus olması üzerine açılan yere gelmişti. Galatalı Şevket Bey bu tayin için çok uğraşmış ve bana Istanbul'da:

— Size bir alay kumandanı gönderiyorum, Bekir Beyin sınıf arkadaşıdır, kan kırmızıdır, demişti.

Yarbay Osman, bütün ömrünü Yemen'de geçirmişti. Yaşamı hep kan dökerek, Arap isyanlarını bastırmakla geçmişti. Bize geleli iki ayı bulmamıştı.

Bekir Sami Beyi görmek üzere tümene ilk gelişinde benimle karşılaşmış sonra kumandanın yanına girmişti. İlk izlenim onun üstünde çok kötü bir etki bırakmıştı. Bunun nedeni de benim bıyıklarımın kısa ve kesik oluşuydu. Hatta içeri girdiğinde Bekir Sami Beye:

— Bu hergele herifi nasıl kendine yaver seçtin? diye sormuş.

Osman Beyin kelepçelerini çıkarttık. Ben Yüzbaşı Halis'e emir verdim:

— Yarbay bu bina içinde tamamen serbesttir. Kendisini yalnız ben görebilirim. Tümen ve Kolordu Kumandanları da göremez. Bu emri dinlemeden içeri kim girmek isterse vurunuz!..

Halis, emrin yerine getirileceğini söyledi.

Yarbay Osman Beye teminat verdim, kendisine hiç bir şey yapılamayacağını söyledim.

Acı acı gülerek:

— Sen daha çocuksun bu heriflerle başa çıkamazsın, ne yapalım ki alın yazımız buymuş, dedi.

Ertesi gün doktor yolladım, Osman Beyin hasta oldu-

Levent Şahverdi Arşivi

ğu ve derhal hastaneye kaldırılması gerektiği yolunda rapor verdiler.

Yarbayı Askerî Hastaneye naklettik. Durumu Kolorduya bildirdik. Ve böylece bütün yolları kapayarak hiç bir açık kapı bırakmadık (*).

ANZAVUR AZITIYOR

Anzavur harekâtı büyümeye başadı. Bandırma'yı alan Anzavur Kirmasti'ye ve sonra Karacabey'e girdi. Bursa yönünde yürümeye başladı. Biz de alelâcele Bursa'nın beş kilometre batısında Sülüklü denen yerde cephe tutmaya başladık. Heyecan yükseliyor, şehirde firarlar ve örtülü bir isyan havası izleniyordu. İşte bu durumda Mustafa Kemal Paşadan aldığımız bir emir bildirisini yayınladık:

BİLDİRİ

«Hilâfet makamımızın her türlü kaide ve hakka aykırı olarak itilâf hükümetleri tarafından işgal ve milletimiz hakkında hiç bir tarihin kaydetmediği tahkirlere ve tecavüzlere cüret edilmesi üzerine tekmil Anadolu ve Rumeli'de iman ve vicdan birliğiyle coşan ve hilâfet hukuku ile millet istiklâlini kurtarma gayesine bağlanan millî azmi yıkabilmek için düşmanlarımızın en evvel baş vurmak istedikleri çare dahilde nifaktır. İşte sırf bu hainane maksadın tatbikatı cümlesinden olmak üzere, gerek Istanbul'da

(*) Osman Bey sonradan Kırmasti'ye alayının başına tekrar gitti. Bursa'nın düşüşüne kadar bölgede çok hizmet etti. Sonra Dumlupınar'da 23'üncü Tümen Kumandanlığına, Bo-

Levent Şahverdi Arşivi

düşmanlarımızın emellerini tatmin için teşkil ettikleri Ferit Paşa Hükümetini ve gerekse bizzat Anzavur'u teşvik etmişler ve bunun neticesi olarak Gönen - Biga havalisinde fesat çıkarmaya teşebbüs etmişlerdir.

Aydın cephesinde Yunanlıların taarruzları püskürtülerek bu cephe emin bir şekle girdiği ve Kilikya havalisindeki işgal kuvvetleri de Urfa'yı tahliye ettikleri; Mersin, Tarsus, Adana, Haçik, Bilemedik mevkilerindeki işgal kuvvetlerinin de kâmilen muhasara edildikleri bir zamanda Anzavur'un Gönen havalisindeki teşebbüsleri doğrudan doğruya Yunanlıların menfaatlerine hizmet ve yüksek millî menfaatlere açıkça ve faal bir hıyanettir.

Bu caniyane teşebbüs düşmanlarımızın istedikleri gayeyi teminden uzak olup hiç bir kuvvetle sarsılmayacak derecede kuvvetli olan millî azim karşısında pek yakında imha ve caniler müstahak oldukları adlî cezaya çarptırılacaklardır.

Fevkalâde Millî Meclis azasından Ankara'da toplanmış olan murahhaslar ve mebusların da rey ve kararı alınarak, 61'inci Fırka Kumandanı Miralay Kâzım Bey Kalesi Livası ve 56'ncı Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey de Hüdavendigâr vilâyeti dahilindeki tekmil mülkî ve askerî kuvvetleri ele alarak dahilî memlekette düşmanların ihdas etmek is-

---

lu Bölgesi Kumandanlığına, Kastamonu Bölge Kumandanlığına tayin oldu ve albaylığa terfi etti. Zaferden sonra Millî Mücadeleye katılmayan subayların davalarına bakan Bursa Harp Divanı Başkanlığına getirildi. Osman Beyle biz sonradan çok dost olduk. En sonunda 1925'te Ankara'da İstiklâl Mahkemesi kararıyle asıldı. Asılırken son sözü: «Sıra bize geldi...» oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

tedikleri tefrikaya mâni olmak için her tedbire teşebbüs edebilmeleri ve birlik ve millî istiklâli ihlâle teşebbüs edecek veya birliğin devam etmesi için çalışmaya iştirak etmeyecek veya edemeyecek olan bilumum mülkî ve askerî memurlar hakkında cürmün derecesine göre azil, hapis, idam gibi her nevî cezaları tatbik için fevkalâde salâhiyet verilmiştir.

Temsil Heyeti namına
Mustafa Kemal»

Mustafa Kemal Paşanın bildirisi Bekir Sami tarafından şöylece duyuruldu:

«Temsil Heyetinin beyannamesi herkesçe malum olmak üzere ilân olunur. Memleketin ve milletin en buhranlı zamanında alınacak tedbirlerin kanunî mevzuat dahilinde şiddetli olacağı şüphesizdir. Birlik ve millî kudreti kıracak her türlü söz, propaganda ve icraatin cezası idamdır. Bu icraata bugünden itibaren başlanacağı beyan olunur.

7 nisan 1920
Hüdavendigâr Vali Vekili
ve 14. Kolordu K. Vekili
Bekir Sami»

YUSUF İZZET PAŞA NE YAPIYOR ?

İşler sarpa sararken Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşanın durumu kaygı verici bir görünüm aldı.

Paşa, her kesimle ilişki kuruyor, herkesi Anzavur'a karşı hazırlığa teşvik ediyor; ama bu görünüm altında tuhaf bir tutum alıyordu. Çünkü Kolordu Kumandanı konuştuğu her adama:

Levent Şahverdi Arşivi

— Anzavur çok kuvvetlidir, çok çalışın; az çalışmakla ve az kuvvetle başa çıkamazsınız, diyordu.

İlk bakışta olumlu gibi görünen bu tutum, bir yandan da Anzavur'u olduğundan güçlü göstermeyi amaçlıyor gibiydi.

9 nisan 1920 günü Müdafaa-i Hukuk'ta yapılan bir toplantıda Yusuf İzzet Paşa Anzavur'un yanında altı binden fazla süvari ve bir o kadar da piyade olduğunu söylemiş ve:

— Çok çalışın! demiş.

Topladığı adam sayısı iki yüzü bulamamış Müdafaa-i Hukuk, bu on iki bin lafı karşısında donakalmış.

Bunun üzerine Mahmut Celâl (*) koşarak bana geldi, durumu sordu.

Güldüm:

— On iki bin kişiyi Anzavur değil Yunanlılar bulsalar Ankara'ya giderlerdi, sen deli misin? dedim.

Ama olay beni düşündürdü. Yusuf İzzet Paşa her gün bizim daireye geliyor, Bekir Sami'nin odasına giriyordu. Akşama kadar laf atıyorlar, satranç oynuyorlardı. Paşa, Bekir Sami'yi öylesine bağlamıştı ki, Kumandanın bir etkinliği kalmadı, iş yapamaz hale geldi. Bu konu üzerine birkaç kez Bekir Sami ile aramızda tartışma çıktı.

Celâl gelip Müdafaa-i Hukuk'taki olayı anlatınca hemen telgrafhaneye gittim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA

Mustafa Kemal Paşayı istedim.
Geldi.

(*) Celâl Bayar.

Levent Şahverdi Arşivi

— Paşa Hazretleri 56'ncı Tümen Yaveri Yüzbaşı Selâhattin karşınızdadır.

— Ben Mustafa Kemal Paşayım.

— Paşam, Yusuf İzzet Paşa Bursa'ya geldi. Yolda 172'nci Alay Kumandanı Osman Beyin ellerine kelepçe vurarak Bursa'ya getirdi. Kurşuna dizdirmek istedi. Bekir Sami Beyin çalışmalarını engelliyor. Ulusal örgütlerin ve subayların morallerini kırıyor. Bu olumsuz davranışları hepimizi isyan ettirdi. Emriniz ne olacaktır?

Mustafa Kemal:

— Şimdi bazı emirler yazdıracağım; bundan sonra seninle telgraf başında görüşmek zorunda kalırsak sana öbür adını soracağım; sen «Gök» diyeceksin; seni sanarak başkasıyle konuşmak gafletine düşmeyelim.

Ve sonra Mustafa Kemal Paşa, Yusuf İzzet Paşaya şöyle bir telgraf yazdırdı:

> «... *Siyasî ve askerî en önemli kararların verilmesi günlerindeyiz. Sizin de görüşmelerde hazır bulunmanız yararlı olacaktır. Ankara'ya teşriflerinizi rica eder, saygılarımı sunarım*».

Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami'ye de şöyle bir telgraf yazdırdı:

> «*Yusuf İzzet Paşaya yazdığımız şifreyi okuyunuz. Kendisine bir şey duyurmadan ve kırmadan Ankara'ya gelmesini söyleyiniz... Gelmemekte direnirse tutuklu olarak Ankara'ya göndermenizi dilerim*».

Mustafa Kemal Paşa bunları yazdırdıktan sonra bana şunları söyledi:

— Bekir Sami Beye gösterdikten sonra Yusuf İzzet Paşanın şifresini kendisine veriniz. Onun çok ivedi olarak Ankara'ya yollanmasını sağlamak üzere Bekir Sami

Levent Şahverdi Arşivi

katında gücünüzün son haddini kullanınız. Yusuf İzzet Paşa Ankara'ya gelmemek için diretirse tutuklayarak Ankara'ya gönderiniz. Bu davranışınıza Bekir Sami Bey engel olmaya kalkarsa, onu da tutuklayarak Ankara'ya gönderiniz (*).

HÜSEYİN RAHMİ'NİN TEPKİSİ

Bu konuşmalar olurken Hüseyin Rahmi yanımdaydı. Olayları benim gibi değerlendiriyordu ve aynı zamanda Kolordu Kumandanına kızgındı. Çünkü Yusuf İzzet Paşa, Hüseyin Rahmi'yi bir olay nedeniyle odasından kovmuştu.

Ben Mustafa Kemal Paşanın emrini okurken düşündüm: Kolordu Kumandanı ve Tümen Kumandanı tutuklanarak Ankara'ya yollandığı zaman doğacak boşluk nasıl doldurulacaktı? Vali ve Kumandan olan Bekir Sami'nin yerine kimin geleceğini sorduğum zaman Mustafa Kemal Paşa:

— Sen, dedi.

Hüseyin Rahmi bunu okuyunca çok etkilendi, mırıldandı:

— Öyle ya, ihtilâl!

Oysa daha önce kendisine «ikimizin adıyle konuşmayı yapalım» dediğim zaman kabul etmemişti.

Ben emirleri yerlerine tebliğ ettim.

Ertesi sabah bir arabayı Yusuf İzzet Paşanın kaldığı otele yolladım, aynı zamanda orada bir tören birliği de

---

(*) Olay üzerine Ali Fuat Paşa anılarında şunları anlatıyor: Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Paşa konuşma sırasında telgrafhanede beraberlermiş. Telgrafhaneden çıktıktan sonra Selâhattin'i tanıyıp, tanımadıklarını düşünmüşler, tam hatırlayamamışlar. Karargâha vardıklarında bilgi istemiş ve almışlar. Mustafa Kemal «İnşallah yarın Selâhattin'den hayırlı

Levent Şahverdi Arşivi

düzenleyerek yolculuğunu bir oldubitti niteliğine dönüştürdüm. Paşa da durumu anlamıştı, 10 nisan günü sessizce Ankara'ya doğru yola çıktı (*).

DURUM AĞIRLAŞIYOR

Bize yardımcı olarak Eskişehir'den üç bin kişilik bir piyade alayı gönderildi.

Bu alay Bilecik'e kadar trenle ve oradan Bursa'ya üç günlük yürüyüşle gelecekti. Ne var ki Bilecik'ten bin kişiyle kalkan taburlar 100-150 kişiyle Bursa'ya varmıştı. Yolda askere karışan sarıklı ve köylü kılığında bazı kişilerin askeri zehirledikleri söyleniyordu. Askere karşılarında padişah kuvvetinin bulunduğu, Millîcilerin dinsiz ve gâvur oldukları fısıldanıyor, erler firar ediyordu.

Alınan her türlü çaba boşunaydı.

Son taburu Bilecik'ten alıp getirmek üzere görevlendirdiğimiz beş subayı er kılığında gönderdik. Bunlar da tabur eratı içine girecekler ve yolda yapılan propagandanın kaynaklarını bulacaklardı. Son tabur 14 nisan 1920 günü 600 kişiyle geldi. Ötekilere göre firar oranı azdı. Biz de propaganda odaklarını bulmuştuk ve bunları derhal yok ettik.

Tabur Çekirge'de iki gün dinlendi. Sürekli olarak askerler arasında propaganda yaptık. Hocalar, şeyhler ve halktan hatipler kullandık. Çevreyi sararak yabancılarla ilişkiler kurmalarına meydan vermedik.

---

haberler alırız» demiş, «ben bu subayın verdiğim emirleri yerine getireceğini umuyorum». Gerçekten Selâhattin emirlerin gereğini yaptıktan sonra telgrafhaneye gelerek «Başka emriniz var mı, Paşa hazretleri?» diye sormuş.

(*) Sonradan mebus oldu ve mebusken öldü.

Levent Şahverdi Arşivi

16 nisan günü saat 5'te Hüseyin Rahmi'yle Tabura gittik. Birlik aldığı emirle harekete hazırdı. Rahmi ile ben dilimizin döndüğü kadar konuştuk, anlattık, anlatmaya çalıştık.

Tabur bizim önümüzden geçit resmi yaparak yola çıktı.

Biz de daireye geldik.

KARGAŞA VE BAŞ KALDIRMA

Akşam olunca işten ayrılıp eve yöneldik. Hüseyin Rahmi ile aynı sokakta yüz adım uzaklıktaki iki evde oturuyorduk. Tam yemek yerken telefon çaldı. Ben açtım.

Karargâhta nöbetçi subayı olan Behçet:

— Durum çok kötü, diyordu, çabuk gelin.

— Ne var, anlat, dedim.

— Söyleyemem.

Rahmi'ye telefon ettim; hemen evden çıkacağımı, onun da çıkmasını söyledim.

Ben çıktım, Rahmi geldi. Biz daireye girerken Behçet sapsarı bir yüzle karargâhtan çıkıyordu ve âdeta dili tutulmuştu. O da yerinde duramamış, bizi almak üzere yola çıkıyormuş.

Sordum:

— Ne var?

— Kumandanı görün!

Rahmi ile odasına girdiğimiz zaman Bekir Sami hemen hemen çıldırmıştı. Durumu ondan öğrendik. Bizim gönderdiğimiz tabur, yola çıktıktan biraz sonra hava kararınca, birden bire patlayan bir silâh sesiyle dağılmış ve şimdi hep birlikte Bursa'ya geliyorlarmış. Beş yüz silâhlı adamın şehre yönelmesi ve bizde 40-50 silâhlı bulunması feciydi.

Levent Şahverdi Arşivi

Durum gösteriyordu ki, biz aldanmıştık, karşı taraf başarı kazanmıştı.

Neredeyse şehirde silâh sesleri bekleniyordu.

Hüseyin Rahmi donmuş, susuyordu; Bekir Sami çılgın gibi odada dört dönüyordu.

Benim durumum nazikti, bir karşı eylemde ilk hedeflerdendim ve saldırıya ilk uğrayacak yerlerden biri evimdi. Henüz iki aylık evliydim. Bana geleceğini bağlamış, çocuk yaşta bir genç kadının ne günahı vardı. Kafamı allak bullak eden manzara ve düşüncelerle birden canavar kimliği kazandım.

Kumandana dedim ki:

— Bu işi ben çözümlerim. Ama bir şartla: Şu andan başlayarak olayın bastırılmasına dek bütün yetkileri alırsam... Emrime itaat etmeyenleri derhal vururum.

Bekir Sami Bey:

— Peki, dedi, başla!

İşte başladım.

HEYECANLI BİR HAZIRLIK

1. Önce eve telefon ettim, kayınpedere geç geleceğimi ve bir erle silâhlarımı ve kaputumu getirmelerini söyledim.

2. Polis Müdürüne telefonu açtım:

— Şehre derhal duyurunuz: Yarım saate kadar bütün dükkânlar kapatılarak halk evlerine çekilecek. Yarım saat sonra kim sokakta görülürse vurulacak. Jandarma ile devriye çıkarılarak bu emirler uygulanacak. Bu işler bitince Tümen Karargâhına geliniz.

3. Merkez Kumandanına bütün şehir içinde polis ve jandarmanın yapacağı düzenlemeyi öğrenmesini ve elin-

Levent Şahverdi Arşivi

de bulunan subay ve erlerle hemen karargâha gelmesini söyledim.

4. Çekirge İnzibat Subayı Kemal Beye, Çekirge inzibat erleri ve Çekirge Jandarma Okulundaki eratla birlikte Alayın başkaldırdığı bölgeyle şehri bağlayan üç köprüye yetişmesini, köprüden geçmek isteyenlerin engellenmesini, geçmek için ısrar edenleri vurmasını emrettim.

5. Müdafaa-i Hukuk Şubesine Salih Hocanın elindeki Millîcileri toplamasını ve kişilikleri Millîci bilinenlere evlerinde kendilerini savunmak için gerekli düzeni almaları ve ailelerini güvenli yerlere kaçırmaları için haber verilmesini tebliğ ettim.

Ben bu işleri yaparken peder emir eriyle birlikte istediklerimi getirmişti. Olan bitenleri kendisine anlattım ve hiç bir şey sezdirmeksizin evde duruma hâkim olmasını rica ettim.

KAVGA BAŞLIYOR

Yarım saat sonra dört boş araba, yirmi asker, dört subay karargâhın önünde hazırdı. Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi, Polis Müdürü Nuri, Merkez Kumandanı Binbaşı İskender karargâha gelmişlerdi. Şehir muharebeye hazırlıklı bir görünüm almıştı.

Arabalara atladık, hızla isyan bölgesine yürüdük. Tam kentin dışına çıkarken silâhlı on askere rastladık.

Ortalık karanlıktı.

Ben erlere:

— Kimsiniz, nereden geliyorsunuz, nereye gidiyorsunuz?.. diye sorarken arkamdan bir silâh patladı ve önümde bir nefer yere yuvarlandı.

Benim yanımdaki subay ve erler, karşıdakilerin silâhlarını bir anda aldılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Neferi vuran Topçu Teğmeni Arif'ti... Ben karanlıkta görmüyormuşum, adam silâhını doğrultmuş beni vuracakmış.

Tam bu sırada yirmi atlı önümüze çıktı. Müdafaa-i Hukuk Şube Başkanı Salih Hoca yetişmişti. Hocayla konuştuk, ilk haberi aldıktan sonra süvarileriyle isyan bölgesine koşmuş, fakat kimseyi bulamamış; dönüyormuş.

Elimizdeki on neferi Salih Hoca'ya teslim ederek üç köprü başına geldik. Kemal, köprüleri tutmuştu. Biz de kuvvetleri destekledik. Biraz sonra tek tük erler görünmeye başladı. Hepsini durduruyor, durmayanları vuruyorduk.

Vurulan bağırıp inlemeye başlıyordu.

Böylece sabahı bulduk.

Hava açılmaya başlayınca gelen erlerin elleri havada köprüleri geçmesine müsaade ettik.

Köprüyü geçenlerin silâhlarını aldık, tümünü bir nöbetçi kordonu içine koyduk.

Az sonra bütün tabur silâhtan arınmış durumda, köprünün bu yanında toparlanmıştı.

Şehirden bir bölük asker geldi. Silâhsız erleri on kadar silâhlı askerin gözetiminde Bursa'ya yollandık. Silâhları da köprübaşına gelen Teğmen Aziz'in bölüğüne teslim ettik.

YUVAYA DÖNÜŞ

Öğleye doğru şehre gelebildim. Dairede Bekir Sami alnımdan öptü ve beni kucakladı.

Eve geldiğim zaman Nimet'i uyur buldum.

Sabaha kadar ağlamış, en sonunda dayanamayıp mışıl mışıl uyumuştu.

Nimet kanlı bir ihtilâlin içinde yazgısını bir ihtilâl-

Levent Şahverdi Arşivi

ciyle birleştirmişti. Ben onu bir ihtilâl arkadaşı gibi saymaya başladım. Bu duygu bağlarımı yoğunlaştırdı.

SERT CEZALAR

Ertesi gün ivedi bir Harp Divanıyla bu isyan taburundan üç eri kurşun dizmeye karar verdik.

Birisi yeni evliydi.

Yeni evli bir kimsenin içinde bulunduğu koşulları, yeni evli olduğum için iyice anlayabiliyordum. Ayrıca bu erin Beypazarı'nın saygın bir ailesinin namuslu çocuğu olduğunu öğrendik.

Tabur Beypazarı taburuydu. Bu çocuğu af edersek bir daha kimsenin kaçmayacağına söz verdiler.

İki eri kurşuna dizip, yeni evliyi bağışladık.

Taburun başına iyi ve yetenekli subaylar koyduk (*).

İsyan, bir çavuşla bir bölük emininin kışkırtmasıyle oluşmuş, karanlıkta silâh atarak panik yaratmak yoluyle başlatılmış.

Asıl rol oynayan iki sarıklı hoca imiş.

Ve bu işi Padişah namına yapmışlar.

Onları da asıverdik.

ANZAVUR'UN SONU

Gittikçe genişleyen Anzavur isyanını önlemek üzere Salihli cephesinde bulunan Ethem kuvvetleri görevlendirildi. Ethem yıldırım gibi Anzavur'un peşine düştü. Ve

(*) Sonradan bu tabur İzmit dolaylarında kahramanca çarpıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Anzavur 19 nisan günü yaralı olarak Bandırma'dan bir vapurla kaçarak yakasını kurtardı.

20 nisan günü de benim imzamla Bursa basınına verilip ayrıca bildiri olarak dağıtılan yazı söyleydi:

Bildiri;

Anzavur'un Karacabey'deki melun ve vahşî icraatından:

Anzavur, Karacabey'de elli hane kadar ev soymuş ve kadınların ırzına tasallut etmiştir. Bandırma Nokta Kumandanlığından mütekait olup Karacabey'de ikamet eden Haşim Beyin zevcesi şehir haricine çıkarılarak yirmi beş şaki tarafından ırzı parçalanarak öldürülmüştür. Burçakçı Mustafa Ağanın zevcesine dahi zevci huzurunda tasallut edilmiştir. Bu adam dahi şimdi mecnun ve inmeli halde bulunmuştur.

Selâhattin

AİLE HAYATI

Kayınpederi karargâha almıştık. Istanbul'dan firar eden subay, er ve öğrenci işlerine bakan komisyonun reisiydi.

Behçet emir subayı, ben yaverdim.

Yaşam düzenliydi, her gün daireye gidip geliyorduk.

Biz evde, 48 yaşında Kayınpeder Rıza Bey, 36 yaşında kayınvalde Nazmiye Hanım, 26 yaşında Yüzbaşı Selâhattin, 21 yaşında Teğmen Behçet, 16 yaşında Nimet ve kardeşleri 10 yaşında Necdet, 4 yaşında Nusret, birlikte yaşıyorduk.

Bir de yaşlıca bir muhacir aşçı kadın gelmişti, tuhaf sözler söyler, güzel yemekler yapardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Evlendiğimizden 15-20 gün sonra Nimet hastalanmış ve hastalık bir aydan fazla sürmüştü. Satlıcan, verem ve bilmem neler daha diyenler oldu. Bekir Sami Bey memleketin asker sivil bütün doktorlarını seferber etti; çeşitli konsültasyon yapıldı, bir ara umut kesildi. Ama bu teşhis edilemeyen hastalık kullanılan çeşitli ilâçlardan her halde birinin iyi gelmesiyle atlatıldı.

Böylece bir rahat nefes aldık. Evin düzeni yerine geldi.

Hüseyin Rahmi bizim sokakta pek yakın bir evde oturduğu için onlar da bizim hayatımıza karıştılar. Nimet piyano, Rahmi mandolin, Rahmi'nin eşi Afife keman çalıyor; bazı akşamlarımız böyle geçiyordu.

Toplantılara bazen Bekir Sami de katılıyordu. Kumandanın hanımı Istanbul'daydı.

Ama bu aile hayatı bir ihtilâl kavgasının ortasında sürüyordu.

Nitekim kulağımız sürekli olarak kirişteydi.

Evlendiğimizden birkaç gün sonraydı. Yattığımız odanın kapısına kadar biri geldi. Bunu ben de, Nimet de ayrı ayrı duyduk. Ben Nimet'i karyolanın altına soktum. Silâhımı aldım, kapıyı adamı vuracak biçimde açtım.

Ama geç kalmıştım, herif ben kapıyı açıncaya kadar kaçtı, yanımızdaki boş eve atladı.

Nimet'in hasta olduğu bir gece de şöyle bir olay oldu:

Telefon çaldı. Beni Mustafa Kemal Paşanın telgraf başında beklediğini söylediler.

Gittim.

Telgrafhane böyle bir şeyden habersizdi; bana telefon etmediklerini söylediler. Bizim santrala sorduk, onların bir şeyden haberleri yoktu.

Anladık ki telefona tel bağlanmış ve benle birisi konuşmuş, bu dolapla sokağa çıkarılmışım.

Levent Şahverdi Arşivi

Gelirken bir şey olmamıştı, ama giderken beni tepeleyebilirlerdi.

Karargâhta kalmayı veya yanıma birini almayı kendime yediremedim. Eve yalnız döndüm.

Yalnız evin üst yanında Temenye denen bir kırlık gezi yeri vardı, dağ yolundan ve oradan geçerek eve vardım.

BİNBAŞILIK SÖZ KONUSU

Yukarda anlattığım baskın gecesindeki davranışımdan ötürü Bekir Sami benim taltifime karar vermiş.

Bir sabah daireye geldiğim zaman Emir Subayı Murteza'nın bir şifre hazırladığını gördüm, sordum:

— O ne?

Göstermek istemedi. Benden gizli hiç bir şey olamayacağına göre ısrar ettim.

Baktım ki Kumandan benim davranışımı pek ballandırmış ve Mustafa Kemal'den Meclisin ilk açılışında benim terfi ettirilmemi istiyor.

Mustafa Kemal'in bana güveni ve sevgisiyle Bekir Sami'nin ağırlığı birleşince hiç kuşkusuz bu terfi derhal gerçekleşecekti.

Oysa Hüseyin Rahmi benden yedi yıl önce okuldan çıkmıştı ve kurmay olduğu halde hâlâ yüzbaşıydı.

Benden beş yıl önce subay olanlar teğmendi. Sınıf arkadaşlarım içinde yüzbaşı olanlar birer benek gibi kalıyorlardı.

Resmî sıfatım yaverken binbaşılığa yükselmem bütün arkadaşlarımı üzebilirdi.

Durumu açıklayarak ve epey direnerek Kumandanı bu işten vazgeçirdim.

Aramızdaki konuşma en sonunda şöyle bağlandı:

Levent Şahverdi Arşivi

— Tarihte büyük kumandanlardan Halit Bin Velit'i tanırsınız kuşkusuz...

— Kuşkusuz.

— İslâm ihtilâlinin bu büyük kumandanının Irakı Müslüman yaptıktan sonra Başkumandan bulunduğu ordusunda kendisine verilmiş rütbeyi de elbette biliyorsunuz.

— Bilirim.

— Peki, nedir?

— Neferlik.

— Niçin?

Kumandan güldü:

— Gurur gelip, İslâm ruhu bozulmasın diye...

Bunun üzerine dedim ki:

— Türk ihtilâl ruhunu bozmamak ilkesi her şeyin üstünde olmalı değil midir?

ALİ FUAT PAŞA

19 nisan günü Ali Fuat Paşa «Garbî Anadolu Kuvayı Milliye Kumandanı» sıfatıyle Bursa'ya geldi.

Kendisini ilk kez görüyordum. Otuz dokuz yaşında, şen ve güzel bir adamdı. Bekir Sami Beyle kucaklaşıp öpüştüler.

Kumandan beni tanıttı.

Paşa:

— Aferin Selâhattin çok güzel hareket ettin, dedi, pek memnun olduk.

Bu sözleriyle Mustafa Kemal Paşayla aramızda geçen şifre olaylarını kastediyordu.

Ali Fuat Paşa'nın yanında Istanbul'dan kaçmış olan Kurmay Binbaşı Saffet, Süvari Teğmen Saim, Süvari Teğmen Rıza ve daha birçok arkadaşlar vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Hazırladığımız yerlere hepsini yerleştirdik.

Bizim Saffet hemen:

— Ne çamaşır, ne elbisem, ne çizmem, ne de param var. Bu gördüğün adamların da hepsi bana yabancı.

Ertesi günü Saffet'i aldım, tüm ihtiyaçlarını karşılayıp yeterli parayı kendisine verdim.

22 nisan 1920 günü Ankara'dan şu telgrafı aldık:

Ankara 21.4.1920

Kolordulara,

Vilâyetlere, Müstakil Livalara, Müdafaai Hukuk Heyeti Merkezlerine, Belediye Riyasetlerine,

1. Bimenenihilkerim nisanın 23'üncü günü cuma namazını müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir.

2. Vatanın istiklâli, yüce hilâfet ve saltanatın kurtarılması gibi en mühim ve hayatî vazifeleri ifa edecek olan Büyük Millet Meclisinin açılış gününü cumaya tesadüf ettirmekle sözü geçen günün mübarekliğinden istifade ve bilumum yüksek mebusun huzuruyle Hacı Bayramı Veli Camii şerifinde cuma namazı eda olunacaktır.

Telgrafın bundan sonraki maddelerinde bu açılış için kurbanlar kesileceği bildiriliyor ve vatanın her köşesinde cuma günü ezandan önce salavatı şerife okunması, hutbe esnasında Padişahın adı anılırken mülkün ve halkın bir an önce kurtulması ve mutluluğu için dua edilmesi; cuma namazının edasından sonra kurtuluş yolundaki çabaların kutsallığı, ulusun vekillerinden meydana gelen Büyük Millet Meclisinin yurttaşlara vereceği görevleri yerine getirmek konusundaki zorunluğa değgin öğütler verilmesi isteniyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Halife ve Padişahın, din ve devletimizin kurtulması ve bağımsızlığa kavuşması için dua edildikten ve camilerden çıkıldıktan sonra ülkenin her yanında hükümet konaklarına gelinerek Meclisin açılışından sonra resmî kutlama töreni yapılması da telgrafta yazılıydı.

Gene her yanda cuma namazından önce mevlitler okunacaktı.

Telgrafın en son maddelerinde, Mustafa Kemal Paşa, bu bildirinin hemen en uzak köylere, en küçük askerî birliklere ve ülkenin bütün örgüt ve kurumlarına duyurulmasını; büyük levhalara yazılmasını, mümkün olan yerlerde basılıp dağıtılmasını istiyordu.

23 nisan 1920'de bu emir gereğince sabahleyin vali ve kumandan olan Bekir Sami Beyin yanında toplandık. Önde Ali Fuat Paşa olduğu halde hepimiz Bursa'nın Ulu Camiine gittik.

Bursa ve Bursa'ya bağlı bütün kasabalar donatıldı.

ALİ FUAT PAŞA'NIN ÖFKESİ

Saffet'le Saim'i bir gece evime çağırdım. Yemek yedik, sohbet ettik. Ertesi günü öğleye doğru Kumandan beni istetti. Gittim.

— Ali Fuat Paşa sana çok kızmış, seni istiyor, dedi.

— Sebep?

— Bilmiyorum.

Herkes Ali Fuat Paşadan çok çekiniyordu. Çünkü çok cesur ve atılgan tanınan bu adam, öfkelendi mi ağır ve küfürlü konuşuyordu.

Bekir Sami Beye, böyle tanınmış bir kişiye gidemeyeceğimi ve hakarete kalkışırsa karşılık vereceğimi söyledim. Kumandan gitmem gerektiğini söyledi.

Derin bir kaygıyla Ali Fuat Paşaya yöneldim. Haber verdiler.

Levent Şahverdi Arşivi

— Gelsin, demiş.

Paşa pijamayla yatakta idi, beni görünce yarım doğruldu; sordu:

— Sen ne utanmaz adamsın! Biz adam değil miyiz?

Ben de buna karşılık niçin paylandığımı sordum.

— Sen Saffet'le Saim'i evine davet etmişsin, içmişsiniz, eğlenmişsiniz, bizi adam hesabına koymamışsın.

Bir derin nefes aldım:

— Saffet uzun zaman arkadaşlık ettiğim bir kişidir; Saim sınıf arkadaşım... Zat-ı devletleriyle hiç bir münasebetim yok. Evime gelişinizi şeref sayarım, ama çağırmaya cüret edemem.

Ali Fuat Paşa dedi ki:

— Bu akşam münasip saatte devlethanelerinde bulunacağız, yiyeceğiz, içeceğiz, eğleneceğiz; anladın mı Yaver Bey? Beni evinize davet etmek için kendinizde hak bulamıyorsunuz da, Mustafa Kemal ile bana iki kolordu kumandanını jurnal etmeye nasıl hak buluyorsunuz? Sonra bir paşayı derleyip toparlayıp Ankara'ya yolluyorsunuz, ama gene bizi evinize davet edemiyorsunuz, değil mi? Ben bu dolaba girmem, anladın mı?

— Emredersiniz.

— Hayır rica ediyoruz, lütfunuzu bekliyoruz.

Paşa, bizim eve gelerek şeref vermeyi neden düşünmüş olduğunu ters bir anlatımla açıklıyor ve hizmetimden dolayı beni onurlandırmak istiyordu.

Nimet ve Nazmiye Hanım Mudanya'ya gitmişlerdi. Akşama geleceklerdi. İş, Rıza Beyle bana ve Behçet'e kaldı. Ama son hazırlığa kadınlar yetiştiler.

VATAN KURTULURSA

Gece Ali Fuat Paşa, Bekir Sami, Saffet, Saim geldiler. Bir süre sofra ciddiyetini koruduktan sonra iş latife

Levent Şahverdi Arşivi

ve şakaya dönüştü. Ben bu hay ü huydan yararlanarak:

— Paşam, biz kurmay okulunu bıraktık, dedim, tanığım Saffet Beydir. Arkadaşlarımız kurmay okuluna girdiler, şimdi onlar kurmay olacaklar; biz ne olacağız?

Paşa:

— Vatan kurtuldu da senin kurmaylığın kaldı, dedi.

— Vatan kurtulur, biz kalırsak ne olur?

Bunun üzerine Paşa, Bekir Sami Beye bizim kurmayı sordu. Kirmasti'ye tekrar giden Yarbay Osman Beyin yanına vermiştik Hüseyin Rahmi'yi...

Ali Fuat Paşa:

— Peki, bu işi şimdi kim yapıyor?

Bekir Sami:

— Selâhattin.

Paşa bana döndü:

— Yarından başlayarak bu tümenin kurmayı sensin! Kendine bir kurmay forması dik!

Ben toparlandım:

— İyi ama Paşam, bana ölünceye kadar Fuat Paşa kurmayı derler. Ben sizden lütuf değil, hak istiyorum. Ankara'da bir kurs açın gelelim.

Ali Fuat bunu uygun buldu, emir verdi ama, olayların akışı olanak vermedi.

OLAYLAR DURMUYOR

24 nisan 1920 günü beni Ali Fuat Paşa çağırdı. Bekir Sami Beyin ille de bir vali istediğini ve vali vekâletini bırakmak eğiliminde olduğunu söyledi.

Ali Fuat Paşa:

— Balıkesir Mebusu Hacim Muhittin Beyi bu iş için düşünüyorum, acaba Bekir Sami Beye uygun gelir mi?

Ben olumlu cevap verdim.

Levent Şahverdi Arşivi

25 nisan günü Bilecik Mutasarrıfı, Adapazarı'ndaki 24'üncü Tümen Kumandanı Mahmut Beyin maiyetiyle birlikte öldürüldüğünü ve bölgedeki Çerkezlerin tekrar ayaklandığını bildirdi. Bu haber üzerine Ali Fuat Paşa yanındakilerle beraber Yenişehir üzerinden Lefke'ye doğru yola çıktı.

27 nisanda 20'nci Kolordu Kumandan Vekili Miralay İsmet Bey Adapazarı, Bolu, Beypazarı isyanını bastırmak üzere her taraftan kuvvetler gönderildiğini ve aynı gün Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşanın Ankara'ya varıp törenle karşılandığını bildiriyordu.

28 nisanda Ali Fuat Paşa isyan bölgesini sardı.

Aynı günlerde Millet Meclisinde okunan ve sonra basılıp her yana dağıtılan bildiri şudur:

PEK ÖNEMLİ BEYANNAME;

(Büyük Millet Meclisinde alkışlarla okunmuştur)

Rus Millet Komiserliği Sovyetinden telsiz telgrafla ilân edilen tamimdir:

«Rusya ve Şark Müslümanları; Kolçak ve Denikin ordularının mahvedilmesinden daha ehemmiyet taşıyan bir mesele karşısında bulunuyoruz. O da bütün kavimler ve Muhammet milletlerinin uyanması ve harekete gelmesidir. Şarkın taksimi için başlayan kanlı muharebelerin sonu gelmek üzeredir. Dünyadaki bütün kavimleri kendi boyundurukları altına alan İngiliz yağmacılarının askerî ve seferî kudretleri kırılmaktadır.

Artık Büyük Rus İnkılâbının darbeleri sayesinde her türlü esaretin eski binaları yıkılıyor. Hükümetler milletlerin eline geçecektir. Rusya'nın alın teriyle ve kanı pahasına çalışan bütün milletleri; dünyanın esir milletlerine hürriyet kazandırmak için

Levent Şahverdi Arşivi

şerefli bir sulh aktedecektir. Rusya bu mukaddes emel peşinde yalnız değildir. Avrupanın Cihan Harbi yüzünden bitkin hale gelmiş olan büyük Hindistan dahi, kendi mebuslarını seçerek ve menhus esareti yıkarak ve Şark kavimlerini harbe davet ederek kendi eliyle isyan bayrağını kaldırmıştır.

Yağmacıların ayağı altındaki emperyalizm toprağı batmaktadır.

Ey Rusya'nın ve Şarkın bütün İslâmları; camileri, ibadethaneleri, harap edilmiş ve hakları gaspedilmiş kimseler!..

Sizin dininiz ve âdetleriniz, millî ve medenî kültürünüz, serbest ve el sürülmez halde kalacaktır.

Serbestçe ve maniasız olarak millî hayatınızı tanzim ediniz. Buna hakkınız vardır. Bilmelisiniz ki, Büyük Rus İnkılâbının Sovyetleri, sizin hukukunuzu bütün kuvvetiyle himaye edecektir. Binaenaleyh inkılâba ve onun selâhiyetli hükümetine yardım ediniz.

Şarkın Müslümanları! Türkler, Araplar, İranlılar, Hintliler!

Memleketleri, malları, hayatları taksim ve harap edilmek üzere bulunan kimseler;

Yıkılan Çarlık tarafından tanzim edilen Istanbul' un zorla işgali anlaşması yırtılmış, mahvedilmiştir. Rus cemiyeti, millet Sovyetleri, memleketinizin zorla işgalini ret ile ilân eder ki, Istanbul Müslümanların elinde kalacaktır.

Türkiye'nin taksimine ve Türk arazisinden bir Ermenistan teşkiline dair olan muahede yıkılmış mahvolmuştur.

Yine ilân ederiz ki, İran'ın yıkılmasına dair yapılan muahede yırtılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yağmacıları, memleketinizi boyunduruk altına alan zalimleri kovunuz. Artık susulacak zaman geçti. Memleketinizin efendisi kendiniz olunuz.

Arkadaşlar, kardaşlar! Dünyanın esir milletlerinin kurtuluşunu bayraklarımıza yazalım».

HÜSEYİN RAHMİ İLE İLİŞKİLERİMİZ

Hüseyin Rahmi çevrede bana duyulan sevgiyi; otoritemi ve yetkilerimi bir türlü hazmedemiyordu. Kumandandan sonra gelen Selâhattin yerine, Kumandandan sonra gelen Hüseyin Rahmi olmak istiyordu.

Belki rütbe bakımından bu onun doğal hakkıydı. Ama geçmişte gerçekleştirilmiş görevler açısından hakkı değildi. Bu konuda ben ilerdeydim. Tümen kurmaylığı görevi de bugünkü durumda bir anlam taşımıyordu.

Ben Hüseyin Rahmi'nin (*) Kumandandan sonra gelen ikinci adam olması için elimden geleni yapıyordum ama, bu sefer de kurduğumuz düzen bozuluyor; ihtilâl adına duruma el koymak zorunda kalıyordum.

Bu durum yavaş yavaş Rahmi ile aramızı bozmaya başladı.

Arkadaşım bizim ev yaşayışını da çekemiyordu, çünkü biz daha bir refah içindeydik. Üç kişi maaş alıyorduk, bir tencere kaynıyordu.

İşte bu etkiler altında Rahmi'de bazı garip davranışlar başladı. Önce karargâh çalışmalarını düzenleme bahanesiyle emirlere yöneldi. Behçet'e ve emrinde bulunan

---

(*) Hüseyin Rahmi Apak.

Levent Şahverdi Arşivi

kayınpeder Ali Rıza Beye musallat oluyordu. Kumandanı da bu yolda kışkırtmaya çabalıyordu. Rıza Beyin görevine ilgisiz kaldığını ve bu yüzden Istanbul'dan kaçan subay, öğrenci ve eratın perişan olduğunu ileri sürüyordu. Rahmi'nin iddiasına göre, Behçet de görev saatlerine dikkat etmiyor, karargâha zamanında gelip gitmiyor, otoriteyi bozuyordu.

Bir gün Kumandan beni çağırdı, yanında Hüseyin Rahmi de vardı:

— Behçet Efendiye söyleyin, görev zamanı burda bulunsun!

Ben:

— Kumandanım, dedim, Behçet Efendi emir subayıdır, görevini benden alır, benim şikâyetim olmadığına göre şikâyetçi kimdir?

— Tümen Kurmayı!

— Şu halde Tümen Kurmayı, Kurmay Başkanlığı görevinin sınırını kumandanlık anlamına gelecek kadar geniş tutmak hevesindedir. Hiç kuşkusuz bu hevesi tatmin edip etmemek konusu kumandanlık kararındadır.

Birkaç gün sonra Bekir Sami Bey beni yeniden çağırdı. Önünde imzaya gelmiş bir kâğıt vardı. Bu Rıza Beyin Atranos - Orhaneli Şube Reisliğine tayin emriydi.

— Ne emrediyorsunuz? diye sordum.

O da bir soruyla cevap verdi:

— Ne yapalım?

— Siz bilirsiniz.

— Hayır, sen söyle!

— «Halen bulunduğu görevde kalacaktır» deyip, geri yollamanızı düşünürüm.

Kumandan öyle yaptı.

Oysa bu tayini öneren Rahmi'ydi. Kumandanın ret cevabı üzerine gelip bana dedi ki:

— Önce Kumandana teklifi reddettirmen arkadaşlığı-

Levent Şahverdi Arşivi

mıza saygısızlıktır. Ayrıca bu işi ben senin çıkarın için yaptım. Kulağını arkaya ver de dinle. Bu öneriyi geri çevirmenin senin aleyhinde olduğunu anlayacağın gün uzak değildir.

İHTİLÂL İÇİNDE KÜÇÜK ÇATIŞMALAR

Hatta Rahmi bu isteğini bir gece bizde yemekte Bekir Sami de varken açtı. Sofradaydık. Afife Hanım ve Kayınvalde de bulunuyorlardı. Valde ile aralarında hafif bir tartışma çıktı. Nazmiye Hanım:

— Hiç olmazsa bizi Gemlik'e yollayın, dedi.

Hüseyin Rahmi tartışmaya kendini kaptırmıştı, kabalık etti:

— Rıza Bey çok rahat askerlik yapmış, biraz dağda yaşasın!

Aynı gece Kumandan, kalpazanlığı bırakıp doğru dürüst çalışmasını Behçet'e söyleyerek Rahmi'nin ekmeğine yağ sürdü.

Anlaşılıyordu ki Rahmi beni ve çevremi yıpratmaya çabalıyor.

Çevredeki insanlar da kayınvalide Nazmiye Hanıma sürekli olarak baş vuruyorlardı. İzin isteyen subay, işi olan nefer bizim evin kapısını aşındırmaya başlamıştı. Ben başlangıçta istekleri yerine getirirken, sonradan istemlerin doğrudan doğruya karargâha ve kumandana yapılmasını doğru buldum.

Bu tutum evde hafif bir kırgınlık yarattı.

Bu arada Rahmi hastalanmış, siyatik olmuştu. Doktorlar banyo yapmasını öngörmüşler. Benden para istedi. Kırk lira verdim.

Bir hafta sonra tekrar para istedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Sebebini araştırdım: Rahmi ailesiyle gitmişti banyoya...

Otuz lira yolladım ve bir daha para isterse göndermeyeceğimi de ekledim.

Rahmi, bunun üzerine Kumandana mektup yazmış.

Oysa, ben bu parayı elimizdeki gizli kasadan veriyordum. Bekir Sami Beye olayın içyüzünü anlattım.

Kumandan dedi ki:

— Kendisine yaz! İhtilâl parası Rahmi'nin zevk parası değildir.

Ben de kendisine aynen yazdım.

Böylece Rahmi ile aramızdaki didişme sürdü.

KAN VE İHTİLÂL ARKADAŞI

Bu didişmenin en ilginç çatışması daha sonraki günlerde şöyle oldu:

Bir gece yemekten sonra Rahmi ile daireye geldik. Bekir Sami Bey de oradaydı. Bizim odada otururken bir şifre aldık.

Şifreyi Teğmen Murteza'ya verdim, açtı getirdi. Yirminci Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Saffet (Arıkan) Beyden bana yazılan şifre özetle şöyle diyordu:

> «*Sizden bir piyade taburuyle iki topçu subayı isteyeceğiz. Eğer bunları yollamak imkânı varsa emir vereceğiz. Mümkün olup olmadığının bildirilmesini rica ederim*».

Şifreyi okuduktan sonra Kumandana verdim.

O da okudu:

— Mümkündür, dedikten sonra Hüseyin Rahmi'ye uzatarak:

— Bak bakalım sen ne dersin erkânıharp?

Levent Şahverdi Arşivi

Hüseyin Rahmi şifreye bir göz attı:

— Ben cevap vermem. Burada siz kumandansınız, ben Kurmay Başkanıyım, Selâhattin'in ne sıfatı var ki, soru ona yöneltiliyor?

Beklenmeyen bu cevap karşısında ben şaşkınlaştım ve sustum. Bekir Beyle Hüseyin Rahmi bir ileri bir geri tartıştıktan sonra, şöyle bir şifre yazdılar:

20'nci Kolordu Kumandanı
Ali Fuat Paşa Hazretlerine,

Salâhiyetsiz olan Erkânıharbiye Reisiniz, askerî harekât için Yaver Selâhattin'den bazı sualler soruyor. Tekerrürüne meydan verilmemesini, sorulacak bir şey varsa, zat-ı devletlerinin doğruca bendenize emretmesini rica ederim. Tabur ve topçu zabitlerinin gönderilmesi kabildir.

Bekir Sami

Bu yazıyı Kumandan onayladı, odasına çekildi. Şifre subayı şifreyi hazırlamaya başladı. Biz de evlere gitmek üzere kalktık. Odadan çıkınca Rahmi:

— Haydi Kumandana Allaha ısmarladık diyelim.

— Sen söyle dedim, yürüdüm.

Rahmi Kumandana Allaha ısmarladık dedikten sonra arkamdan yetişti. Yan yana yürüyorduk. Bir sessizlik vardı. Bir süre sonra sessizliği Rahmi bozdu:

— Sen kızdın galiba dedi, ama bu gerçek: Sen iyi bir askersin, hakkı kabul etmek lâzımdır.

Ben susuyordum. Epey söylendi, âdeta bir nakarat tutturdu; sonunda:

— Kumandana Allaha ısmarladık demeden ayrılman büyük bir terbiyesizliktir.

İş buraya gelince patladım:

Levent Şahverdi Arşivi

— Bir kan ve ihtilâl arkadaşına hürmet etmesini bilmeyen adama bizde kumandan demezler. Bu şifreyi imzaladığı andan itibaren benim için ne dün vardır, ne yarın. Böyle bir şifreyi imzalayan adamın hüviyetinin ne olduğunu yarın hep beraber görürüz... Deyince Hüseyin Rahmi heyecanla:

— Öyleyse sen bana da darıldın, kırıldın, öyle mi?

Güldüm:

— Hayır, sana darılmadım, kırılmadım, seni gömdüm.

Rahmi:

— Dur, dedi.

Rüzgâr gibi karargâha döndü, şifreyi aldı, geldi:

— Al, dedi, bu şifre yazılmayacak; yarın istediğin gibi cevap ver!

Ertesi gün Bekir Sami imzasıyle Saffet Beye olumlu cevap verildi. Altına da Yaver Selâhattin Bursa'da olmadığı için kumandanın cevap verdiğini bildiren bir not düşüldü.

Fakat ben kumandana hiç bir söz söylemiyor, emir kumanda dışında konuşmuyordum.

BAK, ARKADAŞINI İYİ TANI !

Bir sabah daireye geldiğim zaman kumandanı benim odamda ve benim masamın başında oturur gördüm.

Bir selâm verip yanındaki yatak odasına geçtim.

Çağırdı sordu:

— Bu suratının sebebi ne?

— Hiç, dedim.

Kumandan güldü:

— Ben o şifreyi gönderir miydim, dedi, sen budala mısın? Ben sana arkadaşım diye bana getirdiğin adamın

Levent Şahverdi Arşivi

kimliğini bir defa daha anlatmak için işi ona bıraktım, istediğini yapmasına imkân verdim. Rahmi'yi iyice tanı!

ISTANBUL'UN TEPKİLERİ

Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılmasıyle birlikte bir Anadolu örgütünü düzeltmeye ve ulusal davamızı tam anlamında çözümleyecek bir düzeye çıkarmaya çabalıyorduk. Hiç kuşkusuz bütün Anadolu buna çalışıyordu.

Ancak buna karşılık Istanbul yeni kurulan ulusal düzeni yıkmak için elinden geleni yapıyordu. Bu çatışma karşılıklı ve birbiri ardına olaylar yaratıyordu.

Istanbul'un ilk tepkisi Adapazarı isyanıyle patlak verdi. Adapazarı, Bolu, Düzce, Beypazarı bölgesine egemen olan isyancılar Safranbolu'yu ele geçirerek Daday'a doğru yürümeye başlamışlardı. Eğer isyancılar Daday ve Kastamonu'ya varmış olsalardı, bütün o bölge isyancılara katılacaktı. Hocalar millî mücadeleyi:

— Huruc'u alessultan... diye Padişah ve Halifeye, yani dine karşı bir baş kaldırma sayıyorlardı.

İsyan dalgaları her yana yayılırken Bursa sağlamdı. Bunda Bekir Sami Beyin demir karakteri ve sonsuz cesareti rol oynuyordu. Yoksa o günlerde Bursa'nın Rum nüfusu Türk nüfusundan çoktu. Istanbul'un mahallesi gibiydi ve her gün vapurla gidip geliniyordu. İtilâfçılar ve İngiliz muhiplerince sarılmış, işlenmişti. Bekir Sami Beyden başkası bu bölgenin hakkından gelemezdi. Istanbul bizi ele geçirmek için her araca baş vuruyordu. Bu araçların içinde kadın da vardı. Yukarda kadınlara değgin birkaç olay anlattım. Bunlara birini daha ekleyeceğim.

Bekir Sami bir gün beni çağırdı. Bir mektup vererek:

— Oku! diye emretti.

Levent Şahverdi Arşivi

Okudum, bir kadın Bekir Sami'ye çok önemli bilgiler verebileceğini yazıyor; kendisiyle ya da Yaveriyle görüşebileceğini de ekliyordu.

Bu ilişkinin gizli kalmasını isteyen hanım, adres olarak Servinaz Otelini bildirmişti.

Bekir Sami Bey:

— Git, görüş! diye emir verdi.

Otele gittim, haber yolladım. Kadın beni yukarda taraçada kabul etti. Çok şık, genç, güzeldi. Önce konuştuklarımızı kimseye anlatmayacağıma dair söz aldı. İstediği sözü verdim. Bunun üzerine:

— Sizin karargâhınızda sırlarınızı çalan ve dışarıya aktaran biri vardır.

Kadın anlattı ve biliyordu: Biz Karargâhta şu emirleri vermiştik, şu raporları almıştık, bunlar Istanbul'da İngiliz Karargâhına gelmişti.

— Ben o Karargâhta çalışan bir Türk kızıyım, diyordu güzel hanım; olan bitenleri bize haber vermek için gelmişti.

Ben teşekkür ederek ayrılırken, bize yardım edebileceğini de ekledi.

Kumandana durumu anlattım.

Bekir Sami Bey:

— Bu bir casustur, bize bilgi verir gibi gözüküp bizden öğrenecek, diye konuştu.

Beni, ikinci ve üçüncü kez kadına yolladı. İlişkiler ilerledikçe kuşkularımız arttı. Bir gün ben hanıma bir gezinti teklif ettim. Biz birlikte dolaşırken Kumandan hanımın odasına girmiş, eşyasını incelemiş, bu inceleme sonunda kuşkuları kesinleşmiş ve bir kartın üstüne:

«— İngiliz entelijans servisi daha zeki memurlar seçmelidir» diye bir kart iliştirmiş.

Kadın ondan sonra görünmedi, ama biz de kuşu ka-

Levent Şahverdi Arşivi

çırmış olduk. Bu olay da Bekir Sami ile benim aramda bir sır olarak kaldı.

ESİRLİKTEN DÖNEN KARDAŞLAR

Istanbul'a esaretten gelen askerleri Halife Ordusu adına birliklere almaya çalıştıklarını haber aldık. Bunun üzerine bir bildiri bastırarak Istanbul'a gönderdik ve askerlere dağıttık:

«Esirlikten dönen kardaşlar!

Altı yüz seneden beri dünyanın her köşesinde Halifemizin emrini, Devletimizin şerefini yerine getirmek için vuruştunuz. Birçok kıymetli arkadaşınız muharebe yerlerinde şehit düştüler, bir kısmı düşman ellerinde Allahına kavuştu. Şimdi köyleriniz, analarınız, yavuklularınız sizi dört gözle beklerken; Devleti, Padişahı, İngiliz gâvuruna satan düşmanlar sizi silâhlandırarak köylerinizi yakmak, kardaşlarınızı öldürtmek istiyor. Ve size bunun için birçok gâvur parası veriyor. Birçok zaman gâvur elinde kaldığınız için gâvur emrine girmenin ne demek olduğunu bilirsiniz. Bu alçaklara kanmayın, yurdunuza sevgili Anadolunuza gelin. Istanbul'da gördüğünüz İngiliz gâvurundan burada eser yoktur. Burada Allahımıza ibadet için kimse bize mâni olamaz. Asayiş yerinde; her şey iyidir.

Sakın din düşmanı devlet haini olan şimdiki hükümete kanarak dinini imanını yıllarca düşmanla döğüşerek gösterdiğiniz kahramanlığınızı lekelemeyin. Dünya ve ahrette Allahınıza, Peygamberinize kara yüzle kalmayın. Güzel köylerinizi, sevgili ca-

Levent Şahverdi Arşivi

milerinizi gâvur ayakları altında çiğnetmek için silâh atmayın.

Bütün Anadolu Müslümanlarından size selâm!

Anadolu Müslümanları»

GENÇLİK VE ORDUYA...

Istanbul'daki subay ve erata ve herkese dağıtılmak üzere bir ayrı bildiri hazırladık. Bu bildiride şunlar yazıyordu:

«Istanbul'da İslâm gençliğine ve kahraman Ordunun kahraman zabit ve neferlerine,

Bayrağınıza hakaret ediyorlar, Halifenize emir veriyorlar, mukaddesatınızı çiğniyorlar, memleketinizi taksim ediyorlar, şeref ve izzet bırakmıyorlar...

Bütün Anadolu alçakçasına yapılan bu gibi şeylere silâhla karşı koyarken, sizler altı yüz seneden fazla bu memlekete payitahtlık etmiş Istanbul'un evlâdısınız; nasıl oluyor ve nasıl ayağa kalkmıyor ve nasıl bu alçak Hükümete ram oluyorsunuz?

Tarih ve Allah, her şeyi affeder; ama alçaklara karşı sükût, lânetlenmek demektir. Bunu nasıl affettireceksiniz?

İngilizlerin her bucakta oynadığı rolleri bilirken nasıl size iyilik yapacağına kanisiniz. Dünya İngiliz düşmanı iken, bir sürü zelilin yalanına nasıl kanıyorsunuz?

Kanmıyor iseniz...

Ölmekten mi korkuyor, öldürmekten mi çekiniyorsunuz?

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu vereceği karar için harekâtınızı bekliyor.

Ya şerefle yaşamak yolunu tutun, yahut Anadolu'nun size bağıracağı «Bizanslılar» hakaretini kabul edin.

Anadolu Müslümanları»

Istanbul'un küçük müvezzileri bu bildirileri gazetelerin içine koyup, sokaklarda:

— Ondan da var, ondan da var... diye bağırarak dağıtıyorlardı.

Yok denecek kadar küçük çıkarlar karşılığında bizim Istanbul'daki propaganda ve dağıtım örgütümüz olmuştu bu küçükler... Istanbul polisi ve düşman polisi bu yalınayak küçüklerle başa çıkamamıştı.

Bildirileri ben yazıyordum. Ziya Şakir basıyordu (*).

KOYUN ÖYKÜSÜ

Mayısın 6'sı Hıdır İlyas (Hıdrellez) denen gündür.

Her yıl mayıs ayının bu güzel gününde kırlara çıkmak, eğlenmek, bizim için gelenek olmuştu. İranlılardan gelen bu usul topluma yayılmıştı.

Mayısın üçüncü günü odama bir çavuş geldi. Kirmasti'de Alay Kumandanı Osman Beyden bir mektup getirdi.

Mektubu açtım. Osman Bey bana Hıdrellez için koyun gönderdiğini afiyetle yememi yazıyordu.

Çavuşa:

— Eve götür, dedim.

Adam hayretle yüzüme baktı:

— Kumandanım eve gitmez.

(*) Ziya Şakir sonradan yazar ve gazeteci olarak ün yaptı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sefer ben şaşırdım:

— Neden?

Çavuş:

— Getirdiğimiz koyun bin iki yüz küsurdur.

O zaman anladım ki, Yarbay Osman Bey, Yusuf İzmet Paşa olayında kendisine yaptığım hizmete karşılık bana armağan yolluyor.

Bursa'da bir koyunun ortalama fiyatı on lira olduğuna göre, Osman Bey bana on iki bin liralık hediye gönderiyordu.

Kumandana durumu anlattım.

Bekir Sami:

— Birini eve yolla; geri kalan koyunları askere ve okullara veririz.

Böylece neşeli bir Hıdır İlyas geçirdik.

OSMAN BEYİN ŞİDDETİ

Yarbay Osman Beyi Bursa Vilâyeti Seyyar Tedip Kuvvetleri Kumandanlığına tayin ettik.

Yemen isyanlarından beri vuruşan, dövüşen bu adam Bursa bölgesinde yıldırım gibi dolaşıyor, en ufak bir karşı eylemi, ya da baş kaldırmayı eziyordu.

Yarbay Osman Beye hapis, idam, köy yakmak ve bir bölge halkını sürmek gibi ceza yetkileri verilmişti. Yaşadığımız ortamın ne demek olduğunu anlamak için Osman Beye Kumandan Bekir Sami'nin gönderdiği şu yazıyı okumak yeterlidir:

Bursa 8.5.1920

172'nci Alay Kumandanlığına,

Karacabey

İttihaz etmekte olduğunuz tedabiri tazyikiyye-

Levent Şahverdi Arşivi

den (baskı tedbirlerinden) kadınların hariç tutulması ve bilhassa nefiy (sürmek) ve teb'id (kovma, uzağa sürme) cezalarının kadınlara tatbik edilmemesini rica ederim.

56'ncı Fırka K.
Bekir Sami

ANADOLU'YA ÇAĞRILANLAR

Aynı gün aldığımız bir şifrede aşağıda kimlikleri yazılı kimselere yüzer lira gönderilerek Anadolu'ya davet edilmeleri isteniyordu:

Kurmay Albay Kemalettin Sami, Kurmay Albay Behiç, Kolordu Kumandanlarından Kurmay Albay Ali Fuat, Albay Ali Hikmet, Zat İşleri Müdür Muavini Yarbay Mustafa, Genelkurmay Dördüncü Şube Müdürü Yarbay Yanyalı İzzettin, Tuğgeneral Yakup Şevki, Tuğgeneral Nihat (*).

Ayrıca çarkçı, motorcu, makinist, telsizci, haritacı gibi uzmanların da çağrılması öngörülüyordu. Biz bu işleri ve verilen emirleri yerine getirmeye çalışıyorduk.

İTİLÂF DEVLETLERİ ARASINDA ÇELİŞKİLER

Anadolu harekâtında düşmanlar görünüşte birliktiler ama, içten içe birbirleriyle çekişiyorlardı. İtalyanlarla Yunanlılar, İngilizlerle Fransızlar arasında bir rekabet vardı.

(*) Kemalettin Sami: Sonra Kemalettin Sami Paşa. Albay Behiç: Sonradan Paris Sefiri. Albay Ali Fuat: 1940 yılında Harp

Levent Şahverdi Arşivi

Bursa'da Fransız yedek subay Briso bulunuyordu. Istanbul'un işgali üzerine Ankara bütün yabancı subayların tutuklanmasını emretmişti. O güne dek bize bazı yardımları bulunan ve Bekir Sami ile çok dost olan Briso'yu kumandan tutuklamadı. Adam bunun üzerine Istanbul'la ilişkiye geçerek Fransızlarla aramızda bir yakınlaşma sağlamaya çalıştı. Mayısın 11'inci günü Löbon adında bir yaşlı Fransız amirali Bursa'ya geldi; kumandanla görüştü.

Mustafa Kemal Paşayla da görüşmek istedi. Ankara'ya soruldu. Mustafa Kemal Paşa uygun gördü. Amiral Löbon Ankara'ya doğru yola çıktı, ama Istanbul'dan aldığı bir emirle geri döndü.

Bunun üzerine Ankara'ya şu telgrafı çekti:

Bursa 12.5.1920

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Bileciğe müteveccihen Bursa'dan hareketimi müteakip telgrafla tekrar çağrıldım. Yeni talimat telâkki etmek üzere Istanbul'a avdet ediyorum. Bu suretle düçar-ı inkıta olan (kesintiye uğrayan) seyahatimin teshili (kolaylaştırılması) hususunda ibzal buyrulan asar-ı teveccühe (esirgenmeyen yakınlığa) karşı en samimî hissiyatı minnetdaranemin (minnet hislerimin) kabulünü rica ederim.

Kumandan Löbon

Akademisi Kumandanı Korgeneral. Ali Hikmet: Daha sonra Kolorgu Kumandanı ve mebus. Yarbay Mustafa: Mustafa Muğlalı Paşa. Yarbay İzzettin: Orgeneral İzzettin Çalışlar. Yakup Şevki Subaşı: Sonra Orgeneral. Tuğgeneral Nihat: 1940 yılında Ankara'da Askerî Yargıtay Başkanı.

Levent Şahverdi Arşivi

Aynı gün Genelkurmay Başkanlığına yazdığımız raporda özetle şu noktaları bildiriyorduk:

1. Istanbul'da esirler arasında olumsuz propaganda yapıldığı için askerin Anadolu'ya gelmediği anlaşıldığından Istanbul'daki askerlere bildiri dağıtılmıştır.

2. Bugüne dek 547 asker gelmiş, bunlar yedirilip içirilerek memleketlerine sevkedilmiş, bazılarına bildiriler verilerek tekrar Istanbul'a yollanmıştır. Istanbul'a yollananlar ellerindeki bildirileri askerlere dağıtarak propaganda yapmak üzere görevlendirilmişlerdir.

Büyük Savaş Mütarekesinde düşman devletlerinin elinde altı bin kadar subay, üç yüz elli bin kadar nefer esir bulunuyordu.

HACİM MUHİTTİN BEY

Ankara Hükümetinin ilk Bursa Valisi olan Hacim Muhittin Bey geldiği zaman kendisini bir padişah gibi karşıladık. İri bir adamdı, sakalları ve dizlerini geçen çizmeleriyle mükemmel bir at hırsızına benziyordu.

Bizim kayınpeder, Hacim Muhittin Beyi tanıdığını ve kendisi İzmir'de Şube Reisiyken onun da Polis Müdürü olduğunu söylüyordu. Ali Rıza Bey bir gün Valiye gidip görüşmüş, Hacim Bey, Nimet'i ve Behçet'i sorup benim Nimet'le evlendiğimi öğrenmiş. O zaman Ankara'dan tavsiye edildiğimi söyleyerek beni görmek istemiş.

Birkaç gün sonra gittim; iltifatlarla karşılandım. Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşaların benle işbirliği yapma-

Levent Şahverdi Arşivi

larını kendisine tembih ettiklerini söyledi. Görüştük. Aramızda bir dostluk doğdu.

ÇERKEZ ETHEM

Balıkesir ve Bandırma isyan bölgesini temizlemekle uğraşan Ethem Beyin bütün kuvvetlerini Susurluk'ta toplayarak Lefke'ye hareket etmesi Ali Fuat Paşa tarafından emredildi; biz bu emri yerine aktardık.

Çerkez Ethem altı yüz süvari, yedi yüz piyade ve dört toptan oluşan birliğiyle 16 mayıs akşamı Bursa'ya geldi.

Şehir donanmış, gelecek olanlara güzel yerler konaklama için ayrılmış, herkes elinden geldiğince misafirleri ağırlamak için yemekler hazırlamıştı. Karşılama ve konaklama işlerinin düzenlemesini ben yürütüyordum.

16 mayıs günü törensel hazırlıkları ve konaklama yerlerindeki tedbirleri görüp ilgilileri denetledikten sonra, Bandırma - Bursa şoşesinin Yahudiler denen noktasına geldim.

Bekir Sami Beyle Hacim Muhittin Bey Bandırma yolunda daha uzak bir yerde Ethem'i karşılamak istediler.

Tören Birliği olarak çıkardığımız kurulun başındaki Yüzbaşı Halis'i Yahudiler'de gördüm. Halis bana, Yüzbaşı Tevfik Beyi tanıttı. Yüzbaşı Tevfik, Halis'in sınıf arkadaşı, Ethem'in ortanca ağabeyi ve süvari kuvvetleri kumandanıydı.

Ethem'in Süvari Kumandanı Tevfik, Bekir Sami'nin Tümen Yaveri Yüzbaşı Selâhattin'le lütfen görüştü. Ben kendisine aldığımız düzeni, birliklerin kente girişi için gerekli programı verdim. Esasen parça parça ve bir sürü gibi gelen birlikler kente sokulmamış ve şehir dışında durdurularak düzene sokulmaya başlanmıştı. Tevfik bu

Levent Şahverdi Arşivi

durumdan alınmış, gazaba gelmişti. Benim verdiğim tören programını alınca:

— Biz Bursa'ya misafirliği mi geliyoruz, hapse mi? diye öfkesini belli etti.

Bu soru benim için garipti. Çünkü bizim yaptığımız iş, gelenlere en büyük saygı ve askerlik gereğiydi.

Cevap verdim:

— Hayır, sizi hapsetmek için değil saygı göstermek için bu programı yaptık. Siz de takdir edersiniz ki, dağınık ve başıboş birlikleri şehrin sokaklarına sokmak doğru değildir.

Ummadığı bu karşılık üzerine şaşıran Tevfik:

— Pekâlâ, dedi, öyle olsun.

PADİŞAH ŞEVKETİ

Biz bir yandan gelenleri düzene soktuk, bir yandan Ethem Beyi bekledik.

Sonunda Ethem gözüktü.

Ufak tertip bir padişah azamet ve şevketiyle gelen bu süvari çavuşu, hepimizi selâmlamak lütfunda bulundu. Ve yanındaki karşılayıcılarla birlikte kente girdi.

Her yandan:

— Yaşasın Ethem Bey... sesleri yükseliyordu.

Biz de Ethem'in birliklerinin kente düzen içinde girmesini sağladık. Birliklerin her bölümü için saptanmış konak bölgelerini gösteren subayları, yanlarına koyarak; birliklerin yürüyüş ve duruşta düzenlerini koruyarak işi yürüttük.

Bütün birlikler Belediye önünde Vali, Bekir Sami ve Çerkez Ethem huzurunda geçit töreni yapacaklardı. Ben atımı sürdüm, geldim. Ve üçünü tören yerine davet ettim.

Levent Şahverdi Arşivi

Ethem yorgunluğundan söz ederek geçit törenine gelmedi. Vali de doğal olarak Ethem'i yalnız bırakmak istemedi. Bekir Sami yalnız kaldı.

Tören yerinde ben Kumandanın yanında bulunuyordum. İlk kol göründü. Başta Süvari Kumandanı Tevfik olmak üzere yürüyüş başladı. Alkış ve kıyametle bizim önümüzden geçiyorlardı.

Törenin sonuna doğru İnzibat Subayı Teğmen Arap Ali yanıma geldi ve titrek bir sesle:

— Ethem Beyin süvarileri Merkez Kumandanı Binbaşı Eşref Beyi yakaladılar, sürükleyerek götürdüler, nereye götürdükleri belli değil, dedi.

Ben hemen fırladım.

Eşref'i Tevfik Beyi misafir ettiğimiz Osmaniye Oteline götürmüşler, bir odaya hapsetmişler.

Çerkez Ethem'in iki eri silâhlarını Eşref Beyin göğsüne doğrultmuş duruyorlardı.

Tevfik'i görüp olayın sebebini sordum. Eşref, Tevfik geçerken ayağa kalkıp selâm vermemiş.

Aramızda sert bir tartışma geçti.

DÜŞMANLAR GÜLER

Yüzbaşı Tevfik:

— Biz istersek şimdi sizi de tutuklarız, dedi.

Ben:

— Denemenizi hiç istemem, böyle bir girişim ömrünüzün sonu demektir... diyerek elimi tabancama götürdüm.

Tevfik:

— Biz birbirimize silâh çekersek düşmanlar bize güler.

O zaman dedim ki:

Levent Şahverdi Arşivi

— Bu gerçeği mademki biliyorsunuz, görev ve yetkilerinizin dışına çıkmayınız.

Geldim Bekir Sami Beye durumu anlattım.

Eşref Bey derhal bırakılmazsa bizim askerin Ethem Bey kuvvetlerine silâh çekeceğini söyledim.

Gece yarısına kadar bir sürü konuşma ve tartışma süregeldi. Heyecanlı dakikalar ve saatler yaşıyorduk.

Bir ara Rahmi yanıma geldi, formalarını söktü:

— Böyle subaylık etmektense ölmek daha iyidir, dedi.

Meğer Hüseyin Rahmi bu grubun içinde en akıllı adam olarak Ethem'in eniştesi Hafız Beyi görmüş. Hafız Bey Istanbul'dan Bandırma'ya ilk gelişimizde Bekir Sami'nin ayaklarını öpen Çerkezdi. Rahmi durumu ona anlatmış. Eşref Beyin salıverilmesine yardım etmesini istemiş, kan dökülmek olasılığına işaret etmiş. Buna karşılık Hafız Bey:

— Biz istersek şimdi Bekir Sami'yi belediyenin kapısına asarız; haydi defol! demiş.

Şereflerimizle oynayan bir sürü ahmak karşısında ne yapacaktık? Bir ders vermek gerekiyordu. Kumandanın yanına girdim, durumu bir daha anlattım. Ya Ethem Beyin emir vermesini ya da herkesin kaderine razı olmasını söyledim. Kumandan çok üzülmüştü; elinden bir şey gelmez duruma düşmüştü.

Kalktı Ethem'in yanına gitti. Uzun konuştular. En sonunda Ethem yaverini benim yanıma verdi. Birlikte gittik. Eşref'i otelden alıp evine götürdük.

Ne var ki, bu işin bir art nedeni vardı.

Binbaşı Eşref'in anlattığına göre, olayın asıl nedeni kin güdüsü idi. Eşref, 1913'te Balkan Savaşından sonra Harbiye Nezaretine gelirken, Beyazıt civarında öldürülen

Levent Şahverdi Arşivi

Sadrazam Mahmut Şevket Paşanın yaveriymiş; suikast sırasında Sadrazamın yanındaymış. Silâh atanları görmüş ve sonradan bunlar arasında bulunan Yüzbaşı Kâzım adında birinin asılmasına sebep olmuş.

Asılan Yüzbaşı Kâzım da Çerkez Ethem'in ağabeyi Yüzbaşı Tevfik'in akrabası oluyormuş.

Demek ki, yedi yıl sonra intikam almak istemişti Tevfik.

BİR EŞKIYA SÜRÜSÜ

16 mayıs akşamı Bursa'ya gelen Ethem kuvvetleri, 18 mayıs sabahı Bursa'dan ayrıldılar.

Yani iki gece bir gün Bursa'da kaldılar.

Ama bu kısa sürede bir çok namusa saldırıldı; birçok adam öldürüldü; birçok dükkân yağma edildi.

Derbeder Ethem birlikleri dükkânlara girip istediklerini alıp savuştular. Bursa Belediye ve Hükümeti halka 180 bin lira ödedi.

Ve 18 mayıs 1920'de şehirden ayrılan Ethem, bir yıldırım hızıyle Lefke'ye, oradan Sapanca'ya ve Adapazarı'na hücum etti. 21 mayıs günü Adapazarı, Bolu, Düzce elimize geçti, isyan bastırıldı. Bu olaydan sonra hemen bir bildiri basıp Istanbul'da dağıttık.

BİLDİRİ

Adapazarı, İzmit, Bolu, Düzce ve havalisinde mahallî ahaliye zulüm ve işkenceyle ırz ve namuslarını payimal, mal ve canlarını yağma ve katleden serseri eşkıyaların, bimennehi tealâ, 24 mayıs 1920

Levent Şahverdi Arşivi

tarihinde tedip harekâtıyle cümlesinin tenkillerine başlanmış ve bu suretle Adapazarı, Sapanca, Düzce, Hendek, Bolu, Mudurnu kâmilen bu şakilerden temizlenmiştir.

Adapazarı ve Sapanca'da bunlardan dört top, yedi makineli tüfek, mühimmat ve silâh zaptedilmiştir. Millî kuvvetler her yerde ahali tarafından büyük meserretler ve göz yaşlarıyla karşılanmıştır.

Bu soyguncu ve çapulcu serserilerin ahaliye yaptıkları fenalıklar bir insana yakışmayacak derecededir. Bunlardan elde edilip firar edemeyenler Hıyanet-i Vataniye Kanunu mucibince cezalarını görmektedirler. Pek yakın bir zamanda Anadolu'nun bir karışlık yerinde bile gerek bu şakilerden, gerekse düşmanlardan bir ferdin kalmayacağına emin olunuz. Perişan bir surette kaçan asiler hakkında Istanbul ahalisine muntazaman malumat verilecektir.

Garbi Anadolu Harekât Şubesi

Hendek nahiyesi asilerin reis ve kumandanlarından eski Belediye Reisi Mustafa Efendi, asi kumandanlarından Safer Efendi, İdare Reisi Abdülvahap Efendi, Gerede asi müfrezeleri Kumandanı Koç Bey, Düzce Jandarma Kumandanının katili Rüştü Bey, Düzce kuvvetlerini bilfiil idare eden Erkânıharp Binbaşı Hayri Bey, Düzce kuvvetlerini bilfiil idare eden Yüzbaşı Ali Efendi, Mülâzım Şerafettin, Makineli Tüfek Zabiti Mahmut Suphi, Tabur Kâtibi Hasan Lütfi Efendi, Cerrah İbrahim Ethem Efendi.

Balada isim ve memuriyetleri muharrer olanların bilfiil Adapazarı, Düzce, Hendek taraflarında asilerin emir ve idaresini deruhte ederek mahallî ahaliye pek çok zulüm, mallarını yağma ve Kuvayı Milliye'ye karşı ahaliyi teşvik ettiklerinden Hıyanet-i

Levent Şahverdi Arşivi

Vataniye Kanununa tevfikan Düzce ve Hendek'te salben idam edilmişlerdir.

Garbî Anadolu Kuvayı Milliye
Harekât Şubesi Müdüriyeti

ÇEVRENİN BASKILARI

Bir gün dairede otururken Levazım Reisi Sezai geldi. Beni yatak odasında düşünceli durumda görmüş, gözetlemiş, sonra yanıma gelmiş.

— Derdin nedir? diye sordu.

— Yok bir şey...

— Saklama.

— Saklanacak bir şey yok ki...

Sezai Bey:

— Sen evlilik hayatına yeni girdin. Başına çok şey gelir bu hayatta... Ama sabırlı olmak gerekir... Diye lâfa başladı ve sonunda söylemek istediğini söyledi. Ben evlendiğim zaman Nimet'e yüzgörümlüğü takmamıştım, bu kızı beğenmediğime işaret edermiş, çevrede büyük dedikodu olmuş, sonunda Nimet'in annesine söylemişler, o da «Ne yapalım kısmet böyleymiş» demiş...

Ben anlatılanları şaşkınlıkla dinliyordum. Konu benim havsalama sığacak gibi değildi. Ben yüzgörümlüğü takmışım, takmamışım, âleme ne? Sonra yüzgörümlüğüyle aile mutluluğunun ilgisi ne?

Yüzgörümlüğü almak için iki yüz lira para ayırmıştım, ama iş başka yönde gelişmişti. Kayınpeder ile valde birtakım eşya satın almak istiyorlardı. Ben içinde bulunduğumuz şartların ağırlığını hatırlattım. Hiç ummadığımız bir günde her şeyi bırakarak Bursa'dan çıkabilirdik. Çünkü olağanüstü bir dönemde, savaş ortamında yaşıyorduk. Sonunda hiç olmazsa dışarı karşı bir yatak ve gelin odası

Levent Şahverdi Arşivi

almak zorunluğu üzerinde durulunca söylenecek bir şey kalmadı. Bu eşyalar satın alınırken benim de hazır bulunmam istendi. Alışverişten sonra Rıza Bey de benimle birlikte daireye geldi. Anladım ki, parası yoktur; Bekir Sami Bey'den borç para isteyecektir. Ben buna engel oldum.

— Bende yüzgörümlüğü için iki yüz lira var, Nimet razı olursa bunu vereyim size, dedim.

Sonra Istanbul'a geldiğimde kardeşlerime durumu anlattım. Onlar da üçü birleşip bir yüzgörümlüğü takmaya karar verdiler. Vaktiyle büyük ablamın boynunda bir elmas pandantif görmüş, çok beğenmiş:

— Evlendiğim zaman karıma verirsin, demiştim.

İşte bu sözü unutmamışlar, o elması Nimet'e yüzgörümlüğü diye verdiler.

Durum böyleyken çevre bizimle neden uğraşıyordu? Sezai Beyin sözlerine canım sıkıldı.

OYUNLAR

Bu sıkıntı içindeyken Rahmi odama geldi:

— Azıcık benim odaya gel!

Gittim. Bir adamı bana tanıttı:

— Jandarma Yüzbaşısı Tacettin.

Sonra ona dönerek:

— Söyle, anlat!.. dedi.

Adam ne söyleyecek diye ben merakla dinliyorum. Herif ağzını açıp bizim kayınpeder hakkında ileri geri konuşmaya başladı. Hiç hoşuma gitmeyen bu durum karşısında Rahmi beni:

— İşte bu o Ali Rıza Beyin damadıdır... diye tanıtmaz mı?

Bu kez Yüzbaşı Tacettin Bey de ne yapacağını şaşırdı. Ortalıkta tuhaf bir hava esti. Hüseyin Rahmi hınzır hınzır gülerek:

Levent Şahverdi Arşivi

— Affedersin Selâhattin, Tacettin Bey Ali Rıza Beyi çok iyi tanırım, deyince seni sürpriz için çağırdım, övecek sanıyordum... diye durumu açıklamaya çalıştı.

Cevap vermeden odama geldim. Üzülmüştüm. Ama üç-dört gün sonra Bekir Sami Bey beni çağırıp Ali Rıza Beye değgin birtakım dedikoduların dolaştığını söyledi. Anladım ki, Hüseyin Rahmi, kumandana aynı biçimde işlemiş.

BEYAZ EKMEK, SİYAH EKMEK

Tümen Serbaytarı Emin Bey aile dostumuzdu. Hatta bir ara Ganimet adındaki kızını Behçet'e almayı düşünmüştük. Bir gün yolda Emin Beyle karşılaştık. Bana dedi ki:

— Selâhattin Bey, işin başında bulunanlar yutmayı sürdürürler ve ötekiler sefil kalırlarsa, bu iş yürümez. Her şeyin başı namustur. Biraz çevrenize bakınız ve konuşulanları dinleyiniz.

Bu cüretli sözlerin nedenini öğrenmek istedim, ama adam sert bir tonla:

— Şerefli olunuz, doğru olunuz Selâhattin Bey! deyip yürüdü.

Ben dondum kaldım. Behçet sapsarı kesildi. Eve nasıl geldik, daireye nasıl döndük, bilemiyorum. Emin Beyin arkadaşı olan Levazım Reisi Sezai'yi çağırıp bu işin içyüzünü anlamasını istedim. Sezai gitti, bir süre sonra döndü, anlattı. Her subaya, rütbesine göre, bir miktar er tayını alma hakkı verilmişti. Hepimiz alıyorduk; ama bir süre sonra bizim ekmekler beyaz çarşı ekmeği oldu. Ben bunun nedenini bilmiyordum. Sorduğumda «askerî fırın isteyene bu ekmekten veriyor» dediler. Levazım Reisinin

Levent Şahverdi Arşivi

anlattığına göre, Serbaytar Sezai Bey bizim emir erinin beyaz ekmek aldığını görünce bir gün fırına gidip:

— Beyaz ekmek verin, demiş.

Vermemişler. Emin Bey bizim neferi gösterince de:

— O yaverin emir eri, ona bir şey yapamayız, demişler.

Bu olay adamcağızın gururuna dokunmuş.

Levazım Reisiyle fırına gittim. Durumu inceledim. Beyaz ekmeği yasakladım.

Büyük işler yanında bu küçük işlerle de uğraşmak zorunda kalıyorduk.

Ortalıkta karışık bir görünüm vardı. Böyle zamanlarda kuşku üzerine adam harcanıyordu. Bir gece odamda çalışırken içeriye bir polisin yanında Bursa Posta Telgraf Başmüdürü Suphi Bey girdi. Ben şaşırdım. Ama bu iş Valinin emriyle olmuştu. Vali, Suphi Beyle geçinemiyordu. Bir rastlantıyla o sırada Bekir Sami Beyin odasındaydı Vali... Ben de işe karıştım. Direnerek bu gidişin önüne geçtim.

Suphi Beyi «Uygun bir yere tayini» ricasıyle Ankara'ya gönderdik, adam gider gitmez Posta Telgraf Umum Müdür Muavini oldu.

Böyle olaylar, o zaman için doğaldı.

GEÇİT YERİ

Bursa Istanbul'la Anadolu arasında tam bir köprü başı olmuştu. Biz Istanbul'a bildiriler yollamaya devam ediyorduk. Bursa'da yayınlanan gazeteleri Istanbul'a gönderiyorduk. Istanbul'dan akın akın gelen öğrenci, asker, subay, kumandan ve aydınları da Anadolu'ya yolluyorduk. Bursa'dan Anadolu'ya bini aşkın subay; yirmi bini aşkın esir asker, birkaç yüz öğrenci geçmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Savaşta Irak Ordusu Kumandanı olan Nurettin Paşa da geldi. Nurettin Paşanın Büyük Savaşta Bekir Sami'yle arası açılmıştı. Ama ben kendisine çok saygı gösterdim. Yalnız Ankara'ya karşı durumu bir tuhaftı. Padişah ile Anadolu Hükümetinin arasını bulmak istiyordu.

Yüzbaşı Cemil Tahir, Yüzbaşı Şemsettin Tahir, Kurmay Başkanlığı İkinci Reisi Kâzım Paşa, Yüzbaşı Kurtcebe, Teğmen Faruk, Eminâli ve daha pek çokları da Ankara'nın yolunu tuttular.

Bir gün bir kadının beni istediğini haber verdiler.

— Gelsin, dedim.

Kadının her yanı sımsıkı kapalıydı. Kendisini görüp tanımaya olanak yoktu, ama o kendisini tanıttı:

— Topçu Binbaşısı Zihni Beyin Refikası.

Hanım, Zihni Beyin Anadolu'ya kaçacağını ama durumu incelemek üzere kendisini gönderdiğini, bu nedenle beni görmek istediğini söyledi, gereğini yaptık.

Haziran ayına varmıştık artık...

Istanbul hocalarına da şu bildiriyi yolladık:

Darülhilâfetin ulemayı İslâmına,

Ey İslâmın baş tacı olan ulemamız,

Bizler sizin gösterdiğiniz necat yollarından yürüyerek Afrika'yı İslâm ettikten sonra Pirene dağlarına dayandık. Bizler, Sind'in, Kafkas'ın kenarlarına, anlattığınız din yoluyle gittik. Bütün necat-ı zafer, bütün âbidat-ı nedenimiz, sizlerin yadigârıdır.

Bugün İslâmın Darülhilâfesi, İngiliz gâvurunun ayakları altına eziliyor. Bugün halifeniz, İslâm şeraiti dahilinde Kur'an ahkâmının icrasını emredemiyor.

Sultanların kabirleri, şühedanının mezarları, mabetlerin harim-i ismeti, İslâmın Kâbesi, İngiliz gâvurunun mahmuz sesleriyle inliyor, yıkılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Kur'an kalkıyor, iman kalkıyor, izzet kalkıyor, din kalkıyor.

Ey müvahhîdinin nacileri!

Allah aşkına, Peygamber aşkına, dinin yollarını halka gösterin. Bir can için, Allah emrini, Kur'an emrini unutanların çiğnediği İslâmı kurtarın.

Bizi necata ulaştırın. Bizi esir ettirmeyin, bizi gâvur ayakları altında sefil bırakmayın. Bizler ki, her şeyimizi, Halifemizin tacı, Kur'anımızın emri için vermiştik. Bugün de Anadolu uleması ve müftülerinin emriyle köylerimizden ayrıldık, silâha sarıldık.

İngiliz gâvurunun parasıyle satın alınan bir sürü sefilin namına çıkarılan fetvalarla dine hücum ediyorlar ve buna yalnız Darülhilâfe uleması sükût ediyor. Sonra İngiliz gâvuruna atılacak kurşunlar İslâm sinesini deliyor. İngiliz gâvuruna vurulacak süngü İslâm kalbini parçalıyor. Kovulacak İngiliz gâvuru yerine Müslümanlar köylerinden kovuluyor, camiler yıkılıyor, mescitler çiğneniyor, masumlar kesiliyor.

Ey ulemayı din, ey Darülhilâfenin uleması, ey Sultan Fatih'in ismini taşıyan Fatih uleması! Din namına, iman namına, yapılan bu gâvurluklardan biz Müslümanları, Anadolu Müslümanlarını kurtarmak için tarihte an'ane olan kıyamlarınızı bekliyoruz.

Anadolu Müslümanları

ENTRİKALAR VE İÇ ANLAŞMAZLIKLAR

O sırada Bursa'da bulunan ve yukarda adı geçen Mahmut Celâl (*) ile arkadaşları birçok entrika çevirerek Be-

(*) Celâl Bayar.

Levent Şahverdi Arşivi

kir Sami ile Hacim Muhittin'in arasını açtılar. Amaçları bulanık suda balık avlamaktı. En sonunda 22 haziran 1920' de Eskişehir'de Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Hacim Muhittin ve Bekir Sami buluştular.

Mustafa Kemal beni de çağırdı.

İlk kez onu burada gördüm. Bana çok iltifat etti, hizmetlerimden memnun olduğunu söyledi.

Konuşma sonunda Valiyle Kumandan barıştırıldı.

Bursa'ya döndük.

Ne var ki entrika devam ediyordu. Sinirler de gergindi.

KÖTÜ BİR OLAY

O günlerin gergin ortamı içinde kötü bir olayı hiç unutamam.

Bir gün Kumandanın beni çağırdığını haber verdiler. Kurmay Başkanı yanındaymış. Haberi getiren nefere:

— Peki, dedim.

Odaya girdiğim zaman manzara şuydu: Bekir Sami Bey, Hüseyin Rahmi ve daha önce Istanbul'da tanıştığım, her gidişimde görüp konuştuğum üç kişi oturmuşlar. Bunlar Istanbul Merkez Kumandan Muavini Yarbay Şerif, Topçu Binbaşısı İhsan Bey, Enver Paşanın Yaveri Yüzbaşı Şükrü (*).

Ben, Bekir Sami Beyin bu kişileri göstermek için beni çağırdığını düşünerek yarım tertip sırıttım. Oysa Kumandan gazap dolu bir sesle beni azarladı:

— Bir daha aklının ermediği şeye karışma!

(*) Yarbay Şerif: Sonradan Liva Kumandanlığına yükseldi. Binbaşı İhsan Bey: Bahriye Vekili olup sonradan Yavuz - Havuz davasına karıştı. Yüzbaşı Şükrü: Yenibahçeli Şükrü.

Levent Şahverdi Arşivi

Neye karışmışım, neye karışmamışım, bilmiyordum. Sonra böyle misafirlerin yanında gereksiz bir azarlanma çok ağrıma gitmişti. Allak bullak olmuştum. Olayın nedenlerini öğrenmek için:

— Neye karışmışım, açıklar mısınız? diye sordum.

Bekir Sami Bey:

— Geçenlerde bana geldin, bazı yedek subayların ihtiyaçlarından söz ederek bunların benim himayemde konser vermelerini teklif ettin. Ben de kabul ettim. Her yanda dedikodu olmuş, Bekir Sami para bulamıyor, işi çalgıcılığa döktü, diyorlarmış.

Bu olay benim nişanım zamanında yani ocak ayında olmuş, aradan 6 ay geçmişti. Şimdi ne zamanı, ne de yeriydi tartışmanın... Her halde asıl sorun bu değildi. Birisi topluluk önünde Bekir Sami'nin bana hakaret etmesi için bu düzeni kurmuştu. Dişlerimi sıkarak:

— Söylediğiniz kişiler 270 lira almışlardır. Tümenin bir aylık ihtiyacı dört bin lirayı aşkındır. Kaldı ki, bir kumandanın astı, uygun gördüğü her tedbiri üstü olan kumandana arzeder; teklif kabul edilince artık sorumlu kumandandır. Bir iş yapılır, aradan zaman geçer, sonuç kötü çıkar ve kumandan işin sorumunu o işi teklif eden astına yüklemeye çalışırsa, kumandanlık sıfatını yaralamış olur...

Dedim ve selâm verip odadan çıktım.

GENE RAHMİ

Odama döndüm. Baktım Rahmi arkamdan çıkıp gelmiş:

— Ne yaptın! Artık ne subaylık, ne de ordu kaldı?

Bu kez Rahmi'ye:

— Git ve cehennem ol! diye bağırdım.

Kendimi kaybetmiş, soğukkanlılığımı yitirmiştim. Hü-

Levent Şahverdi Arşivi

seyin Rahmi her halde bu durumumu gördü, bir şey söylemeden çıkıp gitti. Ama ben olayın hazırlanışını Rahmi'ye bağlıyordum.

Biraz sonra Bekir Sami Bey beni çağırdı.

Odasında yalnızdı.

Gazap doluydu.

Tabancasını çıkarmış, açık durumda masasının üstüne koymuştu.

Her şeyin bittiğini anladım.

Bana bir süre olanca şiddetiyle baktıktan sonra:

— Sen söylediğinin manasını biliyor musun? Ve askerliğin temeli olan itaate aykırı olduğunu biliyor musun?

Cevap verdim:

— Yaptıklarımı biliyorum, bana hakaret edildi.

Bekir Sami şiddetle:

— Ben adamın beynini patlatırım, diye önce üzerime, sonra tabancasını almak üzere masaya yürüdü. Hiç kuşkusuz beni öldürecekti. İlk adımını atarken elimi tabancama götürüp:

— Bir adım daha atarsanız, tereddütsüz hayatınıza son veririm, dedim.

Bekir Sami bana döndü, görevi, şefkati, cesareti, sevgisi, öfkesi, onuru birbirine karışan bu kahraman adam şiddetli bir bunalımla taş gibi yere yuvarlandı.

Ben şaşırdım, yardım çağırdık, doktor, ilâç ve Bekir Sami Beyi en aşağı bir inmeden kurtardık (*). Ben tarif-

(*) Bekir Sami ölünceye kadar bu olayı unutmadı. Ve zaman zaman derdi ki, «Bu herif, ya seni, ya beni katil yapacaktı».

Levent Şahverdi Arşivi

siz pişmanlık ve üzüntü içine düştüm. Ama iş böylece kapandı. Bunda Bekir Sami'nin büyüklüğü rol oynadı.

YENİ DÜZENLEMELER

Mustafa Kemal Paşa 23/24 haziranda Yunanlıların Akhisar cephesinden saldırıya geçtiklerini ve Bursa'dan ne kadar kuvvet göndermek mümkünse hemen Balıkesir cephesine yollamak gerektiğini bildirdi. Biz bu emir üzerine gerekenleri yaptık. Emri Eskişehir buluşmasından dönerken Bilecik'te almıştık. Bursa'ya yetiştik. Önce Yarbay Osman Beyin alayını cepheye yolladık. Sonra bazı küçük birlikleri göndermeye başladık. Bir yandan bunları yaparken bir yandan Bursa'daki okulları boşaltıyorduk.

26 haziran günü İngilizler Mudanya'ya asker çıkardı. Oradaki birlikler silâhla karşı koydular. Bir İngiliz subayı öldürüldü. İngilizler bunun üzerine çekildiler.

Bu işlerle uğraşırken şu emir geldi:

56. Fırka Kumandanlığına,

1. Yeni teşkil olunan Garp Cephesi Kumandanlığına seferde ordu kumandanı salâhiyet ve vazifesiyle Ali Fuat Paşa Hazretleri tayin olunmuştur.

2. On ikinci Kolordu ve Yirminci Kolordu ile İzmir Şimal Kolordusu namını alan şimal cephesi mumaileyhin emrine verilmiştir.

3. İzmir Şimal Kolordusu Kumandanlığına Miralay Bekir Sami ve Elli Altıncı Fırka Kumandanlığına Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı Kaymakam Kemal Beyler tayin olunmuştur.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

Emrin 4, 5, 6'ncı maddeleri de vardı. Ama bizi ilgilendiren yanı hemen bir kolordu karargâhı düzenlemek gerektiğini ortaya koyuyordu.

Kolorduya ikinci yaver olarak Aziz, Kurmay Başkanlığına Hüseyin Rahmi uygun görüldükten sonra, Kemal, Murteza, Ali, Aziz, Behçet, Fahri, Eminâli'yi karargâha aldık. Istanbul'dan gelen Binbaşı Zihni Topçu Kumandanlığına atandı. Karargâh böylece meydana geldi.

Balıkesir yönündeki Yunan saldırısı ilerliyor, biz de Bursa'yı elimizden geldiğince boşaltmaya çalışıyorduk. İlk olarak yeni 20'nci Kolordu Karargâhını meydana getiren subayların aileleriyle işe başladık.

ÇEKİLİŞ

Kolordu Karargâhının merkezi olarak saptanan Eskişehir'e işleri düzenlemek ve gereken hazırlıkları yapmak için Hüseyin Rahmi gönderildi. Rahmi 28 haziranda yola çıktı. 29 haziranda Balıkesir'den gelen bir telgrafta Yunan saldırısının ilerlediği ve Kolordu Kumandanının ortada olmadığı bildiriliyordu.

Durum kötüye gidiyordu.

56'ıncı Tümene tayin olunan ve Istanbul'dan gelmesi beklenen Kemalettin Sami gelmemişti. Onun yerine Nazmi Bey getirildi. Nazmi Bey Büyük Savaşa yüzbaşı ve bölük kumandanı olarak girmiş, kaymakamlığa ve tümen kumandanlığına yükselmişti (*). Tümen Kurmay Başkanlığın'a da Istanbul'dan kaçıp gelmiş olan Yüzbaşı Kurtcebe uygun görüldü.

30 haziran akşamı telgrafhaneden çağrıldım. Telgraf

(*) Sonradan korgeneralliğe terfi etti. 1939'da Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarıyken emekliye ayrıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

başında Gönen'deki birliklerin kumandanı Binbaşı Avni Bey bulunuyordu. Aldığı haberlerden Balıkesir'e düşman kuvvetlerinin girmek üzere bulunduğunu bildiren Avni Bey, bir gün daha geçerse bütün kuvvetleriyle esir düşeceğini, Kolordu Kumandanı Kâzım Beyin ortalarda görünmediğini ve emir beklediğini söylüyordu.

Durumu sordum.

Öğrendim ki, iki gündür Kolordu Kumandanı bulunamıyormuş, yarın Yunanlıların Balıkesir'e girme olasılığı varmış. Derviş Bey Bursa'ya gidiyormuş.

— Peki, bu durumda Gönen'deki birlikler ne olacak? diye sordum.

— Onu Kolordu Kumandanı düşünsün! diye cevap verdi.

— Ya Kolordu Kumandanı ölmüşse?

— Allah düşünsün!

Anlaşılıyordu ki, panik başlamıştır.

Gönen Bölge Kumandanlığına Bekir Sami imzasıyle bir yazı gönderdik. Bütün birliklerin en geç 1 temmuz 1920 gününe kadar Bandırma - Balıkesir demiryolu hattının doğusuna geçecek biçimde harekete geçmelerini emrettik. Hattın batısında kalan birliklerin esir düşmesi tehlikesinden söz açarak yorgunluğa ve dökünüye bakılmaması konusunda uyardık.

1 temmuzda Avni Bey, bütün birlikleriyle Bandırma'ya yetiştiğini bildirdi.

HAZİN ÇELİŞKİLER

Biz de Bursa'yı olanca hızımızla boşaltıyorduk.

Hiç kuşkusuz bizim ev de hazırlanıyordu.

Gereksiz eşyaları bırakacaktık; ama piyanonun birlikte götürülmesi isteniyordu.

Gerçekten evde bir piyano vardı. Bazen Hüseyin Rah-

Levent Şahverdi Arşivi

mi, Afife Hanımla birlikte geceleri bize geliyordu. Nimet piyano, Rahmi, mandolin, Afife keman çalıyor; hoşça vakit geçiriyorduk.

Ben ömrümde bir kez, bu piyano konusunda, görev otoritemi kişisel isteğim için kullanmıştım. Evlendikten sonra bir gün Ali Rıza Bey Nimet'in iyi piyano çaldığını, ama piyanosunun İzmir'de kaldığını söylemişti:

— Bir piyanosu olsa ne kadar sevinirdi, demişti.

Ben de Merkez Kumandanlığına emir verdim. Bir gazinocu Rum vardı. Herifin gazinosundaki piyanoyu hemen bizim eve getirmelerini kaç para istiyorsa vermelerini söyledim.

Piyano geldi.

Rum'a yüz elli lira verilmişti.

Ama şimdi adam bu piyanonun taşınamayacağını, 150 lirayı geri vereceğini, piyanonun iadesini rica ediyordu; ben de uygun buluyordum bu çözüm biçimini...

Eve dert anlatamadık, eşyalarla birlikte piyano da yola çıktı.

DÜŞMAN KAPIDA

1 temmuzda Şimal Kolordusu Kumandanı Kâzım Bey, Kirmasti'de düşmana karşı durmaya çalışıyordu. Bursa paniğe uğramış muhacir kafileleriyle dolmuştu. 2 temmuzda Bekir Sami Bey Adapazarı'nda bulunan 24. ve Eskişehir'deki 11'inci Tümenlere Bursa'ya hareket emri verdi.

Tümenlerden hareket haberini bekliyorduk. Nazmi Bey 56'ncı Tümen Kumandanlığını ele aldı. 3 temmuzda tümenler yola çıktıklarını bildirdiler. Ama akşam üzeri önce Mustafa Kemal Paşadan ve sonra Ali Fuat'tan gelen emirde, bu tümenlerin Bozüyük ve İnönü bölgesinde kalmaları ve Bursa'dan muharebesiz çekilmemiz emrediliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bekir Sami emri birliklere iletti; ama savaşmadan Bursa'daki kuvvetlerle çekilemeyeceğini Ankara'ya haber verdi.

Bunun bir nedeni vardı.

Bursa'da tümen namına sekiz yüz kişi kalmıştı; bunlar Bursalı idiler. Hiç olmazsa bu kuvvetle bir zaman kazanmak, hem muhacirlerin kaçabilmesi, hem de geride hazırlanan savunma hattının korunması için gerekli görüyordu.

Kumandan 2 temmuzda Tümeni Nazmi Beye teslim edince Bursa'dan ayrılarak Kolordusunun başına geçmek istedi. Ama Bursa'yı bırakırsa şehrin bir kargaşaya sürüklenerek henüz ardı alınmamış muhacir kafilelerini ve tümeni zor duruma düşüreceğini düşündü. Görevi olmasa da son dakikaya kadar Bursa'da kalmayı uygun gördü.

4 temmuz sabahı bizim ev de yola çıktı. Evi yeni gelen Tümen Kumandanına devrettik. Behçet bu kafileyle gidecekti; fakat 3 temmuz akşamı bana gelerek Bekir Sami ile Bursa'da kalmak ricasında bulundu. Yirmi bir yaşındaki bu çocuğun mertçe davranışı hoşuma gitti. Peki, dedim.

4 temmuzu 5'e bağlayan gece şehirde büyük bir panik oldu. O sabah gelmiş bulunan Miralay Kâzım Bey ile yanındakiler ve Vali Hacim Muhittin Bey Bursa'dan ayrıldılar. Biz sabaha dek çalışarak kargaşayı zor durdurduk.

5 temmuzda bir İngiliz filosu Mudanya önüne geldi. Yunanlılar Bursa'ya yaklaşıyorlardı. Biz Bursa'nın batısında Sülüklü cephesini oluşturduk.

6 temmuzda İngilizler sabah 5'te Mudanya ve Gemlik'e asker çıkardılar, Yunan saldırısını destekliyorlardı.

7 temmuzda 56'ncı Tümenle düşman karşı karşıya gel-

Levent Şahverdi Arşivi

diler. Sıkı bir savaşa girişmeden İnegöl yönüne çekilme emri verildi.

AYRILIŞ

8 temmuzda Behçet'le sabah erken karargâha geldik. Geceyi Çekirge'de bir otelde geçirmiştik.

Şehirde ölüm sessizliği vardı.

Herkes acı içindeydi.

Hiç kuşkusuz Yunanlıları sabırsızlıkla bekleyenler de eksik değildi.

Bursa'dan son yazdığımız rapor şu oldu:

Bursa 8.7.1920

Uşakta Garp Cephesi Kumandanlığına,
Ankara'da Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine,
Bozüyük'te Erkânı Harp Binbaşısı Halis Beye,
Eskişehir'de 20'nci Kolordu Erkânı Harbiye Riyasetine,
Adapazarı'nda 24'üncü Fırka Kumandanlığına,

1. 8 temmuz 1920 öğleden evvel saat onda bir Yunan süvari alayı Sülüklü cephesinde keşifle meşguldür. Bir Yunan piyade alayının kolbaşısı aynı saatte Bursa - Karacabey şoşesi üzerindeki Sülüklü garbındaki kahveye vasıl olmuştur.

2. Mahallî Hükümet teessüs etmiş ve halk şehri terketmemi rica ediyorlar.

3. Vaziyeti akşama kadar tespit etmeye uğraşacak ve buna muvaffak olabilirsem grupla beraber 56'ncı Fırka kıtalarını Bursa şarkına alacak, ben de İnegöl'e gideceğim.

4. Bu rapor 8 temmuz 1920 günü öğleden evvel on bir kırk beşte Bursa'dan Garp Cephesi Kumandanlığına, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine, Fırka

Levent Şahverdi Arşivi

Yirmi Dört Kumandanlığına, Halis Beye ve Yirminci Kolordu Erkânı Harbiye Riyasetine yazılmıştır.

K. 20. K
Bekir Sami

Bu raporu yazmadan bir saat önce Behçet'le Sultan Osman türbesindeki saat kulesine çıkmış, dürbünle Mudanya yönünü gözlemiştik. Düşman kollarının tepelerden indiğini gördük.

Ve ikimiz de Türk'ün ilk payitahtını yitirdiğimizi anlayarak, kahraman Osman Beyin türbesinden utanç verici bir acıyle ayrılmıştık.

Bekir Sami, odasında bir aşağı bir yukarı geziniyor, artık hiç bir şey görmüyordu. Bir ara aşağı santrala indi. Az sonra yukarı çıktı. Biz tümenden çekilme raporunu beklerken Kumandan dedi ki:

— Düşman şehre girmiş, tümen çoktan çekilmiş, neredeyse esir düşeceğiz.

Hazır duran atlara atladık. Bekir Sami Bey gitti. Ben Belediye Reisini çağırıp karargâh binasını teslim ettim. Bursa'yı terketmesi gerekli olanlara telefonla haber verdim. Zaten herkes hazırdı ve yola düştük.

Biz karargâh olarak şehri en son teslim ettik.

Yunanlılar girdiler.

Eğer Kumandan santrala inip durumu anlamamış olsa, esir düşebilirdik.

Bursa'dan ayrıldığımız zaman saat tam bir buçuktu. Vali, Jandarma Kumandanı, Polis Müdürü, Defterdar, mebuslar (*) ve bizimle çekilmek zorunda bulunan öteki kişiler de tam vaktinde haber verildiği için aynı saatte yola çıktılar.

(*) Mahmut Celâl, Muhittin Baha vb.

Levent Şahverdi Arşivi

Bizimle birlikte şehirden bir muhacir akını da başlamıştı.

Bir saat kadar şehre bakan doğu sırtlarında kaldık, bizim kuvvetleri orada bıraktıktan sonra İnegöl'e yürüdük.

İnegöl'de geceyi geçirdik. Ve oradan şu raporu yazdık:

İnegöl 8.7.1920

Uşak'ta Garp Cephesi Kumandanlığına,
Ankara'da Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine,
Adapazarı'nda 24. Fırka Kumandanlığına,
Eskişehir'de 20. Kolordu Erkânı Harbiye Riyasetine,
Bozüyük'te Erkânı Harp Halis Beye,

8.7.1920 saat dokuz evvelinde Yunanlıların dolgun mevcutlu bir süvari alayı ile Sülüklü cephesinde keşfe giriştiğini ve burdan bir alay piyadesinin takip etmeye başladığını, 56'ncı Fırka ile muharebeyi akşama kadar idameye uğraşacağımı arzetmiştim. Orhaneli'nden avdet eden 174'üncü Alayın Üçüncü Tabur efradı kâmilen dağılmış olmaları ve dün akşamki 174'üncü Alayın İkinci Tabur efradının yarısının müsellehan (silâhlı olarak) firar etmiş olmaları ve kıtaat arasında firar vukuatının tezayüdü (artması), muharebesiz Bursa'yı terkederek elde kıt'a bulundurmaya arzu ve imkân bırakmıyordu.

İkinci Alay dört makineli tüfekle Gemlik - Bursa yolu üzerinde olduğundan bu Alayın aynı zamanda kıtaatın himaye vazifesini göreceği de düşünülüyordu. Pek faik kuvvetler karşısında muharebeyi guruba kadar idameye mecbur olan Fırka, bunu da kendisine celp etmişti. Muharebenin başlaması üzerine cephelerden derhal panik başlamış, zabitanın

Levent Şahverdi Arşivi

azami gayretine rağmen İkinci Alay da dahil olduğu halde 56'ncı Fırka efradı kâmilen firar etmiş, yalnız atlı zabitan kendini kurtarabilmiştir.

Bursa'nın 10 kilometre şarkındaki sırtlarda beklenilmiş ve bir müdafaa ihzarına çalışılmışsa da yalnız zabitan geldiğinden buna da imkân hasıl olamamıştır.

Milis ve jandarmadan mürekkep bir kuvveti, zayıf bir dümdar (artçı) vazifesini görmek üzere Bursa ile İnegöl arasında bıraktım. Zabitan ve Vali ile İnegöl'e geldim. Ne bir top, ne de bir makineli tüfek kurtarılamamış ve hepsi firar eden efrat yüzünden yollara terkedilmiştir. Bir iki saat istirahatten sonra Bozüyük'e hareket edilecek, 56'ncı Fırka zabitanı Bozüyük'te bırakıldıktan sonra mevkii mezkurü kapamaya çalışacağım maruzdur.

8.7.1920 yaverliğin 126 numarası iledir.

K. 20 K.
Bekir Sami

Sabaha karşı Bozüyük'e vardık. Mustafa Kemal, Ali Fuat ve bir mebus kurulunun bizi beklediğini gördük. Ve hep beraber Eskişehir'e geldik. Günlerden beri devam eden yorgunluk ve üzüntüyü unutmaya çalıştık.

Eskişehir'de karargâhta çalışmalarımıza devam ediyorduk. Ama durum gittikçe karışıyor, Eskişehir tam bir ana-baba günü görünümü kazanıyordu.

Daha Eskişehir'de kendimize bir düzen vermeden şu emri aldık:

Bozüyük 14.7.1920

Kolordu 20. Kumandanı Bekir Sami Beyefendiye,

1. Müdafaai Milliye Vekâletinden mevrut (gelen) şifre sureti:

Levent Şahverdi Arşivi

«Büyük Millet Meclisince izhar edilen arzuyu şedit (şiddetli arzu) üzerine Vekiller Heyeti kararıyle K. 20 Kumandanı Miralay Bekir Sami Beyin vazifesine hitam (son) verilmiştir».

Müdafaai Milliye Vekili
Ferik Fevzi

2. Zatı âlilerinin bu bapdaki hukukunu ne derece müdafaa etmiş olduğumu his etmiş bulunduğunuz için bu hususiaki teessüratımı da tamamen takdir edersiniz.

Halk arzusuna müstenit (dayalı) bir idarede bu emri vakilere serfuru etmenin (baş eğmenin) yine vatanperverlik olduğunu arz ile teyidi hürmet ve samimiyet eylerim efendim.

Garp Cephesi Kumandanı
Ali Fuat

SALDIRI SİZE DEĞİL, BANADIR

Bekir Sami bunun üzerine Mustafa Kemal'e baş vurarak hemen Kafkaslar'da çalışmak üzere yollanmasını ve ülke böylesine acı içindeyken boş bırakılmamasını istedi.

Mustafa Kemal Paşa yakında cepheye geleceğini ve o vakit kendisiyle görüşeceğini bildirdi ve birkaç gün sonra gelerek Kumandanla görüştü. Şunları söyledi:

— Meclisteki saldırı, size değil; bana ve hükümetedir. Sabırlı olunuz, her şey düzelecektir.

OLAYLARIN ÖZETİ

Son olayların özeti şuydu:

Yunanlılar 22 haziran 1920'ye dek Milen hattında durmuşlardı. Bu tarihte genel saldırıya geçmişlerdi. Kuvvet-

Levent Şahverdi Arşivi

leri 6 tümendi. 3 tümenle iki koldan Akhisar-Soma yönüne, iki tümenle Salihli yönüne, bir tümenle Aydın cephesine saldırdılar.

Düşmanın kuzeydeki kolu 30 haziranda Balıkesir'e girdi. Ve süvarileri 2 temmuzda Kirmasti ve Karacabey'i işgal etti. Düşman karşısında bulunan 61 ve 56'ncı tümenlerimiz Ulubad köprüsünü tahrip ederek Bursa yönüne çekildi. Düşman baskısını artırarak Bursa'yı da ele geçirdi. İleri hatlarını Dimboz-Aksu hattına kadar sürdü. Biz Eskişehir'e kadar çekildik.

Salihli yönünden gelen Yunanlılar 26 ağustosta Uşak'ı zaptederek, ilerlediler. Dumlupınar bizim elimizdeydi. Aydın'dan ilerleyen düşman kolu, Nazilli'ye ulaştı. Düşman harekâtına karşı birliklerimiz, eksik, mühimmatsız idiler. Takviyelerine olanak yoktu.

MECLİSTEKİ TEPKİLER

Ama Meclisin 13 temmuz 1920 günkü oturumunda Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü Bey, bir gensoru önergesi vererek:

— Yönetimde gösterdikleri kusur yüzünden Bursa Kumandanı Bekir Sami, Vali Hacim Muhittin, Alaşehir Kumandanı Aşir Bey niçin Divanıharbe gönderilmiyor? diye sormuştu.

Sinop mebusu Hakkı Hami:

Hızla cezalandırılmalıdırlar... diye konuşunca alkışlar ve bravo sesleriyle desteklendi.

Mehmet Şükrü Bey:

— Biz sorumlu tutulduklarını görmek isteriz... diye haykırınca gensoru önergesi onaylandı.

Gensorunun konuşulacağı gün 14 temmuzdu. Ortalık yatışmıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Konuşmacılar bazı subay ve kumandanların cezalandırılmalarının doğal olduğunu ileri sürerek çeşitli örnekler veriyorlardı.

Bir konuşmacı, asker çekilirken bir kumandanın otuz altı deve eşya götürdüğünü söylüyordu.

Bir konuşmacı ise diyordu ki:

— Yunan ordusu kısa sürede Akhisar'dan Marmara'ya kadar çeşitli şehir ve köylere yıldırım hızıyle yayılmıştır. Anadolu savunmasının bir göz boyaması olduğu sanısı uyanmıştır. Bursa felâketi yüzünden uğradığımız görkemli yıkıntının sorumluları muhakkak cezalandırılmalıdır.

14 AĞUSTOS 1920'DE MECLİS...

O günkü BMM oturumunda Genelkurmay Başkanı İsmet Bey gensoru önergesine karşı şu açıklamaları yapmıştı:

İsmet Bey — «İki önerge birbirleriyle ilgili olduğu için bendeniz her ikisine birden cevap vermek ıstiyorum. Bunlarda üç nokta söz konusu ediliyor. Birisi söz konusu kişilerin Bursa ve Alaşehir'in düşmesine sebep gösterilmesi; ikincisi bu kişilerin görevden uzaklaştırılmalarıyle bu konunun doğruluğunun ortaya çıkması; üçüncüsü niçin görevden uzaklaştırıldılar da Divanı Ali'ye verilmediler sorunudur.

Bursa ve Alaşehir'in düşman eline geçmesi, Bursa dolaylarında muharebe eden kumandanlarla Alaşehir dolaylarında muharebe eden kumandanların kusurları sonucu değildir. Oluşan felâketler, Mütareke'den sonra İzmir'in işgalinden beri devam eden devirde Ordu'nun ve memleketin iç ve dış düşmanlar tarafından uğratıldığı tahribat sonucudur. Bu yı-

Levent Şahverdi Arşivi

kımın safhaları şimdiye kadar yeterli derecede tartışıldı ve açıklandı. Bizim tahkikatımıza cevap olarak Garp Cephesi Kumandanının elimizde bu hususa temas eden açık raporları vardır. Fakat bu konuya; şimdiye kadar sebepleri ve etkenleri yeterli derecede açıklanan bu konuya bugün daha çok temas etmekte yarar görüyorum.

Adı geçen kişilerin görevlerinden uzaklaştırılmaları, kusurlarının resmen doğrulanmasına delil sayılmamalıdır. Bu sorun hakkında Cephe Kumandanı görevden uzaklaştırılmaların kendi isteği ve emriyle olmadığını dile getirmekle beraber bir Divanıharbe verilmelerini gerektirecek sebep görmediğini de ileri sürmektedir. Raporun buna değinen maddelerini okuyalım:

Eskişehir 3.8.1920

Genelkurmay Başkanlığına

1. Ağustos 1920 tarihli ve numarasız kişiye özgü telgraflarının cevabıdır:

Büyük Millet Meclisince gösterilen şiddetli istek üzerine Albay Bekir Sami Bey, İcra Vekillerinin kararıyle 20'nci Kolordu Kumandanlığından alınmış ve Yarbay Aşir Bey ise Büyük Millet Meclisi Başkanının Uşak Cephesini teftiş sırasında gördüğü lüzum üzerine Antalya ve Bölgesi Kumandanı Kurmay Yarbay İzzettin Beyle becayiş ettirilmiştir. Buna göre bu konuda Cephe Kumandanlığının ne arzusu, ne de emri vardır. Adı geçenlerin Divanıharbe verilip verilmemelerini saptamak hakkı ise yüksek kişiliğinizin bildiği gibi, Büyük Millet Meclisinden önce, Garp Cephesinin bütün sevk ve idare sorumunu sözü geçen Meclisin kararıyle yüklenmiş bulunan âcizlerine

Levent Şahverdi Arşivi

aittir. Ben incelemelerim sonucunda adı geçenlerin Divanıharbe verilmelerini gerektirecek hiç bir sebep de görmedim. Bu incelemem, gerektiğinde Büyük Millet Meclisine sunulmak üzere aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Bir kumandan ya sevk ve idare hatasından veya muharebedeki korkaklık ve hıyanetinden Divanıharbe verilir. Albay Bekir Sami Beyin bir sureti yüksek makamlarına sunulan günlük raporlarından kuşku verilmeyecek biçimde ortaya çıktığına göre sevk ve idarede hatası yoktur.

Adı geçenin kişiliğine gelince:

Albay Bekir Sami Bey, Büyük Savaş'a harekâtın başlangıcında Kuvvei Seferiye ve sonra Tümen Kumandanı olarak girmiş ve Kafkas dağlarında ve Irak sahralarında Osmanlı kahramanlığını yaşatmış ve düşmana hakkıyla tanıttırmış seçkin kumandanlarımızdandır.

Millî hareketlerdeki olağanüstü yurtseverlik hizmetlerine gelince, adı geçen, herkesin bildiği gibi mütarekenin ardından derhal Anadolu'ya geçerek düşman zulmüne karşı isyan bayrağını açmış, İzmir cephesini başlangıçta kuranlar arasında bulunmuş ve Istanbul'un bir mahallesi derecesinde bulunan ve muhalif valilerin zehirli telkinlerine kapılan Bursa gibi bir ortamda milletin emelleri ve meşru hareketini iki seneye yakın bir zamandan beri pervasızca yaşatmış, günden güne vaatlere ve idam tehditlerine karşı ahlâkî sağlamlık ve vicdan temizliğini fiilen ispatlamış en önemli soylu ve yurtsever bir kişidir».

İsmet Bey, Ali Fuat Paşanın raporunu okuduktan sonra Mecliste bir sürü konuşma olmuş, en sonunda Mustafa Kemal Paşa söz alarak şunları söylemiştir:

Levent Şahverdi Arşivi

«— Muhterem efendiler, memleketimizin herhangi bir biçimde zarara uğramasından dolayı ulu kurulunuzun bu derece duyarlılık ve ilgi göstermesi şükrana şayandır. (Alkışlar) Ben de reisiniz olmak bakımından bundan büyük mutluluk ve sevinç duymaktayım. Gerçekten Millet Meclisi, millete değgin sorunlarla; millet hayatına, milletin bağımsızlığına ilişkin işlerle yakından ve etkili bir biçimde ilgilenmelidir. Yüksek Meclisinizin Garp Cephesinde meydana gelen olaylardan duygulanması pek doğaldır. Bu duyarlılığın şimdiye kadar birçok oturumda, birçok konuşmalarda, çeşitli biçimde gösterilmiş olmasını da doğal buluyorum».

Mustafa Kemal Paşa uzun konuşmasında geniş açıklamalardan sonra şöyle devam ediyor:

«— Tabiî, durumu anlamak, sebep ve etkenlerini incelemek için bir usul vardır, bir kural vardır. Biz bugün Garp Cephesinin bütün eylemlerinden sorumlu olmak üzere oraya bir kumandan tayin ettik. Şimdiye kadar ileri sürülen genel düşüncelerde yüksek kurulunuzun tümü bu kumandana karşı güven gösterdi ve göstermektedir. Bunun aleyhinde, bu kişiye karşı güvensizliği kanıtlayacak hiç bir fikir işitilmemiştir. İşte bu zat diyor ki, uyarmalarınız, emirleriniz ve tebliğleriniz üzerine bu kumandanların harekâtını inceledim ve izledim ve sonuçta delilleri ve belgeleriyle sunuyorum ki, bunları suçlayacak bir sebep yoktur... Efendiler, Bekir Sami Bey Bursa'yı bırakmamıştır. Ve ben kendi imzam altında Bursa işgal edilmeden bir emir verdim. Askerî harekâtın gerektirdiği hareketin doğrusu Bursa'yı terketmekti».

Ve en sonunda Mustafa Kemal sözü bağlıyor:

Levent Şahverdi Arşivi

«— Bunun içindir ki Bekir Sami Beyin Bursa'yı terketmiş olması gibi bir mesele yoktur. Eleştirilecek nokta: Gerçekten Bursa'yı Bekir Sami Bey niçin daha önce terketmemiştir? Böyle bir emir tebliğinin uygulanmış veya uygulanamamış olmasının elbette sebepleri ve etkenleri vardır».

Tartışmalar sonunda Bekir Sami Beyin Meclis önünde beraatı şu önergeyle onaylandı:

14.8.1920

Başkanlık Makamına,

İcra Kurulu Reisinin yaptığı açıklamalar kayıtsız şartsız yeterli görülerek gündeme geçilmesini öneririz.

Trabzon, Hüsrev...
Çorum, İsmet...
Erzincan, Mehmet...

MUSTAFA KEMAL PAŞA NE DÜŞÜNÜYORDU ?

Büyük Millet Meclisi 23 nisan 1920'de kurulmuştu. Bursa olayı ise 8 temmuz tarihliydi. Anadolu'da yeni bir iktidar, yeni bir hükümet kurulmuştu ve henüz çok yeniydi.

Yunanlılar Batı Anadolu'da bir yıldan beri durdukları Milen Hattı'nı aşarak 22 haziranda, yani Büyük Millet Meclisi kurulduktan bir ay sonra genel saldırıya geçmişlerdi. Bu saldırının amacı açıktı. Kuruluş kesiminde olan Anadolu Hükümetini toparlanıp örgütlenmeden çökertmek istiyorlardı. Mustafa Kemal, yaşanan bir yıl içinde düşman kuvvetleri karşısında az çok bir direnme gücü yaratılmışsa, bunun bazı fedakâr yurtseverlerin çabalarıyle

Levent Şahverdi Arşivi

oluştuğunu dile getirmişti. Ama saray, bu gücü de engellemek için elinden geleni ardına koymamıştı.

Yunanlıların Milen Hattı'ndan saldırıya geçip Bursa ve Alaşehir'i ele geçirmelerinin bir felâket olduğunu ileri sürenlere Mustafa Kemal Paşa şunu söylemişti:

> «— *Felâket gelmeden önce onu durduracak sebepleri ve engelleri düşünmek gerekir. Felâket geldikten sonra üzüntünün yararı yoktur. Yunan saldırısı başlamadan önce, ki başlaması olasılığı vardı, engellemek için tedbirler alınmamışsa, bunun sorumu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve onun Hükümetine ait olamaz. BMM'nin sorun mevkiine geldikten sonra almaya başladığı tedbirler, bir yıl öncesinden beri Istanbul Hükümetlerince bütün milletle beraber ciddiyetle alınmaya başlanmak gerekirdi*».

Böylece Mustafa Kemal Paşa, Mecliste birdenbire patlayan tepkiye karşı iki aylık hükümeti koruyor ve asıl sorumun şimdiye dek ulusal direnmeyi engelleyen Saray Hükümetine düşmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Gene Mustafa Kemal Paşanın düşüncesine göre, yaşanan dönemde iç isyanların bastırılması için bazı kuvvetlerin cepheden alınıp içeriye gönderilmesi de zorunluydu. Ve bu eylemlerin gerçekleştirilmesi, birliklerin Yunan kuvvetleri karşısında bulundurulmasından daha yararlıydı. Belki Bursa, Hendek, Adapazarı, Zile bölgelerinde asilerle çarpışan tümenler ve birlikler cephede bulundurulsa düşman saldırısı bu derece gelişemezdi, ama ulusal kurtuluş yolunda birlik ve beraberlik tam anlamında sağlanmadan ve iç düşman yok edilmeden, dış düşmanın istilâsını durdurmaya çalışmak yanlıştı.

Ancak, ulusal kurtuluş yolunda ulusça birlik ve beraberlik sağlanıp iç düşmanlar dize getirildikten sonra dış düşmanın herhangi bir başarısı veya toprak işgali geçici

Levent Şahverdi Arşivi

olmaktan ileriye gidemezdi. Amaçta birlik ve beraberliği sürdüren ulus, gururlu saldırganı sonunda pişman edecekti. Bunun içindir ki iç isyanları bastırmak, Yunan saldırısını durdurmaktan daha önemliydi.

Ayrıca asilere karşı gönderilen kuvvetler, cephede Yunan'a karşı bırakılsa gene sonuç değişmezdi. Çünkü cepheler her zaman delinebilirdi. Askerlikte yarılmamış, ya da yarılamayan cephe diye bir şey yoktu. Hele dar değil, yüzlerce kilometrelik bir geniş cephede yarılma tehlikesi her zaman düşünülmeliydi. Buna karşı askerlikte esas, cephe gerisinde ihtiyat kuvvetleri bırakmaktı. Bu ihtiyat kuvvetleri cephenin delinen kesimini derhal kapatırlardı. İhtiyat kuvvet kademeleri olmayan bir cepheye güvenilemezdi.

Oysa Yunan ordusu karşısındaki millî cephemiz bu durum ve bu güçte miydi? Tüm Batı Anadolu illerimiz ve Ankara bölgesi de dahil olmak üzere bütün ülkede, kuvvet denilecek bir birlik bırakılmış mıydı?

Muharebe hatlarına yakın köyler halkının yapabileceği savunmadan hayalî sonuçlar beklemek de doğru olamazdı.

Mustafa Kemal Paşa bu konuda fikirlerini Meclis kürsüsünde şöyle özetlemişti:

> *«Ülkenin bütün kuvvet kaynaklarından yararlanmak koşullarına ve yetkilerine sahip olduktan sonra ciddî askerî örgütlenme yapabilmek ve bunda başarı sağlayabilmek için zaman şarttır».*

Mustafa Kemal soruyordu:

> *«Bursa'da Bekir Sami Beyin emrine verilen kuvvetin esası, İzmir'de tüfek attırılmaksızın Yunanlılara teslim edilen ve Yunan gemileriyle Mudanya'ya çıkarılan iki alay kadrosu değil midir? Bu kuvvetin moralinin değişmesi için Istanbul Hükümetleri*

Levent Şahverdi Arşivi

herhangi bir tedbir almış mıdır? Istanbul Hükümetleri değil midir Balıkesir'de savunmaya çalışan kuvvetlerimizin ardına Yunan taarruzundan önce Anzavur'u saldırtan? Yine Istanbul Hükümeti, Halife ve Padişah değil midir ki Yunan cephesinde kullanılacak nispeten kuvvetli bir tümeni, 24'üncü Tümeni, Hendek - Düzce yolunda Hilâfet Ordusu ve asi grupları tarafından tuzağa düşürerek dağıtmış ve kumandanlarını şehit ettirmiştir?

Memleket yazgısındaki sorumunu yeni ele almış bulunan Bakanlar Kurulu, o tarihteki koşullara göre seferberlik yapabilmeyi acaba düşünebilir miydi? Ülkenin baştan başa Halifenin fetvaları hükmünü uygulamaya itildiği ve zorlandığı bir sırada milleti askere çağırmak caiz ve mümkün görülebilir miydi? Bundan başka bütün ulusu silâh altına çağırmadan önce, silâh miktarını ve elde bulunan silâhı etkinlik durumunda tutabilmek için cephane ve para miktarları ve kaynakları düşünmek zorunlu değil miydi? Durumu muhakeme ederken ve tedbir düşünürken acı olsa da, gerçeği görmekten bir an vazgeçmemelidir. Kendimizi ve birbirimizi aldatmak için gerek ve zorunluk yoktur. Biz durumun ve cephelerin ihtiyacından habersiz değiliz. Her yandan adıma sayısız telgraflar gelmektedir: "Düzenli büyük birlikler yollayınız!", "Şu kadar cephane gönderiniz", "Bunlar gelmezse burada yenilgiye uğrarız" denilmekte ve tehlikeyle ateş içinde bulunmaktan oluşan heyecan nedeniyle acı bir dille durum açıklanmaktadır. Bizim görevimiz onların acısına ve heyecanına katılarak herkesin moral gücünü kırmak değildir. Tersine onlara direniş ve umut verecek biçimde davranmaktır.

Bundan sonra elbette durumlar değişecek ve bütün ülke ve uluşa cidden umut ve güven sağlayacak

Levent Şahverdi Arşivi

tedbirler uygulanacaktır. Bakanlar Kurulu bir kısım doğumluları silâh altına çağırabilecektir».

AĞIR KOŞULLAR

Yukardaki tartışmalar Mecliste yaşanırken biz Eskişehir'de idik. Her bakımdan ağır koşullarda yaşıyorduk.

Bir kere ülke çok kötü duruma düşmüştü. Yunanlılar ilerliyordu, Istanbul Sevr Antlaşmasına doğru gidiyordu (*). Ankara kaynıyordu.

Bekir Sami Bey işten çekilince; sevenler üzülmüş, kızanlar sevinmişti. Düşmanlarımız derhal söylentiler yaymaya başlamışlar ve bizi başta Bekir Sami Bey olmak üzere meşhur hırsızlar düzeyine çıkarmışlardır.

Bu bize çok ağır geldi.

Oysa yukardaki durum özetlenince:

1. Bekir Sami Beyin muharebe yeri Bursa değil, Eskişehir'di. Sırf yurtseverliğinden orada kalmıştı.
2. Bekir Sami Bey 8 temmuz sabahı Bursa dolaylarında sekiz yüz adamla muharebeye yönelmişti, oysa karşıda üç Yunan tümeni vardı.

Bu durumda Bekir Sami'nin sorumlu sayılması olanaksızdı; bu güne dek götürdüğü mücadeleye bile şaşmak gerekirdi.

Kumandanın çekilmesinden sonra ben de göreve gitmedim. Kemal, Murteza ve bazı arkadaşlar da gitmediler; bir kargaşa oldu. Hüseyin Rahmi'nin isteği üzerine Kurmay Başkanı Saffet'e baş vurdum. Rahmi, vaktiyle birlikte çalıştığı Arif Beyin birliği olan 11'inci Tümene tayinini istiyordu. Saffet Bey bunu yaptı.

(*) Sevr 20 ağustosta imzalanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Biz Eskişehir'de bocalarken, Behçet, İzzettin Beyin karargâhında görevlendirildiğinden bizi bıraktı ve yola çıktı.

Eskişehir ve Anadolu durumu giderek daha çok karıştığından Bekir Sami Bey ailelerimizi güvence altına almayı düşündü. Bunun için Kastamonu'yu seçti. Kayınpeder Ali Rıza Beyi Daday Şube Reisliğine tayin ettirdi ve bizimkiler birlikte 2 eylül 1920'de Eskişehir'den Ankara'ya yola çıktı. Oradan Daday'a hareket ettiler, 10 eylülde kasabaya vardılar.

Bu arada 7 eylül günü Bekir Sami Beyin Antalya ve Muğla Bölge Kumandanlığı görevine atandığı emri geldi.

Biz de 10 eylül günü Eskişehir'den atla Antalya'ya yeni görevimize doğru yola çıktık.

NİMET'İN MEKTUBU

Nimet, ev halkıyle birlikte Daday'a giderken, yoldan bana şu mektubu yazmıştı:

Kastamonu 7.9.1920

«Sevgili Selâhattin,

Ayrılırken niçin benden göz yaşlarını sakladın? Beni üzmemek için mi? Talih en nihayet beni Daday'a sürükleyecek. Kim bilir bir daha ne vakit görüşeceğiz?

Ayın üçüncü günü Ankara'dan sabahleyin hareket ettik. Yollarda eşkiyanın pek çok olduğunu, hatta iki gün evvel üç mebusu soyup bir adam öldürdüklerini işittik. Bin korkuyla bir köye geldik. Misafir odası dedikleri, topraktan, üstü kapalı, yanları açık, sofa gibi bir yere bizi indirdiler. Geceyi orada geçirmeye mecbur olduk. Meğer asıl orası eşkıya ya-

Levent Şahverdi Arşivi

tağı imiş. Ne ise, bir şey olmadan ertesi gün yola çıktık. Yanımızda iki araba zabit vardı. Birisinde Bolşevik murahhası da bulunuyordu. Kalabalık olduğumuz için o kadar korkmayarak Çankırı'ya geldik. Oldukça muntazam bir otele indik. Geceyi orada geçirdik. Sabahleyin midem bulanarak başım ağrıyarak yataktan kalktım. O gün bin zorlukla arabaya bindim. Akşama kadar başımı kaldırmadım. Akşam gene toprak bir handa kaldık. Sabahleyin gene erkenden yola çıktık. Ilgaz dağını çıka çıka bitiremedik. Tam yolun ortasında Bolşevik murahhasının arabası devrildi. Bin güçlükle yola çıkardılar. Akşam üstü saat 6'da Kastamonu'ya geldik. Evi nasıl bulacağımızı düşünürken, hizmetçilere rastgeldik. Kastamonu, Kastamonu... Nihayet oraya da geldik. Oraya geldik diyorum, nasıl oldu da Selâhattin'den ayrıldığıma hayret ediyorum. Ayrılığın bu kadar acı olduğunu bilsem ayrılmazdım.

Nimet Selâhattin»

BENİM MEKTUBUM

Benim de Eskişehir'den ayrılmadan önce Nimet'e yazdığım mektup şöyleydi:

«Nimet,

Bir rüya kadar hızlı ve heyecanlı geçen altı aylık hayatımızın derin izlerini senin kadar ben de hissetmekteyim, pek acı duymaktayım.

Hazin bir ses, bir ay ışığı, bir keman sesi... Ve dün bana hiç bir şey anlatmayan şarkılar, gazeller, çalgılar, şimdi bana eza vermekte ve ben «Sensiz ha-

Levent Şahverdi Arşivi

yat bana ne lâzım» mısraını kendim için saymaya başladım.

En kısa zamanda yanına gelmeye, ya da seni aldırmaya çalışacağım. Yalnız bugün hürriyetini, istiklâini kurtarmaya savaştığım memleketimin hali her şeyi tayin edecektir.

Memleket, tarihin pek acı bir ihtilâl anındadır. Sonumuzun ne olacağı belli değil. Hakkımıza ve tarihimize güvenerek ve cihan inkılâbının yeni mefkürelerine dayanarak atıldığımız hareketin sonunu umutlu ve başarılı görmekteysek de, o ana kadar fertçe ve milletçe her türlü mahrumiyete ve fedakârlığa katlanmak mecburiyetinde olduğumuza inanmak lâzımdır.

Metin ol, cesur ol, tavsiyelerimi unutma».

ANTALYA YOLUNDA

10 eylül 1920 günü yola çıkışımızın ilk günüydü. Akşama doğru Seyitgazi'ye vardık. Yanımıza Emin Âli'yi, Murteza'yı ve daha birçok arkadaşı almıştık.

Gezi şöylece devam etti:

11.9.1920 saat 19'da Sarıcaova köyü...

12.9.1920'de saat 17'de Afyonkarahisar...

13.9.1920'de Afyon'da dinlenme ve Dumlupınar'a gidiş geliş...

14.9.1920'de saat 16 Sandıklı...

15.9.1920'de saat 16 Dinar...

16.9.1920'de saat 17 Burdur...

17.9.1920'de Burdur'da dinlenme ve Demirci Efe ile yemek...

Levent Şahverdi Arşivi

18.9.1920'de Kelebek çiftliği...
19.9.1920'de saat 14 Antalya...

1920'DE ANTALYA

Antalya'da her şeyden çekinen yetkisiz bir mutasarrıf bulduk. İtalyanlar bir alay asker, makineli tüfek ve saire getirmişlerdi ve duruma hâkimdiler. Rum çoğunluk da örgütlenmişti. Türk Hükümeti yok olmuştu. Antalya henüz ulusal davaya karışmamıştı.

Biz gelince ilk iş olarak bir Müdafaai Hukuk örgütü oluşturmak ve İtalyanları bir misafir kuvvet sayarak buna göre davranmak politikasını uygulamaya başladık.

KONYA İSYANI

İşte bu sırada idi ki Konya İsyanı başladı. Delibaş adında bir eşkıya, topladığı beş yüz kadar adamıyle 2-3 ekim günü Çumra'yı bastı. 3 ekim sabahı Konya'yı da işgal ederek yönetime el koydu. Vali ve Kumandan direndilerse de asilere esir düştüler. Bundan sonra Karaman ve Sultaniye, Delibaş'ın eline geçti. İçişleri Bakanı Refet Bey asileri yola getirmek için görevlendirildi. 6 ekime kadar Konya geri alındı. Bu sırada eşkıya, Konya ile Afyon arasında Kadınhanı ve Ilgın'ı işgal etti. Burasını Bursa'da idam edilmekten zor kurtulan Yarbay Osman Bey emrindeki kuvvetlerle geri aldı.

Yarbay Osman Beyin davranışları çok sertti.

Anlatıldığına göre Yarbay Osman Bey Kadınhan dolaylarında isyan karargâhı olan bir köye varmıştı. Daha önce Refet Bey buraya giremediği için köy şımarmıştı.

Osman Bey:

Levent Şahverdi Arşivi

— Üç saat süre veriyorum; üç saate kadar teslim olmazsa, köyü insanlarıyle birlikte yakarım.

Ve üç saat sonra köy cayır cayır yanıyor, bu dehşetin haberi Konya ovasına yayılınca Delibaş'ın korkusu ve şöhreti sabun köpüğü gibi uçuyordu.

Yarbay Osman bundan sonra Akşehir'e varıyordu. Akşehir'den kırk iki hoca imzalarıyle bir fetva yayımlamışlar, demişlerdi ki:

— Millîci olmak hurucu alessultandır. Bu durumda olanların malları yağmalanır, karıları, kızları cariye olarak alınır, kendileri de yok edilir.

Asiler bu fetvaya dayanarak çeşitli kötülükler yapıyor; cana, mala, ırza kastediyorlardı. Halk dehşete düşüyor, subay ve memur ailelerine saldırılıyordu. Yarbay Osman Bey buna karşılık şöyle yaptı:

Osman Bey Akşehir'e gelince bu fetvayı imzalamış hocaları topluyor; onlarla Kur'an üzerine tartışma ve çeşitli ayetlerin yorumları üzerine sohbet ediyor; sonra hepsine görkemli bir ziyafet çekiyor. Bundan sonra hocaların tümünü askerin bulunduğu karargâha davet ediyor.

Hocalar askerin karargâhına girdikleri zaman 42 adet darağacının hazırlandığını görüyorlar, ama iş işten geçmiştir.

Osman Bey:

— Buyrun, diyor ve asıyor tümünü.

O tarihte Konya'daki çocuklar:

— Osman Bey geliyor uyuyun, diye korkutuluyordu.

Delibaş isyanı böyle söndürüldü. Asilerin Manavgat'a saldıran kollarını da biz temizledik.

AYRILIK ACISI

Ortalık karışıktı; biz geleceği bilemiyorduk. Ve ayrılık acıydı. Ali Rıza Bey Daday'a yerleşmişti. Nimet'in

Levent Şahverdi Arşivi

mektuplarında özlem okunuyordu. 31 ekim 1920'de aşağıdaki mektubu yazmıştı:

«Sevgili ve bir tanecik Selâhattin'ime,

Kastamonu Havalisi Kumandanına çektiğiniz şifreyi, Kumandan yaveri babama telefonla bildirdi. Şifrenizin tarihini söylememişler, yalnız Antalya'dan çekileli on beş gün kadar olduğunu söylemişler.

Diyorsunuz ki, "Istanbul'a gitmekten vazgeçiniz, bu kışı orada geçiriniz!"

Şifreniz Daday'a geleceğinizi bildirdiğiniz mektuptan sonra çekilmiş. Böylece buraya hem geleceğinizi, hem gelmeyeceğinizi anladım. Ve bu kışı da acaba yalnız mı geçireceğim? diye düşünmeye başladım. Benim bir tanecik Selâhattin'im, artık ben bu yalnızlıktan bıktım. Ben yaşayamayacağım. Hiç bir haliniz gözümün önünden gitmiyor.

Bursa'da geçirdiğimiz o tatlı hayatı düşündükçe ne hallere düştüğümü bir bilseniz!..

Celâl Ağabeyim Rusya'dan geldi. Sesi güzel olduğu için şimdi bir şarkı söyleyecek, ben de sana tutacağım. Bakalım ne çıkacak?

Dinle:

"Gönlüm yine bir afeti hicrana dolaştı
Sevdayı muhabbet başıma gör neler açtı
Bu hali perişanıma düşman bile şaştı
Yine sevdayı muhabbet gör neler açtı?»

Nasıl güzel değil mi?

Mektubum kısa mı oldu? Ne yapayım fazla yazmaya korkuyorum, çünkü yanlışlarım çoğalacak. Babam, annem, ablam gözlerinizden öperler. Ruhum, hayatım Selâhattin'im.

Daima seni düşünen Nimet»

Levent Şahverdi Arşivi

Antalya'da çalışmalarımız aynı biçimde devam etti. Ajansların verdiği haberlerden Şark Ordumuzun Ermenistan'ı yenilgiye uğratarak eski sınırlarımıza vardığını öğrendik. Bu olay herkesin moralini yükseltti. Bu arada Ali Fuat Paşa Garp Cephesi Kumandanlığından Moskova Elçiliğine atandı.

6 aralık 1920'de Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşadan aldığımız telgrafta kendisinin «Moskova Sefiri Kebiri» olduğu yazılıyor, Bekir Sami'nin Şimali Kafkas Askerî Murahhaslığına, benim de Murahhas Muavinliğine tayinimiz haber veriliyor ve kendisiyle Ankara'da buluşarak, birlikte Konya - Kayseri - Sıvas - Erzincan - Erzurum üzerinden Rusya'ya gitmek üzere hareket etmemiz bildiriliyordu.

Biz bu emir üzerine 8 eylül 1920'de Antalya'dan yola çıktık.

Afyonkarahisar'da Behçet'le görüştük. Yarbay Osman Bey de bizi Afyon'da gördü ve bana yüz altın verdi. Ben bu parayı aynen Bekir Sami Beye verdim.

Eskişehir'e vardığımızda Hüseyin Rahmi ile görüştük. Geleceğimizden haberi vardı, bizi bekliyordu.

Ankara istasyonunda artık Moskova Büyükelçisi olan Ali Fuat Paşa bizi karşıladı.

Ankara'da üç gün kaldık. Ben Mustafa Kemal Paşanın Muhafız Bölük Kumandanı Teğmen İsmail Hakkı'nın evinde yattım. İsmail Hakkı sınıf arkadaşımdı. Bekir Sami Bey, Mebus Salih Hocanın evinde misafir edildi.

Orada öğrendiğimize göre, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat'a içinde yaşadığımız koşulları anlatarak:

— Salt kendi gücümüz ve paramızla bu işi başarmamız zordur. Para, silâh ve en sonunda zorunluk duyarsak asker göndererek bize yardım edilmesini Moskova'dan is-

Levent Şahverdi Arşivi

teyeceğiz. Asker sorunu, Rusya'da bulunan Müslümanlardan birlikler kurarak Türkiye'ye getirmektir.

Bunun üzerine Rusya'da Müslümanlardan kurulacak askerleri bulmak, birlikler kurmak ve yurda getirmek işini becerebilecek subaylar saptanmış; ilk bölüm olarak Kuzey Kafkasya için Bekir Sami Bey uygun bulunmuş. Şimdi oraya Kuzey Kafkas halkından bir kolordu meydana getirmek üzere gidecektik.

HAZIRLIK

Yolluklarımızı, pasaportlarımızı ve bütün belgelerimizi düzenleyerek işi bitirdik. Bana bu işler için iki bin beş yüz lira vermişlerdi.

Sonunda bir sabah Bekir Sami Bey, ben, on süvari ve eşyamızla birlikte Ankara'dan Kastamonu'ya yola çıktık.

Biz, bir zaman Kastamonu'da kalacaktık. Ali Fuat Paşa sınırı geçerken bize haber verecekti. Biz de İnebolu - Trabzon yoluyle Erzurum'a geçecek ve Ali Fuat Paşaya katılacaktık.

Ankara'dan yola çıktığımızın gecesi Kalecik kuzeyinde bir köyde yattık. İkinci günü Çankırı'da, üçüncü günü Ilgaz'da geçirdik.

Ilgaz kasabasında bir handa yattık.

Ama biraz sonra dehşetli bir kaşıntıyla uyandık. Bekir Sami Beyle aynı odada yatıyorduk. Bir de ne görelim! Yataklarda müthiş bir bit yığınağı var. Kalktık, iki saat kadar oturduk ve mehtabı bekledik.

Ay ışığıyle birlikte, Ilgaz dağını tuttuk. Az sonra karlı bir bölgeye girdik.

Çamlık dağ yolu, ay ışığında sırlı bir dünya gibiydi.

Tam Ilgaz'ın doruğunda bir karakol vardı, ama karakol eratı kapıları kapamışlar, açmıyorlardı. Biz ise yola devam edersek donacağımızı anlamıştık.

Levent Şahverdi Arşivi

Kapıları zorla açtırdık. Çay içtik. Karakolun çevresinde oraya kadar gelip donakalmış dört nefer bulduk. Jandarmayı sıkıştırdık. Eşkıyadan korktukları için gece kimseye kapı açmadıklarını söylediler.

Az sonra yola çıktık. Bu kez karlı çam ormanı şafakla bir başka güzelliğe dönüşmüştü. Artık Kastamonu'ya iniyorduk. Ilgaz'ın yüksekliği 2312, Kastamonu'nun 790'dır.

Öğleden sonra saat 3'te Kastamonu'ya geldik. On yedi saattir yoldaydık.

Daday 34 kilometre uzaktaydı. Telgrafhaneye gittim. Daday'da kayınpederle konuştum. Beni Antalya'da bildiği için şaşırdı.

Bekir Sami Bey Kastamonu'da evinde kaldı.

Ben akşam karlı bir yol üstünden Daday'a yollandım. Bir saat sonra Göl bucağına vardım. Üşümüştüm. Bucak Müdürünün odasına girdim ve orada Büyük Savaşta Bekir Sami'nin karargâhından tanıdığım telgrafçı Hakkı'yı gördüm. Hakkı beni ağırladı. Sonra yola devam ettim. Gece yarısına doğru Daday'a geldim.

Beni bekliyorlardı.

Sıcak yuvaya kavuştum.

NİŞANLANMA YILDÖNÜMÜ

Daday'a 20 aralık 1920'de gelmiştim. 5 şubat 1921 sabahına kadar kaldım. Nimet'le 2 ocak 1920'de nişanlanmıştık. Yıldönümünü Daday'da karşılıyorduk. Bu nedenle şu dizeleri yazdım.

Daday 2 ocak 1921

GEÇEN SENE BUGÜN

Nimet'e ithaf

Seninle, bugünden tam bir sene evvel

Levent Şahverdi Arşivi

Osman'ın ilk otağında,
Söz vermiştik bir yaşamaya.
Geçen tam bir sene bize
Ati (*) için ümit vermişse
O ırkımıza sadık olmaktandır.
Derdimizi surudumuzu onda bulmaktandır.
Gelecek sene bugün, bizi
Ya ayrı, ya beraber bulur
Fakat surudumuz, ye'simiz
Irkımızın mesar ve ye'sile doludur.
Belki sen, o vakit kim bilir?
Kucağında bir çocukla
Münacattasın Halik'a
Kurtulacak veya kurtulmuş ırkına.
Bir sene bize ağır ve güç
Fakat bıraktı acı bir öç
Sevişmeye söz verdiğimiz yerler
Bugün ağlar ve inler.
Sen necat dileyen koca Asya
Yani, anayurt, anaırk
Feryat ve figanla istiklâl derken
Bize hatifin sesi tekrar ediyor
Mesut olursunuz, vatan kurtulursa diyor.

YOLLAR... YOLLAR...

5 şubat 1921 sabahı evin önünde yapılan bir duadan sonra atımı Kastamonu yönüne sürdüm.

Üç saat sonra Kastamonu'da idim.

(*) Ati: Gelecek; Surud: Türkü, şarkı; Mesar: Sevinçler; Münacaat: Tanrıya yakarış; Halil: Yaratıcı; Necat: Kurtuluş; Hatif: Göklerden seslenen melek.

Levent Şahverdi Arşivi

Bekir Sami Beyle İnebolu'ya doğru yola çıkacaktık.

Ertesi sabah yolculuk başladı. İki günde karlı dağları aştık. Yollar Istanbul'dan kaçan subay, öğrenci ve aileleriyle doluydu. İpek çoraplı Istanbul kadınları, at ve eşek sırtında titreye titreye ilerliyorlardı. Bu gezi, onlar için ağır, acı; ama şerefliydi. Hele 16-17 yaşlarındaki askerî okul öğrencilerini sırtlarında eşya bohçalarıyle bu karlı dağlarda görmek insanı duygulandırıyordu. Hepsiyle ilgilenerek yürüdük.

Nimet'in dayısı Hamdi Bey, İnebolu Kaymakamı ve Mevki Kumandanı olmuştu. Ailesini de oraya getirtmişti. Biz İnebolu'ya gelince Hamdi Beyin evine misafir olduk.

Ve iki gün sonra Loyd Triyestino'nun İtalyan bandıralı Kleopatra vapuruyle Trabzon'a hareket edecektik. Karadeniz'de, Fransız, İngiliz, Yunan donanması vardı. Yollarda vapurları çevirip «Millîci» olanları alıyorlardı. Ama İtalyanlar bizi sağ salim Trabzon'a götürmek konusunda teminat vermişlerdi.

İnebolu'ya geldiğimiz zaman deniz kötüydü. Ama salı günü düzeldi. Çarşamba yaz havası niteliğine büründü.

Vapur öğleden sonra üç buçukta limandan ayrıldı. Hemen hiç sallanmıyordu. Sabahleyin uyandığımız zaman Samsun'da idik.

12 şubat 1921 akşamı Trabzon'a vardık ve Cihan Otelinde yer ayırttık.

Ben 16 şubatta Cihan Otelinde Nimet'e şu mektubu yazdım:

«Nimet,

Biz bir iki güne kadar Batum yoluyle buradan hareket edeceğiz. Yollarda hiç bir emniyetsizlik yok. Yola çıkışımızı telgrafla bildiririm.

Çektiğimiz mahrumiyetlerin mükâfatını yavaş

Levent Şahverdi Arşivi

yavaş görmeye başladık. Bununla beraber fazla ümitlenmeye de sebep yok. Şark ve İslâm âleminin istiklâl kazanması, Garp emperyalist hükümetlerinin hiç bir zaman menfaatlerine uymayacak ve onlar her türlü vasıtaya baş vurarak bizi kıymetsiz bir kitle halinde bırakmaya çalışacaklardır. Anadolu, Tevfik Fikret'in dediği gibi «Her uzvu bir ihtiyaçla çırpınan» bir vatandır. Biz ölünceye kadar, ırkımızı, vatanımızı; medeniyete ve asriliğe doğru götürmeye çalışacağız. Kudret kazandığımız gün evlâtlarımızın daha mutlu yaşayacağına iman edebileceğiz. Bunun içindir ki bu mücadelenin çeşitli şekillerini yaşamak bize mukadderdir. Saniyen Rusya'da doğan ve bugünkü şekil ve idaresiyle payidar olamayacağı muhakkak olan Bolşevizmin, birçok değişikliğe uğramakla birlikte takarrür edecek şekliyle dünyayı istilâ edeceğine şüphe yoktur. Bu istilâya biz şahit olabilecek miyiz? Onu bilmem, ama behemahal bu olacaktır.

Hududumuzun kenarına kadar gelen bu sellerin, gerek içimizde, gerek dışımızda husule getireceği dağdağalar her halde birçok sarsıntılar yaratacaktır».

HANGİ YOLDAN ?

Geldiğimiz gün, Bekir Sami Bey, Kâzım Karabekir Paşaya Batum veya Tuhapsa yollarından hangisiyle gitmenin uygun olacağını şifreyle sordu. Beş günden beri Ermeni Bolşevikleriyle Gürcüler arasında muhaberelerin sürdüğü haber alınıyordu. Ermeniler Azerbaycan'la Gürcistan arasındaki bölgeden saldırıya geçmiş olduklarından Batum - Bakû demiryolu kesilmişti.

Tuhapsa'ya birkaç güne kadar motor bulacağımızı

Levent Şahverdi Arşivi

umuyorduk. Motorla üç günde Karadeniz'i aşarak Tuhapsa'ya, oradan da bir haftada trenle Moskova'ya gidecektik. Ne var ki trenlerin düzensiz işlediğini, yolculukların sıkıntılı olduğunu, Moskova'da soğuğun sıfırın altında 24'ten 30-35'e kadar çıktığını da haber almıştık.

«SENSİZ BANA CİHAN NE LÂZIM»

O günlerde Nimet'ten şu mektubu aldım:

«Ruhum Selâhattinciğim,

Hamdolsun ikimiz de bahtiyarız. Fakat ben öyle sanıyorum ki gençliğimiz hep ayrı geçecek. Buradaki zabitan vazifelerine hep aileleriyle birlikte gidiyorlar.

Acaba onlar ailelerini düşünmüyorlar mı?

Antalya'ya gönderdiğim mektuplarda derdim ki, artık ayrılmam, cehenneme gitse, giderim. Siz de öyle yazardınız. Nasıl oldu da ayrıldık? Beni de götürmenin imkânı yoktu değil mi? Bugün öyle meyus ve mahzunum ki; başınızı ağrıttım. Allah'tan onu temenni ederim ki, ikinci yılımızı beraber geçirelim. Gözlerinizden binlerce defa öperim Selâhattin'im.

Zevceniz Nimet Selâhattin

H: Bozulan yerler göz yaşımdan, kusura bakma».

Ben bu mektubu alınca çok üzüldüm. Ve üstümde derin yankılar yarattı. Hemen cevap verdim:

«Sevgili Nimetçiğim,

Hayatımda hiç bir şey bana senden ayrı kalmak kadar ağır gelmemiştir. Ben, ölüme, ihtilâle, muharebeye ve muharebenin en korkulu yerlerine atılmak-

Levent Şahverdi Arşivi

ta zerre kadar tereddüt etmemiş ve her şeyi pervasız kabul etmiştim. Geçmişimi biraz bildiğin için bu hususta tafsilât vermiyorum. Halbuki bugün başım ağrısa, bunun bir tehlike ile neticeleneceğini düşünerek bir daha sana kavuşamamak korkusuyle titriyorum. Senden biraz haber almasam, ruhum, fikrim, hissim muazzep oluyor. Âdeta «Sensiz cihan bana ne lâzım» sözünü benim için söylemişler sanıyorum. Öyle görüyor ve tecrübeyle anlıyorum ki, hiç bir şey senin tebessümün ve senin arkadaşlığın kadar bana sevinç veremez. Bu hislerim sana meçhul değildir değil mi? Göz yaşlarınla ıslanarak silinen cümleleri, yüz defa öptüm kokladım ve bu gece onu, seni temsil eder ümidiyle kalbimin üstüne koyarak uyuyacağım.

Hasretini duyduğum gözlerini öperim.

Zevcin Selâhattin»

YENİ OLUŞUMLAR

Rusya'daki açlık konusunda öyle şeyler duyuyorduk ki insan bunların ne kadarını kulak arkasına atarsa atsın geriye kalan bilgiler tüyleri ürpertecek derecedeydi. Rusya tam anlamında anarşi ve yağma ülkesi olmuştu.

Trabzon'da duyup gördüklerimize, konuştuklarımıza göre, ülkü bakımından insanlığın refahını dileyen bu inkılâp, uygulama biçiminde zararlı bir niteliğe bürünmüş, gittikçe zalimleşmişti. Bunun içindir ki inkılâbın bütününden Türkiye için yararlı olanlarla yetinilmesi ve sosyal düzen açısından bir anlaşmayla Rusya'ya yaklaşılması şarttı. Kuşkusuz bunlar Trabzon'da görüp duyduklarımızdan sonra vardığımız sonuçlardı. Yerinde görmekle bu

Levent Şahverdi Arşivi

düşüncelerin doğrulanması, değişmesi veya yalanlanması olanağı doğacaktı.

Trabzon'da anlatıldığına göre Rusya'da proletarya egemenliği, can, mal, namus bırakmamış; halk bir **sürü** halini almıştır. Ama Birinci Dünya Savaşından sonra esir subayların uyandırdıkları Türk ve İslâm çevrelerinde bir kıpırdama başlamıştı. Halil ve Enver Paşalarla, İbrahim Tali ve Seyfi (*) Beyler gibi tanınmışların önderliği altında birçok kişi etkinlik göstermekteydi. Cemal Paşa da Afgan ordusunu düzenlemeye çalışıyordu.

Bizim görevimiz de elimizden geldiğince siyasî ilişkileri sağlamlaştırmak, ülkemize yararlı ve zararlı olacak kuralları iyice inceleyerek, bu inkılâptan ülkemize yarar getirip zarar getirmemek ve Rusya'nın Türk ve Müslümanlarına faydalı olmaktı.

Trabzon'a geldiğimizde, Kumandan, Kâzım Karabekir Paşaya «Batum - Bakû yolu mu, yoksa Tuhapsa - Arhavil - Rostof - Moskova yolu mu seçilmelidir?» diye sormuştu. Beş gün sonra Kâzım Karabekir, Batum yolunun kapalı olduğunu haber verdi. Azerbaycan, Ermeni ve Rus Bolşevikleriyle Gürcistan arasında muharebe sürüyordu.

KARAR

Bekir Sami Bey yaptığı incelemelerde bugünkü Rusya'nın anarşi içinde yüzdüğü ve orada çalışma olanağı bulunmadığı kararına vardı. Ve Ankara'daki Millî Müdafaa Vekâletine görevinin yürütülmesine olanak bulunmadığı için istifasını sundu.

Bu arada Kâzım Karabekir Paşanın fikrini sordu.

Kâzım Karabekir cevabında özetle dedi ki:

(*) Seyfi Düzgören.

Levent Şahverdi Arşivi

— Anadolu'ya yardımın ancak içinden olabileceği denemeyle anlaşılmıştır. Dışardaki arkadaşlarımız bir şey yapamaz durumdadır. Ve iş yapıyorum diye İslâm âlemine hayır değil, şer götürmüşlerdir. Size saygı ve içtenliğim çoktur. Emrederseniz sizi Kars Müstahkem Mevki Kumandanlığına inha edeyim, gene beraber çalışırız.

Kumandan bu öneriyi:

— Peki, diye karşıladı.

Beklemeye başladık.

Mart sonlarına doğru Kâzım Karabekir'den yazı geldi. Bekir Sami Beyin Kars Müstahkem Mevki Kumandanlığına tayinini Ankara'da Millî Müdafaa'nın kabul etmediği bildiriliyordu.

Bunun üzerine Kumandan tedavi için izin istedi. Beni de Daday'a yolladı.

4 nisan 1921'de Daday'a geldim.

Ve yirmi ay Daday'da kaldım.

FIRTINA DİNİYOR

4 nisan 1921'de Daday'a geldim ve 3 ocak 1923'e kadar, yani 20 ay Daday'da kaldım.

Bekir Sami Bey de Daday'da idi.

Ankara Hükümetinin o zamanki politikası Bekir Sami Beyin etkin bir göreve atanmasını uygun görmüyordu. Ben de Kumandandan ayrılmadım.

Yeni evliydim.

7 ocak 1921'de bir oğlum, 16 ocak 1922'de bir kızım oldu. Oğlumun adını Cengiz, kızımınkini Tomris koyduk.

3 ocak 1923'te ilk kez Daday'dan ayrılarak Istanbul'a gittim. Zaferden sonra Istanbul'a ilk gidişimdi bu...

Mart 1923 başında tekrar Daday'a döndüm. Haziran 1923 ortalarına doğru kayınpeder Ali Rıza Beyin Karadeniz Ereğlisi Şube Reisliğine tayini çıktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Benim nereye atanacağım, belli değildi.

Üç yaylı araba ile aileyi Daday'dan İnebolu'ya götürdük. Bir hafta İnebolu'da kaldıktan sonra 4 temmuz 1923'te Zonguldak ve Karadeniz Ereğlisi'ne vapurla gittiler.

5 ekim 1923'te beni Ankara'dan Istanbul'a taşınmış bulunan Harbiye Mektebi İkinci Bölük Kumandanlığına tayin ettiler.

YİNE ISTANBUL

O günlerde her taraf karmakarışıktı. Lozan yeniydi. Istanbul'da yabancı askerî birlikler bulunuyordu.

Bu kargaşa içinde evimi Istanbul'a taşıyamıyordum.

Sonradan zaman zaman istedim bunu. Ama aldığım maaşla Istanbul'da geçinmek olanaksızdı.

Aylar böyle geçti. Nimet mektuplarında ayrılıktan yakınıyor, ben durumu idare etmeye çalışıyordum. Bir yandan Harbiye'deki görevime devam ediyor, bir yandan kurmay sınavlarına hazırlanıyordum. O sırada Nimet'e yazdığım şu mektup yaşamımı belirler:

Istanbul - Harbiye 3/4.1.1924

Sevgili Nimetime,

2 ocak 1924 günü kar ve tipi vardı. Fakat programda kar tatbikatı olduğu için 9'da talime çıktık. Abidei Hürriyet - Zincirlikuyu - Yıldız - Ihlamur - Nişantaşı yoluyle tatbikat yaparak 12.30'da, yani üç buçuk saat sonra mektebe geldik. Fakat soğuktan dudaklarım donmuştu, ayaklarım su içindeydi. Gerçi at beraberimdeydi ama, iki sene Daday'da sırt üstü yatmaktan üstüme sinen miskinliği gidermek için bu gibi zahmetli işleri yapmaya hevesleniyorum.

Selâhattin

Levent Şahverdi Arşivi

O sırada maaşım 56 liraya çıkmıştı.

Ekim 1923'ten 11 nisan 1926 tarihine kadar Istanbul'da Harbiye Mektebinde Bölük Kumandanlığı görevine devam ettim. Nimet'i ve çocukları Istanbul'a getirtmiştim. 18 nisan 1925'te Valide Çeşmesi'nde oturduğumuz evde bir kız çocuğumuz daha dünyaya geldi, adını Yıldız koyduk.

Kurmay okuluna giriş sınavları için gereğince çalışamıyordum. Çünkü her sabah 8'de sabah talimine çıkıyordum. Akşam 7'de talim ve 9.5'ta akşam dersi bitiyordu. Bazı haftalar iki gece, saat 12'ye kadar gece talimi vardı. Birinci sınıfta 6, ikinci sınıfta 6 olmak üzere 12 teorik ders üzerimdeydi.

ASKERLİKTEN AYRILIŞ

Kurmay sınavlarına girdim. Başarılı olduğumu sanıyordum. Ama sınavlarda kopya çekildiği kuşkusu üzerine topyekûn iptal kararı verildi. Bunun üzerine büyük bir öfkeye kapılarak, sonradan pişman olacağım bir karara yöneldim ve askerlikten istifa ettim.

Dileğim kabul edildi. 11 nisan 1926'da yüzbaşılıktan emekli oldum.

YENİ BİR HAYAT

Bunun üzerine yeni bir işin ve yeni bir hayatın olanaklarını araştırdım. En sonunda bir çiftlik kurarak geleceğimi düzenlemeye karar verdim. Zaten Trabzon'dan 20 eylül 1920'de Nimet'e yazdığım bir mektupta şunları söylüyordum.

«Şu sırada İtalyan ve Fransız Başvekilleri Anadolu Hükümetiyle Istanbul'daki Feritçileri barıştır-

Levent Şahverdi Arşivi

maya ve Türk Hükümetine azami yardımı yapmaya karar vermişler. Buna muvaffak olunur da Istanbul'da Anadolu emellerine uygun bir kabine iktidar mevkiine geçerse, düşüncem eniştemizin Ankara'ya yakın mesafede Gümüşhacıköyü'ndeki arazisine gitmek ve burayı bir çiftlik haline getirmektir. Biz de oraya yerleşir, kalan ömrümüzü bu suretle geçirmeye çalışırız. Hem kendimizin, hem de memleketimizin atisi için çalıştığımız gibi, çocuklarımızın istikbalini temine uğraşırız».

İşte şimdi bu yoldaki amaçlarımı gerçekleştirmeye, akıp giden yılları böylece değerlendirmeye çabalayacaktım.

Nimet ve çocuklar Karadeniz Ereğli'sine Ali Rıza Beyin yanına gittiler. Ben Ankara'da çiftlik işine yöneldim.

1 MAYIS SABAHI

1926 yılının güzel 1 mayıs sabahı, saat 7'de Ankara' dan otomobille hareket ettim. Ankara - Çiftlik yolu, Ankara - Sıvas demiryolunu izliyordu. Birinci istasyon Kayaş'a kadar yol çok güzel; ikinci istasyon Lalabeli ve üçüncü istasyon Asiyozgat'a kadar şöyle böyle ve ondan sonra çok bozuktu. Dördüncü istasyon olan Kılıçlar'da indik. Ve bazen biz otomobili iterek, bazen otomobil bizi götürerek, hatta bir süre arabayı tren yolu üzerinde yürüterek çiftliğe saat on bir buçukta geldik.

Sebzecilik yapacağım arazi beş yüz dönüm kadardı. Yakınında demiryolu için güzel bir istasyon binası ve çevresinde şirin bir bahçe yapılıyordu. Eğer trenle gelmiş olsak yolumuz üç saat tutacaktı. Yalnız aynı gün dönüş treni olmadığından otomobili seçmiştik.

Akşam 21.55'te şehre dönebildik.

Levent Şahverdi Arşivi

Ben derhal birtakım kararlara yöneldim. Çiftlikte hemen bir bina inşasına başlayacaktım. Bu tek katlı bir pavyon niteliğinde olacak, üç oda, bir mutfak bir de helâsı bulunacaktı. Geleceğimizi burada yaşayacaktık.

Gerçekten bu yolda epey çaba gösterdim. Toprağı ekip biçtim, tavuk, horoz aldım. Bir süre sonra çiftlik gelir sağlayacak düzeye gelmişti. Ancak biz bunların hepsini kabzımallara veriyorduk. Kavun, karpuz, patlıcan, domates, fasulye, hıyar, kabak, bamya, ıspanak gibi her şeyi bahçıvanlarla birlikte yetiştiriyorduk ama sonrasında bir mesele vardı.

RUS - İNGİLİZ MÜCADELESİ

Ben kıt kanaat geçindirdiğim ailemi refaha kavuşturmak, aynı zamanda memleketime yararlı olmak istiyordum. Bu konudaki ekonomik düşüncelerim şöyleydi:

Yeryüzünde bir Rus - İngiliz mücadelesi sürüyordu. Üretici ile tüketici arasında burjuva yönetiminin oluşturduğu bir tüccar sınıfı vardı ki, bu sınıf her ikisi arasında bir ticarî muameleye araç olduğundan işin en önemli kârını elde ediyordu.

Komünizm bunu kaldırmaya çalıştı. Ve daha başarı sağlayamadı. Bunun içindir ki her üretici açısından bu aracı sınıfı hesaplamak zorunluğu vardı. Biz sebzeciler için bu aracı sınıf kabzımallardı.

Üreticilerin üretimlerini doğruca tüketiciye vererek emeğin hakkını tanıyan komün sistemiyle, varlığını dünya üreticileriyle tüketicileri arasında ilişkilere dayamış ve dünya tüccarlığı üzerine kurmuş bulunan İngiliz burjuvasının düzeni, iktisat gözüyle tam kavga içindeydi. Çünkü bir sistem ancak ötekinin yok olmasıyle yaşayacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

DENEYLERİN GÖSTERDİĞİ

Kısa zamanda anladım ki kabzımalları aracı olarak benimsemek, emeğin bütün başarısını bunlara kaptırmaktır. Ben işe başlayınca kuralları da anlamaya başladım. Doğrudan doğruya tüketiciyle ilişkiyi temel alan bir planlamaya yöneldim. Ve yaptığım hesaplara göre düzenlemem şöyleydi:

Yedi dönüm bamya...
Otuz beş dönüm kavun, karpuz.
İki buçuk dönüm sakız kabağı.
Beş dönüm hıyar...
Bir dönüm domates.
Beş dönüm bakla.
Az miktarda patlıcan ve pırasa.

Hububat için başlangıçta 350 dönüm ekim alanı düşündüm. Ama zamanla ekim alanını genişletip, her dönüm başına 10 lira kârla amacıma varacaktım. Değirmencilik ve hayvancılık yapmak olanağı da vardı. Bal üretmek için arıcılık yapılabilirdi. Özgür, temiz, dedikodusuz bir hayat yaşayacaktım. Açık havada sağlığımı kazanacaktım.

Nimet ve çocuklar şimdilik Karadeniz Ereğlisi'ndeydiler.

Ne var ki bütün işleri yapabilmek için İş Bankasından ve bazı dostlardan borç para aldım. Çünkü işi çevirecek sermayem yoktu.

YILLAR GEÇİYOR

Nimet ve çocuklar Karadeniz Ereğlisi'nde yaşıyorlardı; ben de Ankara'da çalışıyor, çiftlikle uğraşıyordum. Çocuklar büyüyordu. Nimet'ten aldığım şu mektup içinde yaşadıkları ortamı anlatıyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

Karadeniz Ereğlisi 31.10.1927

«Selâhattin,

Cumhuriyet Bayramı Hükümet önünde kutlanacağı için Sabit Beyin eczanesinin üstündeydik.

Birinci Kız Mektebi uzaktan göründü. Önde beyazlar giyinmiş, bayrak tutan bir kız. Ortalarında ufak mini mini melek kanatlarıyle Tomris, gayet muntazam ve ciddî geldiler, durdular. Arkadan öteki okullar. Önde iki erkek çocuğu... Siyah pantolon, beyaz bluz ve göğsünde «Yaşasın Cumhuriyet» yazılı kurdelesi, elinde Gazi'nin resmiyle Cengiz ve arkadaşı, geldiler, dizildiler.

İkinci Kız Mektebinden on üç yaşında bir kız, tam bir saat konuştu. Herkes hem ağladı, hem avuçları patlayıncaya kadar alkışladı. Ondan sonra ortaya gayet şık çiçeklerle süslü bir masa kondu. Üstüne Tomris'i çıkardılar. Çok ciddî bir tavırla halkı selâmladıktan sonra, o da şunları söyledi:

"Aziz Vatandaşlar,

Bugün Cumhuriyet Bayramı. Hepimiz neşeliyiz. Çünkü serbestiz. Bundan beş sene evvel serbest değildik. Yunanlılar ve başka düşmanlar bizi mahvetmek istiyorlardı. Mustafa Kemal Paşa başımıza geçti. Çalıştı, çalıştı, Yunanlıları kovdu ve bizi bugünkü hürriyete eriştirdi. Daima hür ve serbest olabilmek için hepimizin çalışması ve sevgili vatanımıza hizmet etmesi lâzımdır. Yaşasın Cumhuriyet, Yaşasın Gazi, Varolsun Türkler!"

Tomris bunu avazı çıktığı kadar bağırarak, gayet serbest olarak söyledi ve halka mini mini buseler dağıtarak masadan indi. Onu sevmeyen kimse kalmadı. Halk "Yaşasın küçük Türk yavrusu Tomris" diye bağırdı.

Levent Şahverdi Arşivi

Tam merasim bittikten sonra Aydın (Karadeniz Ereğlisi'ne işleyen vapurun adı) geldi. Yerimde duramadım, dışarı fırladım. Babamı vapura yolladım. Acaba Selâhattin geldi mi? Babam bir saat sonra geldi: "Selâhattin yok, mektup var" dedi. Seni bekliyoruz.

Nimet Selâhattin»

ZORLUKLAR ÜSTÜSTE GELİYOR

Ben elimden geldiğince çalışıyordum. Ama zorluklar üstüste geliyordu. 9 ağustos 1927'de Nimet'e yazdığım mektupta durumu şöylece anlatmıştım:

«Nimet,

Şimdi çiftlik vaziyetini sana anlatayım:

1. Ağustos başlarında esen müthiş bir sam rüzgârı kabaklardan hayır bırakmadı.

2. Şimdiye kadar 11 liralık karpuz satıldı, zaten satışa dört gün evvel başlandı. Burada ve Ankara'da 10 kuruşa gidiyor. Bugün Ankara'ya 150 okka karpuz gönderiyorum. Şimdi yarım ilâ üç buçuk okka gelmek üzere dört bin kadar karpuz var. Bu dört bin karpuzu bu ay sonuna kadar satacağımızı ve bundan yedi sekiz yüz lira alacağımızı tahmin ediyoruz.

Kavunlar da iyi. İlk defa kopardık, bal gibi. Şimdiden üç dört okkalık kavunlar var. Kavun, karpuz vaziyeti iyi, ama ümit ettiğimiz kadar olacağını zannetmiyorum.

3. Bamya başlamış, şimdiye kadar 10 okka satılmış. Okkası 40 kuruştan gidiyor. Bu ay sonuna kadar iki-üç yüz okka bamya toplayacağımızı sanıyoruz. En büyük bamya satışını eylül ve ekim ayların-

Levent Şahverdi Arşivi

da yapacağız. Bamya Ankara'da hiç bir zaman 30 kuruştan aşağı düşmez.

4. Patlıcanlar çok güzel, tek tük başlamış. Ama şehirde okkası yedi buçuk kuruştur. Patlıcandan nihayet birkaç yüz lira almak kabil olacak.

5. Barbunya fasulyesi de yetişiyor, yeni başlamış, ondan da ümit birkaç yüz liradır.

6. Hıyar çok, ama satılamıyor, çürüyor. Kökleri şimdiden sökmeye başladık.

7. Pırasanın durumu henüz belli değil.

8. Eylülün 16'sına kadar İş Bankasının iki bin lirasını ödemek lâzım. Şimdilik hedefimiz budur. Ondan sonrası ne olacak bilmiyorum. O güne kadar sana para göndermeye imkân yok. Ancak hasılat iyi olur, 16 eylülde İş Bankasının parasını ödersem, en büyük yükü üstümden atmış olacağım».

Ve 12 eylül 1927'de Nimet'e yazdığım mektup:

Bağ oturma odası
Ankara 12 eylül 1925, saat 18

«Nimet,

Çiftliğin umumî hasılatı 2-3 yüz lirayı geçmeyecektir. Buna karşılık 16 eylülde ödenmesi gereken İş Bankasının 2000 lirası var. Bu parayı Emine Ablamın evini Emlâk Bankasına rehin göstermek suretiyle ödeyeceğiz.

Bugünkü duruma göre kararım:

Çiftlik için harcadığım paranın sağlanmasına kadar çiftlikle alâkamı kesmeyeceğim. Yalnız bu alâkam muayyen zamanlarda çiftliğe gitmekten ibaret olacak. Şimdi ben maddî üzüntüye imkân bırakmayacak bir iş temin etmek vaziyetindeyim. Bu işin

Levent Şahverdi Arşivi

şekline göre nerede yerleşeceğimiz ortaya çıkacak.
Selâhattin»

Bu arada kayınpeder Ali Rıza Beyin emeklilik zamanı gelmişti. Emine Ablamın evini karşılık göstererek Emlâk Bankasından 2450 lira aldım. Ne var ki faiz ve masraflarıyle birlikte üç yılda bankaya ödeyeceğim borç 3162 lira tutuyordu. 16 eylülde günü dolan 2000 lirayı İş Bankasına, yatırdım. Sağa sola borçlarımı ödedim. Kırk lira da bana kaldı. Durum kötü görünüyordu. Nimet bana yazdığı bir mektupta «*Borçları nasıl ödeyeceğiz? Çok feci değil mi?*» diyordu. Ben ise çalışıp kazanıp ödeyeceğime inanıyordum. Artık çiftliğe bel bağlayamazdım. O günlerde büyük sıkıntılar geçiriyordum. Bu sıkıntılar sonucu bedenimi kan çıbanları sarıyordu. Çoğu zaman ordudan ayrılmış olmamdan ötürü büyük acılara düşüyor ve diyordum ki:

— Keşke ordudan ayrılmasaydım. Şimdi Doğuda bir yerde bulunacaktım. Ödevim beni oyalayacaktı. Belki bir kurşun beni görevi başında can veren insan yapacaktı. Ama bugünkü anlamsız üzüntülere sürüklenmeyecektim.

Nimet sürekli biçimde ayrılıktan yakınıyordu. Ben para sıkıntıları içinde yüzüyordum. Karımı, evini tedbirli biçimde yönetmediği için eleştiriyordum. Para hesapları mektuplarımızın uzun bölümlerini kapsıyor, birbirimize karşı gereksiz ve kırıcı iddialara yol açıyordu. 16 haziran 1928 tarihli mektubumda Nimet'e Istanbul'dan şunları yazıyordum:

«*Nimet,*

Bugün sana otuz lira gönderiyorum. Belki bu 30 lira benim için bin liradan daha kıymetlidir. Ben pedere bu ay 23 lira bıraktım. Sen de 27 verirsin, toplam 50 eder. Bundan bir kuruş fazla vermeye imkân yoktur. Sen ayın sonunda hareket etmek üzere ha-

Levent Şahverdi Arşivi

zırlıklarını tamamlarsın. Sana ayrıca 25-30 lirayı telgrafla yollayacağım. Bu para Istanbul'a kadar yol masrafına yeterlidir. Bu sabah Kadıköy'de Talimhane'de dört odalı bir ev tuttum. İçindekiler ay sonunda çıkacaklar. Kirası 22 lira. Gayet güzel bir ilk mektep ile karşı karşıya. İçinde terkos suyu var. Elektriğini de yaptıracaklar. Ne yapalım daha fazla bir parayla daha güzel bir ev tutmamız şimdilik mümkün değil, Istanbul'da ve Ankara'da irili ufaklı birçok arkadaşımla görüştüm. Gelecek için umut kuvvetlidir. Saffet Beye (*) de yazdım. Bir iş bulacağım».

Nimet'i ve çocukları Istanbul'da yerleştirmeye karar vermiştim. Ben de Istanbul'da bir iş bulacaktım. Nitekim Karadeniz Ereğlisi'nden 27 haziran 1928'de Istanbul'a geldiler. Peder Ali Rıza Bey de emekliye ayrılmış. Edirne Havzasında Tekel İdaresinde bir görev bulmuştu.

13 ekim 1928'de «İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı»na 80 lira ücretle girdim. Maaşım sonradan 100 ve 125 liraya çıktı.

Ankara'daki çiftlik serüveni de bir bakıma kör - topal yürüyordu.

Ve Tekel'deki memuriyetle yaşıyorduk. Ev Kadıköy'de, Cevizlik Hacı Ahmet Bey Sokağı 9 numaraya taşınmıştı. Çocukları İtalyan okuluna verdik. Hayatımız çoğu memur ailesi gibiydi. Yuvarlanıp gidiyorduk.

1932 yılına dek böylece yaşadık.

BİR DÖNÜM NOKTASI

1932 yılının mart ayında yaşayışımı değiştiren önemli bir değişim oldu. Çağrı üzerine mart ayının 2'sinde An-

(*) Saffet Arıkan.

Levent Şahverdi Arşivi

kara'ya giderek Gümrük ve Muhafaza Genel Komutanı General Seyfi Düzgören ile görüştüm. Ve Istanbul'da «Kaçak İstihbarat Amirliği» görevini 200 lira net ücretle kabul ettim.

Haziran ayına kadar hem Tekel'de Satış Şefliği görevini, hem İstihbarat Amirliğini birlikte yürüttüm. 1 haziranda Tekel'den ayrılarak sadece İstihbarat Amirliği ödevinde çalıştım.

Istanbul Kaçak İstihbarat Amirliği görevim «Trakya, Marmara Havzası ve Kocaeli mıntıkası»nı kapsıyordu. Benim böyle bir görev aldığımı kimse bilmiyordu. Herkes beni Tekel'den istifa etmiş ve bir arkadaş yanında kâtip olarak çalışır sanıyordu.

Gizli İstihbaratın Trakya, Çanakkale, Istanbul açık amirlikleri kuruldu. Bundan sonra Istanbul İstihbarat Örgütünü kurduk. Ben en inandığım arkadaşları toplayarak güçlü ve ciddî bir örgüt oluşturmaya çalıştım.

İÇTEN BOZULMA

Ne var ki 1932-1933 yılları gerekli randımanla çalışan bu örgüt, 1934 yılında içinden bozulmaya başladı. Bozulma nedenleri belliydi. Bu iş olağanüstü yetkilerle donanmış görevlilerine çok zenginlikler sağlayabilirdi. Bazı arkadaşlarımızın gözlerini kararttı bu olanaklar... Kısa zamanda zenginlik hevesleri yarattı.

Ben bir yandan dışta kaçakçı örgütleriyle ve bu örgütleri himaye eden devlet örgütleriyle uğraşırken, bir yandan da içerdekilerle uğraşmak zorunda kaldım.

Ve 1934 yılı sonlarına doğru örgüte yeni bir düzen verdim.

Bu kararım her şeyi tertiplediklerini ve yoluna koyduklarını sanan kişilerin bütün emellerini suya düşürdü.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kez de benim arkadaşlarım, ya da öyle sandıklarım, benim aleyhimde bir blok oluşturdular. Aralarına Ankara'daki karargâhta bulunan ortaklarını da aldılar.

Bu tür hokkabazlık ve entrikaları anlayacak çapta değildim. Çıkar birliği karşısında yalnız kaldım.

Genel Komutan General Seyfi Düzgören çevrenin etkisiyle beni Istanbul'dan uzaklaştırmak istedi ve «Cenup İstihbarat Müfettişliği»ne verdi.

Onuruma vurulan bir darbe saydığım bu karar karşısında çekilmek istedim.

BİR RASTLANTI

Bir rastlantıyla Saffet o sırada Istanbul'daydı. Ve Hükümetin Maarif Bakanıydı (*). Beni Dolmabahçe Sarayına çağırdı. Gittiğim zaman yanında Hüseyin Rahmi'yi gördüm. Bana Ankara'da «Maarif Vekâleti Umumî Evrak Müdürlüğü»nü önerdiler.

Ben:

— Seyfi Paşa'ya sorayım, dedim.

Ve durumu Seyfi Paşaya yazdım.

Paşa, 1910'da Yemen harekâtına yüzbaşı olarak; Saffet de teğmen olarak katılmış. O günlerden arkadaşmışlar.

Ve Seyfi Paşa beni bırakmadı. Sebep olarak şunları anlattı:

Başbakan İnönü, 1935 yılı başında Doğu ve Güney illerine uzun bir gezi yapmıştı. Gezi sonunda Ankara'ya gelince gözlemleri ve sonuçları üzerine ilgililerle görüşmüş; bu arada sınırların korunması ile yükümlü bulunan eski ve samimî arkadaşı Seyfi Düzgören'le de konuşmuş:

— Güney sınırlarını gezdim, demiş, yıllardan beri

(*) Saffet Arıkan.

Levent Şahverdi Arşivi

milyonlar harcayarak oluşturduğunuz örgütlerinizi denetledim ve inceledim. Vardığım sonuç: Gerçekten bundan daha üstün bir anarşi meydana getirilemezdi. Bu yolda başarılı olmuşsunuz tebrik ederim.

Seyfi Paşa bu ağır konuşmadan çok üzülmüş, günlerce düşünmüş, istifayı bile göze almış. İşte bu sırada aklına ben gelmişim. Birkaç gün sonra İsmet Paşa bu dava üzerinde ne düşündüğünü sorunca Başbakana:

— Selâhattin'i bu bölgeye göndereceğim, ne yapmak gerektiğini o bize söyler, demiş.

Beni öteden beri tanıyan ve üç buçuk yıldır Istanbul Gizli Örgütünün çalışmasından haberli bulunan İsmet Paşa:

— Uygundur, demiş.

Seyfi Paşa, tayin kararımın gerekçesini bana böyle yansıtınca, çekilmek ayıp olacaktı. Ama olaylar gerçekten böyle mi oluşmuştu?

Bilemiyordum.

1935 yılının 1 ekiminde yeni görevime doğru trenle yola çıktım.

YILLAR SONRA ESKİ YOL

İlk kez 20 aralık 1914 günü saat 14'te Beşinci Kuvve-i Seferiye ile Haydarpaşa'dan hareket etmiş, Güneydoğu Anadolu'dan İran içlerine doğru yol almıştık. O zaman demiryolu yeni döşeniyordu. Pozantı'da tren yolculuğu sona ermişti ve Toros dağlarını atla aşmıştık.

Şimdi aynı yollara başka bir görevle düşüyordum. İzlenimlerimi 5 ekim 1935'te aşağıdaki mektupla Nimet'e bildirdim:

«Nimet,

Sizden ayrıldıktan sonra saat bir buçukta İzmit'e

Levent Şahverdi Arşivi

geldik. Tren boyunda gördüğümüz ilk güzel şey İzmit Kâğıt Fabrikasıydı. İnşaatı bitmek üzere... Akşam vakti elektrikle süslenmiş Bozüyük Kereste Fabrikası ve yanında kandil yerine elektrikle aydınlanmış Bozüyük Camii...

Eskişehir Şeker Fabrikasının da elektrikle ışıyan manzarası göğüs kabartıcı ve ilerisi için umut vericidir. Gece yarısından sonra saat 1'de Ankara istasyonundaydık. Tren üç saat gecikmişti. Sabaha karşı Kayseri'nin yaslandığı beş bin metre yüksekliğindeki Erciyeş'in karlı tepelerini uzaktan gördük. Kayseri'nin on beş kilometre ötesinde güneye ayrılan Ulukışla hattına saptık. Cuma öğle özeri Niğde il merkezine geldik. Harap bir Arap köyü görünüşünde bir Türk il merkezi. Saat 1'e doğru Bor'a vardık. Sınıf arkadaşım bir binbaşı burada Şube Reisiymiş. Azıcık konuştuk. İlkokulu bitiren çocuklarının okulsuz kalmalarının acısını dile getirdi. Zavallı subay!

Bundan sonra Toros tünellerine geçtik. Büyük Savaşın (yani 1914-1918 harbinin) dört seferini yaşadığım bu diyar, bana bugün kaybolmuş arkadaşlarımın hatıralarını yaşattı. Gözlerimden yaşlar aktı. İnsanlar kısa bir süre sonra yitip gideceklerini bilseler... Büyük şairin dediği gibi:

"Sana ibret lâzımsa, mezar yeter..."

Saat 5, Adana'dayız. Gece saat 7-8; suların bozduğu Gâvurdağ tünel ve köprülerini geçiyoruz. Kırk saatte tamir edilmiş yerlerden geçerken bütün halk heyecanlı... Üç yüzü aşkın işçi, mühendis; yağmur ve çamurla boğuşuyor. Ne güzel çalışma! Ne övgüye değer emek!.. Saat dokuz... Fevzipaşa!.. Diyarbekir hattının başladığı yer. On yedi yıl önce Keller adındaki iki-üç haneli köy, bugün küçük ve aydın bir ka-

Levent Şahverdi Arşivi

saba halini almış. Haydarpaşa istasyonu izlenimi veren bir insan kalabalığı dolaşıyor. Diyarbekir hattı, Türk'ün kendi yurdunu zapteden demir eli gibi insana gurur ve inanç veriyor.

Saat dokuz buçuk, İslahiye, yani Istanbul'dan hareketten otuz altı saat sonra İslahiye... Büyük Savaş'ta Istanbul'dan yola çıktıktan sonra üç gün tren, beş gün at yürüyüşü, beş gün istirahatle, on üç günde geldiğimiz İslahiye'ye zahmetsiz bir otuz altı saatte ulaşmıştık.

İslahiye İstihbarat Amiri, emekli bir jandarma yüzbaşısı karşımda... Evine gidiyoruz. Yattık. Ve sabah şimdi kalktık. Bugün burada işe başlıyoruz. Beş gün sonra Antep'te bulunacağımı sanıyorum. Vakit bulursam Kilis'ten de yazarım. Böbreklerimin hafif ağrısı, dişlerimin azıcık sızısı var. Buralarda asayiş, Istanbul'dan çok iyi... Bu alanda tasa yok. Büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öperim.

Selâhattin»

HAYAT YALAN, SEVGİ YALAN, YALNIZ BİR ŞEY DOĞRU...

Yukardaki mektuptan beş gün sonra gerçekten Antep'teydim. O gün de aşağıdaki mektubu yazdım Nimet'e...

«Nimet,

5.10.1935'te İslahiye'den yazdığım mektubu elbet aldınız. Bugün yarın sizden cevap alacağımı umut ediyorum. Ben 7 ekim 1935 günü trenle tam hudut üzerindeki kapı karakolu olan Tahtaköprü'ye indim. Orada beni bekleyen sınır subayı ve bir takım süvariyle sınır boyunu ve karakolları gezerek, akşam, sınır karakol merkezine geldim.

Levent Şahverdi Arşivi

Yüksek bir dağ eteğinde, temiz ağaçlarla bezenmiş bir karakol... Ve başında Istanbullu bir genç küçük zabit.

Mehtap...

Dağın tepesinde Ermeni - Kürt Birlik Cemiyeti olan Hoybon'cuların karargâhı büyük bir Kürt köyü.

Az bir şey yedikten sonra önce harita üzerinde çalıştık. Sonra ay ışığının verdiği zevkle ve biraz da sınırın gece durumunu görmek üzere silâhlı bir birlikle beraber Kürt köyünün yanından dağlara tırmandık. Bir yolun gece denetiminin olanaklarını incelerken köyden yükselen bir kadın sesi duyduk.

Bir Kürt kadını türkü söylüyordu.

Ve bir Kürt nefer türkünün sözlerini bize çevirdi. Sevgilisinin ölümüne ağıt yakmış bir erkeğin deyişiydi dinlediğimiz:

"Ey melek kalk!
Kalk gör ki ben ağlıyorum.
İnan ve anla ki, bu göz yaşlarım
Her şey bittikten sonradır,
Ve bunda yalan yoktur.
Her şey yalan...
Sevgi yalan...
Hayat yalan...
Yalnız bir şey doğru:
Artık sen yoksun".

Başımızda ay ışığı, kulağımızda Kürt kadının türküsü...

Gece yarısı karakola döndük.

On yedi yıl önce Irak'ta Tabur Kumandanıyken bir karakolu denetlediğimi hatırladım. On yedi yıl geçmişti aradan ve yarınki on yedi yıl sonunda kimler kalacak, kimler yok olacaktı?

Levent Şahverdi Arşivi

Sabahleyin Cephe Alay Kumandanı bizi buldu. 1902'de subay çıkmış babacan bir adam... Çarçabuk anlaştık. Güzel bir otomobil, karakolları dolaştırarak bizi Kilis'e getirdi. O geceyi Antep Merkez Amiri ve iki Yuva Amiri ile birlikte geçirdik. Kilis'in Millî Mücadele kahramanlarından birinin evine davetliydik. Güzel bir yemek yedik; hatta 250 gramlık bir şarap şişesini devirdim. Millî Mücadelenin çok maceralı ve kanlı geçen olaylarını anlattılar. Biz Bursa' dayken yaşanan bu hikâye, cidden destandı. Kilis, çocuk ve kadınlarının düşmana saldırışlarını dinlerken titrememek elde değildi.

Önceki akşam üç saatlik bir otomobil yolculuğuyle Antep'e geldik. Güzel bir otele indik. Derhal banyosunu yaktılar. Yıkandım ve yattım. Dün Vali, Polis Müdürü, Gümrük Müdürü gibi kişilerle görüşmeye başladım.

Hava çok yağmurlu ve serin.

Eğer hava açarsa, tarihimiz açısından çok değerli olan Nizip'e ve oradan meşhur Kargamış'a gideceğiz. Kargamış deyince, Solon'un hikâyesini hatırla! Kargamış, Lidya Hükümdarı Krezüs'ün ateşe atıldığı bir kenttir. Milâttan beş yüz yıl önce büyük bir şehirdi.

Şimdi bir harabe...

İnsanlar doğar, büyür, ölür; bunun gibi eserler de doğar, büyür, ölür.

Selâhattin»

FRANSIZLAR NE İSTİYOR ?

23/24 ekim 1935 gecesi, Maraş gezisinden sonra Nimet'e yazdığım mektup:

Levent Şahverdi Arşivi

«Nimet,

Yorucu bir Maraş gezisinden sonra bugün saat 5'te Antep'e geldim. 90 kilometre gidiş, 90 kilometre dönüş. Bu otomobil gezisinden ayrı olarak 50 kilometre bir atlı yürüyüş ve dağlarda harita üzerinde çalışma...

Daha önce yazdığım gibi Nizip - Kargamış sınırında inceleme yaptık.

Böylece bu bölgedeki görevimin bir bölümü bitmiş bulunuyor. Önümüzdeki ay alacağım emre göre durumum saptanacak.

Seni ve çocukları buraya getirmeyi düşünmüyorum. Sıtma ve trahom müthiş yaygındır. Beş ilin en medenisi Antep'tir. Maraş düşünülmeyecek kadar geri durumdadır. Urfa ve Mardin'de yiyecek ve yatacak konusu benim için bile zor.

Aldığım görev ağırdır. Bunu sana şöyle özetleyebilirim:

Fransızlar eski Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olan Suriye'yi almak için seksen yıl çalıştılar, en sonunda başardılar. Bugün aynı biçimde Antep, Urfa, Mardin için çalışıyorlar. Suriye'de kalabilmek yönünden de bu üç il önemlidir. Ben Fransa'nın bu bölgede hangi vasıtalarla çalıştığını öğrenmek için çalışıyorum.

Gelelim özel yaşayışıma...

Diş etlerim rahatsız, doktorun verdiği gargarayla onarmaya çalışıyorum. Böbreklerim hafif ağrıyor. Çünkü buranın suları kireçli. Ekzemalar bütün boynumu kapladı, hekimin verdiği merhemle idare ediyoruz.

Antep'te yiyecek yemek bulmak bile müşkül. Ne zeytinyağ, ne sağyağ... Durmadan midem kaynıyor..

Levent Şahverdi Arşivi

Bu yüzden karbonatçı oldum çıktım. Çamaşırın tanesini beş kuruşa yıkıyorlar ve kokusu üzerinde, yarım kirli olarak.

Ama görevimden memnunum. Istanbul'da çok üzülmüştüm, geçen günler üzüntümü azaltıyor.

Selâhattin»

ESKİ ANILAR...

6 kasım 1935 günü sat 17'de Antep'ten otomobille hareket ettim. Antep'in 50 kilometre batısında Diyarbakır-Fevzipaşa hattındaki Narlı istasyonuna 18.30'da geldim. Tren 8.45'te gelecekti. Üç saat rötarla gelebildi. Soğuk ve mehtaplı bir hava. Bir saat sonra Eloğlu istasyonuna vardık. Oradan bir otomobile geçerek, gece yarısından sonra saat 3'te Maraş'a ulaştık. Bir polis bizi bekliyordu. Hazırlanmış otele geldik.

1935'te Maraş!.. Simsiyah ve tek bir lamba bile yok. Ay ışığı aydınlık yapıyordu.

Üç gün orada çalıştım. Dördüncü gün sabah, yola çıktım. Otomobil ve atla, Adıyaman - Malatya ve oradan Elâzığ - Diyarbekir yoluyle Mardin'e yöneldik.

Maraş, bir dağ yamacına yaslanmış harap bir kasabaydı. Malatya ise daha derli toplu ve güzeldi. Ben oradayken ünlü Şehirci Yansen bir fen kuruluyle geldi. Yarım milyon harcayarak kenti yenileştireceklerdi. Karlı dağlarla çevrili ve her yanı bağlık bahçelik bir yerdi Malatya.

Kararlaştırılan yol üzerinden Mardin'e giderken Diyarbekir Hükümet Konağına da uğradım. Bundan yirmi bir yıl önce, «esir Türkleri kurtarmak için» buradan nasıl geçtiğimizi andım. Kumandan Bekir Sami, Kurmay Başkanı Basri, Selâhattin, Cemal, Emin Âli. Bugün bu beş

Levent Şahverdi Arşivi

adamdan üçü yoktu. Gözlerimden yaşlar aktı. Zaman nasıl da geçmişti.

Hayır, belki de zaman durmuştu; biz geçiyorduk.

Mardin'den sonra Urfa'ya ulaştım. Urfa'nın istasyonu Tellülebyaz'da kaldığım gece sabaha kadar rüyalarımda eski arkadaşlarımla uğraştım. Yirmi bir yıl önce Türkistan'ı almaya yönelen kişiliğimi düşündüm! Tam yirmi bir yıl sonra toprak olmuş arkadaşlarımın anılarıyle şimdi buradaydım.

Ve işte karşımda sınır ötesinde Fransız bayrağı sallanıyordu.

Urfa'ya girdiğim zaman Bekir Sami'yi andım. Otuz beş yaşında Tümen Kumandanı olan Bekir Sami Beyin önünden geçit resmi yaptığım yere gittim. Şimdi vali konağı olan evin balkonundan Bekir Sami, birliklerin geçişini izlemişti.

Göz yaşlarımı tutamadım.

O günlerde Nimet'e gönderdiğim mektuplardan birine şu satırları yazdım:

«Nimet,

Eğer hayatta birinizin ölümü benden önce olursa, benim yaşamama imkân yoktur. Hayatta alacak hiç bir nasibim kalmamıştır. Bütün savaşım görevlerimi yapmaktan ibarettir. Sizlere sefil olmayacak bir ömür sağlamaya çalışıyorum».

Bundan sonraki haftalar ve aylar bana verilen bölgede çalışmakla geçti. Çocuklar Istanbul'da öğrenimlerine devam ediyorlardı. Ben elimden geldiğince onların yaşamını gerekli ölçüler içinde sağlamaya çalışıyordum.

1936 yılının nisan ayında Genel Komutan Seyfi Düzgören Paşa, bölgeye geldi. Kendisiyle çeşitli konuşmalar, incelemeler yaptık.

Levent Şahverdi Arşivi

Benim aldığım maaş, o günün koşullarına göre yüksekti. Buna rağmen üç çocuklu bir ailenin masraflarına yetişmek zordu. Hayat hızlanmıştı. Zaten bir yaştan sonra bir dağın doruğundan aşağı yuvarlanır gibi gidiyorduk.

Bir eski sözü sık sık hatırlıyordum:

— *Göz yaşlarına gök kapalıdır; mezar ise hiç doymaz.*

DURUMUM

Bana verilen bölgede mekik dokuyor, türlü yoksunluklara rağmen çalışıyordum. Ne var ki görevim bir devlet memurluğu değildi. Olağanüstü nitelikler taşıyordu. Her dakika bir emirle bitebilirdi.

Bunun için Seyfi Paşa'ya söylemiştim:

Ya yürüttüğüm görevi devlet memurluğu kapsamına alırlar; ya Paşa bana yetkisi içinde bir devlet memurluğu sağlar; ya da ben güvenliği olan bir iş ararım.

Kumandan düşüncelerimi anlayışla karşıladı, haklı buldu:

— Bu konuyla ilgileneceğim, benden kesin bir cevap almadan bir şey yapma! dedi.

Yaşamda her tür olasılık vardı, sağlık ve ölüm vardı. Üç çocuklu bir ailenin geleceği için daha sağlam koşullarda çalışmak istiyordum. Nimet'ten istediğim de çocuklarına kendini adamasıydı. Mektuplarımızda hep bu konu üzerine tartışıp, birbirimize sitem ediyorduk. Urfa'dan 23 haziran 1936'da Nimet'e yazdığım mektupta hayat görüşümü şöyle özetledim:

«Nimet,

Dört gündür burası yanıyor. Dün gölgede sıcaklık 43'dü. Sabahın yedisinden akşamın altısına kadar sokaklar bir cehennem alevi ve yangın tozu halinde...

Levent Şahverdi Arşivi

Mektubunda yazdıklarına cevap vermeden önce «Lenin» adlı kitabın 52-53'üncü sayfalarındaki şu satırları okumanı dilerim:

"Siyasî suçlar yüzünden verilen sürgün kararlarının birbiri ardına oluşması, Sibirya'nın bu sakin bölgesini sosyal demokratlar karargâhına çevirmişti. Gerçi mahkûmların hepsi Yeniezi kıyılarına gönderilmiyordu. Ama haşmetmaap Çar Hazretlerinin polisiyle bu konuda uyuşma yolları vardı. Bu yöntemledir ki Lenin'in Petersburg'ta en çalışkan arkadaşlarından Nadezda Krupskaya, sürgün yeri olarak Urallar saptandığı halde cezasını Şuşenskoye köyünde çekmek ruhsatını aldı. Bu kız Lenin için gerçekte çalışma arkadaşı olmaktan fazla bir şeydi. İki genç uzun süreden beri nişanlı idiler. Nitekim ortak sürgünlerinde nikâhları kıyıldı. İnançlarda tam birliğin, evlenmedeki mutluluğun teminatı olacağına bu yuva en güzel delildir. Bu tür evlenmelerin şiarı, aşk ve ihtirastan çok doğruluk ve ülkü sevgisidir. Her halde Lenin'de, ne aşk, ne dostluk, siyasî inançlarda derin bir anlaşmazlık halinde yaşayamazdı. Krupskaya sosyalizme eğilim duymasaydı, kocasının mutluluk taşan sevgisini koruyamazdı".

Nimet,

On yedi senedir söyledim, söylerim. İnandığı şeye tapan insanlar, inançsızlarla birlik olamazlar. Sana inanmanı söylediğim tek şey, yuvanın ve çocuklarının mutluluklarına giden yoldur. Karı-koca bağlılığı, hayatta örneği olmayan bir bağdır. Bu bir aşk ve ihtiras değil, hayatın kendi şartıdır.

Selâhattin»

Levent Şahverdi Arşivi

Bu arada bir izinle Istanbul'a gelip çocuk çocuğu görmek olanağını da bulmuştum. Görevime dönerken trende Salih Hoca ile karşılaştım. Salih Hoca 1919'da Bursa'da Millî Mücadeleye başladığımız zaman zengin bir fırıncıydı. Bizimle çalıştıktan sonra Birinci Büyük Millet Meclisine Erzurum Mebusu olarak girmişti. Zamanın muhalefeti olan İkinci Grup'ta en kuvvetli üyelerden biriydi. Kurtuluş Savaşına hem parası hem emeğiyle yardım etti. Ne var ki Birinci Büyük Millet Meclisinde her Müslüman erkeğin dört karı almasına değgin bir kanun önerisi verdiğinden, bu davranışıyle meşhur oldu. «Dörtlü teklif sahibi Salih Hoca» diye anıldı.

Yolculuk süresince Salih Hocayla sohbet ettik, eski günleri andık. Kızı Eskişehir Millî Eğitim Müdürünün karısıymış, hastalanmış, babasını çağırmış, oraya gidiyormuş.

Salih Hoca diyordu ki:

— Allah kimseyi maddî bakımdan kötü duruma düşürmesin (*). En yakın saydığın dostlar yüzüne bile bakmıyor.

Sonra söz Diyarbakır'da Müfettiş Abidin Özmen'den açıldı. Abidin Özmen Bursa'da Polis Müdürüyken yetersiz sayılarak Bekir Sami Bey tarafından görevden alınmış, bir ilçeye kaymakam olarak gönderilmişti. Sonradan Millî Eğitim Bakanı oldu. Yaşadığımız sürece büyük dalgalanmalar izlemiştik. Ben de Bursa'dan Ankara'ya geldiğim

(*) Bu Salih Hoca 1944'te hastalandı. Bir bacağını kestiler. 1946'da Fatih'teki evinde fakir bir yaşam sürdürüyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

günlerdeki bir olayı andım. Mahmut Celâl'i yolda görmüştüm, konuşmuştuk. Bana:

— Muhakkak beklerim, demişti.

— Ya neredesiniz?

— İktisat Vekiliyim.

Şaşırmıştım ve «Ne günlere kaldık?» diye düşünmüştüm.

Hayat inişli çıkışlıydı.

Benim için bunca mücadeleden sonra çocukların geçimini ve öğrenimini sağlamak için güneydoğu illerinde yaşamaya zorunluk doğuyordu. Ama işleri tıkırına koyanlar da pek çoktu.

GEÇİM DERDİ

O sırada Nimet'e yazdığım bir mektup geçim derdimizi yansıtmaktaydı:

«Nimet,

Bütçe için verdiğin rakamlar bana garip geldi. Biz seninle hepimizi kapsayan bütçeyi 110 lira yapmıştık. Şimdi senin verdiğin hesaba göre bu bütçe 140 liraya çıkmış. Bunun sebebini anlamadım. Bizim içinde bulunduğumuz şartlar, ayrıdır. Yarın ben bu işten ayrılırsam ne oluruz? Ya da birdenbire ölürsem ne yaparsınız? Sanıyorum 17 yıl sana bunu düşündürecek kadar tecrübelerle doludur. Üç çocuğumuzun böyle bir durumda ne olacaklarını titremeden düşünmeye imkân yoktur».

Doğrusu durumum pek parlak değildi. Ne ailemi görev yerime getirebiliyordum ne ben ailemin yanında hepimizi geçindirecek teminatlı bir görev bulabiliyordum.

Levent Şahverdi Arşivi

ALAY İSTİHBARAT AMİRLİĞİ

Güneydoğu illerinde mekik dokuyarak gerçekleştirmeye çalıştığım görevim 1936 yılına dek sürdü. Bu yılın ekim ayında Ankara'da Genel Komutan Seyfi Düzgören'le konuştum. Kumandan benim için yeni bir görev düşünüldüğünü söyledi:

Merkezi Urfa'da olmak üzere Alay İstihbarat Amirliği.

Böylece ağır bir darbe yemiş oldum. Ben artık sürekli biçimde Urfa'da oturacağım, ara sıra Istanbul'a gelmem bile olanaksızdır. Çoluk çocuğumdan sürekli biçimde ayrı oturmak zorunda kalacağım.

Yeni görevi kabul edemeyeceğimi söyledim.

Galiba çok sert ve kesin söylemişim, Seyfi Paşa görüşmeyi erteledi.

Ertesi gün 9'da tekrar görüştük.

— Ne yaptın? dedi.

— İki şeyi çözümleyemedim, dedim, önce her an bir üst'ün dileği ya da istemiyle bitebilecek bir göreve devam etmek doğru olur mu? Sonra Urfa'da sürekli kalırsam aile durumum ne olur? Bu sorulara cevap bulamadım.

Paşa:

— Hakkın var, dedi, ne yapalım da seni ruhsal güvenceye bağlanıp çalıştıralım?

KARANLIK GECELER

Ankara'da karanlık geceler ve günler geçirdim. Olayları ve duygularımı Nimet'e yazdım:

Tren - 12.10.1936

«Nimet,

Bir saat öncesine kadar karanlık bir Ankara'nın

Levent Şahverdi Arşivi

içindeydim. En derin acılarla kıvranıyordum. Bu mektubu trende yazıyorum. Zarf bulabilirsem postaya yolda vereceğimi umut ederim. Şimdi sana durumu apaçık ve bütün acılığıyle yazıyorum.

5 ekim sabahı Ankara'da Paşanın karşısına çıktığım zaman beş yıldan beri alışmadığım bir durumla karşılaştım. İlkönce:

— Alayda istihbarat kuracağım, sizi alay istihbarat amiri yapacağım, dedi ve:

— Bu konudaki görüşlerim şudur!.. diyerek yazdığı bazı notları bana okudu. Talimata göre ben alay kumandanı emrine giriyorum.

Bu görevde kaldıkça Istanbul'a gelmek ihtimali yok.

Ben görüşlerimi dile getirdiğim zaman Paşa tümünü olumsuz karşıladı ve:

— Yarın sabah görüşelim, dedi.

Gece sabaha kadar uykusuz düşündüm. Görevi kabul etsem ne olacak? Etmesem ne olacak? Urfa'ya sizi getirmem imkânsız. Paşa'ya "hayır" dediğim zaman nerede iş bulurum? Sabaha gene kumandanın huzuruna çıktım. Misafirler bastırınca erteledik. Salı akşamı bütün Ankara kırlarını dolaşıp kendi kendimi yedim. Otele geldiğim zaman yorgun ve acılıydım. Bir yanda hor görülen emeklerim, ezilen onurum; öte yandan yuvam. Bir yandan her şeyi koparmak istiyordum; bir yandan susmak gerekiyordu. Bu iki kutup arasında bocalayıp duruyordum. Bir türlü işi nasıl çözeceğimi bulamıyordum. Birden böbrek ağrılarım başladı. Öylesine bir kriz bedenimi sarmıştı ki, sabaha kalkamadım. İstihbarat Amirine bir kâğıt yazdım. Hasta olduğumu, gelemeyeceğimi, bu durumda Urfa'da çalışmanın imkânsızlığını ve Paşaya söy-

Levent Şahverdi Arşivi

lediğim gibi Tekel'de veya başka bir yerde bana bir iş bulmalarını dilediğimi bildirdim.

Çarşamba sabahı İstihbarat Amiri otele geldi. Seyfi Paşaya kâğıdı verdiğini ve kumandanın benimle görüşmek istediğini söyledi.

Bu isteğe uyarak gittim.

Paşa dedi ki:

— Ailevî durumunuz ve hastalığınız artık bize çalışmanıza engeldir. Bakan ve Tekel Genel Müdürü yarın gelecekler. İsteğinizi söylerim. Siz bu akşam Istanbul'a gidin.

Biraz durdu, düşündü:

— İsterseniz gitmeyin, belki Bakan sizi görmek ister.

Artık benim için bu kapı kapanmıştı. Doğru Saffet'e (Arıkan) gittim. Ankara'daymış, ama yerinde yoktu. Bir kart yazıp bıraktım. Sonra Tekel'de tanıdığım bir arkadaşa baş vurdum. Bana anlattığına göre, bugün Tekel'de ancak bana bir ambar memurluğu verebilirmiş, maaşı 90 liraymış, elime 70 lira geçermiş.

Otele geldiğim zaman cebimde 13 lira vardı. Henüz otel parasını da vermemiştim. Bu miktar gideceğim yere beni götürebilecek yol parasıydı.

Bugün emekli maaşımla birlikte ayda 250 lira alıyordum. Ve bu parayla da doğru dürüst bir yaşayış düzenleyemiyordum. Ayrılırsam ailem sefalete düşecekti. Çıldırıyordum. Perşembeyi cumaya bağlayan gece de sabaha kadar göz kırpmadım. Bir gecede yüz yirmi sigara içmiştim.

Cuma akşamına kadar hiç bir yerden ses çıkmadı. Cumayı cumartesiye bağlayan gece de öyle geçti. Cumartesi sabahı daireye geldim. Paşa beni

Levent Şahverdi Arşivi

görmek istemiş. Ancak saat 1'de görüşebildik. Dedi ki:

— Tekel Genel Müdürüyle görüştüm. Bir kanun yapmışlar, dışardan 30 yaşından yukarı memur almayacaklarmış. Bunun için size iş veremiyorlar. Yalnız Genel Müdürlüğün İstihbarat Şefliği sanırım boşmuş. Genel Müdür durumu inceleyecek, bana yazacak ne yapalım?

Karşılık olarak bu işin beni tatmin etmeyeceğini ve Urfa'daki göreve gideceğimi söyledim.

Seyfi Paşa:

— Senden ayrılmayı istemem. Ama sağlık ve aile durumun nedeniyle bir devlet memurluğu istemeni haklı bulurum. Bunu düşünmeyi bizim görevimiz sayarız. Sen şimdi git. Urfa'da Alay Kumandanıyle görüş. Durumu incele. Bir talimat yaparak bana gönder. Ben de sana münasip bir devlet memuriyeti arayayım. Sen de bu konuda arkadaşlarına yaz, çalışsınlar.

Bu hikâye böylece bitti.

Nimet,

Meşhur İran Şairi Ömer Hayyam'ın bir şiiri hatırımda kaldığına göre şöyle:

"Bir zaman bize oturma yeri olan şu dünyada gam ve belâdan gayrı bir şey kazanamadık. Yazık ki hiç bir müşkülümüz çözümlenmedi. Yüreğimizde bin özlemle dünyadan gittik".

Hepinizin gözlerinizden öperim.

Selâhattin»

Buna karşılık Nimet'ten teselli edici mektuplar geldi. Nerede, nasıl ve kaç parayla olursa, birlikte ve beraberce yaşayabileceğimizi yazıyordu. Bunlardan biri de şuydu:

Levent Şahverdi Arşivi

«Selâhattinim;

Mektubuna çok geç cevap verdim. Hastalandım. Her halde üzüntüden olacak.

Sen sinirlenip kendini yeme. Her şeyi tabiî gör. Hayatta her şey gelir geçer. İnşallah bunlar da geçecek? Yalnız bir yerde işittim ki Kel Ali (*) subay emeklilerine çok kıymet veriyormuş. Birisini ilk müracaatında yüz elli lira maaşla işe almış. Ali Beyi tanıdığını sanıyorum. Bir de ona baş vursan. Sonra Şükrü Bey (**) de sana yakınlık gösteriyormuş. Rahmi Beye demiş ki, "Ben Selâhattin'i ararım. Sizin hatırlatmanıza lüzum yoktur" Şükrü Beye de yaz! Elbet aç kalmayacak bir iş buluruz. Yeter ki sen sağ ol. Kendini hiç üzme. Ben inandım ki yükselmek için namussuz, ahlâksız olmak lâzım. O da bizim elimizden gelmez.

Hepimiz iyiyiz, çocuklar ellerinden, ben de gözlerinden öperiz.

Nimet»

Nimet sürekli hastaydı. Mektuplarında *«33 yaşımdayım, ihtiyarladım. Sıhhatime bakıyorum, buna rağmen hastalık beni bırakmıyor. Bana her vakit "vazgeç hastalıktan" diyorsun. Ben hasta olmak ister miyim? Yalan mı söylüyorum»* diye serzenişte bulunuyordu.

RADYO

Urfa'ya görevimin başına gittim. Çalışmaya başladım. Tek kaygım çocuklardı. Ben o sırada çocukların iyi yetiş-

---

(*) Ali Çetinkaya.

(**) Şükrü Sökmensüer.

Levent Şahverdi Arşivi

mesini istiyordum. Eve Cumhuriyet gazetesi ve ansiklopedisi almalarını yazdım. Bir de radyo gerekliydi. Radyo dünya ile ilgi kuruyordu. Nimet bu konudaki mektubunda bilgi verdi:

«Canım Selâhattinim,

Mektubunda radyo için yazdıklarını okuyunca çocukları o dakikada görmeni isterdim. Üçü de bağrıştılar durdular. Ben de onlar kadar sevindim. Nihayet Istanbul'a indim. Radyoları gördüm. Senin yazdığın 185 liralık radyo 175 liraydı. Fena değil, başka makineler de var. Onları da dinledim. Ama benim gözüm, tek düğmeli ve resmini sana gönderdiğim radyoda kaldı. Tam altı dalgalı nefis bir makine. Fiyatını sordum. 250 lira dediler. Tabiî durakladım. Şartlarını sordum. 34 lira peşin, 18 lira ayda. Bir şey ikram etmez misiniz, dedim. Sadece antenini parasız yaparız dediler. Bir anten on lira.

Düşüneyim dedim. Çıktım. O gece çocuklarla düşündük, taşındık. Dün indim, radyonun senetlerini yaptırdım. Şirket aybaşına kadar kullanalım diye ufak bir radyo yollayacak aybaşında makineyi teslim edecek.

Nimet»

Benim görev sorunlarıma ve acılarıma Nimet'i katmak belki doğru değildi. Bunun için radyonun evi sevindirmesine memnun oldum. Çünkü daha sonraki mektuplarda Nimet, *«Radyo evimizin neşesi oldu»* diye yazıyordu.

ALAY İSTİHBARATI

Dairede yatıyordum. Tümen tabldotundan sabah, akşam üçer kap yemeği kırk kuruşa veriyorlardı. Üzüm, pey-

Levent Şahverdi Arşivi

nir zamanıydı. Bir kilo üzüm dört kuruştu, beyaz peynirle birlikte sabah kahvaltısını tamamlıyordu.

Yeni görevimin özü şöyleydi:

Şimdiye dek bu bölgede Mardin, Antep, Urfa sınır illeri istihbaratıyle; Maraş, Malatya, Adana geri iller istihbaratı vardı. Her il kendi başına işliyordu. Ben bu durumun düzeltilmesi için öneriler sunmuştum kumandanlığa... Bu arada sınırın tümünü tek elden yönetecek bir alay kurulmasını ileri sürdüm. Şimdi Seyfi Paşa:

— Bu teklif doğrudur, yerindedir. Bunu da sen yapabilirsin, diyordu.

Benim bu yükü kaldırmaya niyetim yoktu; ama emir emirdi.

Hiç kuşkusuz gerekeni yapacaktım. Düşünüyordum ki, 150 lira maaşla memur olarak Istanbul'a gitsem elime geçecek olan para 117 liradır. Deneyler göstermiştir ki, ben en azından sigara, kahve vb. masraflarımla 10 liradan aşağı yaşayamam. 100 lirayla aile bütçesi dönebilir ama, bu eksiklik çocuklar üstünde derin etkiler bırakacak olaylar yaratır. Bugün aldığım 230 lira maaş ve 21 lira emeklilikle çocuklarımı Istanbul'da yeterli okullarda okutabiliyordum. Güneydoğu Anadolu'nun ilkel çevresi çocukların yetişmesini engeller. Bunun için her şeye razıyım. Alayda İstihbarat Dairesinde yatıyor, dışarı pek az çıkıyordum. Görevin düzenlenmesi için raporumu hazırlıyordum. Bu hayat beni sıkmıyordu. Sık sık Ömer Hayyam'ın bundan bin yıl önce söylediği dizeleri anıyordum:

«Yazık ki, pişkin ekmek çiğ adamların elinde kalmıştır.

Yazık ki, mutluluk nedenlerine ve refaha sahip olanlar eksik ve olumsuzdurlar».

Benim mutluluğum çocuklarımı iyi yetişir görmekti. Bunun için okullardaki durumlarını uzaktan da olsa dik-

Levent Şahverdi Arşivi

katle izliyordum. Fransızca öğrenmeleri için özel öğretmen tutmuştum. Nimet'e yazdığım mektuplardan birinde, «*Cumhuriyet gazetesini aldığını bana bildirmiştin*» diyordum, «*geceleri belirli bir saatte gazetede göreceğin güzel ve yararlı yazıları çocuklara oku ve okudukları konuyu anlatmaya davet et. Okuma zevki ve alışkanlığı edinmeyen insan hiçtir. Okuma zevkini bir kez tadarlarsa artık korku kalmaz*».

GÜNEYDOĞU KAÇAKÇILIĞI

Ben bu bölgede incelemelerimi yaptıktan sonra şu sonuca vardım:

Güney kaçakçılığı, Güney sınırlarımızdaki devletlerin bir iktisadî taarruz hareketidir.

Bu konuda delilleri de topladım. Başbakanlıkça bölgeye yollanan Türk Ofis ve Sümerbank Müfettişleri bu gerçeği doğruladılar.

Alay İstihbarat Amirliği görevim 1 haziran 1938'e kadar sürdü. Bu süre içinde ben güneydoğu illerinde kaçakçılıkla savaştım. Kolay bir iş değildi bu... 2 eylül 1937'de yazdığım bir mektupta Nimet'e diyordum ki; «*Temmuz başından beri bir insanın tahammülünün çok yukarısında kalan müthiş bir mücadele içindeyim. Mersin'den Mardin'e kadar altı ilin katıldığı bir savaşın şefliğini yürütüyorum. Konu, hırsızlarla mücadeledir. İş nasıl sonuç verir, bilemem? Şahsî menfaatlere dokunan bu işte bütün menfaat makineleri işlemektedir. Güney istihbaratında çalışan insanlar da başarı umutlarını bana bağlamış; buna karşılık hasım cephe bana karşı saldırıya geçmiştir*».

Mücadele, sıcak, sefalet, hastalık, yalnızlık... Ama çocuklar Istanbul'da iyiydiler, okuyorlardı. Ben de başka

Levent Şahverdi Arşivi

bir iş yapamazdım. İsmet Paşanın 1922'de Ahmet Emin'e söylediği sözü hatırlıyordum: «*Ya bu deveyi gütmeli, ya bu deveyi gütmeli...*» Paşa, «*Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli*» sözünü çevirmiştir. Benim için de bu diyardan gitmek yoktu, bu deveyi gütmek vardı.

1 haziran 1938'e kadar sürdü bu iş...

YENİ GÖREVLER

Bu tarihte merkezi Istanbul ve teftiş bölgesi bütün Anadolu olmak üzere 70 lira asli maaşla (yarbay maaşıydı) Gümrük Muhafaza Kaçak Mücadele Müfettişi oldum. Bu görev, 1 haziran 1940'ta değişti. Yunan ve Bulgar sınırlarını kapsayan Trakya Muhafaza Müdürlüğüne tayin olundum. Ve Edirne'ye gittim.

1 kasım 1940'ta Bayındırlık Bakanlığı Seferberlik Müdürlüğüne 170 lira ücretle atandım.

Şeyh Sadi'nin dediği gibi hayat geçiyor, her nefeste ömürden bir nefes eksiliyordu.

«ELBETTE GİDER, GELEN CİHANA»

Böyle demişti şair... Biz de gelip gidiyorduk. Ama 12 aralık 1940'ta Nimet'i kaybettim.

Ömrümde beni en çok etkileyen olay sanırım bu oldu. Bunca savaşa girmiş çıkmış, bunca ölüm görmüş, bunca serüvenden geçmiş bir adamdım. Ne var ki üç çocuğumun anası Nimet'in evliliğimizin yirmi birinci yılının bitmesine iki buçuk ay kala uçup gitmesi, bana büyük darbe oldu.

Nimet, evlendiğimizden beri hastalıktan söz açan bir

Levent Şahverdi Arşivi

kişiliğe sahipti. Mektuplarında hastalıklarından, ağrılarından yakınırdı. Ben de:

— Artık koskoca kadın oldun, kendine iyi bakmasını, sağlığını korumasını öğrenemedin, diye takılırdım.

Ayrı bulunduğumuz dönemlerde mektuplarımızla birbirimizi hırpalar, para ve geçim işleri yüzünden ağır konuşurduk. Bir kez aylık ev bütçesini yollamazsa para göndermeyeceğimi Urfa'dan bildirmiştim. Mektubu okuyunca bayılmış, fenalık geçirmiş, bunalımı zor atlatmıştı.

Zayıf bir yapısı vardı.

İLK HABER

Ben Bayındırlık Bakanlığı Seferberlik Müdürlüğüne atanınca Edirne'den Ankara'ya geçtim. Evi de Istanbul'dan Ankara'ya taşımak için hazırlıklara başladık. İşte tam bu sırada Nimet'ten 19/20 kasım 1940 tarihli şu mektubu aldım:

«Selâhattin,

Geçen hafta 13 kasım 1940 çarşamba günü Profesör Dr. Ali Esat Beye gittim. O gün uzun bir muayeneden sonra bazı ilâçlar verdi. Ve gene kendisini görmemi istedi. Bugün gene gittim. Muayeneden sonra kanser olduğumu söyledi.

İlk gidişimde rahimden bir parça almıştı. İnceletmiş; kanser olduğum anlaşılmış. Şimdi doktorun söylediğini aynen yazıyorum: En geç cumartesiye kadar bir hastaneye yatacakmışım. Bir ay beni radyumla tedavi ederek. Bir ay sonra röntgenden geçeceğim. Ondan sonra, ameliyat mı lâzım, yoksa iyileşmiş miyim, belli olacak. Ali Esat Bey, Gülhane Hastanesinde nisaiye mütehassısı ve anlatıldığına gö-

Levent Şahverdi Arşivi

re hastanenin Allahı imiş. Doktor bana dedi ki, isterseniz hususî bir hastaneye, isterseniz Gülhane'ye yatın. Ben de memur olduğumuzu ve Gülhane'ye yatabileceğimi söyledim. Doktor Zeki Beye (Zeren) gittim. O da benim Gülhane'ye yatmamı uygun buluyor. Tereddüt caiz değildir, dedi.

Şimdi ben ne yapayım? Kararını mümkünse telgrafla bildir. Bu vaziyetten çok müteessirim. Çok ıstırap çekiyorum. Beynimden vurulmuşa döndüm. Senin de sıkılacağını biliyorum, bunun için daha çok üzülüyorum.

Sıkılma, mukadderat neyse o olur.

En çok korktuğum şey başıma geldi. Gözlerinden öperim.

Nimet»

Doktor Zeki Zeren'den de şu mektubu aldım:

Istanbul 19.11.1940

«Muhterem Kardeşim Selâhattin Bey,

Bugün üniversitede çalışırken Profesör Ali Esat'ın telefonla beni aradığını söylediler. Kendisiyle görüştüm. Nimet Hanımefendinin muayenelerini yaptığını ve Prof. Dr. Oberndorfer tarafından yapılan nesiç muayenesinin sonunda vakit geçirmeden radyoterapi yapılmasını icap ettiren bir arıza müşahade edildiğini söyledi.

Profesör Ali Esat arkadaşım ve değerli bir jinekologtur. Fakat bu işler daha çok sizi alâkadar eder. Ben hanımefendinin bir müddet Istanbul'da kalması lüzumunu bugünkü telefonla edindiğim intiba üzerine size bildiriyorum. Merak edilecek bir şey yok. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

hastalık kabili şifadır. Hürmetlerimi bu vesileyle takdim ederim kardaşım.

Zeki Zeren»

Nimet'in mektubuna hemen cevap yazdım:

Ankara 21.11.1940

«Nimet,

Şimdi yemekten daireye geldim. Senin mektubunu aldım. Hastalığın için ne duyduğumu söylemeye lüzum yok. Bununla beraber tehlikeli bir iş değil. Şimdi bütün planlarımız durmuştur. Sizler, sen iyi oluncaya kadar Istanbul'da kalırsınız.

Yapılacak şey, yapılması lâzım olan şeydir.

Ne uygun görülüyorsa yaparsınız. Yalnız beni endişe içinde bırakmamak için alacağınız kararlardan beni haberdar edin.

Nimet,

Hayat yolunda her şeye rastgeleceğiz. Rastgeldiğimiz şeyleri vakarla, temkinle karşılamak gerekir. Metin ol, müsterih ol, elbet bu hastalık geçer.

Gözlerinden öperim».

PARA DURUMU

Bu mektuptan sonra olayların nasıl bir biçim alacağını beklerken 27 kasım 1940 günü saat 11.30'da telefonum çaldı. Ağabeyim İhsan beni arıyordu.

Dedi ki:

— Nimet Hanım burada yanımdadır. Bu sabah Gülhane'ye yatmak üzere gitmiş. Ama hastahane yatılamayacak vaziyette olduğundan yatmamış, yatamamış. Bence

Levent Şahverdi Arşivi

Fransız, Alman hastanelerine veya Şişli Sıhhat Yurduna yatması lâzım. Sen ne diyorsun?

Daha önce akrabadan ve tanıdıklardan bazı kişiler bu hastanelere yatmışlar ve ameliyat olmuşlardı. Bunun için biliyordum. Buralarda ameliyat 200-250 lira, günlük ücret 6-10 lira... Ağabeyim İhsan kendi hastalığında Şişli Sıhhat Yurduna 650 lira vermişti. Buna benim takatim yoktu.

— Benim gücüm buna yetmez... dedim.

Ağabeyim:

— Durum ağırdır, her şeyini satarak bunu yap!

— Bu masrafı karşılayacak bir şeyim yok ki satayım!

— Peki, Istanbul'a gel!

Istanbul'a gidecek tren param yoktu cebimde... Bunu söyleyince, ağabeyim İhsan:

— Bul, dedi.

Nimet'le görüşmek istedim.

— Çok heyecanlı, konuşamayacak durumda...

Direndim. Telefonu Nimet'e verdi. «*Hasta, ümitsiz ve şaşkın*» olduğunu söyledi Nimet...

Titrek ve bitmiş bir sesle konuşan Nimet'le konuşmanın yararı da yoktu.

Ağabeyime saat 14'te telefon edeceğimi söyledim. Hemen özel kaleme giderek, durumu açıkladım ve Bakandan izin alınmasını rica ettim. Bakan Meclisteymiş ve gelemeyecekmiş; buna rağmen Özel Kalem Müdürü, Bakana durumu akşam söyleyeceğini ve gitmeme bir engel bulunmadığını bildirdi.

Kafam dönmüştü. Ne yapılması gerektiğini bulacak durumda değildim.

Istanbul'a gitmek için param yoktu.

Kimden para isteyecektim?

Ve Istanbul'da ne yapacaktım?

Ben Bayındırlık Bakanlığında 170 lira maaşlı bir me-

Levent Şahverdi Arşivi

murdum. Ve elime 145 lira geçiyordu. Bir yandan da resmî evrakı tasnif ediyor, gidecekmiş gibi hazırlanıyordum. Öğle yemeği zamanı şaşkınlıkla eve geldim. Ankara'da geçici olarak Fadıla'nın evinde kalıyordum.

Fadıla büyük ablam Feyziyap'ın kızı, Muzaffer de eşiydi. Durumu biliyorlardı. Bana dediler ki:

— Bu iş Ankara'da daha iyi olur. Numune Hastanesinde her türlü sağlık vasıtaları ve konforu vardır. Hastanenin kadın hastalıkları doktoru Halil Beyi (*) tanırız.

Ben de Numune Hastanesine birkaç kez gittiğim için hastaneyi biliyordum. Kısa bir düşünme süresinden sonra, son kararı vermek için Doktor Halil Beyle görüşmek gerektiğini söyledim. Doktorun Yenişehir'de Tuna caddesindeki evine gittik. İyi bir rastlantıyla evdeydi. Nimet'in sağlık durumunu olduğu gibi anlattık. Ankara'daki olanakları sorduk.

Halil Bey dedi ki:

— Hastanızı tam bir güvenlik duygusuyle Ankara'ya getirebilirsiniz. Yalnız bütün raporlarla birlikte; ne varsa hepsini yanına alıp gelmelidir.

Dışarı çıkarken Muzaffer'le birkaç saniye yalnız görüşen Doktor, hastanın Ankara'ya getirilmesinin uygun olduğunu bir kez daha söyleyip, Istanbul özel hastanelerindeki sömürü çarkına kapılmanın doğru olmadığını belirtmiş.

Daireye gelip saat 14'te Istanbul'a telefon ettim. İhsan Ağabeyime Nimet'in nerede olduğunu sordum. Ağabeyimin Pangaltı'daki evindeymiş. Kararımızı söyledim. Saat 15.30'da ağabeyimin evinden bana telefon eden Nimet, akşama Ankara'ya hareket edeceğini, doktorun istediklerini beraberinde getireceğini söyledi.

(*) Dr. Halil Çıray "1895-1973"

Levent Şahverdi Arşivi

Ne var ki aynı akşam 5'e doğru Nimet'ten aldığım mektup bana çok dokundu. Nimet bunu 25/26 kasım gecesi yazıp 26'da Kadıköy'den postaya atmıştı. Yani telefon konuşmalarından önceki duygularını dile getiriyordu:

«Selâhattin,

Sana şimdiye kadar mektup yazmadım. Yarın Gülhane Hastanesine kurbanlık koyun gibi gidiyorum. Ne vakit ameliyat olacağımı bilemiyorum, yazacak hiç bir şey bulamıyorum. Senin yokluğun beni üzüyor. Yanımda bulunsaydın, maneviyatım yüksek olacaktı. Hep seni arıyorum. Ama üzülme. Durumunu biliyorum. Buraya gelmen mümkün değil. Çok üzüldüğüm için böyle konuşuyorum.

Selâhattin inşallah ölmem.

Ama böyle bir şey olursa beni kaldırmak için muhakkak gel. Oh, saçma şeyler yazıyorum. Ne yapayım?

Şimdiye kadar kırk lira sarfettim. Doktor ücreti, laboratuvar incelemesi, hastaneye yatmak için iki takım çamaşır, terlik, çorap, kalın don, filan para gitti. Bunun için de ne kadar üzüldüğümü bilemezsin. Ankara'ya taşınmak için verdiğimiz kararı uygulayarak eşyaları yüz üç liraya satmıştım. Dürbünü ve yatak takımlarını satmamıştım daha... Yanımda yüz liram var. Bu paranın doksan lirasını çocuklara bırakıp on lirasını yanıma alacağım. Ameliyat olduktan sonra hiç olmazsa üç-beş gün hastabakıcı tutmak lâzımmış. Bizim için mümkün mü? Annem ameliyat olduğu zaman görmüştüm, hastalara hiç bakılmıyordu.

İşte Selâhattin, en çok korktuğum şey başıma geldi. "Bu kadın kanserden değil, kanser olacağım diye ölecek" demiştin; hakikaten öyle oldu. Bir haf-

Levent Şahverdi Arşivi

ta içinde on beş yaş ihtiyarladım. Çok üzülüyorum. Çocuklarıma sık sık mektup yaz. Onları sen teselli et.

Gözlerimden akan yaşlarla seni çok çok öperim Selâhattinim.

Nimet»

28 KASIM 1940 GÜNÜ

Sabahleyin Fadıla ile istasyona gittik. Ben daha önce Doktor Halil Beye telefon etmiş hastanın 28 kasım sabahı Ankara'da bulunacağını ve ne vakit muayene edilmesinin uygun olduğunu sormuştum. Doktor:

— Hasta yorgundur, gündüz dinlensin, akşama getirirsiniz, demişti.

Tren geldi; Nimet göründü; bitkin ve umutsuz pencerede duruyordu. Beni görünce ağlamaya başladı. Teselli edici sözler söylemeye çalışıyordum. Otomobille eve geldik. Bir saat kadar oturduk. Sonra ben daireye geldim. Akşama Doktor Halil Beyin muayenehanesine gittik.

Doktor Nimet'i muayene ettikten sonra:

— Rahimde bir mecidiye büyüklüğünde yara yeri gözüküyor; ama şimdi yara beş kuruşluk kadar küçülmüştür. Siz bana kanser şüphesiyle baş vurmamış olaydınız, ben normal tedaviye girişirdim. Ama mademki kanser kuşkusu doğmuştur, biz de aynı biçimde bir inceleme yapacağız. Yarın saat 11'de Numune Hastanesine geliniz, parça alalım ve inceleyelim.

Evden çıkarken biraz geride kalarak doktora sordum:

— Bu anlattıklarınız hastayı teskin için midir? Bana söyleyeceğiniz bir şey yok mu?

Doktor:

Levent Şahverdi Arşivi

— Gördüğümü aynen söyledim, söyleyecek başka şey yok, dedi.

Doktorun konuşmasını Fadıla da duymuştu. Nimet meraklandı; sordu, anlattık, yatıştı biraz...

29 KASIM 1940 GÜNÜ

Sabah, Nimet, Fadıla, ben hastaneye gittik. Doktor bizi kabul etti. Nimet'i ameliyathaneye çağırdılar; parça aldılar. Doktorun odasında biraz istirahat ettikten sonra çıktık. Bir taksiye bindik. Onlar beni Kızılay Parkı önünde bırakıp eve gittiler. Ben Bayındırlık Bakanlığındaki işime geldim. Hemen Gümrük Muhafaza Genel Kumandanlığı İstihbarat Şefi Faik'e telefon ettim. Faik, Numune Hastanesinde Doktor Kâmile Hanımın (*) yakınları olduğunu daha önce bana söylemişti. Nimet'ten alınan parçayı inceleyecek olan uzman Kâmile Hanımdı. Faik'e bu konuda bilgi verip Kâmile Hanıma telefon etmesini söyledim.

Öğleyin yemek için eve geldiğimde Nimet'i holdeki mindere uzanmış, rahatsız buldum; gazdan yakınıyordu.

Gün cuma idi.

Yemek yedim, Nimet'i yatıştıracak sözler söyledim, daireye döndüm. Nimet, Istanbul'dan gelirken Oberndorfer'in raporunu unutmuş. Oğlum Cengiz'e mektup yazarak raporu yollamasını istedim. Akşam Bakanlıktan çıkıp eve geldiğimde Nimet'in rahatsızlığı artmış, karyolasına geçmişti. Ben yerde ufak bir minderde; o yatakta; ateşler ve bunalım içinde sabahladık. Ateşi kırka kadar çıkmıştı.

(*) Prof. Dr. Kâmile Şevki Mutlu. 1945'ten beri Ankara Tıp Fakültesi Histoloji-Embryoloji Kürsü Başkanı.

Levent Şahverdi Arşivi

Sabah düştü. Biraz kendine gelince yataktan kalkmamasını söyleyerek gene daireye geldim.

30 KASIM 1940 GÜNÜ

Bugün cumartesiydi. Doktor Halil Bey laboratuvar incelemesinin sonucunu 2 aralık saat 11'de alacağımızı söylemişti. Pazartesiyi yoğun bir acı ve kuşkuyla bekliyorduk. Oysa cumartesi günü saat 11'de Gümrük Muhafaza Genel Kumandanlığı İstihbarat Şefi Faik telefon etti ve:

— Müjde, dedi, Kâmile Hanım şimdi telefon etti: İnceleme sonucunda alınan parçada kanser bulunmamış...

Büyük bir sevince kapıldım. Hemen Istanbul'a mektup yazdım. Eve koşup müjdeyi verdim. Evdeki üzüntülü hava bir anda dağıldı. Yerini neşe kapladı. Ankara'da yaşayacağımız mutlu günleri düşünmeye başladık. Nimet pazartesi günü doktorla görüştükten sonra Istanbul'a dönmeye ve aybaşında evi toplayıp Ankara'ya gelmeye karar verdi. Cumartesi ve pazar böylece büyük bir sevinçle geçti. Nimet diyordu ki:

— Hayatta şefkat ve sevgiden daha ötede hiç bir şey olmadığını anladım. Boş yere üzüntülere kapılmışım, kendime ve çevreme acılar dağıtmışım. Bundan sonra başka türlü yaşayacağız.

Nimet'in çocuksu ve uysal duyguları beni de etkiliyor, yirmi bir yıllık beraberliğimizin sonunda yarına değgin umutlara kapılıyordum.

Nimet pazar akşamı Istanbul'a gitmek üzere eşyalarını hazırlarken Prof. Oberndorfer'in raporunu buldu. Oysa bunu Istanbul'da unuttuğunu sanıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

2 ARALIK 1940 PAZARTESİ

Sabah güvenli duygularla hastaneye gittim.

Doktor Halil Bey:

— İnceleme sonucu belli oldu, dedi.

Ben:

— Hasta bu durumda Istanbul'a gitmek istiyor. Tedaviyi aybaşında eviyle birlikte Ankara'ya geldikten sonra yaptırmayı düşünüyor.

Doktor:

— Hayır. Biz hemen tedaviye başlayacağız. Ya hastayı iyi ederiz böylece ortaya atılan kanser hikâyesi biter, ya da tedavi süresinde kanseri görürüz; burada yapılan laboratuvar incelemesinin yanlışlığını buluruz. Bu durumda hasta tedavisiz bırakılamaz.

Halil Beyin konuşması üzerine Prof. Oberndorfer'in raporunu verdim. Baktı ve dedi ki:

— Ben bu raporu fizyoloji laboratuvarına veririm. İki rapor arasındaki terslik konusunda karar isterim.

Doktor 3 aralık salı günü saat 11'de Nimet'in hastanede bulunmasını tembih etti.

Öğle yemeğinde Nimet'e söyledim bunu... Konuştuk, tartıştık, önce tedavinin uygun olduğuna karar verdik.

3 ARALIK 1940 SALI

Bu sabah Nimet'le Fadıla hastaneye gittiler. Ben de daireye geldim.

Masamın üstünde oğlum Cengiz'in mektubunu buldum. Cengiz okul durumundan, lise olgunluk sınavlarından haberler veriyordu. Doktorlara giderek Nimet'in raporunun bir suretini çıkartmış, onu da zarfın içine koymuştu. Rapora baktım:

Levent Şahverdi Arşivi

Suret

16.11.1940 *833/40*

Prof. Ali Esat Birol

Türbe Ayberk Apartmanı No. 2

Materyal: Portio'dan biopsi parçaları

MİKR. Teş: Nizk ince papiller irtibatlı bir tekessürdür. Papiller yükşek üstüvani epitelle örtülüdürler. Bazı kısımlarda guddeler derinlere doğru ilerliyor.

Teşhis: Carcinoma adenopapillare.

Anlayamadığım bir dilden konuşan haberci, felâket haberini veriyordu.

Öğleyin eve geldim. Nimet gene yatıyor.

Sordum.

Bu kez Kâmile Hanımın yönetiminde üç parça daha almışlar ve benim yarın sonuç için hastaneye gelmemi söylemişler.

Tekrar parça alınması üstümüzde olumsuz bir etki yaratmıştı. Ama ben kaygılarımı gizleyerek bunun bir değeri olmadığını söylemeye çalıştım. O gün akşam ve gece yine büyük üzüntüyle geçti. Nimet, benim yüzümden düşündüklerimi anlamaya çalışıyordu. Derin ve duygulu bir merak sarmıştı onu... Ben, hiç bir şey hissettirmemeye çabalıyordum, ama; bu çaba ağır oluyordu benim için...

Gece, böyle geçti.

4 ARALIK 1940
ÇARŞAMBA GÜNÜ

Sabah evden çıkmaya hazırlanıyordum. Nimet doktora zamanında gitmemi, hastaneden bilgi alır almaz doğru eve gelmemi tembih etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Acı çekiyordu Nimet.

Anlıyordum ki bu genç kadın, doymadığı hayattan, umutlarla bağlandığı çocuklarından, yaşamayı düşündüğü gelecekten ayrılma korkusunun bütün azabını yüklenmişti.

Çaresizdim ben... Daireye giderken yolu bırakıp başka yönlere saptım. Göz yaşlarımı tutamadım. Ağır ağır yürürken; bu kadına acımasını, bu kadınla birlikte bana ve çocuklarıma acımasını Tanrıdan diledim, yakardım.

Daireye geldim, ama sinirlerim bozulmuştu.

Tam saat dokuzdu.

Hastaneye 11'de gidecektim.

Kendimde hastaneye tek başıma gidecek gücü bulamadım. Faik Beye telefon ettim. Durumu anlattım. Faik, arkadaşlardan Süreyya Beyi saat 10'u çeyrek geçe göndereceğini, ayrıca Dr. Kâmile Hanıma telefon ederek durumu anlamaya çalışacağını söyledi.

Hiç bir işe el süremeden, odamda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordum.

Saat 10'u geçti; 10.15 oldu. Süreyya gözükmedi.

Hem Süreyya'nın gecikmesindeki nedeni anlamak, hem de bu bahaneyle Kâmile Hanımdan haber gelip gelmediğini öğrenmek için tekrar Faik'e telefon ettim.

Faik:

— Süreyya geliyor, Dr. Kâmile Hanımı henüz bulamadım. Bulup sana haber vereceğim, dedi.

Saat 10.30.

Vakit geçiyordu. Süreyya ortalıkta yoktu. Doktora geç kalacaktım. Bu durumdan sıkılmaya başladım. Bir an Süreyya'yı beklemeden gitmeye karar verdim. Ama yine kendimde güç bulamadım.

Süreyya 11'e 20 kala geldi.

— Hemen yola çıkalım, dedim.

— Çok yorgunum biraz dinleneyim, dedi Süreyya...

Buna da canım sıkıldı. Çünkü doktor saat 11'de ame-

Levent Şahverdi Arşivi

liyata girecekti. Ameliyata girerse, artık konuşamazdık. Ama Süreyya'yı bırakıp gitmek de olmazdı. Tam bu sırada telefon yine çaldı. Faik:

— Doktor Kâmile Hanımı bulamadım. Artık beklemeyin ve hastaneye gidin, dedikten sonra Süreyya'yı istedi.

Telefonu Süreyya'ya verdim. Görüştüler. Süreyya'nın verdiği cevapları ilgisiz dinliyordum; ama dinliyordum. Kafamda Nimet, rapor, hastane, Kâmile Hanım vardı. Faik benimle hastaneye uğradıktan sonra polis müdürlüğüne giderek bir işi sonuçlandırmasını Süreyya'ya söylüyordu. Süreyya söylenenlere peki diyordu.

Saat 11'e 10 kala daireden çıktık. Bir otobüse atladık. Yolda Süreyya bana sürekli olarak:

— İhtimal sonuç kanser olarak çıkacak, ama merak edilecek bir şey yok, iyileşecektir... diyordu.

Ben bütün bunlara karşılık, dalgın bir konuşmayla, bu hastalığın kanser olamayacağını, eğer sonuç kanser çıkarsa Nimet'in buna dayanamayacağını, onu yitirirsem benim ve çocuklarımın geleceğini karanlık gördüğümü söylüyordum.

Otobüsten inip hastanenin kapısına geldik.

Tam kapıda Süreyya durdu ve bana şunları söyledi:

— Selâhatin metin ol! Hastalık kanserdir. Faik'in bana telefonda anlattığı polis müdürü hikâyesi paroladır. Kâmile Hanımdan telefon bekliyorduk, bunun için seni oyaladık. Ben Faik'in yanından ayrıldığım zaman haber gelmemişti. Faik bana senin yanında biraz ayak sürterek vakit kazanmamı tembih etmişti. Ben de öyle yaptım. Kâmile Hanım inceleme sonucunda kararını vermiş ve Faik'e bildirmiş. Bu durumda senin metin ve dirençli olman gerekir.

Süreyya'nın bu sözleri üzerine gözlerimin önüne simsiyah bir duvar indi. Bir ölü kimliğiyle girdim hastane-

Levent Şahverdi Arşivi

ye... Kapıda Doktor Halil Beye haber vermelerini söyledim. Yukardan cevap verdiler:

— Halil Bey ameliyata giriyor.

Biz Halil Beye yetişemeden Halil Bey ameliyata girdi. Biz de aşağıda bekleme odasında oturduk.

Çevremi silik ve soluk görüyordum. Beynim uğulduyordu. Bu beklemenin her bir dakikası bir yüzyıl kadardı.

Saat 13.30'u bulduk böylece...

O sırada önümüzden beyaz gömleğiyle önemli bir bayan geçti.

Birdenbire yanımızdaki hademeye bu geçenin Doktor Kâmile Hanım olup olmadığını sordum. Olumlu cevap alınca ardından koşup:

— Kâmile Hanım, diye seslendim.

Durdu. Kendimi tanıttım. Nimet'in eşi olduğumu söyledim.

Doktor:

— Oo siz Selâhattin Bey misiniz? dedi ve Süreyya ile beni aşağıda bir yere götürdü. Anlattı:

— Eşinizin hastalığı maalesef kanserdir, rahimde ceviz büyüklüğünde bir kanser oluşumu meydana gelmiştir. Ali Esat Beyin derhal ameliyat yapması gerekiyordu. Çünkü kanserin metastas yapması tehlikesi derhal ameliyatla önlenir. Ben Doktor Halil Beye de söyledim. Nimet Hanımı bugün getireceksiniz. Bugün olmazsa yarın ameliyat gerekir. Bir talihiniz var: Hastalığın ileri bir kesiminde olmadığımızı sanıyorum. Eşinize yapacağınız görev, kadınlığını feda ederek hayatını kurtarmanızdır. Küçük bir tereddüt ve zaman kaybı hayatına malolur.

Dinledikten sonra dedim ki:

— Ameliyatta bir tehlike görmez misiniz? Çünkü bu kızın çocukları ve ana - babası vardır. Eğer bir tehlike söz konusu ise onunla birlikte karar vermek zorundayım.

Dr. Kâmile Hanım:

Levent Şahverdi Arşivi

— Ameliyatta tehlike görmem; yetkisiz ve duygularının etkisi altında kalacak insanlarla konuşarak karar almak sizden beklenmez. Eşinizin hayatı söz konusu olduğu zaman tıp açısından yetkili kişilerin kararlarına uymanız gerekir. Bazı kişilere işi yayarak lüzumsuz telâş ve heyecan yaratmaya gerek yoktur.

Doktora teşekkür ettim, ayrıldık.

Saat 2'yi geçiyordu. Halil Bey ameliyattan çıkmış ve yemeğe gitmek üzere bizim olduğumuz yerden geçiyordu. Beni gördü yanıma geldi.

— Kâmile Hanım telefon edecekti, dedi. Biz anlaştık. Hastalık kanserdir, ameliyat gerekir. Hemen getiriniz. Yalnız hastayı hangi şartlarla yatıracaksınız? Parasız yerler, paralı koğuş, paralı iki kişilik ve bir kişilik odalar vardır.

— Eşim için en iyi şartların sağlanmasını isterim, dedim. Durumunu zorlaştırmayacak bir hastanın yanında yatması iyi olur. Yalnız benim asıl düşündüğüm bir başka konu var: Şimdi bu kız zaten bitmiş tükenmiş durumda... Sende kanser var, ameliyat olacaksın, dersek öldürmüş oluruz.

Benimki hazin bir düşünceydi... Halil Bey:

— İyi bir hanım bu sabah ameliyat oldu, dedi, rahmi alındı, onun yanı boştur. Hastayı oraya alırız, ben her şeyi düzenlerim. Siz hastaya muayene sonucu kanser olmadığının tekrar anlaşıldığını söylersiniz, yalnız diyatermi için hastaneye yatmak gerektiğini anlatırsınız. Böylece yatırırız, ameliyat oluncaya kadar gerçeği söylemeyiz; ameliyattan sonra da söylemeyiz.

Doktorla uyuştuk. 3.30'a kadar hastanede kalacaktı ve Nimet'in yerini de hazırlayacaktı. Eve otomobille gidersem Nimet'in büsbütün heyecanlanacağını düşünerek bir otobüse bindim.

Saat 2.30'a gelmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Nimet heyecanla bekliyordu beni. Daha içeri girer girmez:

— Selâhattin kanser değil mi? Ve ben ameliyat olacağım değil mi? Sen şimdi beni hastaneye götüreceksin değil mi? diye sayıklamaya benzer sorular sormaya başladı.

Hayat simsiyahtı, ama yalan söylemek bu kadını teselli etmek gerekiyordu. Kendimi toparlayıp dedim ki:

— Muayene sonucunda kanser olmadığı anlaşılmıştır. Ve hemen diyatermi yapılacaktır. Bunun için hastaneye yatmak gerek. Halil Bey odanı hazırladı. Saat 3'te orada bulunacağız. Benim gecikmem, doktorun ameliyata girmesi ve konuşamamak yüzünden oldu.

Bir kez konuşmaya başlayınca ardından çeşitli yeminlerle inandırıcı sözler söyleyip Nimet'in sorularını karşıladım. Ama kendimi zor tutuyordum. Bilmem ki halimden belli miydi acı gerçek?

Saat 3'e kadar hastaneye yetişmelerini tembih ederek kendimi dışarı zor attım.

Evde yarım saat süren bu pantomimadan sonra kendimi sokakta bulunca tutamadım, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. Bir yandan gelen geçenden utanarak daireye doğru yürüyordum.

Nimet'in davranışları, yirmi yıllık hayatımız, bu ömrün akışındaki bütün çırpınışlarımız gözümün önünden akıp gidiyordu. O on altı yaşındayken evlenmiştik. Yaptığı çocukluklar karşısında kendisini eleştirip kavgalaştıkça:

— Selâhattin ben çok genç öleceğim; ben öldükten sonra bana yaptıklarına pişman olacaksın... diye kendini savunurdu. Benim baskı ve eleştirilerimden kurtulmak için sığındığı ve aradığı bu tür kurtuluş çareleri aklıma geldikçe yüreğim parçalanıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Ne yapmak lâzım geldiğine bir türlü karar veremiyordum.

Çaresizdim.

Dr. Halil Bey ameliyatta bir tehlike olmadığını söylemişti. Istanbul'da ve burada aldığımız bilgiler o kadar korkunç değildi. Ben de ameliyat olmuştum hayatımda... Birçok tanıdığımız ve akrabamız da olmuşlardı. Hepsi sağlıklarını kazanmışlardı. Ama şimdi durum başkaydı. Bilmem neden içimden gelen derin bir acı yumak yumak büyüyordu.

Daireye gelince odama girdim, kapıyı kilitledim.

Yarım saat kendi kendime oturup düşündüm...

Sonunda Istanbul'a duyurmadan ameliyat yaptırmanın en doğru yol olduğuna karar verdim.

Kararımın gerekçeleri açıktı:

Oberndorfer'in ve Kâmile Hanımın raporları hastalığın kanser olduğu yolunda birleşiyorlardı. Elimizde başka bir denetim yolu yoktu. Kanser olunca ameliyat kaçınılmazdı. Numune Hastanesi doktorları bu ameliyatı yapmaya yetkili görünüyorlardı. Buradaki ilgiyi Istanbul'un herhangi bir hastanesinde görmeye imkân yoktu. Zaten Istanbul'un paralı hastanelerinde bu ameliyatı yaptıramazdık. Hangi açıdan bakarsak bakalım hemen ameliyat gerekliydi.

Hastaneye telefon ettim. Hastanın gelmek üzere olduğunu söyleyecektim.

Dr. Halil Bey:

— Hasta geldi, kendisini teskin edecek tedbirler alındı. Odasında yatağını ve eşyalarını düzenlemekle uğraşıyor, dedi.

Daha sonra Hastane Müdürlüğünü aradım. Ziyaret saatlerini sordum:

— Sizin saat 4 ile 5 arası, olağanüstü dostların 2 ile 4

Levent Şahverdi Arşivi

arası ziyaretleri için gerekli tedbirleri alacağım. Diğer ziyaretçiler ziyaret günleri gelebilir, dedi.

Saat 4'ü geçiyordu ki hastaneye vardım. Nimet'i Numune Hastanesi Nisaiye Bölümü 422 numaralı odada buldum.

KAYGILIYDI

Fadıla yanındaydı.

Nimet beni görünce sevindi. Çevre, hastalığın kanser olmadığına kendisini inandırmıştı. Yine de kaygılı görünüyordu. Ama iki saat önceki gibi değildi.

422 numaralı odada o sabah ameliyat olmuş ve rahmi alınmış bir hanım daha yatıyordu. O sırada odaya bir hanım girdi. Nimet beni tanıttı:

— Eşim.

Bana da dönerek:

— Doktor Münevver Hanım.

Münevver Hanım elinde tansiyon aletiyle gelmişti. Bir yandan Nimet'in tansiyonunu alıyor bir yandan alaylı bir konuşmayla Nimet'e:

— Allah aşkına siz ne diye hastaneye yattınız, diyordu. İnsan diyatermi için hastaneye yatar mı? Galiba kocanız sizi başından savmak istedi.

Ve kahkahayı atıyordu.

Tansiyon 8-12 çıktı. Doktor Hanım Nimet'i aldı.

— Gel seni gezdireyim hastaneyi gör, dedi. Odanın yan tarafından bir yere soktu. Tarttı. 68 kilo 800 gram.

Biz tekrar odaya döndük. Az sonra bir erkek doktor göründü.

— Yalnız mahkemede insanı sorguya çekmezler, dedi, Nimet'e sualler sormaya başladı. Yaşını, çocuklarını, ev-

Levent Şahverdi Arşivi

lendiği yılı, geçirdiği hastalıkları, zamanlarını birer birer öğrenerek not aldı.

Sorgulamada ben de Nimet'e yardım ettim.

Bu doktor çıktıktan sonra Münevver Hanım tekrar göründü:

— Hastanede iyi su yoktur, hastanız için bazı şeyler alınması gerekli, sonra bana uğrayın size alacağınız şeyleri söyleyeyim.

Doktorun yanına gittiğimde bana Nimet'in ameliyatına razı olduğuma değgin bir kâğıt imzalattı.

Kâğıdı imzalamadan önce durdum:

— Ameliyatta bir tehlike var mı?

Münevver Hanım:

— Ameliyatta tehlike yoktur. Tehlike kanserin metastas yapmasından doğar, dua edelim kanser rahimden başka yere sıçramamış olsun.

«SAKİN OLUN»

Ben yine durdum ve Münevver Hanıma Doktor Halil Beyin bu ameliyatı yapmaya yeterli olup olmadığını, doktorluğunu bir yana bırakarak kadın ruhuyle ve kimliğiyle cevaplandırmasını söyledim. Belki münasebetsiz bir soru sormuştum. Ama Münevver Hanım dedi ki:

— Halil Bey her gün bu biçimde 2-3 rahim alır. Şimdiye dek hiç birinde tehlike doğmadı. Ben ve Doktor Doğan, Halil Beyin asistanı durumundayız. Bu işi biz de yapabiliriz. Önemli bir operasyon değildir. Haber aldığıma göre Kâmile Hanım da ameliyatta bulunacakmış. Bundan daha iyi ve güvenceli koşullarda hastanızın tedavi edilmesine imkân yoktur. Sakin olun.

Kâğıdı imzaladım.

Doktor:

Levent Şahverdi Arşivi

— Hasta duyguludur, meraklıdır. Şimdi benimle neden bu kadar kaldığınızı sorar. Ben siz gelmeden hastanın yanındaydım; aynı odada yatan hanım hastaneye girerken kendisinden 30 lira alındığını söyledi. Siz şimdi eşinize oda ve diyatermi parası olarak 30 lira yatırdığınızı ve sizi bunun için çağırdığımı söylersiniz.

Gerçekten odaya girdiğim zaman Nimet telâşla:

— Neredeydin?

— Doktor Hanımla beraberdim.

— Bu kadar uzun ne konuştunuz?

Para konusunu anlattım. Nimet Istanbul'dan 70 lira getirmişti. 30 lirasını çocuklara göndermiştik. Üst yanı çantasındaydı.

— Çantan nerede? dedim.

Paranın hepsini almamı söyledi. 30'unu aldım, 10 lirasını ona bıraktım. Ve güya yatırmak için dışarı çıktım. Koridorlarda dolaşıp geri döndüm.

«İYİLEŞİP ÇIKAYIM»

Nimet oda için 3 lira, her gün yapılacak diyatermi için iki buçuk lira vereceğimizi anlayınca üzüldü:

— Bu parayı nasıl ödeyeceğiz?

— Allah büyüktür, çok sıkışırsak şahsen Bakandan borç bile isteyebilirim.

Nimet:

— Ah Selâhattin, ben müsrifim, parasız kalmamızın hatası benimdir. Hastaneden iyileşip çıkayım seni ölünceye kadar mutlu yapmaya çalışacağım, hiç sıkmayacağım, sakın sıkılma emi... deyince tutamadım göz yaşlarımı ağladım. Ama bunu sevinç göz yaşları gibi göstermek için:

— İnşallah, dedim, bu ameliyat yalnız seni iyileştir-

Levent Şahverdi Arşivi

mekle kalmayacak, yuvamızın bütün düzenini eskisinden iyi yapacak.

Saat 7'ye kadar oturduktan sonra ayrıldım.

Hastaneden çıkınca düşündüm. Nimet yarın sabah ameliyat olacaktı. Kaç defa bunu kendisine açıkça söylemek istedim. Ama dilim varmadı.

Yağmur yağıyordu.

İkinci Dünya Savaşındaydık.

Her yer pasif korunma nedeniyle simsiyahtı.

Simsiyahtı benim için de her yer. Ağlıyordum. Sular içinde eve geldim.

5 ARALIK 1940 PERŞEMBE GÜNÜ

Ayın 4'ünü 5'ine bağlayan gece büyük bunalımlar geçirdim. Sabahleyin daireye geldim. Telefonla hastaneyi buldum. Nimet'in ameliyat olup olmadığını sordum.

Doktor Münevver Hanım:

— Hayır, dedi, dün akşam 39'a kadar ateş yükseldi, bunun için ameliyat yapılmadı.

Ne tuhaf! Ameliyat yapılmamış olmasına sevindim. Ama için için vakit kaybından doğacak tehlikenin sinsi acısını da duyuyordum.

Nimet'le görüşmek istedim. Hasta ile görüşmek olanağı yokmuş. Bunun üzerine bir şey isteyip istemediğini sordurdum. İstemiyor cevabı geldi.

Öğleyin eve geldim, Fadıla ile görüştük. Fadıla saat 2'de hastaneye gidecek, Nimet bir şey isterse bana telefon edecekti.

Fadıla saat üç buçukta telefon etti.

Nimet mandalina ile portakal istiyormuş.

O sırada yanımda bulunan eski öğrencilerimden Yüzbaşı Ziya ile birlikte çıktık. Ziya, ben 1924 yılında Harbi-

Levent Şahverdi Arşivi

ye Bölük Kumandanıyken öğrencimdi. Birlikte yürüdük. Mandalina ve portakalları aldıktan sonra gene yürüyerek hastaneye geldik.

Ziya yolda anlatıyordu:

— Yüzbaşım, siz şir-i pençeden ameliyat olmuş Harbiye'nin revirinde yatıyordunuz, galiba tehlikeli görmüşlerdi durumunuzu... Bir gün hanımefendi okula sizi ziyarete gelmişti. Nizamiyede nöbetçi onbaşılığı görevini ben yapıyordum. Aldım, kendilerini sizin yanınıza çıkardım. Yolda bana «Ağır mı? Tehlike var mı?» diye soruyordu. Ben de kendisini teselli etmiştim. On altı yıl sonra siz eşiniz için aynı kaygıyı yaşıyorsunuz. Bu kez sizin yanınızdayım. Yüzbaşım biz Tanrı'ya inanırız, Tanrı ne takdir etmişse ömür odur. Bu kader için ne ıstırap, ne kaygı duymalı...

Ayrıldıktan sonra öğrencimin arkasından dönüp baktım. Bir zamanlar ben de böyle düşünürdüm. Zamanla asabım zayıflamıştı. Hayatın en küçük darbelerinde şaşırır bir adam olmuştum.

Ağır ağır Nimet'in yanına çıktım. Fadıla oradaydı. Nimet iyi görünüyordu. Uzun uzun anlatı. Doktorlar sırayla yanına gelmişler, konuşmuşlar. Kâmile Hanım bir buçuk saat oturmuş, hastalığın kanser olmadığını anlatmış. Ama ilerde bir kansere dönüşmesi olasılığı bulunduğundan ameliyatı tavsiye etmiş ve demiş ki:

— Bu konuda siz eşinizi razı edin.

Nimet:

— Ameliyat olmak daha doğru galiba... diyordu.

Ben:

— Tıp ilmine karşı bir diyeceğim yoktur, dedim.

Doktor Münevver Hanım da Nimet'le gece yarısından sonra bir saat oturmuş, konuşmuş, dertleşmiş. Nimet'in odasında bulunan ve ameliyatla rahmi alınan hanım da operasyondan 48 saat sonra ayağa kalkıp gezmiş. Bu olay

Levent Şahverdi Arşivi

Nimet'e iyimserlikler aşılamış Doktor Münevver Hanım:

— Gelin size hastaneyi gezdireyim, diye Nimet'i alıp dolaştırmış, öteki hastalar arasında bir bebek dünyaya getiren köylü kızını Nimet anlata anlata bitiremiyordu.

Saat 19'da yanından ayrıldık. Doktor Halil Beyin evine gittik. Durumu sorduk. Doktor:

— Gripal sandığımız bir ateşi var, ateşi indirmeden ve niteliğini anlamadan ameliyat yapamayız. Ortada merak edilecek bir şey yoktur.

Ben o geceyi de kötü geçirdim. Neden bilmem bir türlü kendimi toparlayamıyordum.

Fadıla'nın evinde misafir olduğum süre sabahları herkesten önce kalkıyor, kahvemi pişirip içiyor, tıraş oluyordum. Nimet Istanbul'dan gelip hastaneye yatmadan önce hiç âdeti olmadığı halde benimle kalkıp kahvemi pişirmişti. Ben:

— Sen kalkma canım... dedikçe:

— İçimde bir istek var... diye cevap vermişti.

Benim sevdiğim yemekleri yapmak için uğraşmış:

— Yorulma... dedikçe, yüzüme hazin hazin bakmış:

— Belki son yemeklerimdir, beni anarsın... diye konuşmuştu.

Sabahlara kadar ince ayrıntılarına dek, bunları düşünüyordum.

6 ARALIK 1940 CUMA

Sabah daireye gelince gene ilk işim Doktor Münevver'i aramak oldu. Ateş ve ameliyat durumunu sordum.

— Ateş yok, ama idrarda şeker var, şekeri düşürünceye kadar ameliyat yapmayacağız, dedi.

O gün saat 3'e doğru Cemal telefon etti.

Cemal Büyük Savaşta yan yana bulunduğumuz Ce-

Levent Şahverdi Arşivi

mal'di. Şimdi Spor Genel Direktörlüğünde görevliydi. Çoktan beri görüşemediğimizi söyledi. Ben de Nimet'in hastalığını anlattım. Şaşırdı.

— Hastaneye beraber gidelim, beni de al, dedi.

Ben hastaneye saat 4'te gidecektim. Ama bizim Cemal'i bildiğimden ve Nimet'e saat 4'te kesinlikle söz verdiğimden saat 3'te Cemal'in odasına uğradım. Baktım ki üç kişiyle bir konuyu tartışıyor.

— Sen meşgulsün başka vakit gideriz, diyerek ayrılmak istedim.

— Yok yahu, otur beş dakikada bitiyor.

Oturdum.

Ama dakikalar uzamaya başladı. Cemal'in işi ancak 4'ü 10 geçe bitti.

Bana:

— Paşanın yanına birkaç dakika gireyim demez mi?

Gitti. Yirmi dakika da orada kaldı.

Fena halde sinirlenmiştim. Cemal geldi:

— Ne kızıyorsun yahu, hastanedeki doktorlar arkadaşımızdır, istediğimiz saatte gideriz, gireriz.

Gene gitti, geldi. Hastanedeki operatörlerden biriyle konuşmuş, doktor bizi bekliyormuş.

Tam o sırada odaya Cemil Tahir (*) girdi.

Biraz daha geciktik. Cemil Tahir, 13 yaşındaki kızında sarkom hastalığı teşhis edildiğini, Alman hastanesine yatırıldığını, ameliyat edildiğini, ama gözlerini kapadığını, Alman hastanesine iki bin küsur lira ödediğini anlatıyordu.

En sonunda dedi ki:

— Selâhattin eğer kanser ilerlemiş durumdaysa dua

(*) Spor Genel Direktörü.

Levent Şahverdi Arşivi

et, benim kızımın çektiği ıstıraplara düşmeden hayata veda etsin. En iyisi budur.

Zıvanadan çıkmıştım bu sözler üzerine...

Saat 5'e doğru Cemal ile hastane yoluna düştük, ama Cemal beni Adliye Sarayına doğru götürdü.

— Nereye?

Doktora.

Ya sabır çektim. Adliye Sarayının karşısında bir doktorun evine geldik. Ben doktorun delâletiyle hastaneye istediğimiz saatte gireceğimiz umuduyle beklerken doktorla Cemal kayboldular. Biraz sonra Cemal birden göründü ve:

— Hastaneye gündüz bile girilemezmiş, gece olunca girmenin hiç imkânı yokmuş, burada oturup üç-beş laf edelim...

Beynime bir kurşun sıkılmış gibi oldu. Cemal, Beşinci Kuvvei Seferiye'deki Cemal'di hâlâ... Pervasız, umursamaz, deli-dolu... Toros dağlarını aşarken at üstündeki hayali birden gözümün önüne geldi. Gâvur dağlarını atla aşıp İslahiye'ye doğru ilerlerken bulutlara gömülmüş tepelere doğru yaklaştıkça nara atan palabıyıklı Üsteğmen Cemal:

— Hazreti İsa gibi göğe çıktık! Ye melekler neredesiniz? diye bağırıyor, hepimiz gülüşüyorduk.

Ama Cemal, şimdi benim ıstırabımı anlamıyordu. Doktor o arada söze karışıp:

— Ben o hastanenin operatörüyüm, şu saatte ben de hastaneye giremem; sizin ziyaret günlerini beklemeniz gerek... diye lafa karışınca tepem attı. Cemal'e dönerek:

— Sen, dedim, sivil elbiseyi giydikten sonra tam sivil olmuşsun. Ben gidiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Cemal:

— Ben de geleyim mi?

— Nasıl istersen?

Cemal de benimle geldi ama, ancak altı buçukta Nimet'in yanındaydık. Nimet, gerçekten sıkılmıştı. Ama Cemal olayı gerçek yüzüyle anlatıp aflar diledi.

Yarım saat sonra izin istedi Cemal. Ben saat 23'e kadar oturdum. Ertesi gün saat 3'te geleceğimi söyleyerek Nimet'in yanında ayrıldım.

7 ARALIK 1940 CUMARTESİ

Son günlerde her sabah yaptığım işi yineledim. Daireye gelip odama girince hastaneye telefon edip Nimet'i sordum. Ateşi ve şekeri düşmüş ve iyiymiş.

Istanbul'dan çocuklardan mektuplar gelmişti. Yıldız annesine «*Anneciğim kendine iyi bakıyorsun değil mi? İnşallah sapasağlam olacaksın. Her şey güzel olacak*» diye yazıyordu.

Öğleden sonra saat tam 3'te hastanedeydim. Nimet'i koridorda dolaşır ve sigara içerken buldum.

Odayı paylaştığı hanım iyileşmiş, taburcu olmak üzere hazırlanıyormuş. Doktor Münevver'in odasına geçtik. Konuştuk. Nimet'e Cengiz'in yirminci yaşına bastığını söyleyip Yıldız'ın mektubu verdim; ağlamaya başladı.

Az sonra Nimet'in oda arkadaşının toplandığını haber verdiler. Birlikte odaya gittik. Hanım hazırlanmış, giyinmişti. Hepimize Allaha ısmarladık diyerek gitti.

Nimet 422 numaralı odada yalnız kalmıştı.

Hemen gerekli temizlik ve düzenleme yapıldı. Çıkan hanımın yatağına geçti Nimet; çünkü odada tek zil vardı ve bu yatağın baş ucundaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

8 ARALIK 1940 PAZAR

Öğleden sonra 2.30'da hastaneye gittim.

Gece yarısına kadar oturdum.

Pasif korunma kaldırıldığı için oda aydınlanmıştı; Nimet memnundu aydınlığa kavuşmaktan...

9 ARALIK 1940 PAZARTESİ

Daireye gelince gene Nimet'i sordum. İyi olduğunu haber aldım. Portakal istemişti. Hademeyle gönderdim. Daha başka şeyler de istemişti ama, ben akşama götürecektim.

Saat 4'te Nimet'in yanına vardığım zaman, hastane doktorlarından Doğan benimle birlikte odaya girdi:

— Eh, şeker ve hararet düştü. Yarın diyatermi işine başlıyoruz. Bu akşam yemek yok, sonra müshil alacaksınız.

— Yarın sabah da lavman ve arkadan ameliyat değil mi? diye soruverdi Nimet...

Doktor şaşırdı, bir laf karıştırıp odadan çıktı.

Nimet de bu durumda şaşırdı; ama şaşkınlığı geçmeden Dr. Münevver Hanım iki hemşireyle odaya girdi.

Hastanın derecesine baktı, müshil alıp yarın diyatermiye başlayacağını söyleyince Nimet ona da:

— Ameliyat değil mi? diye sordu.

Münevver Hanım:

— Evet, ameliyat olacaksın, dedi.

Ben ilk kez duyuyormuşum gibi:

— Münevver Hanım hakikaten ameliyat mı?

Doktor doğruladı ve bunun hiç bir tehlikesi olmadığını söyledi. Nimet'le yalnız kalınca saat 9'a kadar bu konuyu tartıştık. Hem korkuyor, hem doktorların dediğinden çıkmak istemiyordu. Bunun üzerine dedim ki:

Levent Şahverdi Arşivi

— Karar sana aittir. İstersen şimdi hastaneyi bırakıp eve gidebiliriz.

Nimet bütün bu konuşmalar sırasında hastalığın kanser olup olmadığını ustaca araştırıyor, ağzımdan laf kapmaya çalışıyordu.

Nimet'ten ayrıldım. Dışarı çıkarken Dr. Münevver Hanıma rastladım:

— Yarın hangi saatte geleyim?

— Saat 11'de geliniz.

Eve gittim. Sabah hava aydınlanıncaya kadar uyuyamadım. Sonra bir saat dalmışım.

10 ARALIK 1940 SALI

Tam saat 9'da dairedeydim.

Bir çeyrek saat müthiş bir heyecan içinde kaldım. Sonra telefonla hastaneyi buldum.

Sordum.

— Hasta ameliyata hazırlanıyor, dediler.

Sonra telefonu Süreyya'ya açtım, yanıma gelmesini rica ettim. Saat 11'de hastaneye ulaştık. Aldığımız bilgi:

Hasta ameliyathanededir.

Orada duramayacağımı anladım. Hastanenin yakınında Tekel Başmüdürlüğünde arkadaşım Hikmet vardı. Süreyya ile birlikte oraya gittik.

Hikmet beni görünce şaşırdı.

Hiç bir şeyden haberi yoktu; anlattım.

Eşinin dört ay önce aynı biçimde Doktor İhalil Bey tarafından ameliyat edildiğini ve bir haftada hastaneden çıktığını söyledi. Beni teselliye çalıştı.

İçim içimi yiyordu.

Saat 12'ye 10 kala tekrar hastaneye geldim.

Kapıda telefonla sordurdum. Nimet ameliyat olmuş, odasına getirilmişti. Süreyya ile yukarı çıkarken merdi-

Levent Şahverdi Arşivi

vende Doktor Halil Beyle Münevver Hanıma rastladık. Doktor:

— Geçmiş olsun, her şey başarılı, dedi.

— Bir tehlike var mı?

— Kesinlikle hayır.

422 numaralı odaya geldim.

Nimet baygın yatıyordu.

Saat 12'yi geçmişti.

Süreyya gidip çay içmemizi söyledi. İki üç günden beri ben bir şey yiyemiyordum. Özellikle dünden beri ağzıma bir şey koymamıştım. Başım dönüyordu. Süreyya ile gidip birer kahve içtik.

Saat 2'ye çeyrek kala Nimet'in yanına döndük.

Kendisine gelmişti. Beni görünce hafif bir sesle:

— Ben ameliyat oldum, sen nerdesin? dedi.

— Hep buradayım ama, doktorlar görüşmemizi engelliyor, dedim.

— Peki, dedi gözlerini kapayıp uyudu.

Ben bunun üzerine daireye uğramayı düşündüm. Dairede çocuklardan gelen mektupları buldum. Tomris şunları yazıyordu:

«Sevgili babacığım, bugün ağabeyim Hayat Sigortası hakkında şu bilgileri edindi. 29 ağustos 1935' te Hayat Sigortasına girmişsiniz, en son 29 ağustos 1940'ta taksit yatırılmış. Demek ki tam beş yıl ödenmiş. Bunlara karşılık şimdi 120 lira alınabilirmiş; ama bundan da bir yüzde kesilerek, elinize 108 lira geçecek. Radyo için acentaya gene ağabeyim gitti. Kadıköy acentasında makul bir fiyata radyomuzu satabileceğimizi bildirmişler. Singer kapalı olduğundan dikiş makinesi konusunda bilgi edinemedik. 8 aralık 1940 pazar günü arkadaşınız Kemal Bey geldi ve dedi ki: «Bize vaktiyle bir emir gelmişti, ta-

Levent Şahverdi Arşivi

banca ve dürbün satmak isteyen emekli subayların isimleri soruluyordu. Biz de bildirmiştik, henüz bir cevap gelmedi. Bunun için dürbünü satamayız. Ama paraya ihtiyacınız varsa bana bildirin».

Daireden gene hastaneye geldim. Nimet artık iyice kendisine gelmişti. Yalnız hararetten yakınıyor, su istiyordu. Tabiî doktorlar «Olmaz» demişler.

Benim yanına oturmamı istedi. Bir yandan avucuna buz koyuyor, öte yandan yüzünü kolonya ile ovuyordum. Hiç bir acı duymadığını söylüyordu. Ben olayların olumlu yönde akışına sevinerek 10.5'ta hastaneden ayrıldım.

11 ARALIK 1940 ÇARŞAMBA

Sabahleyin daireye geldim. Hemen Nimet'i sordum. İyi dediler. Öğleye doğru Cengiz'den şu mektubu aldım:

«Sevgili babacığım,

7.12.1940 tarihli mektubunuzu şimdi aldım. Büyük bir acıyla okudum. Hepimiz tarifi imkânsız hüzünler içindeyiz. Gerekli 250-300 lirayı sağlamak kolay olabilir sanıyorum. 45 lira dikiş makinesi, 190-200 lira radyo ve pikap, 30 lira dürbün, 15-20 lira yatak takımı ve belki sizin Hayat Sigortanızdan bir miktar alınabilir».

Cengiz bu mektubu Tomris'ten önce yazmış, ama mektup bana daha sonra gelmişti. Çocuklardan akrabalardan gelen mektupları ve yardım dileklerini bir yana bırakıp öğleden sonra hastaneye geldim. Fadıla ve bazı tanıdıklar Nimet'in kapısı önünde biraz telâşlıydılar. İçeri girince Nimet'in toprak ve kan renginde öğürdüğünü gördüm. Ne olduğunu sordum. Her ameliyattan sonra böyle şeylerin olabileceğini ve günlerce sürebileceğini söylediler.

Levent Şahverdi Arşivi

Nimet yattığı yerde kusuyor, ağzını pamukla siliyorduk. Gerçi hasta çok ıstırap çekmiyor, ya da öyle görünüyordu.

Saat 5'e kadar bu durum devam edince Dr. Halil Beyle görüşmeyi düşündüm. Çeşitli iğneler yapıldı, yarar sağlamadı. Tam saat sekiz buçukta, yani 20.30'da, Halil Beyin evini buldum:

— Önemli değildir, ufak ufak buzlar yutturun, dedi.

Gerçekten küçük buzlar yurtturmaya başladık ve hastada bir değişim görüldü. Kusmalar, yarım saat, üç çeyrek ara verdi. 23.30'da Doktor Münevver bir iğne yaptı, Nimet derin uykuya daldı. Vakit gece yarısını bulunca Dr. Münevver Hanım:

— Siz gidin kaygı verici bir şey yok, dedi.

Hastaneden bitkin ayrıldım.

12 ARALIK 1940 PERŞEMBE

Sabah daireye gelince hemen hastaneye telefon ettim. Başhemşire Nazire Hanım geldi. Nimet'in gece yarısından saat 4'e kadar iyi uyuduğunu ve tekrar kusmaların başladığını söyledi. Doğru hastaneye gittim. Nimet yatıyor, ara sıra kusuyor, halinde bir zayıflık görülüyordu. Ateşine baktım 39'5. Nabız 140. Hemen Doktor Münevver Hanımı buldum. Durumda «vahamet» olmadığını söyledi. Bunun üzerine hastanın annesini çağıracağımı, bunun için bana her şeyi apaçık söylemesini rica ettim:

— Durum umutsuz değil, kritiktir. Yarım koma hali var. Valdesini çağırırsanız fena olmaz.

Şaşkın ve perişan tekrar Nimet'in yanına döndüm; Doktor Halil Beyi orada buldum.

— Durum akşamdan iyidir, diyordu Dr. Halil Bey, valdesini çağırmaya gerek yok. Bu gece bu işi atlatır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yukarı çıkıp Operatör Şerif Beyi gördüm; söylediği şey:

— Durum tehlikelidir, annesini çağırınız; ama sanıyorum ki geç kaldınız.

Bu sersemletici darbeler arasında Süreyya'ya telefon edip hızla hastaneye gelmesini rica ettim. Sofada oturup Nimet'in annesi Nazmiye hanımın gelmesi için telgraf yazıyordum. Bir ses:

— Ne yapıyorsunuz?

Başımı kaldırdım, Dr. Kâmile Hanım.

— Nimet'in durumu kötü, dedim, annesini çağırıyorum.

Kâmile Hanım:

— Durum vahim değildir, dedi, ben apandisit ameliyatı oldum, Nimet Hanımın durumunda tam on gün kaldım. Bu iş on yıl önce oldu. Görüyorsunuz şimdi turp gibiyim. Oradakileri çıldırtacak şeyler yazmayın. Sadece Nimet Hanımın annesini istediğini yazın.

Bu etkiyle Cengiz'e: «Nimet, annesini istiyor, hemen hareket etsin» biçiminde bir telgraf yazdım. Çekmek üzere kapıdan çıkarken Süreyya'ya rastladım. PTT'ye geldiğim zaman saat 10'u geçiyordu. Artık kendime sahip değildim, çevremden yardım arıyordum. Süreyya ile hastaneye döndüğümüz zaman Dr. Münevver Hanım hazırlık yapıyordu.

— Ne var?

— Mideyi yıkayacağız.

Kâmile Hanım da oradaydı.

Öğleden sonra saat 1-2 arası yarım saat süren bir mide yıkaması yapıldı. Nimet ıstırap çekiyordu. Ben:

— Nimet sabırlı ol! dedikçe hazin hazin yüzüme bakıyor ve:

— Peki, diyordu avuçlarının içinde elimi sıkarak...

Levent Şahverdi Arşivi

Mide yıkandıktan sonra biraz rahat etti. Ama nabız 180'e yükseldi. Ateş 40. Baygın yatıyordu.

Ben dışarı çıktım. Merdiven başında Süreyya'ya dayanarak ağlamaya başladım.

Saat 3'ten sonra Nimet artık kimseyi tanımıyordu.

Yalnız ben:

— Nimet, dedikçe...

— Efendim, diyordu.

Sürekli biçimde söylediği söz:

— Atiye... idi.

1921 yılında mehtaplı bir gece Nimet'le ben Daday'daki evimizin arka tarafındaki yatak odamızda oturuyorduk. Zaman gece yarısına gelmişti. Arkamızda bir kilometre uzaklıkta Kelebek köyü vardı. Köyde tek tük ışıklar görünüyordu. Biz evlenmemizin ikinci yılına basmıştık. Kim bilir ay ışığına bakıp neler düşünüyorduk. O sırada yanık bir erkek sesi duyuldu:

— Atiyem... Atiyem... Güzel Atiyem... Melek Atiyem...

Saatlerce dinledik biz bu sesi... Ve Atiye'sini arayan bu yanık sesin amacını anlayamadık. Ama bu yanık ses, Nimet'le aramızda bir aranışın anlatımı gibi anıldı zaman zaman... Derler ki insanın ölümü yaklaştığı zaman hayat izlenimlerinin en güçlüleri belirginleşir. Acaba Nimet, Atiye'yi bunun için mi anıyordu?

Biraz sonra Faik ve bazı akrabalar geldiler.

Her geçen saniye umut biraz daha azalıyordu. Doktorlar birbirlerini izleyerek geliyor, odaya girip çıkıyorlardı. Saat 4'e doğru umutsuzluk yoğunlaştı. Ben doktora:

— Şu kusmaları durdurmak için bir iğne yapsanız, acaba umut ettiğimiz iyiliğe dönüşü engeller mi?

Doktor:

— Hayır, dedi.

— Öyleyse rica edeceğim.

Levent Şahverdi Arşivi

Saat 4.30'da iğne yaptılar.

Nimet uykuya daldı.

O sırada bana da fenalık gelmiş. Aşağı indirdiler. Bir kahve getirdiler. Doktorlar anlatıyorlardı:

— Önce peritonit sandık. Değil. Karaciğer durdu. Çalışmıyor. Karaciğeri çalıştırmak için her şeyi yaptık. Başaramazsak, alın yazısı diyeceğiz.

Gündüz mide yıkandıktan sonra Dr. Münevver Hanım bana:

— Nimet Hanım mide ağrısı çeker miydi? Çok gaz olur muydu? gibi sorular sormuştu. Birden aklıma geldi:

— Neden sordunuz bunları?

Doktor:

— Midede kanser eserleri görünüyor.

Saat 6 oldu. Nimet'in yanına çıkmak istedim. Ama üstümde bir fenalık vardı. Asansörle çıkardılar. Odaya girip Nimet'i görünce gene ağlamaya başladım. İndirdiler, açık havaya çıkardılar. Süreyya biraz dolaştırıp hastaneye getirdi. Münevver Hanım kapıdan karşıladı:

— Şimdi iğne yapıldı, uyuyor, rica ederim çıkmayın, dedi.

Direndim.

— Öyleyse çıkın, ama yanında oturmayın.

Süreyya ile çıktık. Nimet uyuyordu dalgın... Tam 7.30'du. Çenesi oynamaya son nefesini verecekmiş gibi işaretler belirmeye başladı. Ağzına bir kaşık su verdim. Yanımdaki hemşireler de su verdiler.

Nimet Tanrı'ya kavuştu. Gözlerini kapadım. Alnından ve elinden öptüm. O anda ne olduğumu bilmiyorum. Bir ses; Nimet'in sesi:

— Selâhattin ben öldüm, sen de öl! dedi.

Nimet'in son dileğini yerine getirmek için elimi tabancama attım. Süreyya'nın üstüme atıldığını bir boğuşmanın başladığını farkettim. Süreyya:

Levent Şahverdi Arşivi

— Koşun, diye bağırıyordu.

Kadınlı, erkekli, bir sürü insan odaya doldular, tabancayı aldılar; beni odadan çıkarmak istediler.

— Hayır, diye bağırdım.

Nimet'in karşısındaki karyolaya oturttular, bir yanımda Süreyya, bir yanımda hademeler beni tutuyorlardı. Başım dönmeye başladı. Yıkılmışım. Beni doktorların odasına götürdüler. Sonra aşağıya aldılar, bir otomobille Süreyya beni eve getirdi. Kapkaranlık görüyordum her şeyi.

Ortalık karışıktı. Feryatlar, ağlamalar duyuluyordu. Ben bir yatağa uzandım. Bütün rüyalarımı, hülyalarımı beraberinde götüren yirmi bir yıllık hayat arkadaşımın ardından, şafak sökünceye kadar ağladım. Bir an dalmışım şu rüyayı gördüm:

Bursa'daymışız, o gün koltuk töreni varmış, Bekir Sami Bey benimle alay ediyor:

— E Selâhattin şimdi artık vatan ikiye bölündü, diyor.

Ben evlendikten sonra Bekir Sami Bey diline dolamıştı bu lafı... Ne vakit bir görevi onun dilediği hızda ve biçimde yapamazsam, güler:

— E, ne yapalım Selâhattin'in şimdi iki vatanı var, derdi. Bununla evliliğimi işaret ediyordu.

Rüyamda ben koltuk töreni için evlendiğimiz eve gidiyorum. Nimet yirmi bir yıl önce beni karşıladığı gibi kapıda bekliyor:

— Selâhattin bu ömür ne kadar sürecek? diyor.

Uyandım.

13 ARALIK 1940 CUMA

Uyandığım zaman saate baktım. Saat 6. Her yer karanlıktı. Kalktım, giyindim. Saat 7'de sokağa çıktım. Ablam da ben çıkarken uyandı, erken olduğunu söyledi:

Levent Şahverdi Arşivi

— Duramayacağım, dedim, biraz hava almaya ihtiyacım var.

Evden çıkınca yürüdüm. Ortalık karanlıktı daha... Numune Hastanesinin ışıkları yanıyordu. Uzaktan seyre daldım. Nimet, dün bütün hayal ve umutlarımızla odasında yatıyordu, şimdi hastanenin ölülere ayrılan soğuk bodrumunda taşlar üzerindeydi. Karanlık göğe yüzümü çevirdim; tek tük yıldızlar vardı. Soğuktu. Hastanenin pencereleri yanıyordu. Bana öyle geldi ki insan böyle bir anda yaşadığı acıyı bir hafta yaşasa, yaşayamazdı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SON SÖZ

Yüzbaşı Selâhattin, eşi Nimet'in ölümünden sonra Ankara'ya yerleşti. Bayındırlık Bakanlığında, Seferberlik Müdürlüğü ve Malzeme Müdürlüğü görevlerini ömrünün sonuna dek yürüttü.

Çocukları büyüdüler, toplumda yerlerini aldılar ve sorumlarını yüklendiler. Yüzbaşı Selâhattin'in arkadaşları, Kurtcebe Noyan'lar, Muzaffer Tuğsavul'lar, General Berkuk'lar devletin önemli görevlerine atandılar. İkinci Dünya Savaşı'nın kapalı Türkiye'si, savaşın bütün etkilerini yaşayarak, ama savaşın dışında kalarak, 1940'ların sonuna doğru Millî Şef dönemini aşmaya yöneliyordu.

Bir muhalefet filizleniyordu içten içe: Ülkeyi kurtarmak, ancak çok partili rejimle olanak kazanacaktı.

Bursa'daki Mahmut Celâl, Atatürk döneminin Celâl Bayar'ı, üç arkadaşıyle meşhur *"Dörtlü Takrir"*i vererek muhalefetin başına geçmişti. Yüzbaşı Selâhattin Yurtoğlu'nun Atatürk Bulvarı'ndaki evinde "Dörtlü Takrir sahipleri" sık sık toplanıyorlar, "ülkeyi kurtarmak için" konuşuyorlar, tartışıyorlar, yeni bir partinin hazırlıklarını tamamlıyorlardı.

Yüzbaşı Selâhattin, Turan'ı kurtaramamıştı, Irak'ı kurtaramamıştı, Kafkasya'yı kurtaramamıştı; Anadolu'yu kurtarabilmişti Atatürk'ün liderliğiyle... Ama, İkinci Dünya Savaşından sonra, Anadolu'nun da kurtulamadığı anlaşılıyordu. Yeni bir muhalefet, çok partili rejim ve bir sihirli kelime kurtaracaktı Anadolu'yu: *"Demokrasi"*.

O dönemde ülkedeki asker ve sivil aydınlar, Millî Şef diktasından kurtulmak ve yerine çok partili rejimi getirmekle, amaçlanan güzel günlere kavuşulacağı düşünü yaşıyorlardı.

Atatürk Bulvarı'nda Bayındırlık Bakanlığının karşısındaki "Çiftçi" apartımanında, Yüzbaşı Selâhattin'in dairesi bu güzel hayalin toplantılarına merkez olmuştu.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuçta, hayal gerçekleşmezse bile, çok partili rejim, az gelişmiş anlamıyle gerçekleşti.

14 mayıs 1950'de Çankaya Köşkü'nde oturan kişi, artık değişmişti. İsmet İnönü, Pembe Köşk'e, Celâl Bayar ise Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne taşınmışlardı.

Selâhattin, yeni dönemde kendisine verilmek istenen bütün görevleri reddetti. Zaten Demokrat Parti hareketinin tohumları atılırken toplantılara katılmış, sonra çekilmişti. İktidar el değiştirdikten sonra kendisine önerilen genel müdürlük görevlerini:

— Yapamam! diyerek kabul etmedi.

14 mayıstan sonra bir gün, evinde otururken telefon çalmış; bir ses:

— Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nden aranıyorsunuz... demişti.

Gerçekten hattın öteki ucunda zamanın Cumhurbaşkanı vardı ve diyordu ki:

— Selâhattin Bey, neden beni ziyarete gelmiyorsunuz? Sonuçta her ikimiz de aynı cadde üstünde oturuyoruz; yokuşun başında benim evim var, sonunda sizinki...

Yüzbaşı Selâhattin:

— Sayın Cumhurbaşkanım, mademki yokuşun başında sizinki ve sonunda benimki var; sizin benim evimi ziyarete gelmeniz daha doğru olmaz mı? diye sordu.

Bu tutum Yüzbaşı Selâhattin'e yakışır bir tutumdu. Gerçekten ertesi gün, Cumhurbaşkanlığı forsunu dalgalandıran bir siyah araba, Selâhattin'in evinin önünde durdu. Mahmut Celâl, Albay Bekir Sami'nin yaverini ziyarete geliyordu

Geliş, o geliş oldu Çankaya ile Yüzbaşı Selâhattin arasındaki bağlar tazelenemedi

Bu serüven de burada bitmişti...

Selâhattin'in yaşamı Ankara'nın bürokratik ortamı içinde süregeldi. Çocukları büyümüşler, evlenmişlerdi. Sürekli olarak eski arkadaşları ve dostlarıyle görüşüyor; anıları tazeleniyordu. Her hafta salı günleri, dostlarını, çocuklarını toplar, aile sohbetleri gece yarısına kadar sürerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Böylece günler, yıllar geçti.

10 mayıs 1956 günü bir rastlantıyla evinde yalnızdı Selâhattin. Öğle zamanı, yemeğini ısıtmak için havagazı ocağına koymuştu. Isındıktan sonra ocağı kapattı. Ama, nedense iştahı yoktu. Salona geçti. Koltuğuna oturdu. Belki bir şeyler okumak istiyordu. Ama bir sıkıntı hissetti. Gözlüğünü, koltuğun yanındaki sehpaya bıraktı. Bir süreden beri kullandığı kalp ilâcı kutusundan bir kapsül çıkardı. İlâç kutusunu gözlüğün yanına koyarak mutfağa yöneldi. Raftan bir bardak aldı. Buzdolabını açmak istedi. Açamadı. Düştü.

Öğleden sonra çocukları dairede kendisini aradılar; bulamayınca eve koştular; acıyı gördüler.

11 mayıs 1956 cuma günü ve Şeker Bayramı arifesiydi. Selâhattin Türk bayrağına sarıldı. Vasiyeti üzerine çelenksiz bir cenaze töreniyle Asrî Mezarlık 58 ada, 13 parsel aile kabrine gömüldü.

Ölümünden sonra 8 bankada hesabı çıktı. Selâhattin'in 8 banka defteri vardı. Parasını böler, ikramiye vurması olasılığını artırmak için çeşitli bankalara yatırırdı. Toplam 2.300 lirası olduğu anlaşıldı.

İnşaat Mühendisleri Odası'nın haziran 1956 tarihli 15'inci sayısında, Bayındırlık Bakanlığına değgin haberler bölümünde, Selâhattin Yurtoğlu'nun ölüm haberi iki sayfa olarak şu başlık altında verildi:

KAYBETTİĞİMİZ İNSAN:
SELÂHATTİN YURTOĞLU

Uzun senelerden beri Nafıa Vekâleti Malzeme Müdürü bulunan Selâhattin Yurtoğlu, Nafıa camiası içerisinde kolay doldurulamayacak bir boşluk bırakarak, 10 mayıs günü aramızdan ayrıldı.

Ne kadar acı hakikattır ki, kendimizi, sağlıklarında muhabbet ve hürmetle bağlı bulunduğumuz büyüklerimizi,

Levent Şahverdi Arşivi

sonradan sadece anmakla teselli bulmak çaresizliği içinde hissediyoruz. Onların mevcudiyetlerini, manen dünyevî mücadelelerimizin üstünde hissediyor; meziyetlerini içimizde bir sembol olarak taşımakla haz duyuyoruz.

İşte Selâhattin Yurtoğlu, böyle bir şahsiyete malikti ve Ordu'da, Nafıa'da, kendisini tanıyan büyük küçük herkes, onu sever, sayardı.

Selâhattin Yurtoğlu, 1308'de Edirne'de doğmuş ilk ve orta tahsilini Edirne Askerî Rüştiyesi'nde yaptıktan sonra 1910'da Istanbul Harbiyesi'ne nakletmiştir. Müteakiben 1328'de piyade teğmeni olarak Harbiye'den neşet etmiştir.

1915'te Üsteğmen 1918'de Yüzbaşı olmuş ve 1926'da Harbiye Muvazzaf Bölükler Kumandanıyken kendi arzusuyle emekliye ayrılmıştır.

İtalya, Balkan, Birinci Cihan Harbi ve Milli Mücadeleye iştirak ile değerli hizmetler ifa etmiştir. Harp madalyası, Kılıçlı Beşinci Rütbeden Mecidi ve İkinci Rütbeden Alman Demir Salip Nişanıyle İstiklâl Madalyası almıştır.

Emekli olduktan sonra bulunduğu muhtelif vazifelerde başarılarına devam etmiştir. Son olarak bulunduğu Nafıa Vekâleti Seferberlik ve Malzeme Müdürlüğünde birçok güzide meslekdaşımızın sevgi ve hayranlığını kazanmıştır.

Selâhattin'in ölümünden sonra Istanbul Milletvekili Emekli General Ali Fuat Cebesoy şunları söylemiştir:

"— B.M.M.'nin Ankara'da açılmasından evvel ve sonra Bursa Kumandanı Bekir Sami Bey ile birlikte yaptığı hizmetler, hem Atatürk'ün, hem de benim takdirlerimi mucip olmuştu. Buna ait detayları en mühim hatıralarda görmüşüzdür".

Enver Paşa'nın amcası Halil (Kut) Paşa ise şöyle konuşmuştu:

"— Benim öz evlâdım gibi sevdiğim nadide evsafta mert bir kahramandı. Talihim çok yavermiş ki, onun gibi yüksek seciyeli bir yavere malik olabildim. Mevcudu binleri aşan zabit arkadaşlarım arasında numune teşkil edecek derecede, dü-

Levent Şahverdi Arşivi

rüstlüğü, zekâsı bilhassa şecaati ile tanınmıştı. Halik-i Kâinatın ona rahmet ve bana sabır ve sükunet vermesini dilerim".

*
**

Önsöz'de değindiğimiz gibi, **Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı** gerçekte bir kişinin değil, bir kuşağın romanıdır; Osmanlı İmparatorluğunun son kuşağının romanı... Yıkılan İmparatorluğun yerine Turan İmparatorluğunu koymak isteyen, ama bu düşsel serüvenin peşinde yenilgiden yenilgiye uğradıktan sonra Anadolu'da ulusal gerçekçiliğe dönüşümün romanı...

Yüzbaşı Selâhattin, bir çağ değişimini kişiliğinde yaşamıştır, umutla, acıyla, korkuyla, yüreklilikle, bilinçle, bilinçsizlikle...

Yüzbaşı Selâhattin küçükken sandala binmekten korkardı, keleklerle nehirleri aştı Bağdat'ı kurtarmak için... Gizli ödeneklerin yüz binlerce altın lirasını elinde tuttu, ama sonunda parasız kaldı; karısını hastaneye yatırıp ameliyat ettirmek için dürbününü satmaya kalktı. Yüzü açık kadın görmekten ıstırap duyardı gençliğinde; ama, eşine kaç-göç uygulamadı. Savaşlara girdi çıktı; ölümlerden kurtuldu; insanlar öldürdü gözünü kırpmadan; sonra eşinin ölümünde yıkıldı, bitti; yüreğinden vuruldu en büyük duygusallıkla... Turan'ı kurtarmak istedi; Anadolu'nun kurtulamayışını yaşadı ölünceye dek... Yenilginin romanını yazdı bir ömür boyu... İtalyan Harbinde yenildi, Balkan Harbinde "Payitaht"a dek uzanan bir çöküntünün acısını tattı. Birinci Dünya Savaşında İran içlerinde Dilman'dan, Irak cephesinde Bağdat'dan ve Kafkasya'da Bakû'dan yenile yenile çekildi Mütareke Istanbul'una... Tur'anı kurtarayım derken Türkiye'yi yitirmişti.

Anadolu'ya geçti bu kez.
Ve sonunda, kurtuldu Anadolu...

Ne var ki Yüzbaşı Selâhattin, kurtulmuş sandığı Anadolu'nun kurtulamayışını da yaşadı. Emperyalizm asker giysilerini çıkarmış, sivil giyinip kravat takarak gelmişti bu kez... İlk bakışta görünmeyen ve tanınmayan bu düşmanın pençesinde kıvranıyor, bir türlü

Levent Şahverdi Arşivi

kurtulamıyor, çağdaşlaşamıyordu Türkiye... Yüzbaşı Selâhattin 1956'nın mayısında öldüğü gün, ülkenin petrolleri, madenleri, bankaları, dış ticareti yabancıların denetimindeydi. Ve Anadolu'daki yabancı üslere Türk Generalleri Amerikalı Albay izin vermeden giremiyorlardı.

Yarı sömürge derekesine düşmüş Osmanlı İmparatorluğunun Turancılık ülküleriyle donanmış son kuşağının yarım yüzyıllık aranışları, çabaları, çıkmazları, tükenişleri içindeki kişisel yaşantıları bittiği zaman, Türkiye'nin romanı bitmemişti. Bir tarihsel anafor içindeki dostluklar, aşklar, sevencelikler, korkular, korkusuzluklar, çatışmalar, arkadaşlıklar yorulmuş, yıpranmıştı belki de...

İnsan yaşayışının tarihsel çalkantılar ve sosyal değişimler içinde aldığı biçimler, sürer gider. Bu süregeliş boyunca, her insanın ayrı, ama birbirine benzer romanı, bitmeyen zaman zincirinin halkaları gibi birbirine geçerek uzar.

Yüzbaşı Selâhattin, Nimet ölürken baş ucundaydı, elinden tutuyordu karısının...

Nimet, sık sık ve bilinçsiz:

— Atiye... diyordu.

Kimdi Atiye?

1921 yılının güzel yazında, bir Daday gecesinin ayışığında birlikte dinledikleri yanık bir erkek sesinin yakarışıydı bu... Bir ses durmadan:

— Atiye... diyordu, Atiyem... Güzel Atiyem...

Selâhattin ile Nimet, bu sesin ne olduğunu bilemediler. Ama anlamını iyice sezinleyemedikleri bu yakarışın bir aranışı dile getirdiğine inandılar. Yaşamın bel kemiğini belirleyen, insanın içini sızlatan bir aranıştı bu... Bir mutluluk aranışı.

Atiye sözü aralarında mutluluk aranışının bir parolası gibi kalmıştı.

Sayısız insan, bilinçsizlikle sayıklar durur bu parolayı; ama mutluluğun düşsel ülkesine varamaz, giremez bir türlü... Kişisel mutluluğun toplumsal mutluluktan soyutlanamayacağını öğrenmek kolay

Levent Şahverdi Arşivi

değil. Bunu öğrenmek için insanların teker teker yaşamın kahredici turnikesinden geçmek zorunda kalmadığı çağlara da kavuşulacak...

Ve Türkiye o aşamaya gelinceye dek Selâhattin'lerin romanları yaşanacak... Turan'ların, Atiye'lerin peşinden koşulacak, koşulacak, koşulacak; yorulup, tükenip, bitinceye dek.

Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı burada bitiyor. Gerçekte hiç bir roman bitmez; romancılar bitirirler romanları.

Levent Şahverdi Arşivi

Bekir Sami
(31 ağustos 1919 - Bursa)

Levent Şahverdi Arşivi

14 haziran 1919'a kadar Eşme'ye birçok kaçak subay gelmişti. Bekir Sami hepsini topladı, birlikte çalışmak isteyenleri sordu. Yalnız dört Teğmen katıldı: 1) Teğmen Murteza, 2) Aziz, 3) Kemal, 4) Ali. Bu resim 1919 ağustosunda Bursa'da çekilmiştir. Ortadaki Yüzbaşı Selâhattin'dir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yarbay Osman Bey

Levent Şahverdi Arşivi

خندك ناحیه‌سی عصات رؤسا وقوماندانلرندن بلدیه رئیس سابقی مصطفی افندی

خندك مدیری	کامل
عصات قوماندانلرندن	صقر
اداره رئیسی	عبدالوهاب افندی
کرده عصات مفرزه‌لری قوماندانی	قوچ بك
دوزجه ژاندارمه طابور قوماندانك قائمی	رشدی بك
دوزجه قوتلرینی بالفعل اداره ایدن ارکان حرب یکباشیسی	خیری بك
» یوز باشی	علی افندی
ملازم اول	شرافالدین افندی
» ماکنه‌لی تفنك ضابطی	محمود صبحی
طابور کاتبی	حسن لطفی
جراح	ابراهیم ادهم افندی

بالاده اسم ومأموریتلری محرر اولانلرك بالفعل اطه پازاری ، دوزجه ، خندك طرفلرنده عصاتك امر واداره‌سنی درعهده ایدنلرك اهالیٔ محلیه‌یه پك چوق ظلم مالارینی یغما وقوای ملیه قوتلرینه قارشو اهالیی تشویق ایتدکلرندن خیانت وطنیه قانونله توفیقاً دوزجه وخندکده صلباً اعدام ایدلمشلردر .

غربی آناطولی قوای ملیه حرکات شعبه‌سی
مدیریتی

Adapazarı-Bolu-Düzce isyanı bastırıldıktan sonra Bursa'da bastırılıp Istanbul'da dağıtılan bildirilerden birisi.

Levent Şahverdi Arşivi

صورت

اطه پازاری ، ازمیت ، بولی ، دوزجه و حوالیسنده اهالیٔ محلیه ظلم و اشکنجه ایله عرض وناموسلری پایمال ، مال وجانلرینی یغما وقتل ایدن سرسری اشقیالرك بنه تعالی ٢٤ ـ ٥ ـ ٣٦ تاریخنده حرکات تأدیبیه ایله جلهسنك تأدیب و تنکیللرینه باشلانلمش وبو صورتله آطه پازاری صباجه ، دوزجه ، خندك ، بولی ، مدرنی کاملاً بو شقیلرك الندن تطهیر ایدلمشدر .

آطه پازاری وصباجهده بونلردن درت طوپ یدی ماکنهلی تفنك لایعد ومقداری کثیر مهمات واسلحه ضبط ایدلمشدر ملی قوتلر هر پرده اهالی طرفندن بیوك مسرتلر وکوز یاشلریله قارشولانمقدهدر بو صویغونجی وچاپوللجی سرسریلرك اهالیه یاپدقلری فنالقلر بر انسانه یاقشمیهجق درجهدهدر. بونلردن آلده ایدیلوب فرار ایدهمیانلر خیانت وطنیه قانونی موجبجه جزای سزالرینی کورمکدهدر. پك یقین بر زمانده آناطولینك بر قاچشلق بر برنده بیله کرك بو شقیلردن وکرکسه دشمنلردن بر فردك قالمیهجغنه امین اولیکز پریشان بر صورتده قاچان عصات حقنده استانبول اهالیسنه منتظماً معلومات ویریلهجکدر .

غربی آناطولی حرکات شعبهسی

Levent Şahverdi Arşivi

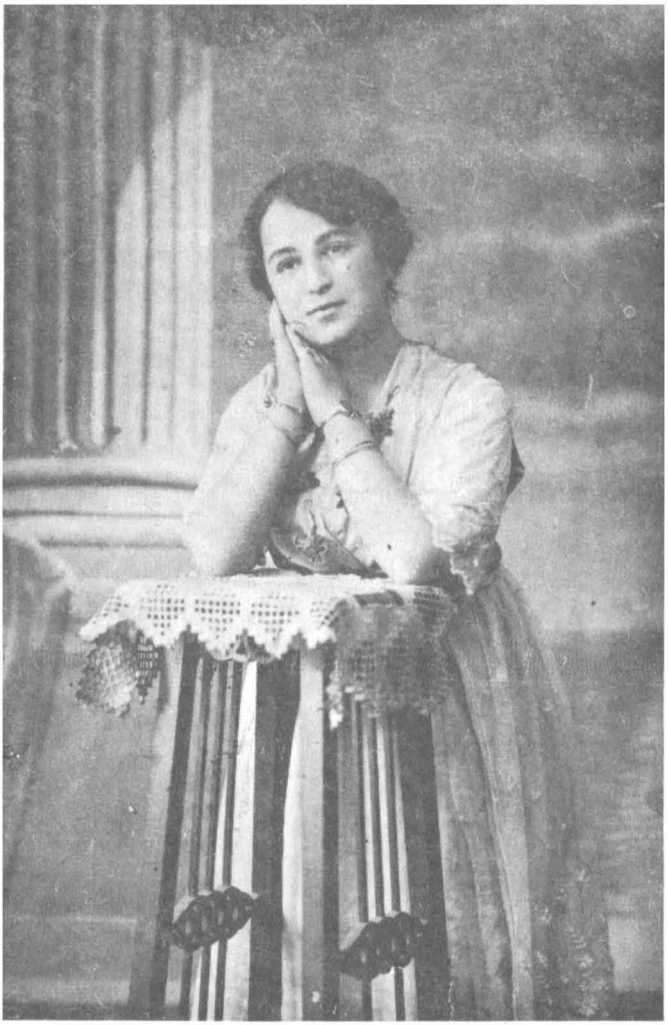

Yüzbaşı Halis
(Birinci İnönü Savaşında şehit olmuştur)

Resmin üstündeki yazı:
Sevgili, Muazzez Kardaşım Selâhattin Beye bir hatıra-i ebediyye olmak üzere takdim ediyorum.

Nisan 1919 Maiyet-i Seniyye
Bölük Kumandanı Halis

Levent Şahverdi Arşivi

Nimet
(4.1.1920)

Levent Şahverdi Arşivi

Selâhattin ve Nimet
(1921)

Levent Şahverdi Arşivi

Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı yalnız kendisinin değil, bir kuşağın romanıdır. Bu romanda değer yargılarıyle birlikte çöken Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir imparatorluk kurmak isteyenlerin dramı ve Devletin çöküşünü durdurmak isteyen bir asker kuşağının fedakârlık destanı yer alır. Bu roman yakın tarihimizin gerçeklerini dile getirmekte, pek çok yönü aydınlanmamış bir devreye ışık tutmaktadır.

İtalyan Harbini Çanakkale'de yaşayan Selâhattin, Balkan Harbinde de bulunmuş, Birinci Dünya Savaşında İran, Irak, Kafkas Muharebelerinde dövüşmüştür. Mütarekeden sonra Istanbul'a dönen Yüzbaşı Selâhattin 21 mayıs 1919'da Anadolu'ya geçerek Millî Kurtuluş Savaşına katılmıştır.

Bu kitapta Yüzbaşı Selâhattin'in İstiklâl Harbi'ne ve Kurtuluş'tan sonraki yaşamına değgin anılarını bulacaksınız.

Fiyatı 25 Lira

Levent Şahverdi Arşivi